

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

conferences.uz

No 18
31 июль

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
8-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
18-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-8**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
18-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-8**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 18-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июль 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 175 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдор.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

АДАБИЁТ

1. Bozorova Nargiza Etolmasovna	
ALISHER NAVOIY HIKMATLARINING BUGUNGI YOSHLAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI	10
2. Abdullayeva Iroda Xayrullayevna	
O'QISH DARSALARIDA ERTAKLAR USTIDA ISHLASH.....	12
3. Mirsadullayev Miravaz Mirmuslim o'g'li	
JOZEF KRONIN ASARLARIDA UNING TARJIMAI HOLI ASOSIY MANBA BO'LIB XIZMAT QILISHI.....	14
4. Normurodov Boburjon Sobir o'g'li	
O'ZBEK ADABIYOTIDA EKZISTENSIALIZM FALSAFASI	16
5. Panayeva Nasiba Odamboyevna	
ALEKSANDR SERGEYEVICH PUSHKIN SHE'RLARIDA SADOQAT, GO'ZALLIK VA EZGULIK TARANNUMI.....	18
6. Quramboyeva Nargiza Komiljon qizi	
O'TKIR HOSHIMOV IJODIDA ONA OBRAZI	20
7. Rasulova Feruza Husanovna	
RAUF PARFI SHE'RLARIDA INSON RUHIYATI TASVIRI.....	22
8. To'rayeva Mahbuba Mahmudovna	
CHO'LTON – ERK VA OZODLIK KUYCHISI.....	24
9. Toirova Minura Abdukayimovna	
"BOBURNOMA"DA MUALLIF SIYMOSIGA CHIZGILAR–.....	26
10. Ziyodullayeva Nargiza Dilmurodovna	
ADABIYOT DARSALARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH.....	28
11. Убайдуллаев Шохрух Ҳумоюн ўғли	
ЖАҲОН АДАБИЁТИДА АМИР ТЕМУР ОБРАЗИ ТАСВИРИ.....	30
12. Hafiza Ermatova	
ULKAN ADABIY MEROS SOHIBI	32
13. Ramazanova Gulnoza Baxodirovna	
ALISHER NAVOIY DAVLAT ARBOBI HAMDA SHOIR SIFATIDA	35
14. Bobojonova Sadoqat Sharofaddinovna	
MAHMUDXO'JA BEHBUDIY TAVALLUDINING 145 YILLIGIGA YANGI TUHFALAR	37
15. Ergasheva Muqaddasxon Toxirovna	
"BOBURNOMA" ASARINI O'RGANISH ORQALI YOSHLAR QALBIGA QOMUSIY BILIMLARNING SINGDIRILISHI	39
16. G'ulomov Doniyorbek Dilshodjon o'g'li	
SYUJET TIPLARI TASNIFIGA DOIR.....	41
17. Ismonaliyeva Mahbuba Jabarali qizi	
ODOB-AXLOQ MASALALARINING "POLVON" OBRAZI TIMSOLIDA TALQINLARI.....	44
18. Nekova Mashhura Komiljonovna	
BOSHLANG'ICH SINFDA HIKOYANI O'QISH USULLARI	46
19. Matchonova Feruza Qurbondurdiyevna, Xudayberganova Farida Shamsiddinovna	
MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA RANGIN TUYG'ULAR	48
20. Mirsadullayev Miravaz Mirmuslim o'g'li	
QAHRAMON RUHIY HOLATINI UNING XARAKATLARI ORQALI TUSHUNTIRIB BERISH (JOZEF KRONINNING "UCH SEVGI ASARI MISOLIDA")	50
21. Nurdinova Dilnoza Rustamovna	
"QUTADG'U BILIG" ASARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI.....	52
22. Muhabbat Olimova Baxtiyorovna, Gulnoza Yusupova Azimovna	
CHINGIZ AYTMATOVNING "BIRINCHI MUALLIM" ASARIDA TASVIRLANGAN BADIY OBRAZLARGA TAVSIF	53

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

23. Otamuratova Sadoqat To‘lqinbek qizi MUMTOZ ADABIYOTIMIZDA ISHQ TA’RIFI XUSUSIDA BA’ZI MULOHAZALAR.....	55
24. Abdullayeva Feruza Nematjonovna, Qodirova Iqboljon Abdullajonovna ABDULLA QODIRIY ROMANLARIDA IJTIMOIY MUHIT VA TIMSOLLAR	59
25. Risboyeva Diyora HAMID OLIMJON – SHODLIK VA BAXT KUYCHISI	61
26. Egamova Sabohat Safarovna O‘QISH DARSLARIDA NAFOSAT TARBIYASINI BERISH	63
27. Севара Юсупова Холбековна ТАРИХИЙ АСАРДА БАДИЙ ТЎҚИМАНИНГ ЎРНИ	65
28. Хожиева Лайло Рўзимуратовна ЎЗБЕК ТИЛИ ТАЪЛИМИДА ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ	68
29. Sayitova Gulshan Sharofovna XV-XVI ASRLAR O‘ZBEK ADABIYOTIDA KICHIK LIRIK JANRLAR	70
30. Өтеханова Гулбэҳэр Аяповна БЕРДАҚ ШАЙЫРДЫҢ АҚЫЛ-НӨСИЯТ ҚОСЫҚЛАРЫНЫң ӘҲМИЙЕТИ	72
31. Jumaqulova Zulhumor Xasanboyevna ADABIYOT DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA KITOBOXONLIKNI RIVOJLANTIRISH	74
32. Bahromova Nargiza Mahmudovna, Rahimova Malikaxon Yusufjonovna NODIRA SHE’RLARIDA ARABCHA O‘ZLASHMALAR VA ULARNING USLUBIY XUSUSIYATLARI	75
33. Mahmudova Diloromxon ABDULLA QAHHOR VA ANTON PAVLOVICH CHEXOV ASARLARINING QIYOSIY TAHLILI	77
34. Fayzullayeva Gulchehra Muxamatovna YUSUF XOS HOJIB VA ALISHER NAVOIY IJODIDA SO‘ZNING QUDRATI HAQIDA	79
35. Mo‘minboyev Og‘abek MUHAMMADRIZO ERNIYOZBEK O‘G‘LI OGАHIY IJODIDA TALMEH SAN’ATI	81
36. Gulhumor Kulmuddinova, Musayeva Feruza Muzaffar qizi XALQ OG‘ZAKI IJODINI O‘RGANISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING AHAMIYATI	83
37. Qurbanova Sunbula Zaripovna MUHAMMAD YUSUF IJODIDA VATAN CHIZGILARI	85
38. Ro‘zmetova Ilmira “SABOT UL-OJIZIN” ASARIDAGI AYRIM BADIY SAN’ATLAR	87
39. Roziqova Nargizaxon Abduvahobovna XOJA ADABIY MEROSINING TARBIYAVIY AHAMIYATI	89
40. Sharipova Rahima Muxtorovna MUHAMMAD YUSUF SHE’RLARIDAGI AYRIM DINIY SEMALAR	91
41. Abdullayeva Sayyora OGАHIY VA FUZULIY: ADABIY TA’SIR KO‘RINISHLARI	94
42. Abdullayeva Dildora Otamurodovna NAVOIY SHE’RIYATI – HIKMAT XAZINASI	97
43. Achilova Hadiyabonu Mansurovna YANGI ZAMON ADABIYOTI VA IJTIMOIY VOQELIK XUSUSIDA	99
44. Allaberganova Gulchehra Bazarboyevna XALQ DOSTONLARIDA MO‘JIZAVIY TUG‘ILISH	101
45. Arabboyeva Dilrabo Zakirovna KITOB MUTOLAASI VA KITOBOXONLIK MADANIYATINI OSHIRISH	103
46. Axrorova Maxbuba Akbarovna ADABIY TANQID – BADIY KAMOLOT, MA’NAVIY TARAQQIYOT	104

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

47. Chintasheva Gulnoza Sheraliyevna	
MAKTAB DARSЛИGIDA “LUSON UT-TAYR” DOSTONI TAHLILI	106
48. Dehqonova Dilafruz Abdurahimovna	
MIRTEMIRNING SHE’RLARIDA FOLKLОРNING IFODALANISHI.....	108
49. Dushayeva Nasiba	
ADABIYOT DARSLARIDA O’quvchiLARNI BADIY ASAR o‘qishga qiziqtirishDA O’QITUVCHINING O’RNI.....	110
50. Hafizova Odinaxon Maxamatovna	
«KUNTUG‘MISH” DOSTONI MATNI USTIDA ISHLASH METODIKASI	112
51. Ilyosova Feruza Bozorovna	
ADABIYOTNI O‘QITISH: YONDASHUVLAR VA USULLAR	114
52. Iminova Shahnoza Avazbekovna	
ALISHER NAVOIY HIKMATLARI	115
53. Inamova Madina, Qaxxarova Nodira	
NAVOIY ASARLARIDA RAMZIY OBRAZLAR VA MUMTOZ ADABIYOTIMIZDAGI OBRAZLAR TASNIFI.....	117
54. Islomova Shaxnoza Iskandarovna	
XALQ DOSTONLARINI O’QITISHDA INTERFAOL METODLAR VA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINING O’RNI.	119
55. Jalilova Shahnoza Dilshodjon qizi	
JADID ADABIYOTIDA OBRAZLILIK VA XALQCHILLIK PRINTSIPLARINING OMMALASHISHI	120
56. Karimova Maqsuda	
JAHON ADABIYOTI NAMUNALARINI YANGICHA O’RGANISH YO‘LLARI.....	122
57. Karimova Zemfira	
OYDIN HOJIYEVA SHE’RLARIDA ISTIQLOL MADHI	125
58. Karimova Gulfira Baxtiyorjonovna	
ZULFIYAXONIM IJODINING O’ZIGA XOSLIGI.....	127
59. Kimsanova Dilfuza G‘ulomqodirovna	
MUMTOZ ADABIYOTDA XALQ OG‘ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH	128
60. Madina Masharipova	
O‘LMAS SO‘Z SAN’ATKORI-ERKIN VOHIDOV ASARLARINING BADIY TAHLILI	130
61. Mamatkulova Nasiba Maxammadjonovna, Najmullayeva Umida Xoldorovna	
SO‘ZI POK SHOIR.....	132
62. Ma’murova Nilufar Raxmatullayevna	
ALISHER NAVOIY G‘AZALLARIDA XALQ IBORALARINING QO‘LLANILISHI	134
63. Mo‘ydinova Maqsudaxon G‘ofurjonovna	
HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE’RIYATI.....	136
64. Omanboyeva Aziza Doniyor qizi	
TASAVVUFDA AYOL.....	138
65. Payziyeva Nurjahon Abdurahmanovna, Kenjabayeva Hilola Ergashaliyevna	
MUHAMMAD YUSUF SHE’RLARIDA MAJOZ VA AYRIM USLUBIY BO‘YOQLARDAN FOYDALANISH MAHORATI	140
66. Ergasheva Ra’noxon Mashrabjonovna, Ergasheva Rohatoy Mashrabjonovna	
ASQAD MUXTORNUNG “CHINOR” ROMANIDAGI AKBARALI TIMSOLINI BUGUNGI KUNGI HAYOTGA BOG’LIQLIGINI O’RGANISH	142
67. Raxmatova Nafisa Rustamovna	
ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODINI UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA O’QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI (6-SINF ADABIYOT DARSЛИGIDAGI SAVOL VA TOPSHIRIQLAR MISOLIDA)	144
68. Ro‘zimova Muhabbat Rasulbek qizi, Boltayeva Lobar Bekchon qizi	
MAVLONO JALOLIDDIN RUMIY HIKMATLARINING TARBIYAVIY JIHATLARI	145
69. Sa’dullayeva Marg‘ubaning	
FARHOD-POKLANISHGA ERISHGAN KOMIL INSON TIMSOLI	147

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

70. Sharipova Hulkaroy Umrbekovna ERKIN SAMANDARNING “QIRON G’ILDIRAGI” ROMANI VA “GO‘RO‘G‘LI” XALQ DOSTONLARIDAGI OT OBRAZINING TIMSOLIY TAVSIFI	148
61. Shomurodova Madinabonu OYDIN HOJIYEVA SHE’RLARIDA SHEVAGA XOS SO‘ZLARNING ISHLATILISHI	150
72. Sobirova Shahlo Maqsudbekovna ONORE DE BALZAKNING “DAHRIYNING IBODATI”HIKOYASIDAGI INSONIYLIK TUYG‘ULARI	152
73. Sodiqova Qimmatxon Xolmatovna TARIXIY TIMSOLLAR VA ULARNING YARATILISH YO‘LLARI	153
74. Tojimatova Xamida Ikromovna SHE’RIY SAN’ATLARNI TASNIFFLASHDAGI TAFOVUTLAR	155
75. Turimova Nigoraxon Nabiyevna ALISHER NAVOIY - KOMIL INSON	157
76. Ubaydullayeva Dilfuza Mamadaliyevna SAIDA ZUNNUNOVA — SHOIRA VA YOZUVCHI, YANGI ZAMON AYOLLAR O‘ZBEK ADABIYOTINING ASOSCHILARIDAN BIRI	159
77. Xo‘jayeva Nilufar To‘lqinovna ASQAD MUXTOR SHE’RIYATIDA HAYOT VA UMR	161
78. Xoliqova Gulshan To‘g‘ilovna MAKTABDA MUMTOZ SHOIRLAR VA ULARNING IJODINI O‘RGANISH MASALALARI	162
79. Xursanova Dilbar Magribjonovna ERKIN VOHIDOV SHE’RIYATIDA ISTIQLOL MAVZUSI	164
80. Д.У.Мехлиева, Л.А.Худайкулова ЎЗБЕК ФОЛЬКЛОРИДА ЛОФ ЖАНРИ	166
81. Раимова Нилюфар Абдуллаевна ХОРАЗМ ДОСТОНЛАРИ ШЕ’РИЯТИГА ХОС ВАЗННИНГ БОЛАЛАР КЎШИҚЛАРИГА АЛОҚАДОРЛИГИ	169
82. Убайдуллаева Шаходат Зайнабидиновна А.АВЛОНӢӢ - ЎЗБЕК ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ДАРҒАСИ	171
83. Эшматова Сайера ХУДОНИНГ МАРҲАМАТИ	173

АДАБИЁТ

ALISHER NAVOIY HIKMATLARINING BUGUNGI YOSHLAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

*Bozorova Nargiza Etolmasovna
Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani
25-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.
+998 90 720 06 57*

Annotatsiya: Badiiy adabiyotning yoshlari ma'naviyatiga ijobiy ta'sir etishi ko'zda tutilgan. Navoiy ijodidan namunalar keltirilgan. Hikmatli she'rlari, fard, qit'alarining izohlari berilgan. Yosh avlod tarbiyasida ustozlarning mas'uliyati zarurligi yoritilgan. Darslarda hikmatlardan foydalanish natijasi haqida tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: kitob, kitobxonlik madaniyati, ma'naviy ozuqa, ijodkorlik, ruhiy quvvat, yoshlari, yuksaltirish, himmat, hikmat

Badiiy adabiyotdan bahramand bo'lish, ayniqsa, Navoiy asarlarini o'rganish yosh avlod ma'naviyatining yuksaltirish uchun zamindir! Kitobxonlikka ko'ngil qo'ygan, badiiy adabiyotdan ozuqa olgan, ilmli, dunyoqarashi keng insonlar hayotda doimo ilg'or va boshqalar uchun yo'lboschi bo'lganlar. Badiiy adabiyot o'quvchilarga insoniy fazilatlarni singdiruvchi, ma'naviyruhiy ozuqa beruvchi, ijodkorlikka, ixtiro qilishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantiruvchi omildir.

O'quvchilarning badiiy adabiyot va mutolaaga qiziqtirish esa biz –adabiyot o'qituvchilarining vazifasidir!

*Tuxm(urug') yerga tushub chechak bo'ldi,
Qurt jordan kechib ipak bo'ldi.
Lola tuxmicha g'ayrating yo'qmu?!
Pilla qurticha himmatting yo'qmu?!*

Navoiyning insonlarga motivatsiya berish ruhida yozilgan ushbu satrlarini o'qib juda ta'sirlandim. O'quvchilarimga har gal o'qib berganimda ulardagi ruhiy quvvatlanishi mening ushbu maqolamni yozishimga sabab bo'ldi. Naqadar jonli hayotiy iqtibos: urug'ning yerga tushgani uning nihol bo'lishi uchun asos, pilla qurtining hayoti esa ipak bog'langan uyada nihoya topadi. Bunda shoir yuksak badiiy tasvir bilan o'quvchiga murojaat qiladi: nozik lola o'simligi urug'idek g'ayratli bo'la olmaysanmi?! Pilla qurtidek himmat qila olmaysanmi?!

Dars va ma'naviyat majlislarida Navoiyning hikmatli baytlaridan foydalanishni, bu bilan o'quvchilar ruhiyatini o'stirish va ezgulikka chorlashni o'z oldimga maqsad qilib qo'ydim. Quyida foydalanish uchun hikmatlar namunalaridan keltirmoqchiman.

*Kimki bir ko'ngli buzuqning xotirin shod aylagay,
Oncha borkim, Ka'ba vayron bo'lsa obod aylagay.*

Ya'ni kim ko'ngli o'ksik bir insonni xursand qilsa, yiqilgan Ka'bani qaytadan qurgan, ta'mirlagan kabi savobga noil, degan fikr ilgari surilmoqda.

*Boshni fido ayla ato qoshig'a,
Jismni qil sadqa ano boshig'.
Tun-kuningga aylagali nur fosh,
Birisin oy angla, birisin quyosh.*

Ota-onaga hurmat mavzusi Navoiy hikmatlarining asosiyalaridan biridir. Bunda shoir ota-ona uchun boshni, jismni fido etish lozimligini, ularni hayotimiz tun va kunida nur sochishini e'tirof etib oy va quyosh deb bilishimiz lozimligini uqtirmoqda.

*Odamiy ersang, demagil odami,
Onikim yo'q xalq g'amidin g'ami.*

Ushbu satrlarda Navoiy odamlar dardiga malham bo‘lish kerakligini nasihat qiladi.

*Kimni tilasang bilay, maqolin angla,
Aslin desang anglayin, fiolin angla,
Kirdorig ‘a boqib, asl holin angla,
Aslig ‘a dalil aning xisolin angla.*

Ushbu ruboiy ma’nosи quyidagicha: birovning kimligini bilay desang, uning so‘ziga e’tibor ber. Uning aslini bilay desang, fe’li va tutgan ishiga qarab, asl holini bilgin. Asliga dalil uning fe’l-atvordinir.

Falokatdin ayog‘iga kafsh bo‘lmag‘anga chun kafsh uchun ayog‘i bor, shukr vojibdur Ulki, iflosdin ayog‘inda
Kafsh yo‘li azmi chog‘i yo‘qtur oning,
Shukr qildik boqib birav sori, -
Ki yururg‘a ayog‘i yo‘qtur oning.

«Badoye’ ul-vasat» 41-qit’ada Sunday fikrlar jamlangan. yo‘lga chiqqan bir kimsaning ifoslardan himoya qilish uchun oyog‘iga kiyay desa, kavushi yo‘q, ammo boshqa birovga boqsaki, yuray desa, oyog‘i yo‘q ekan.

Bu qit’a zamirida, har qanday kishi o‘z ahvoldidan shikoyat qilishdan oldin orqa-oldiga, yon-atrofiga qarasin, qiyoslasin, keyin xulosa chiqarsin, degan oqilona o’git yashirin. Mingni ko’rib fikr qil, birni ko’rib shukr qil, degan xalq maqoli kabi. Xulosa o’minda aytish mumkinki, o‘quvchilar ma’naviyatini badiiy so‘z qudrati vositasida yuksaltirishda nafaqat adabiyot fani o‘qituvchilar, balki barcha fan o‘qituvchilarini ham jalb etish maqsadga muvofiq. Darsni boshlashda ma’naviyat daqiqalarini uyuştirish, hikmat, she’r, maqol yoki hikmatli hikoyatlardan foydalanish o‘quvchining ruhiyatiga ijobjiy ta’sir o‘tkazadi, ularga ma’naviy ozuqa beradi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alisher Navoiy. Ibratli hikoyatlar va xislatli hikmatlar. Nashrga tayyorlovchilar A.Tilovov, I.Saydullayev.-T.: “Sano-standart”2016.
2. Alisher Navoiy. Aforizmlar.Toshkent-1961
3. “Pedagogik mahorat” A.Xoliquov Toshkent 2011

O'QISH DARSLARIDA ERTAKLAR USTIDA ISHLASH

*Abdullayeva Iroda Xayrullayevna, Navoiy viloyati,
Qiziltepa tumani 5-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi.
Telefon:+998 91 330 28 76*

Annotatsiya: Maqolada ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati, boshlang'ich sinf o'qish darsligida berilgan turli mavzularagi ertaklar va darslarda ertaklar ustida ishslash orqali o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish masalalari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Janr, ertak, o'qish va tahlil qilish, idrok etish, tarbiya, savollar, suhbat, lug'at ishi, qayta hikoyalash, qahramonlar, maqol, tasviriy vositalar, ibora.

Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida turli janrdagi asarlar, ilmiy-ommabop asarlar, asosan, hikoya, she'r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoqlar o'qib-o'rganiladi. Ma'lumki, bolalar ertakni juda qiziqib va sevib o'qiydilar. Buning sabablaridan biri ertak tilining ta'sirchanligi, o'tkirligi, ma'nodorligi va xalq tiliga yaqinligidir.

Mutaxassislarining fikricha, ertaklar bolaning dunyoqarashini kengaytirib, unda hayotga ongli munosabatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etar ekan. Ertaklar orqali bola yaxshi hayot kechirish insonning o'ziga bog'liqlini anglaydi, yaxshilik va yomonlik, ezhulik va yovuzlikni bir-biridan farqlashni o'rganadi. Bu tushuncha uning psixologiyasida bir umrga saqlanib qoladi va bola sog'lom fikrli, yuksak ma'naviyatli, ezgu ishlar sari intiluvchan bo'lib voyaga yetadi.

Ertaklar mazmun-mohiyati turli xil bo'ladi. Jumladan, 1-sinf "O'qish kitobi" darsligida sinfda va sinfdan tashqari o'qitiladigan mashg'ulotlarda "Maymun va duradgor", "Rostgo'y bola", "Aqli bog'bon", "Hakka va uning bolalari", "Aql va boylik" ertaklari mazmunan turlichadir. "Maymun va duradgor" ertagida o'z layoqati bo'lmagan ishni qilishga urinish oqibati aks ettirilsa, "Rostgo'y bola" ertagida to'g'rilik, hallolik, mehnatsevarlik insonga baxt-saodat keltirishi, "Hakka va uning bolalari" ertagida esa aql-farosatlilik bayon etilgan. Ertaklarda ilgari surilgan g'oyalarni bolalar ongiga singdirishda ertak ustida ishlashning ahamiyati katta. Ertakni o'rganish darslarining tashkil etilishi quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Ertak bilan tanishtirish;
2. Ertakni o'quvchilar qay darajada idrok etganliklarini aniqlash maqsadida qisqacha suhbat o'tkazish;
3. Ertakni qismlarga bo'lib o'qish va tahlil qilish; undagi ayrim tasviriy vositalar, ma'nodosh so'zлarni topish, lug'at ishi (ayrim so'zlar ma'nosini tushuntirish);
4. Ertakni aytib berishga tayyorlanish (ichda o'qish);

O'quvchilarni 1-sinfdayoq ertak tilidan erkin foydalanishga o'rgatish uchun ertak bilan birinchi tanishtirishda uni o'qituvchi ifodali o'qib berishi va aytib berishi lozim. Ertakda ilgari surilgan g'oyalarni bolalar ongiga yetkazish uchun o'quvchilar matnning mazmunini yaxshi idrok etishi, syujet rivojini, qatnashuvchi qahramonlarning xatti-harakatlari, o'zaro munosabatlarini to'g'ri tasavvur etishi kerak. Buning uchun ertak yuzasidan suhbat o'tkazish yaxshi samara beradi. O'qituvchi ertakni ifodali o'qib, mazmuni bilan o'quvchilarni tanishtirgandan keyin ertak mazmuniga oid savollar tuzadi. Jumladan, "Aql va boylik" ertagi bo'yicha o'quvchilar bilan quyidagi savollar asosida suhbat o'tkazish mumkin:

1. Chol o'g'illaridan biri merosxo'r bo'lishi uchun qanday shart qo'ydi?
2. Cholning uch o'g'lida otasiga qanday buyumlarini ko'rsatdi?
3. Kenja o'g'il otasining savoliga nima deb javob beribди?
4. Chol kenja o'g'li merosini qoldiribdi?
5. Chol bor merosini kenja o'g'liga qoldirib to'g'ri qildimi?

Lug'at ishida o'quvchilar uchun ma'nosи tushunilishi qiyin bo'lgan so'zlar izohlanadi. Masalan: meros-ota-onadan qolgan moddiy boylik, ota-onadan qolgan mol-dunyo; merosxo'r-ota-onadan qolgan mol-dunyoga ega bo'lish; zumrad-yashil rangli qimmatbaho tosh; oltin, kumush-qimmarbaho metall; kamar-belga taqiladigan qayish; zarbof to'n-qimmatbaho iplardan, masalan, oltin suvi yogurtirilgan iplardan bezak va naqshlar tikilgan chopon.

Shundan so'ng ertakni qismlarga bo'lib o'quvchilar o'qiydilar, qayta hikoyalaydi, qahramonlarni tasvirlab beradi.

Demak, bu ertakda mehnatsevarlik ulug'lanadi. Har bir ota-onada farzandini to'g'ri so'z,

mehnatsevar, aqli inson bo‘lishini xohlaydi. “Aql va boylik” ertagida haqiqiy boylik qimmatbaho toshlar, kiyim-kechaklar bilan o‘lchanmasligi, mehnat qilgan inson baxt-saodatga erishishi ifodalangan. Ertakda chol kenja o‘g‘lining aqliligi, mehnatsevarligi uchun unga mol-dunyosini va oilasini boshqarishni topshiradi.

Ertaklarda keltirilgan maqollar ustida ishslash bog‘lanishli nutqni o‘stirish va nutqning ta’sirchanligini oshirish omillaridan hisoblanadi. Masalan, 2-sinfda “Tan sihatlik-tuman boylik” ertagida keltirilgan “Sog‘ tanda, sog‘lom aql” maqolida inson sog‘lom bo‘lsa, u teran fikrlay olishi ifodalangan. Bu maqol orqali ertakda ilgari surilgan g‘oyaga mos xulosa berilgan.

Boshlang‘ich sinflarda hayvonlar haqidagi ertaklar ko‘proq o‘qitiladi. “Bo‘rining tabib bo‘lgani haqida ertak”, “Ko‘zacha bilan Tulkı”, “Olapar, Mosh, Musicha” kabi ertaklar aniq-hayotiy hikoyalar tarzida o‘qitiladi va tahlil qilinadi. Shuningdek, hayvonlar haqidagi ertaklardan tashqari, “Davlat”, “Tuz haqi”, “Ovchi, Ko‘kcha va Dono”, “Ilm afzal” kabi ertaklarini o‘qish va tahlil qilish badiiy hikoya tarzida uyushtiriladi. Bolalar o‘qituvchi rahbarligida ertakda qatnashuvchilarning xulq-atvori, ayrim xatti-harakatlarini baholaydi va shular asosida ayrim obrazlar haqida xulosalar chiqaradilar, ertak rejasini tuzadilar, ertak qismlarini rollarga bo‘lib o‘qiydilar.

Xulosa qilib aytganda, ertaklar o‘quvchilarda rostgo‘ylik, mehnatsevarlik, odoblilik, aql-farosatlilik kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishga, ularning nutq boyligini oshirishga yordam beradi.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘qish fani bo‘yicha o‘quv dasturi. 2017-yil.
2. T. G‘afforova va boshqalar. 1-sinf. “O‘qish kitobi”. 2018-yil
3. T. G‘afforova va boshqalar. 2-sinf. “O‘qish kitobi”. 2018-yil
4. O‘zbek xalq ertaklari. Elektron resuris.www.ziyouz

JOZEF KRONIN ASARLARIDA UNING TARJIMAI HOLI ASOSIY MANBA BO'LIB XIZMAT QILISHI

*Mirsadullayev Miravaz Mirmuslim o'g'li
Namangan davlat universiteti stajyor-o'qituvchisi
Telefon: 99 4824969
dodamaestro@gmail.com*

Annotatsiya: Maqola XX asrning taniqli ingliz yozuvchisi-realisti Archibald Jozef Kroninning ijodidagi avtobiografik tarkibiy qismni ko'rib chiqishga bag'ishlangan. Tahlil ayniqsa kuchli avtobiografik boshlanish bilan ishlarni olib beradi. Maqola yozuvchini o'z tarjimai holi orqali o'rGANISH zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: avtobiografiya; avtobiografik roman; realizm XX asr ingliz adabiyoti; shifokor-yozuvchi.

Archibald Jozef Kronin (1896-1981) - o'zining asarlari orqali dunyo miqyosida shuhrat qozongan 20-asr ingliz realist yozuvchisidir. Muallifning tarjimai holi ko'pincha yozuvchi uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilgan; uning shaxsiy tajribasi aksariyat asarlarning asosini tashkil etgan. Ushbu maqolada yozuvchi asar yaratishda qanday avtobiografik voqealar va tafsilotlarni ishlatganligini ko'rib chiqamiz.

Archibald Kronin oilada yagona farzand bo'lgan. Uning otasi Irlandiyalik katolik Patrik Kronin va onasi Jessi Montgomeri, Shotlandiya protestantlari oilasi vakili edi. Jessining qarindoshlari bu aralash nikohga avvaldan qarshi edilar. Yozuvchining otasi, Patrik, Archibald atigi 7 yoshida sil kasalidan vafot etadi. Uning otasiz o'tgan bolalik voqealari yozuvchining bir nechta romanlarida aks etgan. Yakka o'g'il farzand, boquvchisini erta yo'qotib qo'yish, aralash nikoh sahnalari yozuvchi o'zining "Uch muhabbat", "Qirollik kalitlari" romanlarida tasvirlagan. Misol uchun "Qirollik kalitlari" romanida, bosh qahramon Frensis Chisholm ota-onasidan erta ajralib qoladi; shuningdek "Yoshlik yillari" (1944), "Sikspenni qo'shig'i" (1964), "Sayohatchi bola" (1975) asarlarida ikkinchi darajali qahramonlardan biri ruhoni yozuvchi bo'lib, u bolani qo'llab-quvvatlaydi. Ruhoniying prototipi, shubhasiz, Archibaldning amakisi Frensis Kronin edi [2, p. 26; 4, p. 4].

Og'ir moliyaviy ahvolga qaramay, 1914 yilda Archibald Kronin tibbiyotni o'rGANISH uchun Glazgo universitetiga o'qishga kiradi. Kirish imtihonlariga tayyorgarlik davri va ularning o'tishi "Uch sevgi", "Sitadel" (1937), "Yosh yillar", "Sikspenni qo'shig'i", "Sayohatchi bola" romanlarida ajoyib tasvirlangan. Birinchi Jahon urushi davrida o'qish to'xtatildi: 1916-1917 yillarda A.J. Kronin kema jarrohi bo'lib xizmat qildi. Keyinchalik, u xech bir kitobida xizmat tafsilotlarini keltirmagan, ammo asarlarining ba'zilarida urushga qarshi kuchli nafratni ko'rsatib o'tgan. Misol uchun "Yulduzlar qaraydi" romanida muallif harbiy sohada ulkan boylik orttirgan va o'z kapitalini qurish uchun insoniyat kurashini davom ettirishni istagan ishbilarmonlarni fosh qiladi. Ruhoni Frensis Chisholm "Qirollikning kalitlari" da birodarlik urushlarini tugatishga chaqiradi, odamlarni hatto sud tahdidi ostida ham qurol olmaslikka chaqiradi, chunki "o'zingizni o'ldirganingizdan ko'ra jang qilishdan va shahid bo'lishdan bosh tortganingiz uchun jazolanish yaxshiroqdir deydi".

1919 yilda universitetni imtiyozli diplom bilan tugatgan Archibald Kronin tibbiy amaliyotni boshladi. Yozuvchining "Shannon yo'li" (1948) asari qahramoni, Robert, ham xuddi shunday tarjimai hol bilan o'z ishini boshlaydi. Gen, Robertning sevgilisi, xuddi Archibald Kroninning bo'lajak xotini Agnes Meri Gibson kabi tibbiyot talabasi edi.

May Gibson va Archibald Kronin 1921 yilda turmush qurishdi. To'ydan ko'p o'tmay, Gibsonda ruhiy kasallik aniqlanadi va Kanadaning Montreal shaxarchasidagi kichik bir shifoxonaga joylashtiriladi. Xuddi shunday hodisa, 1961 yilda nashr qilingan "Yahudiy daraxti" qahramoni Devid Mor bilan sodir bo'ladi. U ham aqliy holatidan bexabar, Doris Xolbrukka uylanadi. Devidning o'zi shunday deb tan oladi: «Mening nikohim baxtsiz bo'ldi ... Xullas, bu fojja edi. Bechora xotinim yillar davomida u vafot etgan ruhiy kasallar shifoxonasida o'tiribdi» [1, p. 251]. Ammo Devid Mordan farqli o'laroq, Archibald Kronin keksayguniga qadar xotiniga g'amxo'rlik qildi; "Yahudiy daraxti"ni yozish paytida, Kroninning rafiqasi Mey hali ham uyda edi.

Jozef Kroninning tibbiyot bilan shug'ullanishi uning adabiy asarlarida juda samarali namoyon bo'lgan. Janubiy Uelsda shifokor sifatida uch yillik ish tajribasi va 1920 yillarning boshlarida

minalarni tibbiy inspektori sifatida ishslash Kroninga konchilar hayotini sinchkovlik bilan o‘rganishga va o‘zinign shoh asarlari "Sitadel", "Yulduzlar qaraydi" romanlarini mohirlik bilan yaratishga imkon berdi. Bundan tashqari, yozuvchining ko‘plab asarlarining bosh qahramonlari doktor bo‘lishgan. Misol tariqasida "Katta Kanar orollari" (1933), "Shannon yo‘li", "Yahudiy daraxti", "Bir xil rangdagi javdar" romanlari shuningdek, doktor Finli haqidagi hikoyalar turkumni keltirishimiz mumkin.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, Seamus O‘Maxonini (A.J. Kroninning Buyuk Britaniyaning milliy sog‘liqni saqlash tizimiga ta’sirini o‘rgangan shifokor) ta’kidlash o‘rinlidir: "Aftidan, uning badiiy asarlari avtobiografiya, uning avtobiografiyasi esa uning badiiy asaridir" [3, p. 176]. Muallifning tarjimai holidagi muayyan davrlarda qo‘llanilgan hayotiy voqealar soni bo‘yicha xulosa qilish mumkinki, avtobiografiyaning katta qismi "Uch muhabbat", "Sitadel", "Yosh yillar" va "Shannon yo‘li romanlariga to‘g‘ri keladi.

Foydalanolgan adabiyotlar

1. Кронин А. Древо Иуды. М.: Эксмо, 2011. 416 с.
2. Davies A. A. J. Cronin. The Man Who Created Dr. Finley. London, 2011. 287 p.
3. O‘Mahony S. A. J. Cronin and The Citadel: How a «Middle-Brow» Novel Contributed to the Foundation of the NHS? [Электронный ресурс]. URL: http://www.rcpe.ac.uk/sites/default/files/omahony_0.pdf
4. Salwak D. A. J. Cronin. Boston: Twayne Publishers, 1985. 154 p.

O'ZBEK ADABIYOTIDA EKZISTENSIALIZM FALSAFASI

*Normurodov Boburjon Sobir o'g'li
Surxondaryo viloyati, Muzrabot tumani,
2-maktab ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Telefon:+998(99) 677 06 24*

Anotatsiya: O'zbek adabiyotida ekzistensialistik ruh va ulaga misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ekzistensializm, mavjudlik, erkinlik, o'z-o'zini anglash

Ekzistensializm falsafasida «ekzistensiya» tushunchasi asosiy tushunchalardan biri hisoblanadi. «Ekzistensiya» - «mavjudlik» degan ma'noni anglatadi. Bu inson yashab turgan dunyoda o'zining borligini tushunish, o'zining mavjuligini anglashga bo'lgan intilishini badiiy adabiyotda aks ettirishdir.

Hozirgi jamiyatdagi inson hayotga bo'lgan qiziqishini tobora yo'qotib bormoqda. U tabiatning go'zalligini ham, boshqa insonlar kayfiyatini ham his qilmaydi. Inson faqat aqli bilan yashar ekan, aql uni faqat o'z manfaatlarini ko'zlashga undaydi. Natijada inson hayotidan ezgulik o'rniga faqat foyda axtaradi. Bunday odamning ongi dasturlashtirilgan mashinaga, kompyuterga o'xshab qoladi. Inson ham kompyuterga o'xshab, ichki beg'ubor hissiyotlaridan mahrum bo'lib qoladi. Bunday odamlarga hayot zerikarli, ma'nosiz bo'lib tuyuladi. Yurakdag'i bolalarga xos bo'lgan samimiylig va hayratlanish xususiyatlarini saqlab qolgan odamlar hayotning go'zalligini his qilishi mumkin. Inson o'z qo'llari bilan yaratgan narsalardagina joziba, iliq saqlanadi. Inson bu narsalarni yaratishda ularga o'z mehrini, ruhiyatini beradi. Hozirgi zamonaviy sanoat mahsulotlari esa inson bilan bunday ruhiy aloqani yo'qotgan va natijada inson o'zi yaratgan moddiy olamdan ham begonalashib qolib, narsalardan faqat ehtiyojini qondirish ob'ekti sifatida foydalanadi. Insonning asl qiyofasi faqat ayrim sharoitlarda yaqqol ochilishi mumkin. Bunday sharoitlarni ekzistensionalistlar chegaradosh vaziyat deb ataydilar. O'lim va hayot o'rtasidagi chegara, insonning ichki va tashqi olami o'rtasidagi va insonning mavjudligi va haqiqiy borlig'i mohiyati o'rtasidagi chegara niroyatda murakkab bo'lib, bu tushunchani ochib berish uchun ekzistensionalistlar insonning ichki olamiga, erkinlik masalasiga diqqatlarini jalb etdilar.

O'lim muqarrar bo'lgan holatda ham insonda erkin tanlash imkoniyati bor. Agar inson o'z erkinligidan voz kechsa, bu o'limdan ham og'irroqdir, deb hisoblaydi. Umuman olganda, o'lim haqiqatdir. O'lim arafasida insonning ichki kechinmalarida keskin o'zgarish sodir bo'ladi. Bu o'zgarish natijasida inson avval anglab etmagan narsalari birdaniga o'z-o'zidan ravshanlashadi. Inson uchun yaxshilik va yomonlik ortida yotgan cheksiz olam ochiladi. Barcha narsalardagi ziddiyatlar birdaniga birlashadi.

Bu qarashlar, bu falsafa sharq adabiyotiga, xususan, o'zbek adabiyotiga ziddek ko'rindi. Lekin adabiyotimizda shunday asarlar borki, bu falsafaning borligiga isbot bo'la oladi. Men bir nechta misol keltiraman.

Birinchi, Qur'onдан misol keltiray. Odam Atoga hamma narsa bor edi. Lekin u erkinlikka intilib ta'qilangan mevani yedi. Bu bizning tabiatdan butun borliqdan alohida borligimizni anglash uchun ilk qadam edi. Bir narsani unutmasligimiz kerak, bu erkinlikni bizga xudoning o'zi bergen. Shuning uchun ham biz har narsada erkinlikni qidiramiz. Inson o'zini mavjudligini anglashda erkinlik juda muhimdir. Erkin odamgina o'zining borligini his qilib o'zini o'zi tinglaydi, tushunishga intiladi. Oxirida barcha narsalar Odamga ayon bo'ladi.

So'nggi misol O'tkir Hoshimovning "Tushda kechgan umrlar" asari.

Men necha yoshga chiqdim o'zi? Yigirma ikkiga?! Yo'g'-e, axir men yetmish ikkidaman-ku! Balki sakson ikkidaydir? Nima farqi bor?! «Donolar hayotni kuzaturlar jim...»

Rustamning kundaligidagi so'nggi so'zlarini o'qib, shunga amin bo'ldim, inson baribir hayotni, o'z olamini, mavjudligini tushunmas ekan, umr befoyda o'tadi. Asar haqida juda ko'p ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ammo undagi ekzistensialistik ruh ochib berilmagan. Yoki aynan bu nuqtayi nazardan asarga baho berilmagan. Mening kichik tajribamga asoslanib shuni aytishim mumkinki, jahon adabiyotidagi har qanday oqim ildizi, albatta, sharqda bor. Buni faqat anglash kerak.

Ekzistensializm falsafasi fojiali hodisalarni to'g'ri aks ettiradi va bu fojiadan chiqib ketish yo'llarini axtaradi.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jabborov E. Jahon adabiyoti janr va oqimlarning o‘ziga xos xususiyatlari/ T.: “Mumtoz so‘z”. 2016-yil.
2. Nosiriddin Rabg‘uziy. Qisasi Rabg‘uziy/ – T.: Yozuvchi. 1991-yil
3. Said Ahmad. Jimjitlik. / –T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. 1989-yil
4. O‘tkir Hoshimov.TUSHDA KECHGAN UMRLAR. /–T.: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. 2002-yil.

ALEKSANDR SERGEYEVICH PUSHKIN SHE'RLARIDA SADOQAT, GO'ZALLIK
VA EZGULIK TARANNUMI

Panayeva Nasiba Odamboyevna
Xorazm viloyati, Yangiariq tumani,
31-son mактабning rus tili fani o'qituvchisi
Telefon:+(99) 058 80 21

Annotatsiya: Ushbu maqolada, buyuk rus shoiri, A.S.Pushkining vatanga muhabbat, o'z xalqiga hurmat va sadoqat, ezgulik va go'zallikni tarannum etuvchi ertaklarining tarbiyaviy ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Aleksandr Blok, Abdulla To'qay, qadriyat, sadoqat, ezgulik, go'zallik , "Oltin xo'roz haqida" ertak,

Har bir xalqning donishmandligi va qalb nazokatini o'zida mujassamlantirgan shoiri bo'ladi. Rossiyada inson ma'naviy olamining musavviri, shubhasiz, Aleksandr Sergeyevich Pushkindir. U nurga intilib, doim ozodlik uchun kurashuvchi shoир, buyuk optimist bo'lib yetishdi. Bu xususida rus xalqining buyuk shoiri Aleksandr Blok: «Pushkining nomi naqadar jarangdor», - deb ta'riflagan edi. Buyuk tatar shoiri Abdulla To'qay XX asrning boshida yozgan asarlaridan birida A.S.Pushkinni she'riyat osmoning yorqin yulduzi deb atagan edi. Bu ta'rif chiroyligi shoirona tashbeh bo'lsa-da, unda rus shoiri ijodining mohiyati, ular yaratgan she'riyatning qimmati to'g'ri va haqqoniy aks etgan. Mana, bir yarim asrdirki, bu nom jahon she'riyatining eng yuksak, eng porloq yulduzi kabi she'rtalab qalblarga, go'zallik va ezgulik ishtiyoqida yongan yuraklarga saxiylik bilan nur taratib kelmoqda. Pushkin yaratgan asarlar – lirk she'rlar, dostonlar, ertaklar, dramatik asarlar, hikoyalar, qissalar, romanlarning hammasi vaqt sinovidan muvaffaqiyat bilan o'tdi. Chinakam san'at asari zamonlar o'tishi bilan qarimas, aksincha, har qaysi zamonda ilgari uncha ko'zga tashlanmagan yangi qirralari jilolanib yasharib borar ekan. Pushkining qay bir asarini o'qimang, ular xuddi kechagina yozilgandek tuyuladi. Shuning uchun ham bugungi kunda bu asarlar har qanday sarhadlardan oshib o'tib, dunyoning hamma go'shalariga yetib bordi. Bugungi kunda Pushkin Yevropa va Osiyoda ham, Afrika va Avstraliyada ham, Shimoliy va Janubiy Amerika qit'alarida ham kitobxonlarning eng sevimli yozuvchisi bo'lib qolgan. Bu buyuk so'z san'atkoring taqdiri yana bir haqiqatni tasdiqlaydi – daho shoirlar, ulug' adiblar hamisha bir xalqning farzandi, bir muhitning mevasi o'laroq maydonga keladiyu, keyinchalik hamma xalqlarning farzandiga aylanib ketadi. Bugun dunyodagi yuzlab xalqlar qatori o'zbek xalqi ham Pushkinni o'zlarining sevimli ijodkorlari sifatida sevadilar va asarlarini qayta-qayta o'qishdan charchamaydilar. Undan o'z milliy adiblari kabi faxrlanadilar, asarlaridan bahramand bo'ladilar. Nega shunday? Buning sababi shundaki, Pushkin o'z davrining eng ilg'or g'oyalarini yuksak mahorat bilan ifodalagan edi. U rus milliy shoiri bo'lgani holda umuminsoniy haqiqatlarni hayqirib kuylagan edi. Albatta, Pushkin buyuk shoir sifatida har qaysi o'ziga xos, bir-birini takrorlamaydigan poetik olamni yaratgan.

Ma'lumki, Rossiya 1812-yilda Ulug' Vatan urushini boshidan kechirdi – rus qo'shinlari buyuk sarkarda M.I.Kutuzov boshchiligidagi butun Yevropani titratgan Napoleon armiyasini tor-mor keltirdi va uni Rossiyadan quvib chiqardi. Darhaqiqat, bu buyuk g'alaba Rossiyadagi ilg'or kuchlarning vatanparvarlik tuyg'ularini oshirib-toshirdi, ularning qalbini o'z vatani, o'z xalqi uchun iftixor hislariiga to'ldirdi. Ulug' Vatan urushi butun dunyo qarshisida Rossiyaning buyuk mamlakat ekanini, rus xalqining esa ist'e'dodi ham, qudrati ham bitmas-tuganmas buyuk xalq ekanini yana bir marta namoyish etdi. Ayni choqda, shu buyuk g'alabaning shu'lesi Rossiya hayotining ilgari ko'zdan nari, panada yotgan tomonlarini ham yoritib yubordi, jamiyatning juda keskin ijtimoiy ziddiyatlarini ochib tashladi. Ma'lum bo'ldiki, Napoleonni yenggan, tarixning ijodkori bo'lgan xalq benihoya qiyin sharoitda zulmat qo'ynida, zulm iskanjasida, erksizlik va jaholat to'rlariga chulg'angan holda yashar ekan. Butun mamlakatda krepostnoy huquq hokim: bu huquqqa binoan dehqon pomeshchikning mulki hisoblanadi. Pomeshchik o'z dehqonini ishlatsihi, qonini zulukdek so'rishi, ko'ngliga kelsa buyumdek sotib yuborishi, istagancha tahqirlashi mumkin. U dehqonni o'ldirib yuborgan taqdirda ham, hech kim qotil pomeshchikning mushugini pisht deyolmaydi. Mamlakatning ilg'or fikrli, sof vijdonli odamlari bunday ahvolga chidab turolmadilar. Mavjud ijtimoiy tartiblarni, krepostnoy huquqni, unga panoh bo'lib turgan

monarxizm sistemasini tanqid qilish boshlandi, Rossiyanı Yevropa mamlakatlariga qiyos qilish kuchaydi, adolatlı, erkin, ma'rifatlı jamiyat barpo etish uchun kuchli harakat boshlandi. Bu harakat tarixda dekabristlar harakati degan nom bilan shuhrat qozondi: 1825-yilning 14 dekabr kuni bir qancha ofitserlar Sankt-Peterburgda Senat maydoniga chiqib, podshoga qarshi isyon ko'tardilar. Isyon shafqatsiz suratda bostirildi. Uning ishtiyorokchilaridan besh kishi dorga osildi, yuzlab odamlar Sibirga surgun qilindi, turmalarga tashlandi. Isyon bostirildiyu, lekin podsho hukumati uning ruhini bostira olmadı. Senat maydonida ro'y-rost namoyon bo'lgan isyonkorlik ruhi, erkinlik istagi, ma'rifatga, ziyoga tashnalik, zulmatga, jaholatga nafrat, rus xalqini uning bo'yi bastiga, qudratiga, buyukligiga munosib tarzda ozod va baxтиyor ko'rish ishtiyоqi yashashda davom etdi. Xuddi shu ruh, shu g'oyaviy tamoyillar XIX asrdagi rus adabiyoti, musiqasi, rassomchiligi uchun qudratlari qanot bo'ldi va ularning yuksak parvozini ta'minladi. Pushkin birinchilardan bo'lib, shu isyonkorlik ruhidan bahramand bo'ldi va birinchilardan bo'lib, erksevarlik g'oyalarini, zulmga qarshi otashin nafratlarini o'z asarlariga singdirib yubordi. Uning she'riyati tom ma'nodagi kurashchan she'riyat edi. U o'z asarlarida rus kishisiga muhabbatni kuyladi, oddiy insonning buyukligini tarannum etdi. Bu buyuk insonning ijodi odamlar qalbida ezgulikka ishtiyоqni barq urdirib, zulmat ichidagi nurdek porladi.

Foydalailgan adabiyotlar:

1. U.Bekmuhammad. "Arzanda general orzusi" Darakchi № 15 (422).-2007.
2. M. Jumaboyev. Bolalar adabiyoti : Darslik –majmua. – Toshkent: O'qituvchi, 1994. – B. 207-215.
3. M.Jumaboyev. Bolalar adabiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2003.
4. M.Jumaboyev. O'zbek va chet el bolalar adabiyoti: Oliy o'quv yurtlarining boshlang'ich ta'lim va tarbiyaviy ishlар metodikasi fakultetlari talabalari uchun darslik. – Toshkent: O'zbekiston, 2003. – B. 209-212.

O'TKIR HOSHIMOV IJODIDA ONA OBRAZI

*Quramboyeva Nargiza Komiljon qizi
Xorazm viloyati Bog'ot tumani 7-son umumiy o'rta ta'lif maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
telefon: +998990326848*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining zabardast vakillarida biri O'tkir Hoshimov ijodiga to'xtalib o'tilgan. Shuningdek, ushbu ijodkorning asarlaridagi Onalar obrazining ichki ruhiyati, kechinmalariga asarda yoritilgan davrning ta'siri haqida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: badiiy asar, zohiriy harakat, botiniy kechinma, qahramon ruhoniyati, badiiy obraz, Ona obrazi, fojeaviylik, davr inqiroz.

Asrlar davomida shakllangan milliy qadriyatlarimizga tayangan, bugungi kunda istiqlol mafkurasi bilan sug'orilgan, shu bilan birga, bizni umumbashariy ulug' ma'naviyat sari yetaklayotgan milliy ongimiz, shuurimiz va dunyoqarashimizning shakllanishida badiiy adabiyotning o'rni beqiyosdir. Badiiy asarlar haqida gap ketganda, adabiyot ahli orasida: "Badiiy asar qisqartirilgan borliq yoki vogelikning modelidir", -degan fikrlar mayjud bo'lib, bu avvalo, har bir yaratilgan badiiy asarning insoniyat hayotining in'ikosi ekanligini tasdiqlaydi.

O'zining badiiy asarlarida millatimizning yaqin o'tmishi va bugungi hayoti, unung butun murakkabliklarini, milliy urf-odatlar va qadriyatlarni izchil badiiy dalolatlar bilan tasvirlab adabiyot taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shgan O'tkir Hoshimov haqida gap ketganda adabiyotshunos U.Normatovning quyidagi fikrlarini keltirish mumkin: "... istiqlol yillarda sho'rolar davrida ijod qilgan ko'pgina yozuvchilar o'zlarining avval yaratgan asarlarini mustaqillik mafkurasi nuqtai nazaridan qayta tahrir etishga majbur bo'ldilar. Ammo O'tkir Hoshimov asarlari bunday tahrirlarga ehtiyoj sezmadni". [1.27-bet]

Albatta, bu so'zlar bejiz aytilgan emas. Chunki O'tkir Hoshimov asarlarida insonlar hayotining zohiriy harakatlari, botiniy kechinmalari yetakchilik vazifasinin o'taydi. O'tkir Hoshimov o'z asarlarida qahramonlarining ruhoniyati orqali inson va davr ma'naviy dunyosining sarhadlarini tasvirlaydi. Akademik B.Nazarov yozuvchi ijodi to'g'risida to'xtalar ekan: "O'tkir Hoshimov ijodini to'lib-to'lg'anib, shiddat va karomat bilan oqayotgan daryoga o'xshatgim keladi... O'tkir Hoshimov asarlarini daryoga bejiz o'xshatganim yo'q. O'qisangiz, ularning dilidagi daryovash sifatlarni aniq ko'rasiz, anglaysiz va his etasiz". [2.110-bet]

Aniqki, hech bir asarga badiiy obrazlar o'z-o'zidan kirib kelmaydi. Yozuvchi asariga qahramon tanlar ekan, avvalo, uni o'z atrofidan izlaydi. Shu boisdan ham Chingiz Aytmatov: "Badiiy asar odamning odam haqidagi hikoyasidir", -deydi. [3.25-bet]

Ijodkor asar uchun qahramon tanlar ekan, avvalo, asar qahramonlarining jamiyatga, ijtimoiy muhitga va aksincha, jamiyatning qahramonlar hayotiga ta'sirini diqqat markazida tutadi. Misol uchun, O'tkir Hoshimovning "Urushning so'nggi qurban" hikoyasida ikkinchi jahon urushining insonlar turmush tarziga, shu bilan bir qatorda ularning ruhoniyatiga qilgan ta'sirlarini ko'rishimiz mumkin. Hikoyasining asosiy qahramoni- Umri xola. Ona, ya'ni Umri xola, Shone'mat uchun o'zining ikkinchi o'g'li Shoikromning hovlisidan o'g'rilik qilishga majbur bo'ladi. Bu o'g'rilik orqali yozuvchi davrning qay darajada murakkabligini, qahramonlar taqdiriga ta'siri va uning fojiaviy oqibatini oolib beradi. Bu fojeaviylik o'g'rini ushslash alamida yurgan o'g'il Shoikrom harakatining oqibatida yuz beradi. Oqibat mushfiq onaizorning ayanchli o'limi bilan yakun topadi.

Xo'sh, onaizorning ko'nglida yomonlik yoki qalbida jaholat, yovuzlik bormidi? Axir u farzandi uchun shu ishni qilishga majbur bo'ldi-ku! Unda o'g'ri kim? O'g'ri – jaholat va yovuzlikka asoslangan davr va jamiyatdir. Ana shu sabab yozuvchi Umri xolani ham, Shoikromni ham o'g'rilik-u qotilliklarni, avvalambor, davr hayotidan kelib chiqqan holda mulohazalantiradi. Bu mulohazalarning tub ildizida esa urush va uning oqibatlari gavdalanadi.

Ona ruhoniyatiga urushning ta'siri O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romanida ham o'z ifodasini topgan. Romandagi Qora amma, Robiya, Ra'no obrazlari buning yaqqol namunasidir. Bu onalarning qismatida ham davr ta'sirini ular hayotida ro'y bergan voqealar tasvirida ko'rishimiz mumkin. Yozuvchi Qora ammaning o'g'li Kimsanni kutishi epizodlari, Robianing Muzaffar ismli bolaning onasiga aylanishi, Ra'noning vijdon azobidan qutila olmasligi, farzandidan

voz kechishi lavhalarida ONAlarning ma'naviy fazilatlari va yetukliklari, ma'naviy tubanligi va qashshoqligi davr inqirozi ekanligini obrazlarning ruhiyatida, zohiriy harakatlari va botiniy tuyg'ularida tasvirlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'tkir Hoshimov davr va Ona obrazini chizar ekan, har bir asarida xalq hayotining negizini, ma'naviy-axloqiy e'tiqodlarini badiiy tahlil etishni bosh maqsad qilib qo'yadi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Normatov U. Umidbaxsh tamoyillar.-T.: Ma'naviyat, 2000.
2. Nazarov B. Xalq mehrini qozongan adib.-T.: Mumtoz so'z. 2011.
3. Yo'ldosh Q., Yo'ldosh M. Badiiy tahlil asoslari.-T.: Kamalak. 2016.

RAUF PARFI SHE'RLARIDA INSON RUHIYATI TASVIRI

*Rasulova Feruza Husanova
Qashqadaryo viloyati Nishon tumani
20- maktab oliy toifali ona tili va adabiyot o'qituvchisi
+998-94-337-88-64*

Annotatsiya: Rauf Parfi she'rlaridagi tug‘yonni his qilish uchun o‘quvchi qalbini ocha olish zarur. 11-sinf o‘quvchilari uchun adabiyot darsida dunyoni anglash, inson ruhiyati tasvirini tushunish, hayotiy haqiqatlarni his qilish maqsadida Rauf Parfi she'rlarini o‘rganish maqsad qilib olingan. Ushbu maqolada shoir she'rlari mavzusi va g‘oyasiga to‘xtalib, fikr yuritishni maqsad qilib oldik.

Kalit so‘zlar: she’riyat, ruhiyat tasviri, his-tuyg‘u, badiiy tasvir, musiqiylik, nutq tovushlarining evfoniysi, alliteratsiya.

Ijod ko‘ngil ishi, atoqli o‘zbek adibi O‘tkir Hoshimov poeziya haqidagi fikrlarini sizga havola qilmoqchiman: “She’rda chaqmoq chaqishidek bir lahzalik holat kitobxon qalbiga muhrlab qo‘yiladi. Mana shu oniy holatning o‘zida inson yuragidagi nozik tebranishlar aks etadi. Asarning ichki musiqasi esa unga jon ato qiladi...”

Badiiy adabiyot ning maqsadi, vazifasi inson olamini tasvirlash, kitobxon qalbiga ezgulikni singdirish. Rauf Parfi she'rlari zamonaviy o‘zbek poeziyasida tamomila o‘ziga xos hodisadir. Uning ijodida biror voqeani tasvirlashga bag‘ishlangan voqeaband she'rlar yo‘q hisobi. U inson ruhining kuychisi. Qadim o‘tmish ham, bugungi muhim hodisalar ham shoir tuyg‘ulariga qattiq ta’sir etadi va muayyan kayfiyat uyg‘otadi. Rauf Parfi o‘z she'rlarida ana shu kayfiyatlarining manzarasini rassom kabi aniq chizadi. Uning she'rlari o‘quvchini o‘yga toldiradi. Tasavvur dunyosi keng bo‘magan, o‘zining kechinmalarini kuzatib o‘rganmagan o‘quvchi bu asarlarni birdaniga tushuna olmaydi. Shu o‘rinda biz-adabiyot o‘qituvchilari yordamga kelishimiz darkor. Rauf Parfi - obrazli fikrlashga moyil shoir. U jo‘nlikdan, hammaga ma’lum gaplarni aytishdan qochadi. Shuning uchun ham «tong otdi» degan oddiy xabardan juda go‘zal poetik obraz yarata oladi: «Tong otmoqda. Tong o‘qlar otar, Tong otmoqda, quyosh - zambarak. Yaralangan Yer shari yotar, Boshlarida yashil chambarak».

Tonggi quyoshdan taralayotgan olov nurlari tong otayotgan o‘qqa o‘sha nurlarni taratayotgan quyoshning o‘zi esa zambarakka o‘xhatilayotir. Nurga cho‘milgan Yer kurrasi o‘sha o‘qlardan yaralangan. Hayotbaxsh bu o‘qlar tufayli Yerning boshida yashil chambarak, ya’ni hayot barq uradi. Tabiatning qanchalik shoirona tasviri! Bu tasvirda shiddatkor ruhiyat ham mavjudki, shoir ko‘ngli nozikliklardan yiroq ekanligi namoyon bo‘lgandek, o‘ksigandek go‘yo! Ikkinchi bandiga e’tibor qaratsak. «Tong otmoqda, musaffo tongga Yuragini tutar odamlar, Shu tong uchun kelgan jahonga Va shu tong deb o‘tar odamlar Tong otmoqda...»

Falsafiy fikrlarga boy ruhiyat tasviri: insonlarning yaxshilik tilashi, ezgulikka, yorug‘likka intilishi tabiiy holatdir va shu yorug‘lik uchun dunyoga kelgan! Hayot o‘tkinchi ekanligi, hayot davomiyligi, tongning yorug‘ kun ekanligi, yorug‘lik-ezgulik, hayotsevarlik, yashashga ishtiyoy ruhi aks etgan hamda davomiy qonuniyat: tug‘ilish, yashash va o‘limning mavjudligini his qilish.

Ayni vaqtida o‘xhatishlar naqadar aniq! Rauf Parfining she'rlari bir qarashda juda g‘amginday tuyuladi. Aslida haqiqiy she’riyatda hamisha insonning dardi kuylanadi. Dard esa g‘amginlikni talab qiladi. G‘am insonni poklaydi. Uning yuragini illatlardan, qabohatlardan tozalaydi. Alisher Navoiyning barcha asarlarida shuning uchun ham g‘am yetakchilik qiladi. Rauf Parfi nimani qalamga olmasin inson ruhiyatini tasvirlashni asosiy maqsad qilib qo‘yadi. Darslikda berilgan “Yurak”, “Yana qaytib keldim”, “Yoz kechasi”, “Yomg‘ir yog‘ar” she'rlarining barchasi tahlilida shunday g‘ayrioddiy tuug‘uni his qilamiz.

Adabiyot qoidalaridan biz shuni bilamizki, badiiy so‘z qudrati badiiy tasvir vositalari bilan boyib boradi. Shoirning she'rlarida ham tovushlar uyg‘unligi natijasida yuzaga kelgan musiqiylik va tuyg‘ular tug‘yoniga duch kelamiz. Nazariy tomoniga e’tibor beramiz: Poetik fonika (fonetika fanining bir bo‘limi) misra va satrlarda bir xil nutq tovushlarining takrorini va ularning estetik-emotsional vazifasini tekshirish bilan shug‘ullanadi. Nutq tovushlarining evfoniysi (inglizcha „euphony“ — yaxshi ovoz), ya’ni ohangdosh va ohangdorligi asarda shunchalik zarurki, u tufayli ritm izchillashadi, poetik fikr latiflik (yoqimlilik) kasb etadi, hissiy ta’sirni kuchaytiradi.

Nutq tovushlarining takrori orqali so‘zlar ohangdoshligi, so‘zlar ohangdoshligi orqali misralar ohangdoshligi voqe bo‘ladi; ohangdoshlik, o‘z navbatida, zaruriy musiqiyilikni yuzaga keltiradi.

Rauf Parfi tilning nozikliklarini chuqur his qiladi. Shuning uchun ham faqat so‘zlarning emas, balki tovushlarning ham uyg‘unligini ta’milashga intiladi. Shu bois uning she’rlari o‘quvchining esida qoladigan obrazlar bilan to‘lib-toshgan bo‘ladi: «Yomg‘ir yog‘ar, shig‘alab yog‘ar. Tomchilar tomchilar boshimga» yoki «Chigirkalar chirillar chunon», «Yomg‘ir yog‘ar go‘yo yog‘ilar Issiq tuproq ustiga marjon», «Og‘ushimda zangori sezgi, Kiprigimda suyuq hayajon».

Rauf Parfi ijodini o‘rganar ekanmiz, tahlil qilish jarayonini o‘quvchilarning o‘z ixtiyoriga topshirib qo‘yish ham foydali, chunki har bir ko‘ngil o‘z his-tuyg‘ulariga ega. O‘qituvchi avval o‘quvchi fikrlarini eshitib, so‘ngra fikrlarga umumiy ta’rif berishi va nazariy jihatlarini o‘rgatishi maqsadga muvofiq. She’rda qo‘llangan tazod, tashbeh, sifatlash, takror, alliteratsiya, tashxis, tajnis, nido va qofiyalanish san’atlarini o‘rgatib, tahlil qilish darsning saviyasini yanada mukammallashtiradi.

Rauf Parfi she’rlari o‘zbek adabiyotidagi eng ilg‘or usullarining badiiy ifodasidir. Uni tushunish bizning madaniy saviyamizni yuksaltiradi. Shoir she’rlarini tushunishning siri - ularni sabr bilan sinchiklab o‘qishda.

Foydalanolgan adabiyotlar:

1. B. To‘xliyev, B. Karimov, K. Usmonova. 11-sinf adabiyot darsligi. T-2018
2. O‘. Hoshimov. Daftар hoshiyasidagi bitiklar. T-2018
3. Hotam Umurov. Adabiyot qoidalari T-2011

CHO'LPON – ERK VA OZODLIK KUYCHISI

*To‘rayeva Mahbuba Mahmudovna
9-maktab ona tili va adabiyot o‘qituvchisi
Qashqadaryo viloyati, Yakkabog‘ tumani
+998903142681*

Annotatsiya: Abdulhamid Cho‘lpon qo‘liga qalam olgan davr G‘arbning Sharqdan iqtisodiy, ma’naviy jihatdan o‘zib ketgan zamoni edi. Navoiy an’analari ham shakl borasida eskirayotgan paytda, adabiy olamga yangi havo lozim edi, shu havoni Cho‘lpon olib keldi. Milliy adabiyotning avvalgi shavkatini tiklashga jahd etishgan yangi zamonning qaldirg‘ochlaridan biri edi.

Kalit so‘zlar: she’riyat, erk, lirik shoir, ramziy obraz, modern uslubi.

G‘arb adabiyotini mukammal o‘rgangan, o‘sha vaqtida Berlin Davlat dorilfununing falsafatarix kulliyotida talabasi Ahmad Shukriy Cho‘lponni hattoki Shekspirdan ham ustun qo‘yadi.

U yozadiki: “Cho‘lpon oti qulog‘imga kirdikcha ko‘zimga Shekspir ruhi ko‘rinarde turadir. Shekspir lirizmasi bilan Cho‘lpon she’riyati orasida naqadar ayirma axtarsamda uni topolmadim. “Uyg‘onish”ni necha topqirlar o‘qib chiqdim. Shekspirni mutoala etdim. Eng so‘ng Shekspir Cho‘lpondir, yoxud Cho‘lpon Shekspirdir fikriga keldim. Cho‘lpon she’rlari Shekspir samimiyligidan o‘tadir. Cho‘lpon bizda sevgi tangrisi, sezgi yaratguvchisidir. Cho‘lpon – lirik. Cho‘lpon – shoir. Cho‘lpon – Cho‘lpondir.

Professor Abdurahmon Sa’diy Cho‘lpon nomini Bayron, Hayne, Pushkin, Lermantov kabi jahon adabiyotining taniqli namoyondalari safida zikr etadi.

Cho‘lpon ijodning hamma sohalarida o‘ziga xos edi, ayniqsa, lirikada Navoiydan keyingi betakror iste’dod sohibi sifatida e’tirof etildi. Abdulhamid Cho‘lpon ijodda va hayotda aqidaparastlikka qarshi turdi. U hayot nash’u navolaridan zavqlanib yashash g‘oyasini ilgari suradi. Har bir inson ozod, hur; har bir millat mustaqil va jo‘sib, sevib yashashni tar’gib etadi. Bunga quyidagi asarlari guvohlik beradi: “Vijdon erki”, “Go‘zal”, “Ozod, hurbo‘l, Xalqim”, “Xalq”, “Binafsha”, “Po‘rtana”, “Buzilgan o‘lka”, “Men va boshqalar”, “Sharq nuri” va hakozo.

Cho‘lpon uchun real hayotdan ko‘ra xayol go‘zalroqdir.

*Xayol, xayol... Yolg‘iz xayol go‘zaldur.
Haqiqatning ko‘zlaridan qo‘rqaman.
Xayoldagi yulduzlarkim, amaldir;
Olovimni alar uchun yoqaman.
Go‘zal xayol, kel, boshimda rul o‘ynat.
Manim istak-tilagimni erkalat!*

deyish bilan botiniy kengliklarni, ko‘z ilg‘amas sarhadlarni nazarda tutadi. Nazmda u tuyg‘ular musavviri desak bo‘ladi. Ramziy beqiyos va betakror obrazlar yaratadi. Bunga G‘arb adabiyotini yaxshi o‘rgangan bo‘lsa kerak. Yangi paydo bo‘lgan modern uslubining ilk namunalarini uning ijodida ko‘ramiz. Nafis chizgilar orqali ijtimoiy hayotni, inson erkini tasvirlab beradi. Masalan “Binafsha” she’rida

*Binafsha senmisan, binafsha senmi,
Ko‘chada aqchaga sotilgan.
Binafsha menmanmi, binafsha menmi?
Sevgingga, qayg‘ungga tutilgan?*

desa, “Yurt yo‘li” she’rida tun zulmat undan so‘ng albatta yulduzning tugalishi kunduzdur deydi va o‘zini pok istakli yo‘lchiga qiyos qiladi.

*Uzoq... og‘ir yo‘lga chiqqan yo‘lchiman,
Bu yo‘llarda qilog‘uzim yulduzdir;
Men yurtimning pok istakli kuchiman,
U yulduzning tugalishi kunduzdir.*

Cho‘lpon she’riyatidagi dard, alam kitobxonni tushkunlikka solmaydi, balki uning ko‘ksidagi uxlagan erk tuyg‘usini uyg‘otadi, jo‘shqinlikka chaqiradi.

Atoqli rus yozuvchisi F.Dostoyevskiyning “Dunyonı go‘zallik qutqaradi” degan so‘zları har bir kishiga yod bo‘lib ketgan. Agar “go‘zallik nima?” deya so‘rasam har xil javoblar bo‘ladi. Lekin xassos shoir Cho‘lpon uchun Vatandan go‘zal narsa yo‘qligini “Go‘zal” she’ri orqali his qilamiz. Vatan go‘zal, ozod, hur vatanda jo‘sib, shodlanib yashamoq undanda go‘zal.

Cho‘lponning qaysi asarinio“qimang undan erkinlik shabadasi esadi. Hattoki “Kecha va kunduz” asari qahramoni Zebi ham unsiz faryod chekadi, qalbi ozodlik, hurlikka da’vogarlik qiladi.

Adib adabiyotni, jamiyatni o‘zgartiruvchi asosiy kuch, asosiy tarbiya vositasi deb bildi, shuning uchun Cho‘lpon butun jismi, vujudi, qonidagi har bir zarra erk go‘yo na’ra tortgan bo‘lsa, ularni she’rlariga singdirdi. Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li o‘ziga Cho‘lpon taxallusini bejiz tanlamagan edi. Cho‘lpon – tong yulduzi demak. Shu taxallusni olgan shoir haqiqatdan ham yulduzlik maqomini oqladi, millatimizning kir osmoniga oydinlik baxsh etdi.

Muhabbat osmonida go‘zal Cho‘lpon edim, do‘stlar,

Quyoshning nuriga toqat qilolmay yerga botdim-ku...

Cho‘lpon – Cho‘lpondur,

Turkiston osmonida mangu porlab turguvchi Yulduzdir!

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Cho‘lpon. Asarlar. 1-jild. T. 1994

2. Ahmad Shukriy. “Cho‘lpon – Cho‘lpondir”. “Ko‘mak”, Berlin. 1923 №1 19-20 bet

“BOBURNOMA”DA MUALLIF SIYMOSIGA CHIZGILAR-

*Toirova Minura Abdukayimovna
Andijon viloyat Qo'rg'ontepaga tuman
ta'lim qardosh tillarda olib boriluvchi 30-IDUM
I toifali o'zbek tili fani o'qituvchisi
Telefon:+998(94)5618176
minuratoirova734@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada “Boburnoma” asari haqidagi tahliliy fikrlar keltirilgan. Bobur shaxsiyatining ayrim jihatlari va bu hususiyatlarning hozirgi kunda ham dolzarb ekanligi qalamga olingan.

Kalit so‘zlar: ma’naviy olam, memuar, hasbi hol, qomusiy, so‘z san’atkori, sharob, may, qadah, ziddiyat, valiy, ranj, darvesh.

*Boburmirzo xalqimizning buyuk farzandi.
Adabiyot, ilm, ma'rifat nuqtayi nazaridan u hamon yashayapti.
Sh. Mirziyoyev.*

Inson yaralibdiki, moddiy va ma’naviy olam uning hayotida akslanadi – ilm-ma'rifat doimiy hamrohiga aylangan. Tarixga nazar tashlasak, ajdodlarimiz o‘zlarining o‘lmas asarlari bilan iz qoldirganligining guvohi bo‘lamiz. Shunday so‘z san’atkorlaridan biri, shubhasiz, vatandoshimiz Zahiriddin Muhammad Boburdir.

Bobur she’riyatidagi “hasb-u hol”lik, ajib tashbehtar-u qochirimlar, so‘z qo‘llashdagi teranlik va sodda tillilik kishini beihtiyor o‘ziga maftun etadi. Ha, hamyurtimiz yashab ijod etgan davrda she’riyatga – nazmga e’tibor nihoyatda kuchli bo‘lgan. Ana shunday sharoitda Bobur o‘zining buyuk memuar asari “Boburnoma”ni yaratdi.” Boburnoma” - nasriy asar. Shu bilan birgalikda, unda Bobur hazratlarining diniy, dunyoviy, falsafiy va ijtimoiy qarashlari aks etgan.

Salohiyatli sarkarda, hassos shoir, yetuk adabiyotshunos va tilshunos, tarixchi hamda musiqa ilmining bilimdoni bo‘lgan Boburning bu asarini mutolaa qilar ekansiz, uning nihoyatda teran aql soxibi ekanligidan hayratlanasiz. Chunki, asar qomusiy xarakterga ega va muallif har bir aytayotgan fikrlariga ilmiy nuqtayi nazar bilan yondashgan.

Akademik Bartold tili bilan aytganda: “Boburnoma” faqat siyosiy kurashlar hujjatigina bo‘lib qolmay, XV asrdayoq haqqoniy ravishda turkiy nasrning mumtoz realistik namunasi deb topilgan yodgorlikdir”.

“Boburnoma” - tarixiy asar. Unda XVI asr Movarounnahr, Afg'oniston va Hindiston tarixi atroflicha yoritilgan.

“Boburnoma”ni badiiy va tilshunoslik asari ham deyish mumkin. Asarda maqollar, tashbehtar, hikmatli so‘zlardan keng foydalanilgan. Bundan tashqari, joy nomlari etimologiyasi, tilshunoslik, xususan, fonetik hodisalar ifoda etilgan. Bobur o‘zi kashf etgan “Xatti Boburiy” yozuvi haqida ham to‘xtalib o‘tgan.

Bundan tashqari, asarda Boburning geografik, biologik, zoologik, matematik qarashlari ham aks etgan.

Bilamizki, har bir ijod maxsuli zamirida, avvalo, ijodkorning lirik qahramoni yashiringan bo‘ladi. Mana shu asarda ham Bobur shaxsi, dunyoqarashi va ruhiy holatlari haqidagi ma’lumotlarning ayrimlarini e’tiboringizga havola qilmoqchimiz.

Zahiriddin Muhammad Boburning samimiy inson ekanligi o‘zi va yaqinlari haqidagi har bir ma’lumotni ro‘yi-rost keltirishidan ham ma’lum: “O‘limni bo‘ynimga oldim. O‘sha bog‘da bir suv oqib kelardi, tahorat oldim. Ikki rakaat namoz o‘qidim. Boshimni munojotga qo‘yub tilak tilayotgan edimki, ko‘zim uyquga ketibdi. Tush ko‘rayapman: Xoja Ya’qub (Xoja Yahyoning o‘g‘li, hazrati Xoja Ubaydullohning nabiralari) ro‘paramda oq-qora tusdag‘i otda, shunday ot mingan ko‘p otliqlar bilan keldilar. “G‘am yemangiz, Xoja Ahror meni sizga yubordilar”, - dedilar. “Biz ularga Ollohdan madad so‘rab, podshohlik taxtiga o‘lturgaymiz. Har yerda mushkul ish tushsa, bizni nazariga kelturub yod etsin. Biz o‘sha yerda hozir bo‘lurmiz”, - deb tayinladilar. Hozir ushbu soatda fath va g‘alaba sizning tomondadur. Bosh ko‘taring. Uyg‘oning”(99).

Bu voqealarni degan joyda o‘lim bilan yuzma-yuz turgan bir paytda ro‘y beradi. Adib

o‘zining ojiz qolgani, Xo‘ja Ahror tufayli zafar qozonganini yashirmaydi.

Muallif 1500-1501-yillar voqealari haqida so‘zlar ekan, ikkinchi marta ham Xo‘ja Ahror ko‘magi bilan Samarqandni olganini aytib o‘tadi. Bu safar ham Valiy uning tushida namoyon bo‘ladi.

Bobur bemorlikda darddan azob chekayotgan paytda Xo‘ja Ahrorning “Voldiya” asarini she’riy yo‘lda tarjima qiladi va tarjima tugagan kuni shifo topadi.

*Kelgilki, dami o‘lturubon may ichaylik,
Dunyo g‘am-u ranjidin zamon kechaylik.*

May ichish islom dinida qattiq qoralanadi. Bobur bu masalani yaxshi tushunsa-da, hayotdagiziddiyatlarga chiday olmay mayxo‘rlikka beriladi. U “dunyo g‘am-u ranjidin” ma’lum fursat forig‘ bo‘lish vositasi sifatida mayga ruju qo‘yadi.

*Keldi ramazon-u, men taqi bodaparast,
Iyd o‘ldi-yu, zikri may qilurman payvast.*

*Ne ro ‘za-u ne namoz yillar, oylar,
Tun-kun may-u, ma’jun bila devona-u, mast.*

Ko‘rinib turibdiki, Bobur mayxo‘rlikka mukkasidan ketganini ham yashirmaydi. U shunchalik mayni ko‘p iste’mol qilganidan kunlarning birida og‘zidan qon keladi.

“Boburnoma”ga yuzlanamiz: “Jumod ul-avval oyining yigirma uchinchisida, dushanba kuni sayr qilishga otlandim. Sayr chog‘ida ko‘nglimga bir fikr keldi: har doim ko‘nglimda hamisha tavba tashvishi yurardi, shariatga hilof ish qilish hamisha ko‘nglimga g‘ubor solardi”(232).

Shu voqeadan so‘ng Bobur barchani to‘plab may idishlari va oltin-kumush qadahlarni sindirishga da’vat etadi. O‘sha kuni beklar, amaldorlar, askar va askar bo‘lmaganlardan uch yuzga yaqin kishi tavbagaga ergashadi. Sindirilgan oltin-kumushlar munosib kishilar va darveshlarga ulashiladi.

Bobur bu bilan cheklanib qolmay, ichkilikni taqiqlovchi maxsus farmon chiqaradi: “... Hech bir kishi ichkilik ichishga urinmasin, uni hosil qilishga tirishmasin, ichkilik yasamasin, sotmasin va olmasin va keltirmasın. Ichkilikdan qochinglar, shoyad najot topsanglar”(233)

Buyuk davlat arbobi, teran aql va ijod soxibi, mehribon ota bo‘lgan Zahiriddin Muhammad Bobur o‘z asarida mana shunday hayotiy xatolarini ro‘yi-rost yoritgani, tavba-tazarru bilan boshqalarga o‘rnak ko‘rsata olgani, hattoki, hozirgi avlod uchun ham bu ishlar dolzarb ekani bilan qadrlidir.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yhati:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev raisligida 2019-yil 19-mart kuni o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishidagi “Yoshlar ma’naviyatini yuksalnirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish to‘g‘risida”gi ma’ruzasi.

2. 2017-yil 7-fevraldagi 47/49 sonli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Harakatlar strategiyasi” konseptsiyasi.

3. Zahiriddin Muhammad Bobur. “Boburnoma”.

4. Navoiy asarlar lug‘ati.

5. Primqul Qodirov. “Yulduzli tunlar”.

6. B. Jalilov. “Boburnoma” jilolari.

ADABIYOT DARSLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

Ziyodullayeva Nargiza Dilmurodovna
Navoiy viloyati Zarafshon shahri
4- umumta'lif maktab o'qituvchisi
93 -430 -11-30

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabda o'qitiladigan ona tili va adabiyot fanlarida ta'lif sifatini oshirishda o'quvchi faolligining ahamiyati haqida fikrlar keltirildi.

Tayanch tushunchalar: Fanga oid ilmiy atamalar.

Ona tili va adabiyot fani maktabda o'qitiladigan darslardan o'zining nutq madaniyatiga bog'liqligi bilan alohida ajralib turadi. Ona tili va adabiyot faniga qiziqqan o'quvchi o'z-o'zidan badiiy adabiyotga oshno bo'ladi. Shunday ekan, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish mas'uliyati ona tili va adabiyot fani o'qituvchisining zimmasiga alohida mas'uliyat yuklaydi. Fanni o'qitishda turli usullarni yarata olish, pedagogik mahoratni ko'rsata bilish bu o'qituvchining jamiyat oldidagi burchi sanaladi. Demak, ona tili va adaabiyot fani o'qituvchisi har sohada o'z faolligini ko'rsata bilishi kerak. Bu o'qituvchi har bir darsini o'ziga xos tarzda qiziqarli olib borishi, darsda yangidan yangi usul va uslublarni o'z o'mida qo'llay bilishi, o'quvchi shaxsiga munosabatini yaxshi yo'lga qo'yishi bilan belgilanadi. O'zini hurmat qiladigan o'qituvchi buyuk mutafakkirlardan biri ta'kidlaganidek, hech qachon "tinchlaning" so'zini ishlatmasligi lozim. Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi shu o'rinda o'z darsini biror-bir rivoyat yoki, to'rtlik bilan boshlasa, o'z-o'zidan bora- bora o'quvchilarda ham o'sha odat shakllanib boradi. O'quvchilar nazarida o'qituvchi, o'z idealligini namoyon qilishigina uning obro'yini oshiradi. Xulosa qiladigan bo'lsak, ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi hamma vaqt boshqa fan o'qituvchilaridan bir qadam oldinda yurishi talab qilinadi. Yangicha usul, yangicha metod, eng avval, adabiyotda bo'y ko'rsatishiga erishish lozim.

Biz bugun sodda, ko'p mehnat talab qilmaydigan , shuning bilan birga o'quvchini ham hushyorlikka , ham faollikka undaydigan usullardan biri haqida fikr yuritmoqchimiz. Bu hammaga ma'lum "Domino" o'yinidir. Bu o'zin takrorlash mavzularini tashkil etishda juda qo'l keladi.

Buni biz biror sinf negizida ko'rib chiqamiz. Masalan 8-sinf ona tili darsligi Sitaksis bo'limining birinchi qismi- so'z birikmasi sitaksisidan iborat Ajratilgan har bir tarqatmaga bir savol va bir javob yoziladi.

1. So'z birikmasida bosh (hokim) so'z va ergash (tobe) so'z qanday vositalr yordamida bog'lanadi?

So'z birikmasida ergash (tobe) so'z bosh (hokim) so'zga hech qanday grammatik vositasiz faqat ohang yordamida biriksa, tilshunoslikda bitishuv munosabatli so'z birikmasi deb nomlanadi?

2. Bosh (hokim) so'zning talabi bilan ergash (tobe) so'zning ma'lum grammatik vositalar (kelishik qo'shimchalari va ko'makchilar) ni olishi qanday nomlanadi?

Ergash (tobe) so'z bosh (hokim) so'zga ko'makchilar, kelishik qo'shimchalari hamda ohang yordamida bog'lanadi.

3. So'z birikmasida ergash (tobe) so'z bosh (hokim) so'zga hech qanday grammatik vositasiz faqat ohang yordamida biriksa, tilshunoslikda qanday nomlanadi?

So'z birikmasida ergash (tobe) so'z bosh (hokim) so'zga kelishik qo'shimchalari, ko'makchilar va ohang yordamida birikadi

4. Moslashuvli bog'lanishda ergash (tobe) so'z tarkibida qanday vosita, bosh (hokim) tarkibida qanday vosita bo'ladi?

Bosh (hokim) so'zning talabi bilan ergash (tobe) so'zning ma'lum grammatik vositalar (kelishik qo'shimchalari va ko'makchilar) ni olishi boshqaruv munosabatli so'z birikmasi deb nomlanadi.

5. Sifatlanmish nima ?

Qaratqich kelishigi tobe so'z tarkibida, egalik qo'shimchasi hokim so'z tarkibida keladi.

6. Boshqaruvli bog'lanishda qanday hodisa yuz beradi?

Sifatlovchi aniqlovchi tobelanib kelgan so'z deyiladi.

Bu "Domino" o'yinining alohida ajralib turadigan jihatni shuki, o'quvchini hushyorlikka undash bilan birga uning faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Agar o'qituvchi o'quvchilarga uyda berilgan vazifaga qo'shimcha tarzda "Domino" tayyorlab kelishni aytsa, o'quvchilar, albatta, savolni yozish bilan birga o'sha savolga javobni ham bilib oladi. Ona tili va adabiyot fanining asosiy maqsadi o'quvchi fikr-dunyoqarashiga ta'sir etibgina qolmasdan, uni chirolyi nutq egasi sifatida shakllantirishdan iborat ekan, fan o'qituvchisi yuqoridaagi kabi didaktik o'yinlarni dars jarayonida keng miqyosda tashkil etib, o'z o'quvchilarini jamiyatning har sohasida faol inson qilib tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilgan holda fan xonasiga kirishi zarurdir, qolaversa bu uning vijdoniy burchi ekanligini sedan chiqarmasa bo'lgani.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. M. Qodirov, H. Ne'matov, M Abduraimova, R. Sayfullayeva, B. Mengliyev. Ona tili. 8-sinf . Toshkent "Cholpon" NMIU 2019-yil .
2. N. Rasulova. Ona tilidan ma'ruzalar. III kitob Toshkent."Nurafshon ziyo yog'dusi" 2018-yil

ЖАҲОН АДАБИЁТИДА АМИР ТЕМУР ОБРАЗИ ТАСВИРИ

Убайдуллаев Шоҳруҳ Ҳумоюн ўғли
Ўзбекистон ҳалқаро ислом академияси ходими
Телефон: +998 90 945 50 54
shohruhubaydulla@gmail.com

Аннотация: Мақолада мустақиллик йилларида ўзбек олимлари жиддий тадқиқ этишга киришган Амир Темур сиймоси жаҳон олимлари томонидан муайян даражада ўрганилганлиги ва унга бағишлиланган кўплаб тадқиқотлар яратилганлиги таъкидланади. Мақола ҳозирги ўзбек насрода яратилаётган насрой асарлардаги Амир Темур образини қиёсий ўрганиш ҳам тадқиқот мавзуининг долзарблигини белгилашга ёрдам беради. Ва Амир Темур образини тарихий ҳақиқат нуқтаи назаридан ўрганиб, уни бадиий талқин этишда адиблар эришган ютуқларни таҳлил қилиш ҳам адабий жараён ривожи билан боғлиқ муҳим илмий хуносалар беради.

Калит сўзлар: Амир Темур, Темурийлар салтанати, ўзбек ва жаҳон адабиёти, тарихий ҳақиқат, бадиий талқин.

Нафақат Марказий Осиё ҳалқлари, балки Европа тарихида ҳам буюк Темур ва темурийлар даври алоҳида ўрин тутади. Марказлашган давлат яратган Соҳибқирон ва унинг авлодлари давлатчилик тарихидагина эмас, бунёдкорлик, илм-фан, маданият, адабиётнинг ҳам ҳомийси сифатида ҳалигача бутун дунё ҳалқаринининг ҳурматига сазовор бўлган. Айниска, Амир Темурнинг давлатни бошқариш ва ҳарбий маҳорат сирлари ҳамон дунё олимлари ҳайратига сабаб бўлмоқда.

Шу сабабдан ўзбек ва жаҳон адабиётида Амир Темур образи жуда кўп тарихий асарларда ва солномаларда учрайди. Бугунги кунга қадар Амир Темур образи бош мавзу қилиб олинган асарлар сони миллий адабиётимизда 900га яқин, жаҳон адабиётида эса мингдан ортиқни ташкил қиласди. Бу асарларнинг баъзилари Амир Темур ҳаётлиги даврида яратилган бўлса, баъзилари шу даврга доир солномалар ва тарихий асарлардир. Орадан олти ярим асрдан кўпроқ вақт ўтган бўлса-да, хали ҳануз буюк Соҳибқирон ҳақида турли санъат турлари ва жанрларда асарлар яратилмоқда. Албаттга, мазкур асарларнинг аксарият қисми турли миллат вакиллари бўлган муаллифларга тегишилди.

Жаҳон адабиётида Кристофор Марлоунинг “Буюк Темур” трагедияси, Иоганн Вольфганг Гётенинг “Темурнома”си, инглиз адаби Чарльз Саундерс қаламига мансуб “Улуғ Темур” трагедияси, Абдулла Хотифнинг “Темурнома” достони, француз тарихчиси Рене Груссеннинг “Сахро салтанати” асари, Самиул Кларкнинг “Буюк Тамерлан ҳаёти” китоби, Ҳильда Ҳукҳэмнинг “Етти иқлим султони” романи сингари Европа адиларнинг асарлари буюк бобомизнинг жаҳон тарихидаги ўрнини белгилаб беради.

Амир Темур ҳаёти ва фаолиятига доир Шарқда яратилган асарлардан арабшунос олимлар Ибн Ҳурзодбек Истархий, Ибн Ҳавқал Маҳдисий, Ибн Батута, Ибн Ҳажар, Мажризий, Бадруддин ал-Айний, Ибн аш Шиҳна, Ибн Тангриберди, Ибн Арабшоҳ ишлари; форс тилида яратилган манбалардан Шарафиддин Али Яздий, Низомиддин Шомий, Ҳофи Абрӯ, Абдураззоқ Самарқандий, Мирхонд, Хондамир, Натанзий, Аҳмад Ҳавофий, Ғиёсиддин Али ва туркий тилдаги Мулла Салоҳиддин Тошкандий ва бошқа олимларнинг ишларини кўришимиз мумкин¹. Бу асарлар ҳам Соҳибқирон бобомизнинг жаҳон тарихида тутган ўрни нақадар муҳим эканлигини ва келажак олдидаги салмоғини кўрсатиб беради.

Фикримизнинг далили учун қуйидаги манбага мурожаат қиласми:

“Истанбулдаги Баязид номли кутубхонада Амир Темур мавзуида ёзилган ўттиздан ортиқ тарихий, илмий, адабий китоблар сақланмоқда. Улар орасида қуйидаги тадқиқотлар бор: Руи Гонсалес де Клавихонинг “Темурнинг Самарқанддаги саройига саёҳат” (1403-1406), де Сексионнинг “Буюк Темур тарихи” (1677), Пети де Ла Круанинг “Темурнинг тарихи” (1722), Лянгленинг “Темурнинг сиёсий ва ҳарбий бошқаруви” (1787), М. де Тилининг “Мўғуллар ҳоқони ва Осиё ҳукмдори Темурнинг тарихи” (1739), Шармуанинг “Темурнинг

¹ Ҳамроева М.А. Тарихий ҳақиқат ва бадиий талқин(Амир Темур образларининг насрой талқини) филология ф.номзоди. дисс. –Термиз, 2008. 5-бет.

Тўхтамишга қарши юришлари"(1835), Невнинг "Темурланг ва Шоҳруҳ урушларининг таърифи" (1852), Капюннинг "Темурланг подшолиги тарихи" (1892), Люсєен Буванинг "Мўғул империяси" (1927), Груссенинг "Чўллар подшоси" (1938), А. Шондорнинг "Темурланг" (1957), Жан Пол Рунинг "Соҳибқирон Темур" (1989) ва Флассон, Силвестрнинг асарлари шулар жумласидандир."¹

Амир Темур образининг тарихий ҳақиқат ва бадиий талқин масалаларини чукур ўрганган М. Ҳамраева ўз илмий тадқиқотида жаҳон тарихчилари Амир Темур ҳақида яратган асарлари ҳақида шундай маълумотларни келтиради:

"Арман тарихчиси Фома Мецопский яратган асарларда ҳам Соҳибқирон ҳақида қимматли маълумотлар қайд этилган. Бу китоблар орасида француз ва америкалик олимлар ёзган асарлар ҳам муҳим аҳамиятга эга. Айниқса, Люсєен Кереннинг "Темурланг" (Париж, 1978) ва Жон Пол Рокснинг 1991 йили Парижда чоп этилган шу номдаги китоби, америкалик шарқшунос олимлар Беатрица Форбес Манзнинг "Темур давлатининг бошқарилиши ва маъмурий тузилиши" (Кембриж, 1989) ва Жон Вудснинг "Темурийлар сулоласи" (Блюмингтон, 1990) китобларини хорижий темуршуносликнинг сўнгги ютуқлари сифатида баҳолаш мумкин."²

Юқоридаги асарлардан анча аввал, Амир Темур ҳаётлигига ёқ Кастилия элчиси Руи Гонсалес де Клавихо Самарқандга сафар қилиб, таассуротларини кундалик тарзида ёзib боради. Бу асар Амир Темур ва темурийлар салтанатини Европа аҳлига таништирган дастлабки асардир.

1403-1406 йилларда Кастилия қироли Генрих III Клавихони Амир темур саройига элчи қилиб юборади. Умуман, Амир Темур Испания, Англия, Франция, Генуя, Венеция, Византия мамлакатлари подшолари билан дипломатик алоқларни яхшилаш, ўзаро савдо-сотиқни ривожлантириш хусусида изчил фаолият олиб борган эди. Муаммоларни қилич йўли билан эмас, балки музокаралар олиб бориш йўли билан ҳал этиш, дўстлик муносабатларини ўрнатиш Амир Темурнинг жаҳон мамлакатлари ҳукмдорларига ёзган турли мактаблари мазмунини ташкил этади.

Бу жумлалар Стефан Цвейг томонидан Соҳибқирон бобоколонимиз Амир Темур ҳақида айтилгандек, гўё. Дарҳақиқат, нафақат туркий ҳалқлар, балки бутун инсоният тарихида ўчмас из қолдирган буюк бобомиз ҳақида Мағрибу Машриқда 1500 га яқин асарлар³ яратилган. Олмон адаби таъкидлаганидек, бадиий, тарихий, илмий руҳдаги бу асарлар Темурбек сиймосини ўз "андоза"ларига солиб бичишигандар.

Адибларнинг аксарияти ўз асарларида Темурбек шахсини қоралаб, унинг ҳаёт-фаолиятига таъна тошларини отганлар. Амир Темур шахсига ахборий хуружлар, унинг тақдирини сохталаштиришлар айниқса, шўролар даврида авж олди. Улар Шарқ ҳалқларидан тарихдаги ўзларининг "заиф нуқта"ларини яшириш учун ҳам шундай номаъкул ишларга кўл уришган.

Дарҳақиқат, Амир Соҳибқироннинг бемисл ҳаёти жуда кўп ижодкорлар кўнглига илҳомлар солган экан. Машхур инглиз драматурги Кристофер Марлоунинг 1587 йилда "Буюк Темур" деган асари драматик асар ёзганлиги бизга маълум. Бу асар ҳозиргача кўп марта нашр қилинган. Аммо асарнинг 1590 йилги илк нашри АҚШнинг Вашингтонуниверситети кутубхонасида сақланади. Унда Амир Темурнинг портрети ҳам берилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ҳамроева М.А. Тарихий ҳақиқат ва бадиий талқин(Амир Темур образларининг насрин талқини) филология ф.номзоди. дисс. –Термиз, 2008. 5-бет.
2. Қаҳҳор Т. Амир Темур тўғрисида нодир роман // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Тошкент, 1997. – 19 август
3. Ҳамроева М.А. Тарихий ҳақиқат ва бадиий талқин(Амир Темур образларининг насрин талқини) филология ф.номзоди. дисс. –Термиз, 2008. 15-бет.

¹ Қаҳҳор Т. Амир Темур тўғрисида нодир роман // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Тошкент, 1997. – 19 август

² Ҳамроева М.А. Тарихий ҳақиқат ва бадиий талқин(Амир Темур образларининг насрин талқини) филология ф.номзоди. дисс. –Термиз, 2008. 15-бет.

³ Қаралсин: Ёқубов И. Мухаммад Али ижодида тарихий жараён концепцияси ва лиро-романтик талқин. –Т.: Фан, 2007. 16-бет.

ULKAN ADABIY MEROS SOHIBI

Hafiza Ermatova
Guliston shahar 10-maktab o'qituvchisi
Telefon:+998 91 6248476
Elektron pochta: ermatova2020@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada Erkin Vohidovning ibtidodan intihogacha bo'lgan davrda ulkan adabiy meros qoldirganligi, ushbu so'ngsiz xazina o'zbek milliy adabiyoti ravnraqiga qo'shilgan javohirlar shodasi ekanligi xususida so'z boradi. Shuningdek, ushbu merosning salmog'i uning asarlarining xalqimiz orasida o'ta mashhurligi, bu ash'orlarning mazmunan teran va shaklan mutanosibligi bilan izohlanishi haqidagi tahlillar ham maqolaning asosiy mazmunini tashkil etgan.

Kalit so'zlar: zabardast shoir, ijod namunalari, Ibtido va Intiho shahri oralig'i, inson tuyg'ulari, istioralar, she'riyatining asosiy tamoyillari, sodda va ravon misralar.

Erkin Vohidov o'zbek xalqining zabardast shoiri edi. Ijodkorning o'zi "Bag'ishlov" she'rida aytgan Ibtido va Intiho shahri oralig'idagi hayot yo'lida o'zbek she'riyatini yuqori pog'onalarga ko'targan yuksak iste'dod sohiblaridan biri bo'lib, xalqning mehriga sazovor sevimli ijodkor bo'lib qoldi.

"Erkin Vohidov yetakchiligidagi adabiy avlod inson shaxsi, uning tuyg'ulari tasviriga e'tibor qarata boshladi" [1, 264].

Erkin Vohidov badiiy tafakkurida she'rga va shoirga o'zgacha baho bergan. U she'rni "dilning dilga javobi" deb ataydi. Xalqni bog'bon, she'rni esa o'z bog'idan yetishtirilgan sharbat va gulobga o'xshatadi. Shoir o'zining ikki shahar oralig'i deb atalgan umri davomida arzirli adabiy meros qoldirdi. Aksar she'rleridagi o'z Ona Vataniga munosib inson bo'lish orzusi aynan o'lmas ijod namunalari orqali amalga oshdi.

Shoirning "Yo'q, halovat istamayman" she'rida o'z hayoti mazmuni bo'lgan ijod pallalaridagi halovatsiz onlari aks ettirilgan.

*Yo'q, halovat istamayman,
Orom bilmas yosh jonim.
To'lqin urgan ummoncha bor;
Yurakdag'i tug'yonom [4, 22].*

deyish orqali she'rning lirik qahramoni bo'lgan yosh shoirning ijod qilish jarayonidagi yurak tug'yoni his etilgan lahzalardan hech qachon voz kechmasligini ta'kidlaydi.

*Bo'ronlarga, dovullarga
Peshvoz yurgim keladi.
Daryolarning girdobiga
Ko'krak urgim keladi [4, 22].*

Bu parchada ta'riflanayotgan bo'ron va dovullar istioralar bo'lib, ular hayot yo'lida inson duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar ma'nosini ifodalagan. Ya'ni navqiron shoir hayot dolg'alariga peshvoz chiqib, ularni yengib o'tib, hayot ummonida toblanishni xohlaydi.

*Har mushkulga bardosh berar,
Chidar mening tosh boshim.
Ammo sokin, tinch yashashga
Sira yo'qdir bardoshim [4, 22].*

Ushbu misralarda ham hayotning turfa kurashlar maydoni ekanligi, u aynan shu jihat bilan yosh shoirni o'ziga maftun etayotganligi, sokinlik unga hech qachon baxt keltirmasligini ta'kidlamoqchi bo'ladi.

Bir she'rida shoir hayotni – sevib yashamoq uchun berilgan imkoniyat deya baholaydi. Bu tushunchani biz Navoiy she'riyatining asosiy tamoyillaridan biri ekanligini bilamiz.

*Sayr etaylik, kel, birga, erkam,
Rozi ketsin bizdan umrbod –
Shodlik uchun yaralgan olam,
Sevmoq uchun berilgan hayot [4, 24].*

Ya'ni muhabbatsiz inson haqiqiy inson bo'lomasligi, hayot sevib va sevilib yashash uchun

insonga bir martagina beriladigan buyuk ne'mat ekanligi uqtiriladi.

Shoirning "Inson va fursat" she'rida insonlarning soatni ishlatish jarayonlari, usullarini tasvirlash orqali aslida o'tayotgan vaqtga munosabatni aks ettirganlari tasvirlanganligini ko'rish mumkin.

*Ammo fursat bo'y sunmadi hech,
Yurmadi biz istagan yo'iga.*

deyish orqali uni tizginlab bo'lmasligini, u insonlarga hech qachon bo'y sunmaslini ta'kidlamoqchi bo'ladi. "Vaqt – oqar suv" iborasi ham aynan iziga qaytarib bo'lmas fursatlar haqida ekanligi shu misralardan anglashiladi.

Shoirning "Kun o'tganda" she'rida ham o'tayotgan vaqt masalasiga yana bir marta to'xtalib o'tadi. Ijodkor uchun hayotning har bir daqiqasi mazmunli va qadrli bo'lishi kerak.

*Fursat degan sekundlar
Qanotida uchadir.
Kecha "bugun" bo'lgan kun
Bugun mana "kecha"dir [4, 55].*

Darhaqiqat, vaqtini hech kim tizginlay olmaydi, kunlar ketidan kunlar o'tayotganligi ba'zida kunlik tashvishlariga ko'milib yashayotgan insonlarga umuman bilinmasligi ham mumkin. She'r davomida yilning o'n ikki oyiga o'n ikki shoxli daraxtga, oylar tarkibidagi kunlarning o'tishi ushbu daraxtdagi yaproqlar to'kilishi holatiga o'xshatilgan. Shamol uchirayotgan kalender varog'i ham aslida bir kun ma'nosida kelgan. O'tgan kunning mazmuni yoki undan qolgan taassurot haqida esa quyidagicha fikr bayon qilingan:

*O'tgan kundan she'r qoldi,
Ko'k bo'yi xirmon qoldi.
Birovga olam quvonch,
Birovga armon qoldi [4, 55].*

Kunning qanday o'tganligi uning mazmuni, amalga oshirilgan ishlar salmog'i bilan o'lchanishi, kimdir o'sha kundan rozi, yana kimdir esa norozi bo'lishi ushbu kunning insonga bergen yaxshi va yomon tuxfalari bilan bog'liq ekanligi xususida so'z bormoqda.

Shoirning "Bosh tebratar soat kafgiri" nomli she'rida:

*Bosh tebratar soat kafgiri,
Shoshil, odam, o'tmoqdadir on.
Har narsaning bo'lar oxiri,
Bosh tebratib qolma so'ng, inson! [4, 53]*

deyish orqali ijodkor osma soatlardagi tebranuvchi kafgirni insonlarni fursat o'tib ketayotganligidan ogohlantiruvchi yaratiq sifatida talqin etgan. Shoir vaqtning naqadar qadrli ekanligi, uning qadriga yetmaganlar keyinchalik pushaymon bo'lib qolishi o'ziga mashaqqat keltirishiga ishora qilmoqchi bo'ladi.

E.Vohidovning "Yulduz" she'rida ushbu osmon jismini istiora sifatida qo'llaydi. Ushbu jism o'z hayotida ijodkor yaratgan yuksak darajadagi ijod namunasi tushunchasi uchun istiora vazifasini o'tagan:

*Zuhro kabi yaraqlab tursin
Tunlar o'zim yunganda ko'zim.
Hech so'nmasin, charaqlab tursin,
So'nganda ham mening yulduzim [4, 62].*

Ya'ni shoir bu dunyoni tark etganda ham uning yuksak ijod namunalari osmonda so'nmas yulduz bo'lib porlab turishini ta'minlashiga shoir ishonadi.

Xuddi shunday mazmun ijodkorning yana bir she'rida ham keltirilib o'tiladi. Bunda shoir o'zi yozgan ash'orlari tufayli unga tosh otuvchi g'alamislar boshiga solayotgan g'avg'olar bartaraf bo'lgach, albatta, yaxshi kunlar kelishiga dildan ishonadi.

*O'tar g'avg'oli bu onlar,
Kelar osuda davronlar,
Zakiy erkin g'azalxonlar
Berar bir kun baho menga [4, 426].*

O'z she'rxonlari beradigan xolis baholar u uchun hayotining mazmuni bo'lib qolganligi u yozgan asar namunalarining kelgusi avlod tomonidan e'tirof etilishi bilan bog'liq ekanligi she'r mazmunidan anglashiladi.

Buyuk iste'dod sohibining "Shoirlik" she'rida o'z hayotining asosiy mazmuniga aylangan shoirlik tushunchasiga ta'rif berib o'tadi. Ya'ni:

*Shoirlik – bu shirin jordan kechmakdir,
Limmo-lim fidolik mayin ichmakdir.
Shoirlik – jigarni ming pora etmak,
Bag'ir qoni bilan satrlar bitmak.
O'zni tomchi-tomchi, zarra va zarra
Elga qurbon qilib, eng so'nggi karra
Armon bilan demak: "ey ona yurtim,
Kechir, xizmatingni qilolmay o'tdim" [4, 309].*

Shoirning she'r yozishdagi axvoli uning qalbidagi iztiroblardan ushbu qalb tomchilarga va zarralarga aylanib ketishi, ushbu jarayonning naqadar og'riqli ekanligini dalolatlaydi. Shoir o'zining o'zbek milliy adabiyotiga qo'shgan ulkan adabiy merosini kamtarlik bilan zarra darajasida deya baholaydi va baribir xalqning xizmatini qila olmaganligidan, armonda ekanligini aytadi.

Xulosa sifatida shumi aytish mumkinki, Erkin Vohidov o'z hayoti davomida, o'z iborasi bilan aytganda, ibtidodan intihogacha bo'lgan davrda ulkan adabiy meros qoldirdi. Ushbu merosning salmog'i uning asarlarining xalqimiz orasida o'ta mashhurligi, bu shoirning she'rarin bilmaydigan inson yo'q ekanligi, sodda va ravon misralari muxlislari qalbini bir umr ketmaydigan darajada zabit eta organligi kabilar bilan izohlanadi. Shoirning fursatning qadriga yeta bilgan mazmunli hayoti o'zi aytgan bashoratlarning amalga oshganligi bilan belgilanadi. Ya'ni uning iste'dodi mashhur yulduz ijodkorlar osmonida charog'on porlab turibdi va hech qachon so'nmasligiga ishonamiz.

Adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev Q. So'z yolqini. –T., G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2018. - 504 bet.
2. Karimov N. va boshqalar. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – T., O'qituvchi 1999.
3. Umurov H. Adabiyot nazariyasi. –T., Sharq, 2002 . -302 bet.
4. Erkin Vohidov. Tanlangan asarlar. – T., Sharq, 2016. - 696 bet.

ALISHER NAVOIY DAVLAT ARBOBI HAMDA SHOIR SIFATIDA

*Ramazanova Gulnoza Baxodirovna
Navoiy viloyati Karmana tuman 7-maktabning
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Navoiy 28 yoshida mukammal bilimlar egasi, yurtga tanilgan shoir va tajribali davlat

arbobi darajasiga etishgan edi.

Kalit so'zlar: "Majolis un-nafois", "malik ul-kalom", "Hiloliya", "Amiri Kabir", Hiro.

XV asr jahon ma'naviyatining buyuk siyomosi Nizomiddin Mir Alisher Navoiy hijriy 844 yil ramazon oyining 17-kuni (1441 yil 9 fevral) da Hirotda tug'ilgan. Hirot shahri XV asr birinchi yarmida Sohibqiron Amir Temur asos solgan ulug' saltanatning ikkinchi poytaxti, Temurning kenja o'g'li SHohrux Mirzoning qo'1 ostidagi obod manzillaridan biri edi.

Alisher tug'ilgan xonadon Temuriylar saroyiga eskidan yaqin va yurtda muayyan nufuz sohibi edi. Bo'lg'usi shoirning otasi G'iyosiddin Muhammad o'g'lining tarbiyasiga jiddiy e'tibor berdi. Alisherning she'riyatdagi ilk ustozi tog'asi Mir Sayyid Qobuliy va Muhammad Ali G'aribiyardir. Navoiy "Majolis un-nafois" asarida Qobuliy haqida: "YAxshi tab'i bor erdi, turkchada mayli ko'proq erdi..."desa, G'aribiy haqida: "Xush muxovara (xushsuhbat) va xushxulq va dardmand yigit erdi. Ko'proq sozlarni yaxshi chalar erdi. Uni va usuli xo'b erdi. Musiqiy ilmidin ham xabardor erdi..."deydi.

Sulton Husayn Boyqaro Hirotni egallaganda, Alisher Navoiy 28 yoshida mukammal bilimlar egasi, yurtga tanilgan shoir va tajribali davlat arbobi darajasiga yetishgan edi. Alisher Navoiy 1469 yilda Sultan Husayn iltimosiga ko'ra Alisher Navoiy Samarqanddan Hirotg'a qaytadi va ramazon hayiti munosabati bilan do'sti sharafiga bitilgan "Hiloliya" qasidasini unga taqdim etadi. Husayn Boyqaro Alisherni muhrdor qilib tayinlaydi va shu paytdan shoirning el xizmatidagi faol jiddu jahdi boshlanadi. Ko'p o'tmay Navoiy muhrdorlikni o'zining yaqin do'sti va fikrdoshi, shoir Amir SHayxim Suxayliya topshiradi. "Bu nozik ta'b va zukko Amir 20 yildan ortiq Boyqarog'a mulozim bo'ldi". Lekin Boyqaro do'stining noroziligiga ham qaramay, 1472 yil fevralida uni vazir lavozimiga tayinlaydi va "Amiri Kabir" ("Ulug' Amir") unvonini beradi. Bu lavozimda Navoiy el-ulus manfaati, shahar va mamlakat obodonchiligi, madaniyat ravnaqi, adolat tantanasi uchun oydalananadi, bularning barchasi oqibat natijada Sulton Husayn davlatining barqarorligi va nufuzini ta'minlaydi.

Hirot bu davrda nihoyatda ko'rkmashdi, xalq turmushi yaxshilandi, she'riyat, nafis san'atlar rivoj oldi. Talabalar uchun "Ixlosiya" madrasasi, darveshlar uchun

"Xalosiya" xonaqohi, bemorlar uchun "SHifoysi" shifoxonasi, masjidi Jome yoniga

Qorixona ("Dor ul-huffoz") qurildi. Ulug' amirning kutubxonasida 70 dan ortiq xattot va musavvirlar qo'lyozmalarini oqqa ko'chirish, ularni badiiy bezash bilan band edilar. Hirotda yana "Nizomiya", Marvda "Xusraviya" va boshqa madrasalar bino etildi.

Shu davr ichida Alisher Navoiy o'z qo'li bilan birinchi devoni "Badoyi ul-bidoya"

("Badiiylik ibtidosi")ni tuzdi. Bu devonga uning yoshlik va yigitlik paytlarida

Alisher Navoiy yozgan 800 dan ortiq she'rlari jamlangan bo'lib, shoir ijodiy kamolotining birinchi bosqichini aks ettiradi.

Navoiy o'z "Xamsa"sinı yaratishga 1483 yilda kirishgan bo'lsa, uning birinchi dostoni "Hayrat ul-abror" ("YAxshi kishilarining hayratlanishi")ni o'sha yili yozib tugatdi. 1484 yilda "Farhod va SHirin", "Layli va Majnun", "Sab'ai sayyor" ("Etti sayyor"), 1485 yilda "Saddi Iskandariy" ("Iskandar devori") dostonini poyoniga etkazdi. SHoir o'z "Xamsa"sigi kiritilgan dostonlarda o'sha davr uchun muhim bo'lgan muammolarni qo'ydi, mutafakkir sifatida ilg'or qarashlarni ilgari surdi, o'zbek tilining qudratini olamga namoyish etdi.

1487 yili qishda Navoiy Astrobod hokimi etib tayinlandi. Boshqa bek va amirlar uchun sharaflı hisoblanishi joiz bo'lgan bu martaba Amir Alisherning nozik tabiatiga uchun muayyan darajada ozorli bo'ldi. Ammo shoh hukmi vojib, Amiri Kabir o'lkaning hassos bir xududini muhofaza va obod qilish niyatida jo'nab ketdi. Astrobodda Navoiyning ikki yil chamasi hokimligi bu shahar ahli uchun saodatlari, Boyqaro saltanati uchun xayrli bo'ldi.

Alisher Navoiy hayoti va ijodini o'rganish, uning ilmiy tahlili bo'yicha so'nggi yillarda

qator taniqli tadqiqotchilar ish olib bordilar va bugungi kunda ham Navoiyning merosi ko‘pgina olimlarimizni ilhomlantirib keladi. Hozir maktablar, xiyobonlar, ko‘chalar buyuk shoirimiz nomi bilan yuritiladi. Uning nomida O‘zbekiston Davlat mukofoti ta’sis etilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Ma’naviyat yulduzlari” kitobi Toshkent, 1999
2. saviya.uz

МАHMUDXO'JA BEHBUDIY TAVALLUDINING 145 YILLIGIGA YANGI TUHFALAR

*Bobojonova Sadoqat Sharofaddinovna
Xorazm viloyati Yangiariq tumani 36-son umumta'lim maktabining
o'zbek tili fani o'qituvchisi Telefon: 998-99-745-94-50*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Vatan ozodligi va obodligi uchun kurashgan ma'rifatparvar, ziyoli bobokalonimiz Mahmudxo'ja Behbudiy hayoti va ijodi, uning mehnatkash xalq orzularini ro'yobga chiqarish uchun qilgan ishlari va bugun shu qilingan ishlarni samarasini o'laroq baxtli avlodlar munosib izdosh bo'lish uchun ajdodlar nomini abadiylashtirib filmlar yaratilayotganligi haqida.

Kalit so'zlar: Ma'rifatparvar, adib, ziyoli, muftiy, alloma, jamoat arbobi, Islom huquqshunosligi, siyosatshunoslik, ro'znama, oynoma, risolalar, firqa .

Biyuk va betakror, jannatmakon diyorimizda qanchadan qancha ma'rifatparvar adiblar, allomalar va jamoat arboblari yetishib chiqqan. Ular orasida Mahmudxo'ja Behbudiy ham bor. U 1875- yili Samarqand shahrida muftiy oilasida dunyoga kelgan. Ziyolilar oilasidagi muhit undagi adabiyotga, siyosatga, ma'rifatga bo'lgan qiziqishini tezroq ro'yobga chiqishiga yetakladi . Uning otasi Islom huquqshunosligi bo'yicha yirik mutaxassis bo'lib, bu borada ko'plab kitob va risolalar yaratgan edi. Bu o'z navbatida Mahmudxo'jaga o'z ta'sirini o'tkazmay iloji yo'q edi. Keyinchalik bu haqda u o'z maqolalaridan birida otasi ta'lim bergen «Hidoya» (Islom huquqiga sharhlar) asarining uning taqdirida muhim rol o'ynaganligini bejiz qayd etmaydi.

Mahmudxo'ja Behbudiy adabiyot, tarix fanlari qatori siyosatshunoslik bilan ham jiddiy shug'ullanadi. Ro'znama va oynomalardan jahonda sodir bo'layotgan siyosiy voqealar bilan yaqindan tanishib boradi. U Makkaga borish maqsadida arab tilini o'rganishga kirishib, Islom tarixi va nazariyasi bilan shug'ullana boshlaydi. 1902-yilda Makkaga borib, xo'ja va muftiy unvonlariga ega bo'lib qaytadi . So'ngra Qozon va Ufa shaharlarida bo'lib, Evropa madaniyati bilan ham qiziqadi. O'sha davrdagi Qozon, Orenburgda chiqadigan arab imlosidagi jurnal va ro'znomalar bilan hamkorlik qiladi. Uning qator maqolalari ham mazkur ro'znama va oynomalarda chiqa boshlaydi. Maktab, maorif, madaniyat, ma'rifatparvarlik g'oyalarining targ'iboti ushbu maqolalarning markazida turardi .

Behbudiy dunyoqarashida Rossiyadagi eng nufuzli bo'lgan Kadetlar partiyasining a'zolari bilan uchrashuv va ular harakatlarining ta'siri katta bo'ladi . 1910 - yillarga kelib, o'lkamizda «Sho'roi Islomiya», «Ulamo», «Adolat», «Yosh buxoroliklar» kabi firqalar paydo bo'ladi. 1912-1913-yillarda Behbudiy Samarqandda «Samarqand» ro'znomasi, «Oyna» jurnali chiqishida jonbozlik ko'rsatadi. U 1914 - yilda Turkiya, Misrga borib, u yerdan muhim kitoblar, o'quv qo'llanmalari keltiradi, yangi usuldagagi maktab dasturi ustida ishlashga kirishadi . Biroq, u turli to'siqlarga uchrab, «jadidchilik» rahnamosi, daxriy deb e'lon qilinadi. Shunga qaramay, tatar mutafakkiri Ismoil Gasprinskiyining ma'rifatchilik borasidagi ta'limotini qo'llab-quvvatlab, o'z o'lkasida ham shunday ishlarni amalga oshirishga kirishadi, ko'p o'tmay ma'rifatparvar sifatida o'z xalqi hurmatiga kiradi. U bir qator jahon tillarini bilgan yuksak madaniyat sohibi bo'lishi bilan birga, umuminsoniy madaniyatning tolmas targ'ibotchisi ham bo'lgan.

Behbudiy dramaturg sifatida o'zining «Padarkush» dramasini yaratgan . Unda Turkistonlik yoshlarni Yevropa ilmgohlarida o'qitishni targ'ib qilgan . Mazkur asar o'z davrida A. Qodiriyning «Baxtsiz kuyov», Mirmuhsin Fikriyning «Befarzand Ochildiboy», Hamza Hakimzodaning «Yangi saodat» kabi asarlarining yaratilishiga ham ta'sir ko'rsatgan .

Bundan tashqari, Behbudiy o'zbek va tojik tillarida ikki yuzdan ortiq maqola va asarlar yaratgan. Jumladan, «Muntahabi jug'rofiyai umumiyy» (1903-yil, «Qisqacha umumiyy jug'rofiya»), «Kitob-ul atfol» (1904-yil, «Bolalar uchun kitob»), «Muxtasari tarixi Islom» (1904-yil, «Islom qisqacha tarixi»), «Amaliyoti islom» (1905-yil), «Rossiyaning qisqacha geografiyasi» (1908-yil) kabi darsliklar, kitoblar yozgan. Uning maqolalari 1901-yildan boshlab «Turkiston viloyatining gazeti», «Taraqqiy», «Hurshid», «Shuhrat», «Tujjor», «Osivo», «Hurriyat», «Turon», «Sadoi Turkiston», «Ulug' Turkiston », «Najot», «Mehnatkashlar tovushi», «Tirik so'z», «Tarjimon»,

«Sho‘ro», «Vaqt», «Toza hayot», «Samarqand» kabi ro‘znama va oynomalarda chop etilgan.

Albatta, Behbudiy qozonayotgan bunday shuhrat hokim sinflar va amaldorlarning g‘ashiga tega boshlaydi. Uni Buxorodagi inqilobiy kuchlarga xayrixohlikda ayblab, Said Olimxon tomonidan Qarshi shahrida qatl qilinadi. Qarshi shahri 20-30- yillarda Behbudiy nomi bilan atalib kelinadi. Mahmudxo‘ja Behbudiy 1956-yilga kelib oqlanadi. Hozirgi kunda u qoldirgan rang-barang adabiy-madaniy meros o‘z xalqi xizmatiga yaramoqda.

Bugun shunday dorulomon kunlarni ko‘rishimizda, tich va osuda hayot kechirishimizda, o‘zligimizni anglashimizda fidokor ma’rifatparvar –jadid ota-bobolarimizning xizmatlari juda kattadir. Yorug‘likka chorlagan yorqin yulduzlarni unutmaslik, ular yaratgan asarlarni kelgusi avlodlarga ham yetkazish va shunday ajdodlarga munosib avlod bo‘lishlarini eslatib turish maqsadga muvofiqdir. Shu munosabat bilan Behbudiy tavalludining 145 yilligiga yaqin kunlarda yurtimizning so‘lim go‘shalardan biri Qo‘qonda badiiy film tasvirga olish ishlari boshlab yuborildi. Bunda yozuvchi boshidan kechirgan,,oq va qora”kunlari tasvirlanishi nazarda tutilmoxda. Bu film ajdodlarga avlodlar qalbida hurmat – ehtirom uyg‘otish va nomini abadiylashtirish maqsadida yaratilmoxda. O‘zbek xalqining bu buyuk farzandiga kelgusida e’tiborni yanada kuchaytirishi va butun dunyoga shunday bobolari borligidan g‘ururlanib gapirishlari, shubhasizdir.

Xullas, Sadreddin Ayniy yozganidek: «Jafokash shoir Mahmudxo‘ja Behbudiying nomini musulmon xalqi hurmat bilan tilga oladi, chunki u 20 yil mobaynida o‘zining ongi va insoniy qadr-u qimmatini bilgan barcha mavjudotni erkin hayot, nur va ma’rifat uchun kurashga chorlab keldi».

Qalbimizda mangu va abadiy yashaydi ma’rifatparvar bobolarimiz!.

Foydalilanigan adabiyotlar :

1. Karimov N va boshqalar XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi .Toshkent 1999-yil .
2. Mahmudxoja Behbudiy, „Tanlangan asarlar“ Tosh .Ma’naviyat .1999yil .
3. Nazira Madraximova”Yangi o‘zbek adabiyoti”.Tashkent 2003.
4. V.Abdullahayev “O‘zbek adabiyoti tarixi Tashkent 1980.

“BOBURNOMA” ASARINI O‘RGANISH ORQALI YOSHLAR QALBIGA QOMUSIY BILIMLARNING SINGDIRILISHI

*Ergasheva Muqaddasxon Toxirovna -
Andijon viloyati Shahrixon tumani
65-umumiyy o‘rta ta’lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Telefon: 99 880 35 20*

Annotatsiya. Maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur shaxsi, uning jahon madaniyatiga qo‘shtan hissasi, turli sohalar bilimdoni sifatidagi qobiliyatlarini tadqiq qilingan. Ulug‘ ajdodlarimiz merosini o‘rganish orqali yosh avlodga tarixiy merosimizga hurmat tuyg‘usini oshirish, ularni munosib tarbiyalash vazifalari ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: “Boburnoma”, qomusiy, darvesh, rub’i maskunda, qarshi, qalam, ko‘p tillilik, adabiyotshunoslik, tilshunoslik, san’atshunoslik, tabiatshunoslik, hayvonot olami, matematika.

Biz Zahiriddin Muhammad Boburni mumtoz shoir sifatida taniymiz, uning mohir so‘z ustasi sifatida go‘zal g‘azallar, ruboilyar muallifi deb tan olganmiz Biroq Bobur hazratlariga jahoniy shuhrat keltirgan asar “Boburnoma”dir, yanada, aniqrog‘i, uning turli tillarga qilingan tarjimalaridir. Asarning fors tiliga o‘girilishi Hindistondan Turkiyagacha bo‘lgan ulkan hududlarga, ziyolilarga yetib bordi, degan edi “Boburnoma”ni ko‘chirgan va tarjima qilgan kotib. Shoh, lashkarboshi, adib Boburning “Vaqoe” keyinchalik “Boburnoma” nomida shuhrat qozongan asari Boburning ongli hayoti va faoliyatining muhim qismining kundaliksimon bayonidir. Bu haqda ijodkor shunday ruboiy bitadi:

*“Bu olam aro ajib alamlar ko‘rdum,
Olam eliding turfa sitamlar ko‘rdum.
Har kim bu “Vaqoe” ni o‘qir, bilgaykim,
Ne ranj-u ne mehnat-u ne gamlar ko‘rdum”.*

Boburni taqdirning achchiq qismati tufayli jabr chekkan shaxs qiyofasida she’riy asarlarini tahlil qilganmiz, hamisha o‘rganamiz.

Quyida esa buyuk sayyoh, olim Boburning teran mushohadalarini tahlil qilishga jur’at etdik. Avvalo, ijodkorning noyob iste’dod egasi ekanligi, voqe-hodisalarga odilona baho bergenligini ta’kidlab o‘tish joizdir. Adibga olamshumul obro‘ keltirgan fazilatlaridan biri ana shu to‘g‘riso‘zlikdir. Ulkan so‘z san’atkori sifatida nom qozongan shoir so‘zning manbasi bo‘lgan adabiyotshunoslik to‘g‘risida qimmatli ma’lumotlar yozib qoldiradi.

Biz “Boburnoma”ni haqiqiy adabiyotshunoslik asari deb ayta olamiz. Asarda 50 ga yaqin shoirning ismi, asarlari va ular haqida ta’riflar aytib o‘tilgan. Dillarimizga jo bo‘lgan ushbu ta’rifni fikrimizning isboti sifatida sizlarga havola etamiz: **“Alisherbek naziri yo‘q kishi erdi. Turkiy til bila to she’r aytubturlar, hech kim oncha ko‘b va xo‘b aytqon emas”.**

Sharqda axloq-odobning otasi bo‘lgan Sa’diy Sheroyi va uning “Bo‘ston”, “Guliston” asarlaridan “Boburnoma”da o‘nlarcha misollar keltirilgan. “Guliston” dan quyidagi misolni keltirganki: **“O‘n darvesh bir gilamga sig‘ib yotarlar-u, ikki podshoh bir qal’aga sig‘maydi”**. Husayn Boyqaro vafoti munosabati bilan Muzaffar mirzo va Badiuzzamon mirzoning sheriklikda taxtga chiqishlariga yuqoridagi hikmatni misol qilib keltirgan.

Asarda noyob fikr va ma’lumotlar ko‘pki, undan tarixshunos ham, adabiyotshunos ham, geograf ham o‘ziga zarur bilimlarni olishi mumkin. **“Rub’i maskunda”** degan iboraga Bobur qayta-qayta to‘xtalib o‘tadi.

“Rub’i maskun” – yerning inson yashaydigan qismi. (buyuk geografik kashfiyotlarga chora kurrasining to‘rtadan biridagina odamlar yashaydi deb hisoblangan). Adabiy va tarixiy asarlarda insoniyat tamadduniga nisbatan ishlatalilgan ifoda: **“Rub’i maskunda Samarqandcha latif shahar yo‘q”** (“Boburnoma”, 44-b) yoki: **“Yana Hiriykim, rub’i maskunda andoq shahar yo‘qtur”** (188 a).

Olimning adabiyotga oid bilimlari bilan birga tilshunos sifatidagi qarashlari ham e’tiborga sazovordir. “Boburnoma”da etimologiya, fonetika xususida ko‘p ma’lumotlar berilgan. “Boburnoma” yozilmaganida Qarshi shahrining nomlanishini bilmagan bo‘lar edik.

“Qarshi” so‘zi turkiy dostonlarda va tarixiy asarlarda zid, ro‘para, saroy, qasr ma’nosini bildiradi. Bobur shahar sifatida nomlangan “Qarshi” so‘zining mo‘g‘ulcha ekanini va bu so‘z qabriston

ma'nosini izohlab, shaharning mo'g'ul istilosi qurboni bo'lganligi bilan dalillaydi. Boburmirzo biringchi bo'lib "adabiy til" tushunchasini "qalam" so'zida ifodalagan tilshunosdir: "Elining lafzi (tili, so'zi)qalam bila rostdur. Ani uchunki Alisher Navoiy asarlari Hirotda yaratilib, shuhrat qozongan bo'lsa-da, bu til bilan yozilgan." Bobur ziyrak tilshunos sifatida ayrim joylardagi ko'p tillilik hodisasiga ahamiyat beradi: "O'n bir - o'n ikki tilda Kobul viloyatida so'zlashadilar: arabiy, forsiy, turkiy, mo'g'uliy, hindiy, afg'oniy, pashoyi, paroijiy, gabriy, barakiy, lamg'oni. Bunchalik har xil qavmlar boshqa tillarda gaplashuvi hech bir viloyatda yo'q".

Endi ushbu asarda keltirilgan tarixga oid nodir ma'lumotlarga ham qisman to'xtalsak: "Boburnoma" haqiqiy tarixiy asar. Unda XV asrning oxiri XVI asrning biringchi yarmigacha Xuroson, Movaraunnahr, Hindistonda kechgan muhim tarixiy voqealar o'z aksini topgan. Asarda yuzlab tarixiy shaxslarning nomlari bor. Ularning ayrimlari haqidagi ma'lumotlar har qanday tarixiy asarda topilmaydigan noyobligi, muhimligi bilan dunyo olimlarini lol qoldiradi. Husayn Boyqarodek buyuk shohning Bobur iborasiga ko'ra "Temurbek o'rniда bo'lgan" Husayn Boyqaroning sustkashligi, Shayboniyxonga qaqshatqich zarba berish o'rniga mudofaa bilan cheklanishi, Husayn Boyqaro farzandlarining bazm-u sozda mohir-u jangda yaroqsizligini tahlil qilib bergan.

Joylar, shaharlarga ham betakror fikrlar aytgan: "Yana Hirotkim, yerning odamlar yashaydigan qismida bunday shahar yo'qtur; Sulton Husayn mirzoning sa'y-harakatlaridan Hirot zeb-ziynatda birga o'n, balki yigirma baravar obod bo'lib edi", -deya ta'riflaydi.

Asar barcha sohalarga tegishli namuna sifatida qimmatlidir. Jumladan tabiatshunoslik faniga oid qadrli ma'lumotlar ko'pligi bilan ham qiziqarlidir. "Boburnoma"da Farg'onadan Hindistonga qadar yer, joy, tog', o'lkalarda o'sadigan daraxt, o'simlik, o't-o'lanlar, gullarning 50dan ortig'i haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Hindistonda o'sadigan **anba** haqida shunday ma'lumot beradi: "Hindistongagina xos mevalardan biri anbadir... Uni aksar xom uzadilar, uyda turib pishadi. Xomi yaxshi osh qatig'i bo'ladi. G'o'rasining murabbosi ham yaxshi bo'ladi. Ikki xil yeylimadi: birini siqib po'la qilib, terisini teshib, suvini ichadilar, yana birini koshiy shoptolisidek terisini archib yeydilar. Yaproqlari shoptoli bargiga o'xshaydi. Tanasi ko'rimsiz va xunukdir". Tabiatshunoslikka oid ma'lumotlarning qiziqarli va qimmatli deya baholashimizning yana bir sababi shuki, asarda hayvonot dunyosiga ham Bobur alohida to'xtalgan. Asarda Hindiston va Afg'oniston tevarak-atrofidagi biz nomlarini eshitmagan, ko'rmagan o'nlab yovvoyi, xonaki hayvonlar, qushlar, hatto xilma-xil baliqlar haqida o'qib hayratga tushdik. Esdalikda 50 dan ortiq hayvonotlar haqida ma'lumot berilgan. Andijonning ov qushlari haqida hunday yozadi: "Ov qushi ham ko'p bo'ladi. Qirg'ovuli behad semiz bo'ladi. Shunday rivoyat qiladilarki, bir qirg'ovulning go'shtini to'rt kishi yeb tugata olmaydur". Yoki Hindiston hayvonlari haqida: "Hayvonotki, Hindistongagina xosdir. Yovvoyi hayvonlardan biri fildir. Hindistonlik uni "xatiy" deydi... Fil yirik jussali va ziyorak jonivordir. Filning yemak-ichmagi faqat xartumi bilandir. Xartumi bo'lmasa, yashay olmaydi. Xartumining ikki yonida - yuqori engagida ikki yirik tishi bor; tomga va daraxtga ushbu tishlarini qo'yib, zo'r lab qulatadi... Filning tuki yo'qdir".

Asarni o'rganib, turli fan sohalari egalari o'zlarini uchun muhim bo'lgan tarixiy ma'lumotlarni olishi mumkinligi bilan birga, Bobur shaxsining keng mushohadali, o'tkir zakovatli ekanligiga yana bir bora tan bermay iloji yo'q. Ulug' ajdodimiz Zahiriddin Muhammad Bobur sinovli taqdir egasi sifatida davrning qiyin kunlarida yashadi, biroq millatimizga xos nekbinlik uni go'zalliklardan bahramand bo'lishga, atrofidagilarga to'g'ri qalb bilan yondashishga, berilgan qisqagina umrdan unumli foydalanishga undadi..

"Boburnoma" asarini tadqiq qilish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- + kishini ma'naviy kamolatga yetaklaydi;
- + har taraflama salohiyatini oshiradi;
- + hayotni sevishga o'rgatadi;
- + kitobxonlik madaniyatini oshishiga hissa qo'shadi;
- + farzand tarbiyasiga amaliy yordam beradi;

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bobur. Tanlangan asarlar. Toshkent. O'qituvchi. 1983.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. Devon. Toshkeht. Fan. 1994.
3. Boburnoma. Toshkent. Yulduzcha. 1989.
4. Pirimqul Qodirov. Yulduzli tunlar. Toshkent. Sharq. 2016.
5. Zahiriddin Muhammad Bobur ensiklopediyasi. Toshkent. Sharq. 2014.

SYUJET TIPLARI TASNIFIGA DOIR

*G'ulomov Doniyorbek Dilshodjon o'g'li
Farg'onan davlat universiteti magistranti
Телефон: +998(99) 999 76 37
bekgulomov40@gmail.com*

Annotatsiya: maqolada o'zbek adabiyotshunoslarining syujet tiplari haqidagi qarashlari qiyosiy o'r ganilgan.

Kalit so'zlar: syujet, badiiy asar, asar g'oyasi, yozuvchi maqsadi, xarakter, kompozitsiya, xronikali, konsentrik, retrospektiv, assotsiativ syujet.

Syujet qurilishi va ularni tiplarga ajratish masalasida rus va o'zbek adabiyotshunoslarining nazariy qarashlarida turlichalikni kuzatishimiz mumkin.

Jumladan, rus adabiyotshunosi V.Xalizev "syujetdagi voqealarning o'zaro bog'lanishiga ko'ra 2 xil shakli mavjud. Birinchisi, syujet voqealari bog'lanishida vaqt munosabati ustunlik qiladigan xronikali syujetlar, ikkinchisi esa syujet voqealari bog'lanishida sabab-oqibat munosabati ustunlik qiladigan syujetlar esa konsentrik syujetlar deyiladi"[1], – deb ta'kidlaydi.

Yana bir rus adabiyotshunosi G.Pospelova esa "syujet asosini tashkil etadigan voqealar bir-biri bilan turli shaklda bog'lanadi. Ba'zi hollarda ular o'zaro vaqt munosabatiga ko'ra bog'lansa, boshqa holatlarda vaqt munosabatidan tashqari sabab-oqibat munosabatida bog'lanadi. Demak, syujetning 2 xil ko'rinishi mavjud. Ya'ni "vaqt munosabati"ga ko'ra o'zaro bog'lanadigan syujetlar (B voqe A voqeadan keyin keladi. Masalan, qiro o'lidi, malika ham o'lidi) – xronikali syujet, "Sabab-oqibat munosabati"ga ko'ra o'zaro bog'lanadigan syujetlar (B voqe A voqe natijasida sodir bo'ladi. Masalan, qiro o'lidi va malika qayg'udan vafot etdi) esa konsentrik syujet deyiladi"[2], – deb izohlaydi.

Adabiyotshunos A.Rahimov esa o'zining "O'zbek romanı poetikası" (syujet va konflikt) mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasida bu masalaga atroflicha yondashgan holda tadqiqot olib borgan bo'lib, syujetning 4 xil: xronikali, konsentrik, retrospektiv va assotsiativ shakllari mavjud ekanligini ko'rsatib o'tadi[3].

Adabiyotshunos T.Boboyev syujetni to'rt turga: xronikali, konsentrik, retrospektiv va assotsiativ syujetga ajratadi[4]. Bunda adabiyotshunos A.Rahimov qarashlarini asos qilib oladi.

O'zbek adabiyotshunosi X.Umurov syujetni uch turga: xronikali, konsentrik va xronikal-konsentrik syujetga ajratadi.

X.Umurov "xronikal-konsentrik syujetda bir nechta yo'nalishdagi yirik voqealar bir-biriga mustahkam bog'lanadi, hayot panoramasi keng va chuqur tahlil etiladi"[5], – deb ta'riflaydi.

D.Quronov o'z qarashlarida syujet voqealarining o'zaro munosabatiga ko'ra ikki turga: xronikali va konsentrik syujetga ajratadi[6].

Syujet tiplarini izohlarkan A.Rahimov konsentrik syujetni "tadqiqot syujet" deb ataydi. "Unda voqeal hikoya qilinmaydi, o'tmishga ham murojaat etilmaydi, biror hodisa sabablarini tahlil qilish jarayonida sodir bo'lgan voqealar kitobxon ko'z o'ngida jonlanadi"[3, 23-b.], – deb izohlaydi.

A.Rahimovning ta'rifi qolgan adabiyotshunoslar ta'rifiiga nisbatan to'liqroq. Misol tariqasida, O'lmas Umarbekovning "Yoz yomg'iri" qissasini olsak, asar Munisxonning jasadi topilishi, o'ldirilishi (asarning tugun) bilan boshlanishi va sekin-asta kitobxon ko'z o'ngida bo'lgan voqealarining jonlanishini ko'rishimiz mumkin.

Xulosa qiladigan bo'lsak, konsentrik syujet bitta asosiy voqeal negizida birlashadi, sabab-oqibatga asoslanadi, asar tugundan boshlanib o'z yechimi tomon shiddat bilan harakatlanadi (rivojlanadi), biror hodisaning sabablarini tahlil (tadqiq) qilish, o'r ganish jarayonida sodir bo'lgan voqealar kitobxon ko'z o'ngida jonlanadi.

"Sof assotsiatsiya zamiriga qurilgan syujet, voqeal-hodisa silsilasi emas, balki qahramonlar qalbida kechgan ruhiy po'rtanalar tashkil qiladi", – deb assotsiativ syujetga ta'rif beradi T.Boboyev. Adabiyotshunos E.Xudoyerberdiyev ham assotsiativ syujetga to'xtalar ekan, "obyektiv tasvir bilan birga subyektiv xis-tuyg'ular, xotiralari, tasavvurlar ham aks ettiriladigan, psixologizmga tayangan syujetdir, ichki kechinmalar, o'y va ehtiroslar ham syujetda o'rin oladi"[7], – deydi.

"Asosiy voqeal kulminatsiyadan boshlanadi, so'ng muallif chekinish usulini qo'llab kulminatsiyagacha bo'lgan voqeal-hodisalarni, qahramonlar faoliyatini misolida ko'rsatadi", – deb

retrospektiv syujetni izohlaydi T.Boboyev. Z.Rahimov esa "retrospektiv (orqaga qaytuvchi) syujetda voqealar bir boshdan birin-ketin hikoya qilinmay, voqe ma'lum joyda to'xtatilib, uning o'tmishiga, oldingi hayotiga murojaat qilinadi"[8], – deb ta'riflaydi.

Syujetning bunday ko'rinishlariga qo'shimcha tarzda adabiyotshunos E.Xudoyberdiyev sintetik syujet – "qorishiq tarzli syujet xilma-xil tasvir usullariga suyanadi, tahlil realistik bo'ladi, hayot turli yo'llar bilan to'la ko'rsatiladi, voqe tasviri determiniv (sababli bog'lanish tarzida) ko'rindi (Oybekning "Bolalik" asari)"[7], – deb ta'kidlaydi.

Syujet turlariga misollar keltirishda ham adabiyotshunoslarni qarashlarida ba'zi qarama-qarshiliklarni ko'rishimiz mumkin. Masalan, D.Quronov va X.Umurovlar O.Yoqubovning "Ulug'bek xazinasi" asarini konsentrik syujet asosiga qurilgan desalar, T.Boboyev esa assotsiativ syujet asosiga qurilgan asar deb oladi. A.Qodiriyning "Mehrobdan chayon", O'.Hoshimovning "Tushda kechgan umrlar" asarlarini T.Boboyev xronikali syujetga olsa, Z.Rahimov bu asarlarni retrospektiv syujet asosiga qurilgan asarlarga misol qilib oladi[9]. O'.Umarbekovning "Yoz yomg'iri" asarini Z.Rahimov konsentrik syujetga xos desa, T.Boboyev retrospektiv asar deb oladi.

Bundan tashqari, adabiyotshunoslarning qarashlari o'rtasida ham qarama-qarshiliklarni ko'rishimiz mumkin. Misol tariqasida, T.Boboyev M.Do'stning "Lolazor" romani ham xronikali, ham assotsiativ syujet asosiga qurilgan asar deb oladi. Xuddi shu holatni Z.Rahimovda ham uchratamiz. Adabiyotshunos A.Qodiriyning "Mehrobdan chayon", T.Malikning "Shaytanat" asarlarini ham xronikali, ham retrospektiv syujetga, H.G'uromning "Mash'al" romanini ham xronikali, ham konsentrik, ham retrospektiv syujetga, O'.Hoshimovning "Tushda kechgan umrlar" romanini ham konsentrik, ham retrospektiv syujet asosiga qurilgan asar deb oiganini ko'rishimiz mumkin.

Ko'rib turganimizdek, syujetning tiplari xususidagi qarashlardagi bunday turlichalik qisman nazariy asosga ega. Bir narsani unutmasligimiz kerakki, badiiy asarlarda syujetning quyidagi tiplari sof holda uchramaydi, uni badiiy asardan sof holda qidirish esa quyidagi nazariy qarashlar singari qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi. O'zbek adabiyotshunoslida syujetni tiplarga ajratishda adabiyotshunos A.Rahimovning nazariy qarashlari bizning nazarimizda to'liqroq. Demak, syujetni quyidagi 4 tipga ajaratishimiz mumkin:

1. Xronikali syujet
2. Konsentrik syujet
3. Retrospektiv syujet
4. Assotsiativ syujet

Endi barcha adabiyotshunoslarning nazariy qarashlariga birma-bir to'xtalib, har bir syujet tipini izohlasak, syujetning yuqorida tiplari ichida xronikali syujet eng qadimiysi hisoblanadi. Xronikali syujet yuqorida aytganimizdek vaqt munosabatiga asoslangan. Xronikali syujet qahramonlar taqdirini xronologik izchilikda batafsil tasvirlay oladi, unda "badiiy vaqt" istalgancha kengaytirilishi mumkin. Ammo syujetning xronikali qurilishi o'ziga xos kamchiliklarga ega. Sababi qahramonlarning taqdirini boshdan-oyoq tasvirlash asarning oddiy bayonchilik va yuzakichilik xavfini oshiradi. Unda voqealar keng qamrab olinadi, lekin xarakterlar, ularning tarixi, kelib chiqishiga chuqr kirib borilmaydi.

Badiiy adabiyotning keyingi davrlarida esa konsentrik syujet qurilishi o'z ustunligiga ega bo'ldi. Syujetning bunday turi hayotiy vaziyatni shoshilmay tadqiq qilish imkonini beradi va u xronikali syujetga nisbatan asosiy mazmunning tugal bo'lishini ta'minlaydi. Unda qismlar o'tkir ba'zi hollarda hal etib bo'lmaydigan konfliktlarni o'zida mujassamlashtirgan yaxlit konfliktga asoslanadi. Undagi voqealar yozuvchi mahorati bilan murakkab, bir-biriga bog'liq bo'lgan yagona zanjirni tashkil qiladi. Bu zanjirlarning bir-biriga bog'lanishi, sabab-oqibatlarining sekin-asta ochilishi va bularning bari o'quvchi ko'z o'ngida jonlanishi kitobxonni o'ziga jalb etadi.

Badiiy adabiyot taraqqiyotining keyingi bosqichida, ya'ni hozirgi kunga kelib, badiiy asar(xususan roman)larda syujet qurilishining retrospektiv va assotsiativ shakli ustunlik qilib borayotganini, hozirgi ko'plab romanlar misolida ko'rishimiz mumkin. Bu bilan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, syujetning tiplarga ajratilishi ham o'zgaruvchan hodisadir. Lekin aynan hozirgi davrga kelib badiiy asar qurilishida syujet tarkibidagi asosiy voqealarning o'zaro bog'lanishiga ko'ra yuqorida biz ta'kidlagan 4 tipda ekanligini adabiyotshunos A.Rahimov o'zbek adabiyotning eng sara romanlari misolida isbotlab ko'rsatgan.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, syujetning barcha tiplari badiiy asar tarkibida sof holda

uchramaydi, balki qorishiq holda bir-birini to‘ldirib, mustahkamlab keladi. Syujetni tiplarga ajratishda esa konkret badiiy asarda qaysi bir syujet tipining yetakchi holda kelishi inobatga olinishi kerak. Umuman olganda, badiiy asarni syujetning sof holda qaysi turiga mos ekanligini tahlil qilishda chuqurlashib ketish ham yaramaydi, bu masalani juda ham jo‘nlashtirib yuboradi. Qolaversa, ba’zi bir tadqiqotlarda hanuzgacha qaysi asarning syujeti qaysi tipga mansubligini aniqlashga urinish singari samarasiz ishlar bilan ovora bo‘lib qolmoqdalar. Umuman olganda, u yoki bu asarda syujetning qaysi bir tipi yetakchilik qilmasin, unda boshqa syujet tiplari va ularning o‘ziga xos xususiyatlarining kuzatilishi tabiiy holdir. Umuman hozirgi adabiyotda, xususan, roman janrida syujet qurilishi juda murakkab bo‘lib, unda yuqorida aytilgan syujetning 4 tipi yaxlit holda birlashib, bir-birini to‘ldirib, boyitib bormoqda. Shu o‘rinda syujet tiplarining bunday sintetik shaklda uchrashi tabiiy holda E.Xudoyberdiyev singari syujetning alohida “sintetik tipi”ni ajratib ko‘rsatish zaruriyatini keltirib chiqarar. Lekin syujetning alohida sintetik tipini ajratishga zarurat yo‘q. Sababi hozirgi adabiy asarlarda syujet qurilishi qanchalik qorishiq, sintetik bo‘lmasisin konkret asarda yuqorida ta’kidlaganimizdek, bari-bir ham syujet qurishning u yoki bu tipi yetakchilik qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хализев В. Драма как явление искусства. М., 1979. – С.88
2. Поспелова Г. Введение в литературоведение. М.,1983. – С.120
3. Rahimov A. O‘zbek romani poetikasi, Filol. fanlari d-ri dis.F.,1993. – B. 27-37.
4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – T., 2002. . – B. 122-124.
5. Umurov H. Adabiyot nazariyasi. – T., 2002. – B. 125-126.
6. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – T., 2004. – B. 103-104.
7. Hudoyberdiyev E. Adabiyotshunoslikka kirish. – T., 2008. – B. 60-65.
8. Rahimov Z. “Ko‘hna dunyo” romani poetikasi. F., 2005. – B. 68-69.
9. Rahimov Z. Adabiyot: savol va javoblar. – Farg‘ona. 2013. – B. 51-52.

ODOB-AXLOQ MASALALARINING "POLVON" OBRAZI TIMSOLIDA TALQINLARI

*Ismonaliyeva Mahbuba Jabarali qizi
Andijon davlat universiteti magistranti
Telefon: +998(99) 407 60 81*

Annotatsiya. Ushbu tezisda o‘zbek polvonlari ma’naviyatining jamiyatdagi axloqiy buzilishlarga ta’siri haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar. Polvon obrazi, millat, milliylik, odob-axloq.

Bugun ko‘plab insonlarning hayoti uning qo‘l telefonini, kompyuterini va boshqa texnik vositalariga bog‘liq bo‘lib qoldi. Bu vositalardagi ma’lumotlar inson hayotining turli xil jabhasini belgilab bermoqda, uni jismonan va ruhan boshqarmoqda. Biz bu ma’lumotlar orqali insonning o‘y-u fikri, dunyoqarashi, umuman, qanday inson ekanligiga baho beryapmiz. Tan olib aytishimiz kerakki, bugun ijtimoiy tarmoq sahifalarini varaqlar ekanmiz “xush xabarlar”dan ko‘ra, ko‘proq “shum xabarlar”ga duch kelamiz. Insoniy qiyofadan chiqib, hayvoniylar belgilarni namoyon etayotgan kimsalar, zalolat botqog‘iga botib borayotgan “o‘zbek qizlari”ning ba‘zi qiliqlarini ko‘rib eting jimirlaydi. Xo‘sh, davlat va jamiyat buni shunday tashlab qo‘ymoqdam? Yo‘q, albatta. Bundan chamasi yetti-sakkiz yillar oldin, jamiyatimizda shu kabi illatlar bu qadar avj olmasdan avval ham televediniya tarmoqlarida ommaviy madaniyatning salbiy oqibatlari, razolatga sabab bo‘luvchi omillar haqida turli ko‘rsatuvarlar namoyish etilar, buni oldini olish maqsadida islom oyat va hadislaridan misollar keltirilar, muslim va musulmon bo‘lishga chaqirilar edi. Yoki bo‘lmasa, boshlang‘ich sinflarda “Odobnama” darslarining, yuqori sinflarda “Vatan tuyg‘usi”, “Ma’naviyat asoslari” va shu kabi fanlarning, qo‘yingki, oliy ta‘limda ham “Etika. Estetika. Axloqshunoslik” kurslarining o‘tilishi ham yoshlari ma’naviy dunyosini kamol toptirishi, ularni xushxulq va xushmuomala bo‘lishlari uchun xizmat qiladi. Birgina ta‘lim muassasalarida adabiyot o‘qitishning bosh maqsad va vazifasi ham komil inson shaxsini tarbiyalashdir. Xo‘sh, unda ko‘plarimizni o‘yga toldirayotgan bu masalaning javobi yoki javoblari qayerda? Bugun nega yoshlari bu qadar yomonlikka egiluvchan? Millat qalbining ko‘zgusi bo‘lmish adabiyot bu masalaga, yoshlari ma’naviyatini kamol toptirish masalasiga, qanday qaramoqda, qanday vositalar yoki obrazlardan foydalanmoqda?

Ko‘plab kitobsevarlarga tanish bo‘lgan To‘g‘ay Murodning “Yulduzlar mangu yonadi” qissasida Bo‘ri polvon obrazi orqali quyidagilar bayon etiladi: “Avlodlar al mashgan sayin... “Yo pirim-e, tuf-tuf-tuf... Yurak yo‘qolib boryapti! Farzandlar hayotga beparvo qaraydi. Musibat bilan xursandchilikning farqiga bormaydi. Farzandlar o‘zлari minayotgan mashinaga o‘xshaydi. Odam kim-u, mashina kim – bilib bo‘lmay qolyapti”. Ushbu qissa bundan salkam yarim asr oldin yozilgan bo‘lsa-da, adibni qiyagan dard bugun yanada ahamiyatliroqdek. Kichik temir parchasiga bog‘lik bo‘lib qolayotgan hayotimiz, ong-u ma’naviyatimiz bundan ellik yillar oldin ijodkorni qancha tashvishga solgan bo‘lsa, ushbu dard bugun yanada jiddiyashmoqda. Keling, badiiy adabiyotimizda ko‘plab ijodkorlar tomonidan tanlanib, sayqallahib kelayotgan, or-nomus timsoliga aylangan polvon obrazining yoshlari ma’naviyatiga ta’siri haqida suhbatlashaylik.

Polvon obrazini ilk bor o‘zbeklar hayotining og‘ir mehnat yillaridan hikoya qiluvchi Said Ahmadning “Qirq besh kun” romanida uchratamiz. Romanda Azizzon, Do‘nan Do‘samatov, Esh polvon, Jo‘ra polvonlar timsolida o‘zbek xalqining mard azamatlari haqida hikoya qilinadi: “Biz gapga yo‘qroqmiz-da, Ota. Onamiz ishga tuqqan. Ishdan boshqasini bilmaymiz. Bu so‘roqqa nima deb javob berishni bilmay qoldim. Gapning ochig‘ini aysam, nega shunaqa qilayotganimni o‘sim ham bilmayman. Balkim, sabrim chidamay shunday qilayotgandirman. Ota-bobolarim Norin bo‘yida yashashgan. Butun umr yelkalaridan obkash tushmagan. Eshikka yarim bo‘yra eni o‘sma ekkan bo‘lsalar shuni ham obkashda suv tashib sug‘orishgan. Hammamiz suv bo‘yida tashna yashaganmiz. Hukumat yeringga suv chiqarib beraman, ekining endi suvga yolchiydi, ota-bobolarining ichmagan suvni sen ichasan, bola-chaqalarining ichadi, ketmoningni ko‘tarib chiq, dedi. Chiqdim. Mana, ishlayapman. Agar boshqalardan ko‘p ishlayotgan bo‘lsam, bu sevinganimdan, bolalarimning rizqini o‘ylaganimdan, dalalarimga suv chiqishiga quvonganimdan bo‘lsa, ajabmas”. Katta Farg‘ona kanalining qazilishida qahramonlardan bo‘lgan Do‘nan Do‘samatovning mehnatsevarligi bugun ko‘plarimizga ibrat bo‘lishga arziydi. Romanning yana bir qahramoni ayol joni bilan “polvon qiz” nomiga sazovor bo‘lgan Lutfinisa esa o‘zining hayosi va

iffati bilan asl o‘zbek qizlarining timsoliga aylandi. “*Lutfinisa uyidan chiqqanidan beri Azizzon bilan o‘ziga boshqa-boshqa joy solardi. Azizzon supaga to‘shalgan o‘ringa chiqib yonboshlarkan do‘ng‘illadi: - Akangning haqidan qutuldirm-ku, bo‘ldi-da. Lutfinisa hovuchini betiga tortib ko‘rsatdi. Bu uning, nikoh o‘qitmasdan yonimga yo‘latmayman degani edi*”. Ushbu mavzudan uzoqlashmay “Yulduzlar mangu yonadi” qissasidagi yana bir qahramonimizga to‘xtalib o‘taylik. “*Bo‘ri polvon o‘z bilganidan qolmadi: brigadasida Suluv degan qiz bor edi. Shu qiz polvonning ko‘ngliga o‘tirib qoldi. Ko‘ngliga o‘tirgani – Suluv erkak zotining ko‘ziga tik qaramasdi*”. Azaldan iffat va hayoni odat qilgan o‘zbek xotin-qizlari uzoq yillar ta’rif va tahsinga sazovor edilar. Va bu odatni meros darajasida bilib, uni davom ettirish bugun o‘zbek ayollari oldidagi bosh masalalardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Қуронов Д. Талқин имконлари. – Т.: Турон замин зиё, 2015.
2. Said Ahmad. Ufq. – Т.: Sano-standart, 2016. – B.89., - B.199.
3. Tog‘ay Murod. Yulduzlar mangu yonadi. – Т.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1980. – B.45., - B.62.

BOSHLANG‘ICH SINFDA HIKOYANI O‘QISH USULLARI

*Nekova Mashhura Komiljonovna, Navoiy viloyati
Karmana tumani 26-maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
Telefon: +998 93 319 55 18*

Annotatsiya: Maqlada o‘qish darslarida turli janrdagi asarlarni o‘rganish orqali o‘quvchilarning nutq boyligini oshirish hamda hikoyani o‘qish bo‘yicha ish turlari va hikoyada ilgari surilgan g‘oyalarni o‘quvchilar ongiga singdirish yuzasidan fikr-mulohazalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: matnlar, badiiy hikoya, reja, ifodali, lug‘at, tanlab o‘qish, savollar, faktik, sabab-natija, chayla, qovun, bir karji, poliz, kichik Vatan.

Boshlang‘ich sinflarda o‘qish fani orqali o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqi rivojlantiriladi, tovush va so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz etishga o‘rgatiladi. 1-sinf o‘qish darsida dastlab tanish, keyin notanish matn ifodali o‘qilib, o‘quvchidagi ko‘nikma, malaka aniqlanadi. Shuningdek, miqdoriy ko‘rsatkich – o‘qish tezligi, ongli va ravon o‘qish, bir daqiqada nechta so‘z o‘qiy olishi ham belgilanadi. Bolaning matn mazmunini to‘liq o‘qib olishi qayta hikoyalashi, shuningdek, o‘zgalar nutqini eshitib, tushunib olishi maqsad qilinadi. 2-sinfda shakl va mazmun jihatdan uncha murakkab bo‘lmagan, 3- va 4-sinflar mavzular ko‘lami ancha keng matnlar ustida ish olib boriladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida turli janrdagi: maqol va topishmoqlar, ertak, rivoyat, masal, hikoya, she‘r va ilmiy-ommabop matnlar o‘rganiladi. Darslikda berilgan turli janrdagi matnlarning o‘ziga xos o‘qitish metod va usullari bor. Ulardan hikoya kichik hajmli badiiy asar bo‘lib, unda kishi hayotidagi ma’lum bir voqeа hayotning muhim tomonlari umumlashtirib tasvirlanadi. Hikoya mazmunan boshlang‘ich sinf uchun mos janr hisoblanadi. Kichik yoshdagи o‘quvchilarni qahramonning xatti-harakati, tashqi ko‘rinishi, portret tasviri, voqeа-hodisalar haqidagi hikoyalar ko‘proq qiziqtiradi. Shuning uchun bolalarni badiiy asar turi bo‘lgan hikoya bilan tanishtirish uning syujetini tushuntirishga bog‘lab olib boriladi.

Kichik badiiy hikoyani o‘qish darsini quyidagi reja asosida uyushtirish mumkin:

1. Hikoyani to‘liq yoki mantiqiy tugallangan qismlarini o‘qituvchi yoki oldindan tayyorlangan o‘quvchining ifodali o‘qishi;

2. Hikoyani qayta o‘qish, hikoyani qismlarga bo‘lib o‘quvchilarga ifodali o‘qitish, ayrim so‘zlar ma’nosini tushuntirish.

3. Hikoyaning har bir bo‘limi yuzasidan suhbat o‘tkazish va sarlavha topish.

4. Hikoyani reja asosida qayta hikoyalish.

5. Hikoyani ifodali o‘qishga yoki sahnalashtirishga tayyorlanish.

6. Hikoyani ifodali o‘qish va ifodali qayta hikoyalash.

7. Hikoyani biror qismini tanlab o‘qish.

Yuqorida hikoyani o‘qish darslari rejasini o‘zgartirish mumkin. O‘quvchilar hikoyada ilgari surilgan g‘oyani bilib olishlari uchun matn bilan ishlash jarayonida tanlab o‘qish, hikoya qismiga o‘zları savol tuzishi, so‘z bilan va grafik rasm chizish, reja tuzish, lug‘at ustida ishslash, qayta hikoyalash ish turlaridan foydalaniladi.

Quyida 4-sinf o‘qish darsida Hakim Nazirning “Qodir bilan Sobir” hikoyasini o‘rganish bo‘yicha darsda qo‘llaniladigan ish turlarini bayon etaman.

Yangi dars bayonida dastlab Hakim Nazir haqida qisqacha ma’lumot beriladi v a o‘quvchilar “Qodir bilan Sobir” hikoyasi bilan tanishtiriladi: o‘qituvchi hikoyani ifodali o‘qib beradi va matn mazmuni tushuntiadi. Shundan so‘ng o‘quvchilarga notanish bo‘lgan so‘zlar lug‘ati ustida ishlanadi.

Lug‘at ishi:

hiranib – maqtanib

Salor – kanal nomi

orden – davlat mukofoti

askar – harbiy xizmatchi

komandir – harbiy lavozim

yuvosh – muloyim, yumshoq

O‘qituvchi Salor kanali Toshkent shahrining Mirobod tumanidan oqib o‘tishini va

qadimiyligini, yurtimizda fidokorona mehnatlari bilan yurtimiz taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan, vatanparvarlik namunalarini ko'rsatgan turli kasb egalari davlatimiz tomonidan orden bilan mukofotlanishini tushuntirib o'tishi lozim. "Qodir bilan Sobir" hikoyasini yuzasidan savollar:

1. Sizningcha Qodir qanday yo'l tutishi kerak edi?
2. Sobirning xislatlarini qadrlaysizmi, nima uchun?
3. "Qodir bilan Sobir" hikoyasini kim yozgan?
4. Men hech narsadan qo'rqlayman deb maqtandi?
5. Qodirni o'rtoqlari nima deb atashadi?
6. Qodir o'rtog'i Sobirga nima deb maqtandi?
7. Qodir itga nimani uloqtirdi?
8. Sobir o'rtog'ining qilig'iga ajablanib, nima qildi?

Yuqoridaq savollardan ko'rinish turibdiki, hikoya mazmuni savollar asosida tahlil qilindi. O'quvchilar mazkur hikoya yuzasidan o'zlarini savollar tuzishi yoki qismlarga bo'lib, har bir qismga sarlavha qo'yishi mumkin.

Hikoyani tanlab o'qishda o'quvchi matnning berilgan vazifaga mos qismini o'qiydi. Vazifa asarning faktik mazmunini oydinlashtirish, sabab-natija bog'lanishini belgilash, badiiy xususiyatini ochish, o'qilgan matnga o'z shaxsiy munosabatini ifodalashdan iborat bo'lishi mumkin.

4-sinfda A. Jo'rayevning "Kichik Vatan" hikoyasidan uyni sotib olgan Erdon bobolar ko'chib kelgan paytdagi boboning holati, boboning Erdon boboga aytganlari, boboning kichik Vatan haqidagi fikrlari ifodalangan joylarini, Shukur Sa'dulloning "Qovun sayli" hikoyasining 1-qismidan qovun polizi tasvirini, chaylada qovunning bir karjini yeyish, oqshom polizdagi qovunlarning dum berishi holatlarini tanlab o'qish orqali o'quvchilarda Ona yurtiga, tabiatga mehr-muhabbat muhabbat hissi jo'shtiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'qish darslarida hikoyalarning barcha ish turlarini to'g'ri uyushtirish o'quvchilar nutqini o'stirishda muhim o'rin tutadi.

Foydalananigan adabiyotlar ro'yxati:

1. 4-sinf "O'qish kitobi". 2017-yil.
2. Metodik qo'llanma. "O'qish". 2017-yil.

MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA RANGIN TUYG'ULAR

*Matchonova Feruza Qurbondurdiyevna
Toshkent shahar Sergeli tumani
284-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon:+998943188706
Xudayberganova Farida Shamsiddinovna
Xorazm viloyati Urganch tumani
20-maktab ona tili o'qituvchisi
Telefon:+998938633309*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Muhammad Yusuf she'riyatidagi insoniy tuyg'ular, o'zaro munosabatlar, hayotga muhabbat, o'zlikni anglash xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Muhammad Yusuf, Vatan, xalq, dunyo, inson, she'r, iqror, she'riyat, tuyg'u va boshqalar.

*Ol, deya bir Egam, osmonga uchsa ruhlarim,
Bir ajib moviy diyor bo'yinini quchsa ruhlarim.
Ko'k mening ko'ksim bo'lur, yulduzları – anduhlarim,
Gul o'pib, gul yopinib har dilda mozorim qolur,
Men ketarman bir kuni, navolarim, zorim qolur...*

(Muhammad Yusuf)

Ha, o'zbek xalqining bulbulzabon farzandi, barcha dillarga o'z she'rlari bilan yo'l topa olgan O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusuf she'riyati hamon mangulik qo'shig'iday yangramoqda. Bu she'riyatning rangin jilosi adabiyot olamini quyosh kabi yoritib keladi. Shoирning millat va yurt istiqboli sharafiga bitgan go'zal she'rlari o'zining samimiyligi, soddaligi, badiiy mukammalligi bilan millionlab insonlar qalbida aks sado beradi. Uning "Vatanim", "Xalq bo'l, elim", "Dunyo", "Inshoolloh", "O'zbekmomo", "Iqror", "Tilak" kabi bir qator she'rlari haqiqiy she'riyatning yurtni va hayotni qanday kuylamog'i lozimligini isbotlaydigan asarlardir. Ayniqsa, ijodkor "Saylanma"sidagi she'rlarning o'ziga xos tuyg'ularni aks ettirganiga guvoh bo'lamiz:

*Muhabbat, ey go'zal iztirob,
Ey ko'hna dard, ey ko'hna tuyg'u.
Ko'kragimga qo'lingni tirab,
Yuragimni to'kib qo'yding-ku.*

Albatta, muhabbat tuyg'usini ko'hna dard deb tilga olish Muhammad Yusufga xos yangilik edi. Bu chiroyli satrlarda namoyon bo'lgan.

*Sevgi bamisoli lolaqizg'aldoq,
Teginmay bo'lmaydi.
Tegsang to'kilar.
Alvon bir gumbazning o'rtasi oppoq...
Buni bir menu bir kapalak bilar.*

Shoir she'riyatidagi turfalik, insoniy tuyg'ular qalbimizni junbushga keltirmasdan iloj yo'q. Bu tuyg'ularning qog'ozga ko'chishi ham mo'jizaday go'yo.

*Tuzalmaydi dardim mening, o'lsam kerak.
Tuproq bilan og'a-ini bo'lsam kerak.
O'lim nima? Bu ham bitta sayr, ona
O'g'ling qaro yerga ketdi, xayr, ona.*

Muhammad Yusufning chiroyli va ma'nodor she'rlarida biz tarixga, o'tmishga nazar tashlaymiz, yurtimiz bilan xayolan suhbat qurganday bo'lamiz, insoniy tuyg'ular og'ushida ajib xayollarga berilamiz.Ijodkorning qalb torlarini chertayotgan dard, tuyg'ular bilan oshufta bo'lamiz.

*Qiz yo'q uyda sarin sabo esmaydi,
Qiz yo'q uyda jambil-rayhon o'smaydi.
O'g'illarning ota bilan ishi yo'q,
Qiz otasin har qadama eslaydi.
Ko'zlariga surgay yurgan izingiz,*

Qay o‘g‘ildan kamdir, ayting qizingiz...

Asosiysi, shoir har bir obraz botiniga qarab, uning dardini anglab, ijodiga singdirgan. O‘zini shu vaziyatga moslab, har qanday tuyg‘uni his qilgan.

Shoirning “Osmonning oxiri”, “Ko‘hna quduq”, “Qora quyosh” kabi dostonlarida ham insoniyatning umrini, hayot yo‘llarini go‘zal chizgilarda chizib berilgan.

Men bu ulug‘ shoir sh’rlarini sevib o‘qir ekanman, undan ruhlanib ushbu ijodkor nomiga bitilgan muvashshah she’rimni havola etmoqchiman:

*M-uhammad Yusufni kuylagan har til,
U-ni samimiyat kuychisi derdi.
H-amma she’rlarida yashar muhabbat,
A-lbatta, haqiqat ustuvor edi.
M-a’lumki, shoirning she’riyatini
M-ashhur qo‘sinqchilar kuyladi yonib.
A-lqissa, u hayotning haqiqatini,
D-oimo kuyladi she’rda quvonib.
Y-orqin tuyg‘ularin she’rga ko‘chirdi,
U-lug‘ bir yo‘l tuzdi san’atga ildam.
S-uhbat qurib balki muxlislari shoshirdi,
U-mr bo‘yi she’riyatga bo‘ldilar hamdam,
F-oniy dunyo rahm qilmas shohga ham.*

Meni ijodga hamdam qilgan ustoz she’riyati adabiyot sahnida mangu kamalakday jilo berib tovlanishiga ishonchim komil:

*Go‘zallik doimo dilda deb aytib,
Qalbingiz dunyosin she’rda bitdingiz.
Poklikni insonning ziynati bilib,
She’rlaringiz bizga meros etdingiz.
She’ringiz o‘qigan har bitta inson,
Qalbingiz sofligin sezarkan chunon.
Samimiyl asarlar muxlisi bo‘lib,
Asir bo‘lib qolar o‘qigan zamon.*

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati:

1. Muhammad Yusuf. Saylanma: She’rlar, dostonlar, shoir haqida xotiralar. –Toshkent: “Sharq” nashriyoti-2007.

2. Olimov S. Ahmedov S. Qo‘chqorov R. Adabiyot: 8-sinf uchun darslik-Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi-2019.

QAHRAMON RUHIY HOLATINI UNING XARAKATLARI ORQALI TUSHUNTIRIB BERISH (JOZEF KRONINNING "UCH SEVGI ASARI MISOLIDA")

*Mirsadullayev Miravaz Mirmuslim o'g'li
Namangan davlat universiteti stajyor-o'qituvchisi
Telefon: 99 4824969
dodamaestro@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqola J. A. Kronin tomonidan yozilgan ikkinchi roman, "Uch Sevgi" asariga bag'ishlanadi. U psixologik jihatlarga urg'u beradi va muallif ishlarida psixologiyani qanday muhokama qilish zarurligini k o'rsatib o'tadi.

Kalit s o'zlar: XX asr Ingliz adabiyoti, realism, ideologiya, avtobiografiya, yozuvchi, noodatiy psixologiya, kuchli sevgi, aqliy nosog'lomlik.

Noyob uslubga ega bo'lgan shifokor-yozuvchi, Archibald Jozef Kronin adabiy faoliyati davomida bir nechta nasriy asarlar yaratdi. Uning ilk romani, "Shlyapachining Qasri" (1931) takrorlanmas muvaffaqiyatga erishadi. Dastlabki muvaffaqiyatdan s o'ng, 1932 yilda, yozuvchi o'zining ikkinchi ijodiy asari "Uch sevgi" romanini kitobxonlar uchun taqdim etdi. Ushbu asar Jozef Kroninning ijodiy faoliyatini tadqiq qiluvchilar uchun muhim manba xisoblanadi.

Asarning syujeti XIX asr oxiri va XX asrning dastlabki yillari, ja'mi 19 yilni qamrab oladi. M o'jazgina Shotland shaharchasi Ardfillanda (bu joy nomi muallif t o'qimalaridan biri) baxtli oila istiqomat qiladi: 26 yoshli Lusi Mor, uning turmush o'rtog'i Frenk, hamda ularning 8 yoshga t o'lgan o'g'li, Piter. Juda ham qaysar, qat'iyatl, kuchli xohish-istiklarga t o'la b o'lgan Lusi Morning achchiq qismati asarning markazida turadi. Kitobning sarlavhasini Lusining s o'zlaridan tushunib olish mumkin: "Mening turmush o'rtog'im, farzandim va dinim bor". Ammo Lusi uchun qadrli b o'lgan ushbu uchlik xuddi "sharlar" ning birin-ketin yorilishi kabi uning hayotidan g'oyib b o'ladi: suyukli turmush o'rtoqdan ayrilish (birinchi qism), o'g'ildan k o'ngil qolishi (ikkinchi qism) va din borasida tushkunlikka tushish edi. [1-B.107]

Rus adabiyotshunosi N.I. Veismenning fikrlariga k o'ra, asarda k o'tarilgan asosiy mavzular quyidagilardir: "xudbin burjua axloqining tanqidiy imidji, ayolning fojiali taqdiri, yosh yigitning shakllanib borishi, moddiy dunyodagi daxshatli darajadagi yolg'izlik va boshqalar." Asar qahramonining xarakatlariga esa quyidagicha ta'rif beradi: "omadsizliklar zanjirini, ayolning turmush o'rtog'ining xiyonati va o'limi bilan boshlangan, Lusining o'zi, har bir harakati bilan yuzaga keltirganligini e'tiborsiz qoldiradi. Lusi o'zi bilan sodir b o'lgan barcha narsa uchun yolg'iz o'zi javobgardir: u o'zi tanlov hamda qarorlar qabul qildi. Uni o'zga bir muqobil y o'l tanlashga yoki boshqalar qarashini o'ylab k o'rishga majbur qilish deyarli imkonsiz edi. [2.-B.58]

Asarning dastlabki qismida, erining e'tiroziga qaramay, Lusi jiyani Annani uyiga taklif etadi. Frenkning vafotidan s o'ng esa, qarindoshlarning e'tirozlariga va o'zining shubhalariga qaramay, Xoking xonim saroyiga yashash uchun k o'chib keladi. Lusining sobiq x o'jayini Lennoks unga turmush qurishni taklif etadi, ammo u farzandi Piter bilan birga yashash orzusi tufayli uni rad etadi. Akasi Richardning qarshiligiga qaramay, o'g'lining shifokor b o'lishi uchun universitetga kirishini talab qila boshlaydi. Va nihoyat, rohib Edvardning monastir hayotining qiyinchiliklari haqidagi ogohlantirishlariga qaramay, Lusi Shveysariyadagi cherkovga o'zining s o'ngi umidsiz tajribasini topishga j o'nab ketadi.

Lusining barcha qaysarliklarining sababi bu uning xudbinligidadir. Hatto uning o'g'li Piterga qilgan jonkuyarliklari ham bu o'zining kelajagi uchun sarmoyasi hisoblanadi. Chunki o'g'li bilan shinam hayot umidi y o'qolganidan s o'ng, Lusi tushunarsiz maqsad bilan "Hudoga xizmat qilish" uchun dinka berilib ketadi. Edvardning "Hudoga tashqi olamda xizmat qilish" maslahati Lusi tomonidan quyidagi munozara orqali rad etiladi: "Bu men uchun barcha yoki hech narsa. Menda shunchaki chaqiriq b o'ldi".

Cherkovdagagi uch yillik hayotidan s o'ng, Lusi u yerni xasta holida, shifokor va rohibalarning uni olib qolishga b o'lgan urinishlariga qaramay, tark etadi. Londonga yetib kelgandan s o'ng, stansiyada o'g'lini kutib turib, hushidan ketadi va shifoxonaga eltib q o'yiladi. U yerda y o'lg'iz holida, zotiljam kasalidan vafot etadi. Muallif Lusining bunday xarakatini qoralaydi: "Holatdan kelib chiqib aysak, barcha ayb uning o'zida. U shifoxonada qolishi kerak edi; toki kuchga t

o'lguncha; toki o'g'lidan xabar kelguncha; toki qaytishi uchun barcha sharoit yaratilguncha. Ammo u bunday qilmadi! Va mana u; u shu yerda va kutmoqda". Falokatli yakun esa oldini olib b o'imas darajada mantiqiy nihoyadir.[3.-B.113]

J. Kronin aqliy nosog'lom holatlarni mahorat bilan tasvirlaydi. U xoh kekkayish, dimog'dorlik kasalligi b o'lsin, xoh o'ta beriluvchanlik b o'lsin, barchasini kichik ma'lumotlarga keltirib o'tadi. Misol uchun, Xoking xonim (Uch sevgi) va Grevil xonim (Arzimas q o'shiq) obrazlarida o'xshashlik bor: ikkala ayol jismonan sog'lom va faol, badiiy san'at bilimdonlari, va ikkovilarining sevgan kishilari rohiblardir. Yoki muallifning Lusi Morning aqliy holatini tasvirlashini olaylik: Kronin bosqichma-bosqich ushbu ayolda o'sib borayotgan qaysarlik, xudbinlik, o'zini mulohaza qilib k o'rish kabi holatlarning kamligi va k o'plab boshqa salbiy xislatlarni namoyon b o'layotganini tasvirlab beradi. [4.-B.32]

Shunday qilib, "Uch Sevgi" asari bilan J.A.Kronin o'zining badiiy ijodida avtobiografik ma'lumotlarni k o'plab q o'llashni boshladi. Shuningdek, asar yozuvchining aqliy tartibsizlik va shifokorning har bir holatga professional yondashuviga qiziqishini k o'rsatib o'tadi. Birinchi asarda (Shlyapachining Qasri) manmansirash, kibrlanish kasalligi bosh mavzu b o'lgan b o'lsa, bu asarda esa aqliy kasalliklar asosiy o'rinda turadi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati

1. Cronin, A.J. Three Loves. London, Victor Gollancz Ltd, 1956. P. 107.
2. Weissman N.I. A.J. Cronin – Romanist (Evolutsiya tvorchestva) [A.J. Cronin – novelist]: Dis.Cand. Philol. Moscow, 1966. (in Russian). P. 58.
3. Davies, Alan. Cronin A.J. The Man Who Created Dr Finley. London: Alma Books, 2011. P. 113.
4. Salwak, Dale. A.J. Cronin. Boston: Twayne Publishers, 1985. P. 32.

“QUTADG‘U BILIG” ASARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

*Nurdinova Dilnoza Rustamovna
37-maktab ona tili va adabiyot fani
O'qituvchisi Namangan shahar
Telefon:+998913636910*

Annotatsiya: Ushbu maqolada turkiy adabiyotning buyuk namoyandasi Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarining yoshlar tarbiyasida nechog‘lik ahamiyatli ekanligi haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit s o‘zlar: Yusuf Xos Hojib, “Qutadg‘u bilig”(Saodatga eltguvchi bilim),turkiy adabiyot,asarning tarbiyaviy ahamiyati.

Har bir badiiy asar inson tarbiyasiga ,hayotiga,ongiga tasir qiladi.Bu borada taniqli yozuvchilarimiz ham aytib o‘tganlar.

Adabiyotimiz tarixida Yusuf Hos Hojibning o‘rni beqiyos . Turkiy adabiyotning buyuk namoyandasi b o‘lgan Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”asari ilk badiiy dostonlardandir. “Saodatga eltguvchi bilim” deya o‘zbek tiliga tarjima qilinuvchi bu asar yosh-u qarini k o‘ngliga y o‘l topadi.

“Qutadg‘u bilig” yuksak ta’lim-tarbiya manbaidir. U turli bilimlarga doir kerakli ma’lumotlar va qarashlar, tajribalar va tavsiyalarni umumlashtirishi bilan ensiklopedik ahamiyatga ega asarlar sirasiga kiradi.Faylasuflar unda katta falsafiy mohiyatni k o‘rsalar, adabiyotshunoslar betakror adabiy-badiiy san’atni, rahbarshunoslar rahbar va ish-faoliyat xarakteri, aksiologlar yuksak qadriyatlar tilsimi, psixologlar inson ruhiyati, siyosatshunoslar boshqaruv nazariysi, kratologlar xokimiyatshunoslik, pedagoglar tarbiya asoslari,tarixchilar ulkan meros, tilshunoslar til boyliklari,madaniyatshunoslar davr va millat, davlat va jamiyat madaniyati,dinshunoslar insonning diniy va dunyoviy munosabatlarini k o‘rish mumkin.Bundan tashqari, dostonda etika-estetika, matematika, iqtisod, tibbiyot, astronomiya, diplomatiya va boshqa k o‘plab sohalarga duch kelish mumkin.

Asarni hozirgi o‘zbek tiliga o‘girgan Fazliddin Ravshanov ham asardagi nasihatlar tasirida bu ulug‘ va mas’uliyatli ishga q o‘l urganini yozgan.

Tilning fazilatlari, foyda va zararlari haqidagi fikrlari insonni beihtiyor o‘ylashga undaydi. O‘zbek maqollari bilan berilgan baytlar naqadar t o‘g‘ri ekanligi, bugungi kunda ham qadrini y o‘qotmaganligi bilan o‘quvchini o‘ziga tortadi.

*Aqlu idrok, bilim tarjimonini-til
Ulug‘lovchi mardni ravon tilni bil.
Til-la kishi b o‘lur ulug‘, bahtiyor,
Til-la beqadr er, g‘amga giriftor.*

Hozirda ayrim insonlarning o‘zbek tiliga behurmatlik qilishi dilimizni og‘ritadi. Yuqoridagi baytlar huddi shu kabi tilini y o‘qotganlarga aytilgan b o‘lsa ne ajab. Men o‘zbek adabiyotini o‘rganan ekanman, o‘zbek tilimizni naqadar buyukligi , boyligi, qadimiyligiga yana bir bor amin b o‘ldim.

Ayniqsa, “Qutadg‘u bilig”asari orqali o‘quvchilarga tilimiz imkoniyatlarini o‘rgatish yaxshi samara beradi. Ularni mustaqil fikrashga,

tilimizni buzib gapirmaslikka, o‘sib kelayotgan avlodlarni o‘zbek tiliga hurmat bilan qarashga xizmat qiladigan buyuk asardir.

Bugungi yoshlarga berilayotgan shart-sharoitlar ,imkoniyatlardan unumli foydalanayotganlar juda k o‘p. Biz pedagoglar ularning safini yanada kengaytirishga bor kuch-g‘ayratimiz bilan harakat qilishimiz lozim.

Zeroki, o‘zbek adabiyotining butun dunyoda mustahkam o‘rni va mavqeyi bor. O‘zbek tili bilan faxrlanib yashashimiz , tilimizga hurmat bilan qarash bizning insoniy vazifamizdir

Foydalanilgan adabiyotlar r o‘yxati

1. “Qutadg‘u bilig”. Qayum Karimov tarjimasi. Toshkent. 1971
2. “Qutadg‘u bilig”. Fazliddin Ravshanov tarjimasi.Toshkent.2015

CHINGIZ AYTMATOVNING "BIRINCHI MUALLIM" ASARIDA TASVIRLANGAN BADIY OBRAZLARGA TAVSIF

*Muhabbat Olimova Baxtiyorovna
Buxoro viloyati Shofirkon tumani 50-son mактабнинг
Ona tili va adabiyot fani o'qитувчisi
Telefon: 93 652 19 50 Elektron pochta: M_olimova@mail.ru
Gulnoza Yusupova Azimovna
Buxoro viloyati G'ijduvon tumani 20-son mактабнинг
Ona tili va adabiyot fani o'qитувчisi
Telefon: 97 308 63 36 Elektron pochta: gulnoz@mail.ru*

Annotatsiya: Maqolada Chingiz Aytmatovning "Birinchi muallim" qissasidagi obrazlarga tavsif beriladi.

Kalit s o'zlar: yozuvchi, Oltinoy, Duyshen, mакtab, akademik, mirob, xat tashuvchi, muallim, rassom, tasvir

*"Agar sening asaring kitobxonlarni hayajonlantirsa, bu-baxtdir".
Ch. Aytmatov.*

Ma'lumki, har bir yozuvchining o'z dastxati, ovozi b o'lganidek, Chingiz Aytmatov ijodining o'ziga xos,boshqalardan ajralib turuvchi xislat va fazilatlari bor. Adib asarlarini ikki tilda qirg'iz va rus tilida yozdi. Uning ijodi nafaqat qirg'iz xalqi, balki jahon xalqlari orasida ham sevib mutolaa qilindi , ayni paytda ham qiziqib o'qilmoqda. Aytmatov asarlarining xalq orasida shuhrat qozonishi va keng ommalashishiga asosiy sababi yozuvchinig xalq hayotini , xalq ruhini haqqoniy aks ettirganidadir.

Chingiz Aytmatov asarlari o'ziga xos uslubda yorqin, shoirona tilda yozilgan. Uning asarlari qahramonlari bizga yaqin va tanish kishilar. Chunki o'zbek va qirg'iz xalqlarining azaldan ma'naviy hayoti, yashash tarzi bir-biriga tutashdir. Chingiz Aytmatov qahramonlari Muxtor Avezov aytganidek, "qalbi keng, ichki dunyosi g'oyatda boy, oddiy mehnatkash kishilardir".

Adibning "Birinchi muallim" qissasi qahramonlari ham oddiy, mehnatkash, vatanparvar insonlar sanaladi.Unda bir qancha qiyinchiliklarga duch kelgan, uni mardonavor yenggan, matonatli, muallim Duyshen orqali fidokor insonlar hayoti ochib berilgan. Qissa tabiat tasviri bilan boshlanadi.

Yosh rassomning bolaligi o'tgan zamin, yonma-yon qilib qurilgan ikki terak, "Duyshen mакtabi" deb nom olgan tepalik haqidagi xotiralari asar voqealariga bog'lanadi. Qissa obrazlar qiyofasi , xarakter-xususiyati asar sujeti davomida ochib beriladi. "Baland b o'yli, sersavlat, burgut qovoqli", "sersoqol, bezozor " 1xat tashuvchi qachonlardir navqiron, shijoatli b o'lganini, yetarlicha xat-savodi b o'lmay turib bolalarni o'qitgan muallim Duyshen obrazini asarni o'qiyverganingiz sari kashf qilaverasiz.

Asar voqealarini Duyshenning sobiq o'quvchisi akademik Oltinoy Sulaymonova tilidan hikoya qilinadi. Duyshen mакtab ochishda hech kim yordam bermaydi. Uyma –uy yurib o'quvchi yig'adi, ularni har kuni mакtabga o'zi olib kelib, dars tugagach etib q o'yadi. Hamma uning ustidan kuladi. Shunda ham mashaqqatli ishidan voz kechmay, o'quvchilarga mehr q o'yadi. Bilganlarini o'rgatadi. U tug'ilib o'sgan yurtining , xalqining farzandlarini savodli qilmoqchi edi. Chunki ilm, ma'rifat bilan vatanining kelajagi buyuk b o'lishiga ishonardi. 14 yoshli Oltinoy o'zining bilimga chanqoqligi, intiluvchanligi bilan boshqa o'quvchilardan ajralib turadi. Undagi iqtidorni sezgan muallim Moskvaga o'qishga yuboradi, ilmga b o'lgan ishtiyoqi, tirishqoqligi, mehnatsevarligi tufayli akademik darajasiga yetadi.

Asar davomini o'qir ekansiz Duyshenning bir s o'zli, va'da bersa bajaradigan inson ekanligiga guvoh b o'lasiz. Bolalarga bergen va'dasini bajarish uchun jonini xatarga q o'yadi. Yoki Oltinoyni "qizil yuzli"dan qutqarib, insoniylik xislatlari, o'zining oliyanobligi bilan o'quvchi qalbiga mehr-muhabbat uyg'otadi. Duyshen Vatan oldidagi burchini ado etish uchun urushga borib kelgach , oddiy xat tashuvchi b o'lib ishlaydi. Duyshen xoh muallim, xoh mirob, yoki oddiy xat tashuvchi b o'lsin o'z ishiga mas'uliyat bilan qaraydi, chin dildan ishlaydi, qanday vazifani bajarmasin yurakdan ado etadi. Yozuvchi Duyshen obrazi orqali haqiqiy jonkuyar muallim,

ijobiy xislatlar egasi , yurtni sevuvchi, kasbiga sadoqatli inson qiyofasini chizib bera oldi.

Hayot bir tekis emas, yaxshilik bor yerda yomonlik ham soyadek ergashadi. Ota –onasidan erta yetim qolgan yangasining kaltaklaridan, zug‘umlaridan bezigan Oltinoyning hayotida maktab uning zulmatli kunlarini yorituvchi mash’al edi. Lekin yangasi bunga ham chek q o‘yib, ”yuzlari qizarib, b o‘rtib ketgan, g o‘yo t o‘nkani eslatuvchi bes o‘naqay odam”ga muallimning qarshiligiga qaramay uzatib yuboradi. Yozuvchi bu odamga nom q o‘ymaydi, shunchaki “qizil yuzli” deb ataydi. O‘quvchi asarni o‘qigach bu odamga nafrati oshadi. Ayniqsa, uni qamoqqa olib ketishayotganda “qora xotin”ning “Qonimni zulukdek s o‘rib, umrimni xazon qilding, odamx o‘r! Xudo ursin seni, y o‘qol, odam qiyofasidagi maxluq! ” deya qirq yildan buyon qalbida yig‘ilib qolgan bardosh-u dard-alamlar ila faryodidan “qizil yuzli”ning qanchalik xudbin, tuban insonligi bilinadi.

Asarda emchi kampirga ishonadigan, mehr-oqibatli, xokisor, ajoyib kishilar sifatida tasvirlangan Qartanboy aka va Sayqal momolar asar qahramonlariga yordam beruvchi sodda, bag‘ri keng insonlardir.

Chingiz Aytmatov bu kichik qissada Oltinoyning ham tashqi, ham ichki g o‘zalligini mahorat bilan tasvirlab bergan. Razil kimsalar q o‘liga tushib qolgan Oltinoy shunday xitob qiladi:”T o‘qol nima degan odam b o‘ldi! Bir umr yorug‘ dunyoni k o‘rmagan sh o‘rlik t o‘qol... Q o‘zg‘oling, tubanlikka mahkum etilgan baxti qarolar, haqoratlanganlar, halokatga duchor etilganlar timsoli , insoniylik qadr-qimmatidan mahrum etilgan ayollar, q o‘zg‘oling! Q o‘zg‘oling jafokashlar, o‘sha davrning zulmatlari q o‘rquvdan titrab qaltirasin! Bu s o‘zlarni men aytyapman, oralaringda bu qismatni s o‘nggi bir hatlab o‘tgan ayol aytyapti!”

Shu parchaning o‘ziyoq Oltinoyning ma’naviy jihatdan nihoyatda g o‘zalligini dalillaydi. Birinchi muallimning dono maslahatlari Oltinoyni doim olg‘a qadam tashlashga, ilm ch o‘qqilarini zabt etishga, mashaqqatlarni mardonavor yengishga, o‘z o‘rnini topishga , haqiqiy inson b o‘lib yetishishiga chorlaydi.

“Yozuvchi xalq bilan qattiq bog‘liqligini chuqur his qilsa, bu unga g o‘zallik va quvonch bag‘ishlaydi” degan edi Maksim Gorkiy. Chingiz Aytmatov asarlardagi obrazlar xalqdan olingan edi, yillar o‘tsa-da asar g‘oyasi eskirmaydi, o‘qiganan sari o‘qizing kelaveradi.

Chingiz Aytmatov “Birinchi muallim” qissasida Oltin, Duyshen kabi qahramonlarning ichki dunyosini, xarakterlarini, ularning yangilik uchun kurashlarini haqqoniylik va yorqinlik bilan tasvir eta oldi. Qissani takror-takror o‘qigan sari uning yangi qirralari ochilaveradi. Asar yoshlarmizni kamol toptirishda katta ahamiyatga ega. S o‘zimni asar oxirida berilgan rassom yigitning fikri bilan tugatmoqchiman: ”...hozir ham suratim qanaqa chiqishi menga dargumon. Ammo bir narsaga ishonchim komilki, u ham b o‘lsa –muttasil izlanish...”

Foydalanilgan adabiyotlar r o‘yxati

1. Asil Rashidov. S o‘nmas yulduzlar. G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, T., 1981, 206-bet

2. Chingiz Aytmatov. Oq kema. Birinchi muallim. ”O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, T., 2017, 150-bet

MUMTOZ ADABIYOTIMIZDA ISHQ TA'RIFI XUSUSIDA BA'ZI MULOHAZALAR

Otamuratova Sadoqat To'lqinbek qizi
Urganch davlat universiteti Filologiya fakulteti talabasi
+998975253943
sadoqatotamuratova@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o'zbek mumtoz shoirlari ijodida uchraydigan ishqqa berilgan takrorlanmas ta'riflar o'rganilib chuqur tahlil qilindi. Ishqqa berilgan ta'riflar o'rganilishi natijasida ularning har bir shoir ijodida takrorlanmas va jozibali misralar orqali namoyon bo'lganligiga guvoh bo'lamiz.

Tayanch so'zlar: ishq, ilohiy ishq, majoziy ishq, ta'rif, ishq o'ti, yor, muhabbat, ag'yor, oshiq.

Mumtoz adabiyotda ishq ikki xil bo'ladi. Birinchisi – majoziy ishq, ya'ni insonning insonga bo'lgan muhabbat bo'lsa, ikkinchisi – ilohiy ishq, ya'ni insonning Alloha bo'lgan ishq. Mumtoz shoirlarimiz ijodida "ishq" mavzusi yetakchi o'rinda turgan. Ular tomonidan ishq-muhabbatga berilgan o'ziga xos ta'rif-u tavsiyalar betakror va jozibalidir.

Ahmad Yassaviy o'z hikmatlarida ishqqa shunday ta'rif beradi: "Ishq bozori ulug' bozor, savdo – harom, Oshiqlarg'a sendan o'zga g'avg'o – harom, Ishq yo'lig'a kirganlarga dunyo – harom", "Ishq yo'lida jon berganni armoni yo'q, Bu yo'llarda jon bermasa, imkon yo'q, Har ne qilsang, oshiq qilg'il, parvardigor". Hikmatlarining talay qismi ishq va oshiq haqida. Ulardagi ishq va oshiq tasviri tasavvufning mohiyatidan kelib chiqadi va Alloha bo'lgan sevgini anglatadi.

Gadoiy uchun ishq hamma narsadan yuksak. U sevgini mol-mulk, mansab, boylik, amaldan ustun qo'yadi va o'zi ham shu aqidaga amal qilganidan faxrlanadi. Quyidagi baytni yuqorida fikrimizga misol tariqasida keltirib o'tamiz.

*Ishqingizdin jahon ichra mubog'otni, begim,
O'zgalar faxri gar o'lsa mulk-u joh-u mol ila.
Zinhor ishq ishini o'sal tutma, ey ko'ngul,
Osoni mushkil erur aning mushkilottin.*

Yuqorida bayt Atoyi qalamiga tegishli bo'lib, bayt mazmuni quyidagicha: "ey ko'ngul, zinhor ishq ishida jahl qilma, undagi oson ish ham mushkuldir", ya'ni ishq yo'lida jahl qilib bo'lmasligi, ishq yo'li mushkul ekannini bilib olamiz. Bilamizki, Atoyi ijodida yor timsoliga bag'ishlab bitilgan g'azallar ko'pchilikni tashkil qiladi. Shu bilan birga, ishq-muhabbat mavzusi ham shoir ijodida yetakchilik qilgan.

Qutb Xorazmiy ijodida ham ishqqa berilgan ta'riflarni uchratish mumkin.

*Ayur: ishq bila tirik ushbu olam,
Agar ishq bo'lmasa, bo'lmas erdi odam.*

Ushbu baytda "olam ishq bilan tirikligi, agar ishq bo'lmasa odam ham bo'lmasligi", ya'ni shoir ilohiy ishqqa shunday yuksak baho berish orqali ishqning go'zal ta'rifini yarata olgan desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Sakkokiy ijodida ishq-muhabbat mavzusi yetakchi o'rinda turadi. Ilohiy va majoziy ishq yonma-yon qo'yib ulug'lanadi. Shoiring quyidagi baytida oshiq ishqning zavq-shavqi va yorning lutf-inoyatini orzu qilib, turli-tuman azob-uqubatlarga giriftor bo'lganini bayon etgan.

*Ishq ishin Sakkokiy avval bilmayin oson ko'rub,
Oxiri o'z jonining ishini dushvor ayladi.*

Mavlono Lutfiy ruboilyarida, asosan, "ishq o'ti" birikmasi ko'p qo'llanilgan. Quyidagi misralarda bunga guvoh bo'lishimiz mumkin.

*O'rtadi, kul qildi bizni ishq o'ti,
Ul jihatdin bizni otashdoni der.*

Yoki:

*Yig'lama ko'p, bu vujuding ishq o'ti,
Ne qurug'in qo'yg'usi, ne yoshini.*

Shoir dastlab "ishq o'tida yonganini" ta'kidlasa, keyinchalik "o'z vujudini ishq o'ti" deya ta'kidlaydi.

Bunday "ishq o'ti" birikmasini Husayniy ijodida ham ko'plab uchratishimiz mumkin.

*Bo 'ldi gul vaqt-yu men dard-u g'amida mubtalo,
Ishq o'tidin loladek bag'rimda yuz dog'i balo.*

Yoki:

*Yuz ochib o'rtar meni, vah, ishq o'tidin ne gila –
Kim, manga o't solg'uchi ul otashin ruxsor emish.*

"Ishq o'tidan bag'rim loladek qizardi va unda yana hijron azobida qoldi" deya go'zal o'xshatish yaratgan bo'lsa, keyingi misralarda "ishq o'tida ayb yo'qligi, barchasi yorning ruxsoridan ekanligini" aytib o'tadi.

Alisher Navoiy ijodida majoziy va ilohiy ishq birdek ulug'lanadi. To'g'ri she'rlarni o'qiganimizda majoziy ishq kuylangandek tuyulsa-da, ammo she'rning tag zamirida ilohiy ishq yotganiga guvoh bo'lamiz. Mashhur "Xamsa" dostonlarining ham asosi ilohiy ishq mavzusiga borib taqaladi. Alisher Navoiyning "Hayrat ul-abror" dostonidan olingan ushbü baytda ham ishq "oshiqni kamolotga yetkazuvchi" vosita sifatida ta'riflanadi:

*O'zlugidin ishq ani pok etib,
Balki fano o'tig'a xoshok etib.
Ey Navoiy, ishq mushkil deb nechuk tarkin tutay,
Ayla gar bu ish hunar bo'lsa, bo'lubtur fan manga.*

"Ey Navoiy, ishqni mushkil deb uni tark etmayman, agar ishq hunar bo'lsa, uni fan darajasida o'rganaman" deya ishqni ma'lum bir hunar, fanga qiyos etgan. Bu yerda shoir ilohiy ishqning mushkulliklari haqida ma'lumot berib o'tgan.

Qo'qon adabiy muhitida Amir Umarxon "Amiriyl" taxallusi bilan barakali ijod etgan.

Amiriyl ijodidan olingan quyidagi baytlarda ishq xususida shunday fikrlar bildirilgan: "ey ko'ngul, ishqning zindoniga tushding, dilrabolar zulmidan ko'p kyununma", "ey Amir, agar tinchlik bo'lishini xohlasang, ishq ta'mirini ko'p bunyod etma".

*Ishq zindonig'a tushding, ey ko'ngul.
Dilrabolar zulmidin dod etma cho'x.
Gar tilarsen, ey Amir, osudalig',
Ishq ta'mirini bunyod etma cho'x.*

Mohlaroyim Nodira ijodida ishq-muhabbat mavzusi yetakchilik qiladi. Shoiraning quyidagi misralarida ishq-muhabbatga berilgan go'zal ta'riflarni uchratamiz. Bayt mazmuni: "muhabatsiz kishi odam emas, agar odam ekansan muhabbat ixtiyor et".

*Muhabatsiz kishi odam emastur,
Gar odamsen muhabbat ixtiyor et.*

Shoira ijodini kuzatish jarayonida "Muhabbat" radifli g'azal yozganiga guvoh bo'lamiz. Quyidagi misralar ushbu g'azaldan olingan bo'lib, mazmuni quyidagicha: "rohatda yashashni xohlasang, ishq-muhabbat binosidan panoh top. Chunki u yerda oshiqlar tinch yashashadi". Bunday mazmundagi fikrlarni shoira ijodida ko'plab uchratishimiz mumkin.

*Rohat tilasang ishq binosini panoh et,
Osuda erur sopi devori muhabbat.*

Mashrab ijodida ham ishqqa ko'plab ta'riflar berilgan bo'lib, ishq-muhabbat mavzusida jozibador g'azallar yaratgan.

*Kishiga ishq o'tidin zarraye yetsa, bo'lur giryon,
Bo'lub besabr-u betoqat, yurak-bag'ri chunon o'rtar.*

Mashrab she'riyatida Alloh ishqni kuylanib, bu oddiy inson timsolida ifodalab beriladi. Diliga ishq otashining shu'lesi tushgan har bir yosh ko'ngil behad ehtirosli tuyg'ularni boshidan kechiradi. Bunday qaraganda, ishq dardida g'am-alam chekish, yurak-bag'ri o'rtanib, yonib-kuyish har bir ishq egasining fe'l-atvoriga xos belgidir. Ushbu baytda mana shu holat tasvirlangan.

"Ey do'star, bu ishqning dardiga davo yo'q, lekin ko'p dardlarga ishq dardini davo derlar": - deya, Huvaydo o'z g'azalida ishqqa o'ziga xos bir ta'rif yaratgan.

Bu ishqning dardiga, ey do'star, hargiz davo yo'qdur,
Tamomi dardlarga ishq dardini davo derlar.

Ko'plab shoirlar qatori Jahon otin Uvaysiy ijodida ham ishq mavzusiga murojaat etilgan. Masalan:

*Ishq kuydurdni meni jismimni qildi kul, netay
Ishq bo'lmas har samandar anga gulxandur sazo.*

"Ishq jismimni kuydirib kul qildi, netay. Har qush ham ishq bo'lmas, unga mukofot yoki jazo gulxandur", ya'ni shoira ishqni gulxanga qiyoslagan.

*Muhabbat bodasin ichma umiding bo'lsa o'zluktin,
Ki oxir muhtasibi ishq rasvoyi jahon aylar.*

"Muhabbat bodasidan ichma, agar ichsang o'zligingdan ayrilasan. Oxir-oqibat ishq tarozisi seni jahonga rasvo aylaydi". "Muhtasib" so'zi "tosh-tarozi" ma'nosini bildiradi va bu yerda ishq tarozisi haqida fikr yuritilgan.

Shermuhammad Munis ishqqa o'ziga xos ta'riflar yarata olgan. Shoир ijodidan olingan quyidagi baytlarda ishqqa shunday ta'rif berilgan: "ishq shunday yo'lki, agar bu yo'lda oshiq sabrini buksa, manzilga yeta olmaydi", "ishq tufayli g'am otashida ekanligini va bu ko'inishini shamga qiyoslaganini" bilib olishimiz mumkin.

Ishq oningdek yo'l durur manzilg'a yetmak yo'q magar,

Ulki azmida sabot-u sabrini zod aylasa.

Ishq ila topdim gudoz-u g'amdin otash ichramen,

Shamdek boshdin oyoq yonmoqliq uchun yog'men.

Ogahiy ijodida ham ishqqa go'zal ta'riflar berilgan. Masalan:

Ishq mulki shohiman, ishq ahlidurlar chokarim,

Toki yor ehsonidin shan-u muazzamdur manga.

"Toki yorning oshiqqa hurmati bor ekan, oshiq o'zini ishq elining shohi va ishq ahlini esa askarlari deb biladi".

"Ishqiy g'azallar piri" deb e'tirof etilgan Feruz lirikasining asosiy mavzui ishq-muhabbatdir. Shoир ushbu mavzuda o'ziga xos jozibali she'rlar yaratgan. Quyidagi baytda shoир ishqqa yuksak baho bergen. Bayt mazmuni: "ishq bir o'tdir, bir yashin, shoh bilan gadoni farqlamaydi. Agar u ko'ngilga tushsa, oshiq boshiga qaro kun soladi, ya'ni hijron azobi nazarda tutilyapti"

Ishq bir o'tdurur, nechukkim barq,

Aylamas shoh bila gadoni farq.

Tushsa ondin ko'ngulga bir uchqun,

Kuydurub boshig'a solur qaro kun.

Maxtumqulining ilohiyot mavzuidagi she'rlari, jumladan, ilohiy ishq va islomiy ma'rifatga yo'g'rigan asarlari alohida ahamiyatga egadir. Bundan anglashilinib turibdiki, shoир ijodida ilohiy ishq mavzuyi alohida o'rinn tutadi. Ammo u ko'plab mumtoz shoirlardek, ijodda majoziy muhabbatni bahona qilmaydi, balki haqiqatni kuylaydi. Shoир ishqni maydonga, daryoga qiyoslaydi. Jumladan, quyidagi bandda shoир ishqni maydonga qiyoslagan:

Maxtumqli, ishq maydondir;

Bu maydonga kirgan jondir;

Joning ham tanda mehmondir;

Bergan bir kun olosidir.

Yoki, quyidagi baytda ishqni daryoga qiyoslagan:

Ishq daryodir, tubi yo'q, hijron bir o't – o'chmagay,

Ishqqa mayl etgan bu o'tlarga yonosidir, ko'ngul.

Karimbek Kamiy ijodining asosiy qismini ishqiy lirika tashkil qiladi.

Ishqdir olamda bir rohatfizoy komil asar,

Mabdayi ayni sirishku mazhari ohi sharar.

Uning nazdida ishq barchani hayratga soluvchi bir "komil asar". Ko'z yoshining manbai ham u, o'tli ohning mazhari ham u. Aynan mana shu yerda azaliy va abadiy ishqning tabiatini ochilganday bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, adabiyotimizda ishqqa berilgan ta'rif-u tavsiflar o'ziga xos, betakror va jozibalidir. Har bir shoир o'zining badiiy mahoratidan foydalaniб, ishqqa betakror ta'riflar keltirish orqali tashbeh san'atining go'zal namunalarini yaratganlar. Ilohiy va majoziy ishqni yonma-yon, gohida biridan birini ustun qo'yib, yoki majoziy ishq orqali ilohiy ishqni yuksaklarga ko'targanlar va ulug'laganlar. Nafaqat ishq, balki yor, oshiq, ag'yor va boshqa ko'plab obrazlarga betakror ta'riflar yaratilgan.

Foydalaniłgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rahmonov N. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2014. B-136.
2. Gadoiy. Devon. Toshkent, 1973. B-20.
3. Devoni Shayxzoda Atoy. Toshkent, 2008. B-458.
4. Vohidov R. Eshonqulov H. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2006. B-140.
5. Sakkokiy. Tanlangan asarlar. Toshkent, 1958. B-61.
6. Lutfiy. Sensan sevarim. Toshkent, 1987. B-46
7. Husayn Boyqaro. Devon. Toshkent, 1968. B-28
8. Alisher Navoiy. Xamsa. Toshkent, 1960. B-87
9. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. 1-tom. Toshkent: "Fan", 1987. B- 50.
10. Amiri. Devon. Toshkent, 1972. B-46.
11. Nodira-Komila. Devon. Toshkent, 2001. B-76.
12. Nodira. G'azallar. Toshkent, 1958. B-22.
13. Boborahim Mashrab. Mehribonim qaydasan. Toshkent, 1990. B-166.
14. Xojanazar Huvaydo. Devon. Toshkent, 2007. B-68.
15. Uvaysiy. Devon. Toshkent, 1959. B-47.
16. Shermuhammad Munis. Saylanma. Toshkent, 1980. B-26
17. Ogahiy. Jamoling jilvasi. Toshkent, 2013. B-20.
18. Muhammad Rahimxon Feruz. Elga shoh-u ishqqa qul. Toshkent, 1994. B-44.
19. Maxtumquli. Saylanma. Toshkent, 2007. B-147

ABDULLA QODIRIY ROMANLARIDA IJTIMOYI MUHIT VA TIMSOLLAR

*Abdullayeva Feruza Nematjonovna
Xorazm viloyati Hazorasp tumani
47-maktabning ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Telefon:+998932834757
Qodirova Iqboljon Abdullajonovna
Xorazm viloyati Hazorasp tumani 9-maktabning ingliz tili o'qituvchisi
Telefon:+998938641211*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriy romanlaridagi ijtimoiy muhit va qahramonlar hayotidagi bog'liqliklar tahlil qilingan. Jamiyatdagi mavqening timsollar hayotida aks etishi, an'analarning fojiali oqibatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, "O'tgan kunlar", "Mehrobdan Chayon" romanlari, badiiy asar, roman, qahramon, timsol.

Mashhur o'zbek yozuvchisi, yangi davr o'zbek nasrinining asoschisi Abdulla Qodiriy xalqimizning eng suyukli ijodkorlaridan biridir. Uning katta ehtiros va san'atkorlik bilan yozilgan "O'tgan kunlar", "Mehrobdan chayon" romanlari millionlab kitobxonlarning ma'naviy mulkiga aylangan. "O'tgan kunlar" va "Mehrobdan Chayon" romanlarida katta mehr bilan tasvirlangan Otabek va Kumush, Yusufbek hoji, O'zbekoyim, Anvar, Ra'no va boshqa qahramonlarning yorqin siyimosi o'quvchida yorqin taassurot qoldiradi. Asar qahramonlarining, orzu-umidlari; sof, beg'ubor sevgisi qoloq udumlar, yovuz kimsalarning tajovuzlari tufayli toptaladi. Kitobxon Otabek va Kumushning baxtsiz qismatiga ko'z yoshi to'kadi. Anvar bilan Ra'noning baxtiyor kunlarini ko'rib quvonadi.

Abdulla Qodiriyning bu o'lmas asarlari yosh kitobxonlarning ma'naviy mulki bo'lib qoldi.

Yozuvchi o'tmishdagi qora dog'larni ko'rsatish orqali bugungi kun o'quvchisiga jiddiy saboqlar beradi. Mamlakat parchalanib ketgan, o'zaro "qora chopon" va "qipchoq" qirg'inlari avjida, zolim hukmdorlar faqat vaqtini o'tkazish, xalqni shilish bilan ovora. Tashqi yov esa shundoqqina eshik qoqmoqda edi. U bilan kurashishga hech qanday tayyorgarlik ko'rildi emas. Yurt jaholat, razolat botqog'iga butunlay botib ketgan. Buning ustiga qoloq udumlar, urf – odatlar xalq qalbini o'rgimchak to'ri kabi o'rab olgan. Ilg'or ma'rifatli odamlarga kun yo'q. Zamonasining yetuk siyimosi, ilg'or fikli Otabek ota – onasining irodasiga qarshi bora olmaydi. Oqibatda jonidan qattiq sevgani – baxt qushidan mahrum bo'ladi. Qoloq tushunchalar, rasm – rusumlar uning baxtini, kelajagini vayron qiladi. Tanazzuldan qutulishning hech qanday chorasi yo'q. Bunday sharoitda Otabek, Yusufbek hoji, usta Olim kabi yurt taqdirini o'yagan kishilar nima qilmog'i kerak.

Asar so'ngida Otabek, usta Olim Olmaotada yurt mudofasi uchun bo'lgan og'ir jangda qahramonlarcha urishib shahid bo'lgani aytildi. Bu lavha ham o'quvchini larzaga soladi. Roman zamondoshlarga juda katta ta'sir o'tkazgan. Uning yengil, soda va jonli tili, tasvirdagi mayinlik, joziba, milliy bo'yoqlarning qabariqligi, qahramonlarning achchiq qismati, fojalari, yurt taqdiri haqidagi og'ir o'ylari – bularning hammasi o'sha davr kitobxonlarining yuragini asir etgan, hozirgacha kitobxon diqqat markazida jonlanadi.

Shu o'rinda yana bir nuqtani ham aytib o'tish kerak. O'sha yillarda roman ta'sirida farzandlarga Otabek, Kumush, Anvar, Ra'no ismlarini qo'yish ham rasm bo'ldi. Bu holat homon davom etib kelmoqda. Xalqimiz o'z suyukli qahramonlarini ana shunday ulug'ladi. Abdulla Qodiriyning xalq orasidagi shuhuratini mana shundan bilsa ham bo'ladi. U birinchi yirik asari bilan o'quvchi qalbini zabit etdi. U odamlarni har jihatdan o'yga toldiradigan, zamoni, hayotiy voqealarni to'g'ri idrok qilishga, ularning ichki qatlamlarini, o'zligini anglashga undaydigilan dolzarb asar yozib qaynoq savollaryechimini izladi. Ana shu muhim jihatlari bilan bu roman hamon sevib o'qiladi, e'zozlanadi.

Adibning tarixiy mavzudagi ikkinchi romani – "Mehrobdan chayon" ham o'quvchilar mehrini qozondi. Unda ham xonlik tuzumining inqiroz botqog'iga botib ketgani, chuqr hayotiy voqealari ibratli lavhalarda chizib beriladi. Birinchi romanda fojialik ustun edi. Keyingi roman bag'rida iliq nur bor. Asar qahramonlari muhitga qul bo'lib qarab o'tirishmaydi. Ular o'z baxtlarini saqlab qolish uchun astoydil kurashadilar, ne-ne mashaqqatlarni, sinovlarni yengib o'tib, ne-ne

o‘limlarni dog‘da qoldirib, xonlik istibdodidan qutuladilar. Ko‘ramizki, bu romanda fojiaviylik emas, romantic ruh ustuvor. Bu nuqtada ham teran mazmun, ramziylik bor. Inson o‘z baxti, haq – huquqi uchun har qanday sharoitda ham dadil kurashsa, maqsadiga erishdi, baxtini topadi, orzusiga erishadi. Bu oddiy insoniy g‘oya “Mehrobdan chayon” romanida porloq nur bo‘lib ziyo taratib turadi.

Qodiriylaridagi barcha qahramonlarni sevib qolamiz. Kumush, Otabek, O‘zbekoyim, Oftoboyim, Yusufbek hoji, Usta Olim, Anvar, Ra’no, Safar bo‘zchi, Sultonali – bularning hammasi ko‘z o‘ngimizda aniq jonlanib, yorqin siymolarga aylanib, harakat qilayotgandek tuyiladi. Yozuvchi ularga chinakam hayot ato etgan. Yozuvchi kichik asarlari, hikoyalari, maqolalari bilan ham xalqimizga halol xizmat qildi. Hajviyalari bilan turmushdagillatlarni qattiq qoralab, jaholat yo‘lini to‘sdi, nurli jihatlarni ulug‘lab yaxshilikka yo‘l ochdi.

Ezgulikni, oliyjanoblikni nurni ulug‘lagan, xalq – saodatni, ozodlikni, istiqlolni kuylashni hayotining asosiy maqsadiga aylantira olgan va shu yo‘ldahalok bo‘lgan Abdulla Qodiriyning o‘imas asarlari, ibratli hayoti bilan xalqimiz xotirasida barhayot yashaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qodiriylar A. “O‘tkan kunlar”. Roman. Toshkent:“Sharq” nashriyot-matbaa – 2009.
2. Qodiriylar A. “Mehrobdan chayon”. Roman. Toshkent:“Sharq” nashriyot-matbaa – 2004.

HAMID OLIMJON – SHODLIK VA BAXT KUYCHISI

*Risboyeva Diyora
Sirdaryo viloyati Mirzaobod tumani 15-sonli umumta'lim
maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Hamid Olimjon she'rlaridagi mazmun ustuvorligi va Zulfiya ijodi bilan uyg'unligi tasvirlangan. Maqoladagi barcha fikrlar muallifning shaxsiy dunyoqarashi asosida yozilgan.

Kirish s o'zlar: Hamild Olimjon va Zulfiya, Ijod maktabi, "O'rik gullaganda" she'ri.

*"Derazamning oldida bir tup,
O'rik oppoq bo'lib gulladi"
H.Olimjon*

Buyuk o'zbek shoiri, akademik, Jizzax farzandi Hamid Olimjon 1909-yilda Jizzaxda tug'ilgan ekanki, mana oradan 111 yil o'tibdi ham, uning nomi dillarda barhayot. Har safar Hamid Olimjon haqida so'z ketganida Zulfiyaxonim k o'z o'ngima namoyon b o'ladi. Nega deganda, Yaratgan har neni, har kimsani o'z jufti bilan yaratgan. Buyuk o'zbek shoirasi Zulfiyaxonimning ismi yodga olingenida bevosita Hamid Olimjon ham eslanadi, e'tirof etiladi, qadrlanadi. Hamid Olimjonning she'rlarini maktab darsliklaridan, kollej davri kitoblaridan, she'riy to'plamlardan, nazmiy antalogiyalardan o'rganib, shuni ayta olamanki, buyuk o'zbek shoiri chin ma'nodagi iste'dod egasidir. Inchunun, san'atsiz adabiyotni, adabiyotsiz san'atni tasavvur etib bo'lmaydi. Hamid Olimjonning barcha she'rlarida ohang bor. O'qilganda o'z-o'zidan kuyga solinganday b o'ladi. Axir yaxshi she'rni xalq qalbiga yanada yaqin qilmoq uchun san'at ko'prik vazifasini o'taydi-da... Hamid Olimjonning she'rlarida o'zgachalik, go'zallik, falsafa va hayotiylik mavjud. Hamid Olimjonning she'rlarini o'qigan inson borki, tabiat bilan tillashganday, olam va odam hayotini yanada yaqinroq tushunganday bo'ladi.

*"Yuzlarimni silab, siypalab,
Baxting bor deb esadi yellar.
Etgan kabi go'yo bir talab,
Baxting bor deb qushlar chiyillar"*

"O'rik gullaganda" deb nomlangan she'rdagi ushbu satrlar ham kishiga o'zgacha estetik zavq beradi. Ayniqsa, yellarning baxt haqida surishtirishi-yu, qushlarning talab qilishi o'quvchini tabiatga yaqinlashtiradi. Har safar she'r o'qiganimda undagi so'zlarga, so'zlearning o'z o'rnida ishlatilganiga, shoirning mahoratiga va albatta, ohangning borligiga e'tibor qarataman. Inchunun, qofiya izlanib mazmun unutiladigan she'rlar haqiqiy she'r deb nomlanmaydi. Tog' bilan bog' so'zini avval yozib, qofiya o'rniga qo'yib, bu yog'iga bitta gap yozsam she'r bo'ladi, deb o'ylaydigan ijodkor uka-singillarim qattiq adashishadi. She'r mening nazarimda ilohim qudrat va kuch. Ijodkorning ruhiyat bilan kechgan jangidan undirilgan o'lponga o'xshaydi. Axir haqiqiy shoir bir she'rni yozib, uni she'r darajasiga olib kelgunga qadar ruhiyati bilan qancha munozara qiladi-yu, qancha bahslashadi. Hamid Olimjon nafaqat oq she'rlar, barmoq vaznidani nazmiy durdonalarini yaratgan, balki aruzda ham katta natijalarga erishgan shoirdir. Uning bir g'azalidagi quyidagi satrlarni o'qib, xayolga tolaman.

*"Na bo'lg'ay bir nafas men ham yanog'ing uzra xol bo'lsam,
Labing yaprog'idin tomgan ki, go'yo qatra bol bo'lsam"*

Shoirning muhabbatli tushgan qiz yanog'ida meng bo'lishga qilgan iltijosi, agar bu iltijo javobsiz qolsa, labdan tomgan bol bo'lishga ham roziligi yigit qalbidagi muhabbat naqadar kuchli ekanligidan dalolat beradi. Muhabbatli bor inson mazmunli umr kechiradi. Shoirning shoiraga tushgan muhabbatli orqali ham Hamid Olimjon mazmunli, ma'noli, dolzarb, muhim, qadrli va ardoqli she'rlar yoza olgan va tarix sahnasida buyuk akademik shoir sifatida qolgan. Uning she'rlar mazmun ustuvorligi asosida qurilgan.

Zulfiyaxonim timsolida o'zbek ayolining yorqin ko'rinishi namoyon bo'lsa, Hamid Olimjon va Zulfiya muhabbatida o'zbek sevgisining yorqin ko'rinishi gavdalananadi. Hamid Olimjon qisqa umr ko'rgan. O'ttiz to'rt yil umrining muhabbatli qismi Zulfiyaxonim bilan kechgan. Garchi, Zulfiya Isroilova ijodkor maslakdoshidan, mehribon turmush o'rtog'idan, suyangan tog'idan

erta ajralgan bo'lsa-da, ijodni davom ettirdi. O'zi xotirasida aytganidek "Hamid Olimjon uchun ham ikki hissa ijod qildi". Hamid Olimjonning shu qadar sof muhabbati, Zulfiyaning shu qadar beg'ubor muhabbati o'rtada buyuk ishqning paydo bo'lishiga zamin hozirladi. Hamid Olimjon bir she'ridda shunday yozgan edi.

*"Mayli, deyman va qilmayman g'ash,
Xayolimni gulga o'rayman;
Baxtim bormi deya so'rayman".*

Baxtning izlanishi haqidagi satrlarni o'qiganimdan so'ng, Zulfiyaning quyidagi satri ham yodimga keladi.

"Baxtim shu, o'zbekning Zulfiyasiman"

Balki, Hamid Olimjonning baxt haqidagi izlanishlari Zulfiyaning baxti topilishida, asliy baxtni anglashida dastur vazifasini o'tagandir. Bu albatta, mening pedagog sifatidagi fikrim hisoblanadi. Menimcha Hamid Olimjon va Zulfiya ijodi hamisha bir-biriga yaqin, uyg'un va bir butun she'riyatni tashkil etadi.

Xulosa o'rnida ayta olamanki, to vaqt o'tar ekan, ijodiy muhit yuksalishda davom etar ekan, Hamid Olimjon va Zulfiya she'riyati abadiy bo'ladi. Ikki ijodkorning muhabbati ishq sayrini boshlamoq yo'lida turganlar uchun hayotiy qo'llanma vazifasini bajaradi. Inchunun, derazamizning oldida oppoq o'rik har yili gullar ekan, Hamid Olimjon ham yuraklarda yashashda davom etaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 5-sinf Maktab adabiyot darsligi.
2. H.Olimjon "Tanlangan asarlar" t o'plami.
3. Zulfiya "Bahor keldi seni s o'roqlab" kitobi.

O'QISH DARSLARIDA NAFOSAT TARBIYASINI BERISH

*Egamova Sabohat Safarovna, Navoiy viloyati,
Qiziltepa tumani 27-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Telefon:+998 91 337 21 04*

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinfda barcha fanlarni o'qitishda nafosat tarbiyasini berish hamda o'qish darslarida she'riy matnlarni o'rganish orqali o'quvchilarda go'zallikni his etish tuyg'ularini uytg'otish usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tabiat, jamiyat, voqeа-hodisa, poetik tasviri, vazn, qofiya, turog'i, urg'u, ohang, pauza, tempi, lug'at ishi, badiiy tasvir vositalari, ibora.

Umumta'lim maktablarida o'qitiladigan har bir fandan o'tiladigan darslar hamda sinfdan tashqari tashkil etiladigan tarbiyaviy tadbirdilar bolalarga nafosat jihatdan ta'sir etish imkonini beradi. Shu jumladan, boshlang'ich ta'limda nafosat tarbiyasi o'qish, ona tili, matematika, jismoniy tarbiya, tabiatshunoslik, tasviriy san'at, texnologiya fanlarni o'qitish jarayonida beriladi. O'qish darslari o'quvchilarda go'zallikni idrok etish uchun yanada kattaroq ahamiyatga ega. Darsliklarga kiritilgan badiiy o'qish materiallari o'quvchilar nutqini boyitadi, ularni nutqning tasviriy vositalari: taqqoslash, epigraflar, metaforalar bilan tanishtiradi, tartibli ritmik nutqqa qiziqish uyg'otadi.

O'qish darslarida, ayniqsa, she'rlar va she'riy matnlar o'quvchiga estetik zavq bag'ishlaydi. She'rni o'qiganda kichik yoshdagi o'quvchilar tabiat va jamiyat voqeа-hodisalarining poetik tasviridan hayajonlanishlari muhim ahamiyatga ega. Odatta, lrik she'rlarda shoirning ichki kechinmalari bilan birga tabiat ko'rinishi ham ifoda etiladi, shuning uchun she'rda peysaj tasvirini o'rganish ham alohida ahamiyatga egadir.

Boshlang'ich sinf o'qish darsliklarida shoirlarning turli xil mavzudagi she'rlari o'tiladi. Quyida 4-sinf "O'qish kitobi"da berilgan badiiy matnlar orqali o'quvchilarni nafosat ruhida tarbiyalash yuzasidan ayrim misollarni keltiramiz. Jumladan, 4-sinfda Qudrat Hikmatning "Qish to'zg'itar momiq par", Anvar Obidjonning "Jo'ja", Habib Rahmatning "Jala darakchisi", Mirtemirning "Tut", Shukur Sa'dullaning "Tinchlik qushi haqida men o'qigan she'r", "Yoz", U.Abduazmanovning "Tinchlik nima", Zafar Diyorning "Suv bilan suhbat" she'rlari berilgan. Bunday she'rlar o'zining g'oyaviy, badiiy estetik yuksakligi bilan alohida ajralib turadi. Vatanimizning zavqli va jozibador tabiat, husnkor fasllari, ko'rkmak dalasi, qir-adirlari, bog'lari, tog' va daryolari, sharbat to'la mevalari ifoda etilgan she'rlar o'ynoqligi, jarangdorligi ohangdorligi, sermazmunligi o'quvchiining his-tuyg'ulariga ta'sir etadi, ular go'zallikni his etadi.

Qudrat Hikmatning "Qish to'zg'itar momiq par" she'rini misol qilib olsak, she'r o'quvchilarni ona-Vatan tabiatini bilan tanishtiradi va ularda nafosat tuyg'usini jo'shtirishga xizmat qiladi. She'rda bolalarning quvnoq hayoti bilan qish manzarasi o'zaro bog'liq holda tasvirlanadi. She'rni o'qish jarayonida bolalarda tabiatning go'zal manzarasini his etish tuyg'usini shakllantirishda o'qituvchning pedagogik mahorati muhim ahamiyatga ega.

Buning uchun o'qituvchi she'rni shunday ifodali o'qib berish kerakki, o'quvchi butun vujudi bilan she'rni tinglasin. O'qituvchi she'rni ifodali o'qish uchun oldindan tayyorgarlik ko'radi. O'qituvchi she'rning vazni, qofiyalari, turog'i, urg'u va ohangi, pauza va tempini aniqlaydi, shunga asoslanib o'qituvchi dastlab she'rni o'zi ifodali o'qib beradi. Keyin o'qituvchi bolalarga she'rning har bir bandini qanday o'qish yo'llarini, ovozning o'rtacha balandlikda bo'lishni tushuntiradi. Bunda she'r matni elektron doskada yoki ko'enma doskada oldindan yozib tayyorlanadi. Mazkur ko'rsatmalar bo'yicha sinfda she'r matnini oquvchilar navbatma-navbat ifodali o'qiydi. Yetti bandli bu she'r o'rtacha tempda, sanash ohangi bilan o'quvchilarga bir balandda o'qitilsa, qisqa vaqt ichida o'quvchi uni ifodali o'qishga ulguradi.

She'rni tahlil qilish ham o'quvchilarning she'rda ilgari surilgan g'oyani, badiiy tomondan chuqurroq tushunib olishlarida muhim rol o'ynaydi. Tahlilda she'r mazmuni yuzasidan suhabat olib boriladi va she'rda qo'llanilgan badiy til vositalari o'rganiladi. She'rda ilgari surilgan g'oyaviy mazmun Vatanimiz tabiatining go'zalligini tasvirlashdan iboratdir. She'rning tili sodda, shirador, o'xshatish, sifatlash, jonlantirishlarga boy, o'ynoqi va ritmik ohangdor. Masalan, "Savab bulut to'shagin, Qish to'zg'itar momiq par" misralarida "savaladi, to'zg'itar"-jonlantirish, "to'shagin"-ko'rpara o'xhatgan, "momiq qor"-sifatlash. She'r shu tarzda tahlil qilinadi.

Savol-javob va lug‘at ustuda ishlah ham o‘quvchida nafosat tuyg‘usini shakllantirishda muhim orin tutadi. Jumladan, o‘quvchilarni tabiat, bahor fasli go‘zalligini his etish ruhida tabiyalashda 4-sinfda Yusuf Xos Hojibning “Bahor ta’rifida” rivoyatini o‘rganish misol bo‘ladi.

—Yozuvchi bahorni ta’riflashda qaysi so‘zlardan foydalangan? (Nasim, firdavs, oq rang, bo‘z yer, alvon rang, musaffo, yashil to‘n, yashil parda)

— Yozuvchi qaysi qushlarni nomini tilga olgan? (G‘oz, o‘rdak, oq qush...)

O‘quvchilardan biri hikoyani ifodali o‘qiydi. Qolgan o‘quvchilar kuzatib boradilar.

Lug‘at ishi:

nasim-shabada, shamol; Firdavs – bog‘, jannat bog‘I; musaffo – toza, pokiza;sabo yeli – shamol nafasi; mushk-anbar – xushbo‘y hid; navo – kuy; ifor – yoqimli hid

O‘quvchilar matndan olingan so‘zlarga ularni ifodalash uchun zarur bo‘lgan o‘xshatish va iboralarni topishlari kerak bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘qish darslari o‘quvchilarda go‘zallikni idrok etishni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. 4-sinf o‘qituvchilari uchun ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni amaliyatga joriy etish bo‘yicha metodik qo‘llanma.
2. 4-sinf “O‘qish kitobi”. 2017-yil.

ТАРИХИЙ АСАРДА БАДИЙ ТҮҚИМАНИНГ ЎРНИ

Севара Юсупова Холбековна
Сирдарё вилояти Гулистан шаҳар
10-мактаби она тили ва
адабиёт укуитувчиси
Телефон: +998 915017307
Elektron pochta: yusupovasevara314@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада тарихий асарларда бадиий түқимадан ўринли фойдаланиш ёзувчи маҳорати маҳсули эканлиги ҳақидаги масала ўрганилган. Бунда түқима сюжет йўналишлари, түқима персонажлар, композицион воситалар ва бошқа унсурларни кўллашда ҳаётийлик тамойилига амал қилиш ва шу орқали китобхонни ишонтира билиш каби жиҳатларга ҳам эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: бадиий түқима, тарихий ҳақиқат, композицион унсурлар, сюжет йўналишлари, асосий ва ёрдамчи образлар, ҳаётийлик тамойили, миллый колорит ва ҳ.к.

Жаҳон адабиёти тараққиётида тарихий асарлар алоҳида ўрин тутади. Чунки, тарихий воқеа-ҳодисаларни ҳаққоний, изчил хужжат ва манбалар асосида тасвирлаш ёзувчидан катта маҳорат талаб этади.

Асар «Образ ҳаётий умумлашмаларни индивидуал шахс белгилари, инсон ҳаётининг конкрет манзаралари орқали ифодалашни тақозо қиласар экан, бундай мураккаб ижодий жараённи бадиий түқимасиз, ижодий фантазиясиз тасаввур қилиш мумкин эмас. Умумлаштириш санъатнинг умумий қонунияти – умумлашмасиз ҳеч қандай бадиий образ яратилмайди. Бадиий адабиёт, ҳодиса ва ҳарактерларни, типиклашни, “ўйлаб топиш”ни, түқимани талаб этади»¹. Бундан шу нарса аён бўладики, бадиий асар түқимасиз яратилмайди. Шунингдек, адабиётшуносликда бадиий түқима қанча кўп ва ишонарли бўлса, асар ҳам шунчалик ўқимишли бўлади деган ҳам фикр мавжуд. Бадиий түқима ҳар қандай вазиятни ёки қаҳрамонни ўйлаб топавериш дегани эмас, балки ҳаёт ҳақиқатига мос келадиган қилиб яратиш десак тўғрироқ бўлади. Ёзувчи яратилган образга ёки воқеага китобхонни ишонтира олмаса, демак, у яратган түқима ишонарсиз чиққан бўлади.

“Бадиий түқима ҳаётий факт билан кўшилган, уйғунлашган пайтдагина чинакам умумлашма – бадиий образ вужудга келади. Ёзувчи бадиий түқима ёрдамида конкрет одамларга мавжуд бўлган ижобий ва салбий хислатлар ва имкониятларнинг ҳали рўёбга чиқмаганларини ҳам хаёлан рўёбга чиқариб тасвирлайди, ҳаётий фактни ўз ижодий мақсадига мувофиқ равишда ривожлантириб, ўзгартириб кўрсатади»². Ёзувчи бадиий асарнинг воқеаларини ҳам, унинг қаҳрамонларини ҳам түқима асосида яратиши мумкин. лекин юқорида таъкидланганидек, уларни факт билан уйғунлаштирган холда яратиши зарур. Тўқима образлардан фойдаланиш кўпроқ замонавий асарларга хос бўлса, тарихий асарларда тайёр типик образлар мавжуд бўлганлиги учун тўқима образлар зарур ўринлардагина учрайди. “Конкрет тарихий шахсларга бағишлиланган адабий асарларда бадиий түқима бир қадар камроқ ишлатилади”³. Ҳусусан, Одил Ёкубовнинг “Улуғбек хазинаси” романни бошидаёт Қарим Мирзо Улуғбек подшоҳлик таҳтидан кетишга мажбур бўлиши эпизодлари келтирилади. Шу оғир, дамларда у кўп нарсалар тўғрисида ўйлайди, мураккаб руҳий ҳолатни бошдан кечиради.

Мирзо Улуғбек – тантн, олижаноб одам, муносиб меросхўр топилса, тож-тахтни яхшиликча топширишга ҳам тайёр; бироқ авлодида бундай кимса йўқ. Абдуллатиф – риёкор, яна бир ўғли Абдулазиз мажрух, калтабин шахс. Ота тож-тахтни уларга топширолмайди. Тарихий шахс бўлган бу қаҳрамоннинг аслида нималарни ўйлаганлиги ҳақидаги батафсил маълумотлар бизгача етиб келмаган. Мана шу ҳолатлар ифодасида ёзувчи түқимадан унумли фойдаланади. У Улуғбекни ҳаммадан ҳам Моварауннаҳрга қирқ йил раҳнамолик қилиб ортирган асосий бойлиги – мадрасасиу расадхонаси, нодир хазинаси – тўплаган

¹ Т.Бобоев. Адабиётшунослик асослари. –Т., Ўзбекистон, 2002 йил, 48-бет.

² Т.Бобоев. Адабиётшунослик асослари. –Т., Ўзбекистон, 2002 йил, 49-бет.

³ Ўша китоб, 49-бет

кутубхонаси-ю яратган асарлари – барчасининг йўқ бўлиб кетиши хавфи ташвишга соладиган чин инсон сифатида тасвирлайди.

Роман «тож-тахт бебақо, тафаккур эса безавол, мангу» деган ҳикмат асосида яратилган, бу ҳикмат асарда ўзининг бадиий ифодасини топган. Асардаги Улуғбек образининг фожиаси шундаки, у эгалик қилган моддий мерос – тож-тахтнинг келажаги йўқдек, ўз ўғлидан тортиб қўл остидаги барча мансабдорлари, ишонган тоғлари хиёнаткорлардан иборат. Унинг бахти – у тўплаган, яратган маънавий мероснинг муносаби ворислари, ишонган, садоқатли, жонкуяр шогирдлари борлиги. Энг оғир дақиқаларда ана шу ворислар сифатида Али Кушчи, Қаландар Қарноқий ёки Мирам Чалабий кабилар олимнинг ташвишига шерик, дардига ҳамдард бўла оладиган қилиб тасвирланиши асарнинг ютуқларидан биридир. Улар Улуғбекнинг «хазинаси»ни – меросини кўз қорачиғидек асраш учун керак бўлса ўз жонларини хатарга қўядилар. Хусусан, Али Кушчи Улуғбекка ўз ўғлидан ҳам аъло фарзанд сифатида талқин қилинган. Бу ҳолат қаҳрамонларнинг диалоги орқали акс этирлган:

- Буларни не қиласмен, валломат?..

Сенга бойлик керак эмас. Буни биламен. Аммо бу дуру жавоҳирларни боя мен айтган яхши тилак йўлида ишлатурсен!

Бир томонда Абдуллатиф бошлиқ салбий кучлар – шайх Низомиддин Хомуш, Салоҳиддин Заргар, Амир Жондор, айғоқчи Қашқир кабилар. Иккинчи томонда Али Кушчи, Қаландар Қарноқий, Хуршида бону, Темур Самарқандий каби яхшилик тарафдорлари ҳаракатланадилар. Улуғбек хазинасини ўша даҳшатли одамлар назаридан, таҳдид ва таъқибидан ҳимоя қилиш учун кечган шиддатли, хатарли курашда одий ҳалқ вакиллари – мадраса талабаси ёш шогирд Мирам Чалабийдан тортиб шоир Қарноқийгача, оддий темирчи уста Темур Самарқандийдан тортиб Хуршида Бонугача – барча иштирок этади. Бу билан ёзувчи олим Улуғбекнинг маънавий мероси ўзбек ҳалқининг ҳам мулки эканлигини исботламоқчи бўлади.

«Улуғбек хазинаси» романининг воқеалари, бошқа тарихий асарларнидан қараганда нисбатан шиддатлироқ кечган. Романда ўткир драматик ҳолатлар, ички руҳий кечинмалар, характерларнинг тўқнашуви жуда кўп ўринларда акс этирилган. Асарда кучли руҳий коллизиялар тасвирлари кўплаб учрайди. Хусусан, Мирзо Улуғбекнинг изтироблари, Абдуллатифнинг ўз отасини қатл этирганидан кейинги вассасалари, руҳий қийноқлари ёзувчи томонидан юксак маҳорат билан талқин этилган. Бунда бадиий тўқимадан ҳам унумли фойдаланган. Иккинчи томондан, ёзувчи характерлараро тўқнашув тасвирига ҳам катта эътибор берган. Улуғбекнинг шайх Низомиддин билан қилган баҳс-мунозараси, ўғли Абдуллатиф билан юзма-юз тўқнашуви, Али Кушчи билан Мавлоно Мухиддин ўртасидаги даҳанаки жанглар, зиндандаги тортишувлар, олимнинг Абдуллатиф билан тақрор-тақрор тўқнашувларини бир-бирига зид характерларнинг, турли ғоя, эътиқод тарафдорларининг тўқнашувлари деб айтиш мумкин.

«Ижодкорнинг ўтмишга муносабати ўз-ўзидан пайдо бўлмайди. Унинг тарихий манбаларни ўқиши, ўрганиши, ўтмишнинг макон ва замон манзараларини чуқур ҳис қилиши, англаши, идрок этиши туфайли юзага келади. Тарих ҳақиқати бадиий асарга шундайлигича кириб келмайди. У ёзувчи фантазияси билан тўлдирилади, муайян ғоявий мақсадга бўйсундирилиши баробарида, аввало, кўз ўнгимизда тирик одамдай гавдаланиши керак»¹. Ёзувчи Одил Ёқубов ҳам тарихий воқеа-ходисаларни тирик одамдай гавдалантириб, бадиий макон ва замон концепциясида тасвирлаш, англаш, идрок этиш борасида ўзига хос услубни қўллади. У “Улуғбек хазинаси” романида XV асрнинг биринчи ярмидаги тарихий макону замондаги воқеаларни бадиий макон ва замонда тасвирлайди. Ушбу тарихий роман матнидаги макон, шу жумладан, кичик макон тасвирида, табиийки, «ёзувчининг етакчи бадиий-ғоявий концепцияси, эстетик идеаллари билан бир қаторда, миллий заманимиз алломаларининг дунёқарashi, тафаккури, илм-фан борасидаги ўша замон (вакт)даги хатти-харакатлари акс этади. Тарихий факт ва материаллар, тарихий шахс ва тўқима образларнинг талқини, руҳий кечинмалари романнинг маконий-замоний манзараларида ёрқин намоён бўлади». Тарихий манбалардан бизга маълумки, Мирзо Улуғбек инсонпарвар, ободонлаштиришни яхши кўрувчи хукмдорлардан хисобланади. У бобоси Амир Темур ишларини давом эттириб, “Чил устун” (“Қирқ устун”), “Боғи майдон” каби бир неча боғ

¹ www.normatov31.narod.ru>maqola/nmy.html. У.Норматов. О.Ёқубов.

барпо этади. Атрофига илм аҳларини йигиб, шулар билан бирга мунтазам иш олиб боради. Улуғбек ана шу олимларнинг ёрдами билан Самарқандда Обираҳмат суви ёнидаги тепаликда 1424 йилда расадхона қуради.

Романда бир қатор бадиий тўқима асосида яратилган образлар мавжуд бўлиб, улар муҳаббат сюжет йўналишининг асосий қаҳрамонлари бўлган Қаландар Қарноқий ва Хуршида бону образлари, шунингдек, Темур Самарқандий, Мирам Чалабий, Босқонбек ва Қалқонбек каби ижобий, Низомиддин Ҳомуш, Салоҳиддин Заргар, Мавлоно Муҳиддин, Қашқир каби салбий қаҳрамонларни ҳам киритиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, Одил Ёқубовнинг "Улуғбек хазинаси" романида ёзувчи мавжуд фактларни юксак маҳорат билан бадиийлаштира олган ва бунда тўқиманинг ўрни алоҳида аҳамият касб этган.

Адабиётлар:

1. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Т., Ўзбекистон, 2002. - 559 б.
2. Ёқубов О. Танланган асарлар, 3 томлик, 2-том. Т., Шарқ. 1977. – 3-285-бетлар.
3. Одил Ёқубов. Улуғбек хазинаси. – Т., Гафур Гулом номли Адабиёт ва санъат нашиёти .- 355 б.
4. Каримов Н. ва бошқалар. XX аср ўзбек адабиёти тарихи. —Т., Ўқитувчи, 1999. – 544 бет.
5. www.normatov31.narod.ru/maqola/nmy.html. У.Норматов. О.Ёқубов.
6. www.shoir.uz/dolzarb-mavzu/K.Йўлдошев.

ЎЗБЕК ТИЛИ ТАЪЛИМИДА ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

*Хожиева Лайло Рўзимуратовна
Бухоро вилояти Когон шаҳар З-умумтаълим мактаби
она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси
Телефон: +99893-656-92-86*

Аннотация: Ушбу мақолада ўзбек тили дарсларини ўқитишда инновацион педагогик технологиялардан фойдаланиш ҳамда фанни ўқитишдаги муаммолар хусусида мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: Адабий тил меъёрлари, педагогик технология, инновацион метод, наутижавийлик, интернет, мультимедия, электрон дарслик.

Ҳозирги ўзбек адабий тили ривожланган ижтимоий мавқейи юксалган, сайқал топган фонетик ва лексик-грамматик жиҳатдан меъёрлашган миллый тилдир. Давлат (ўзбек) тили дарсларининг асосий вазифаларидан бири ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқ малакаларига эга бўлишидир. Ижтимоий мухитнинг тилдан фойдаланиш жараёнига таъсир кўрсатиши табиий бир ҳолдир. Кишилар ўз нутқларида билиб билмай ёки эътиборсизлик оқибатида бошқа тил элементларидан ҳам фойдаланадилар. Бошқа миллат вакиллари билан биргаликда яшаш, меҳнат қилиш, таълим олиш хуллас муомала жараёнида шундай ҳоллар юз беради.

Бошқа тиллардан сўз ўзлаштириш нутқда заруриятга кўра улардан фойдаланиш салбий ҳодиса эмас. Бироқ ўқувчилариимизнинг бир-бири билан хеч тилга қарамайдиган аралаш бир тилда сўзлашиши муомала маданиятининг пасайиб кетаётгандигидан далолат беради. Бугунги кунда дарсларда ўқувчиларнинг адабий тил меъёрларига асосланган нутқ билан сўзлашишларига эришиш бош вазифа бўлиши керак.

Ўзбек тили фанидан дарс жараёнида асосий эътибор ўқувчининг оғзаки нутқини ўстиришга қаратилгани ҳолда, грамматик мавзулар бўйича ёзма топшириқларни бажаришга етарли эътибор қаратилиши лозим.

Дарсда грамматик билимларни кўрсатмали воситалар (плакатлар, тарқатма материаллар, дидактик материаллар) асосида ташкил қилиш, ўқувчилар билан дарсликдаги грамматик материаллар бўйича машқ ва топшириқларни дастлаб оғзаки, кейин доскада, дафтарда ишлатиш, ўтилган мавзуни мустаҳкамлаш учун педагогик технологияларнинг илғор усуулларидан ақлий ҳужум, занжир, ҳамкорликда ишлаш, “Ким кўп билади?” ва шу каби усуулларни кўллаш орқали, нутқий мавзудан келиб чиқиб, ролли ўйинлар, сухбатлар ташкил қилиш орқали кутилган натижага эришиш мумкин. Бунда аввало, ўқитувчи ўқувчининг ҳар бир тузган жумласи, унда ўрганилган грамматик материалнинг элементларини кўллаяптими, йўқми, шуни назорат қилиб бориши, хато ва камчиликларини ўрнида тузатса бўлади.. Дарсни ташкил қилишдан олдин кичик ҳажмда (5-8 дақиқалик) диктант ўтказиш, дарс якунида эса шу кунги ўрганилган грамматик материалнинг элементларини кўллаяптими, йўқми, шуни назорат қилиб бориши, хато ва камчиликларини ўрнида тузатса бўлади.. Дарслик ташкил қилишдан олдин кичик ҳажмда (5-8 дақиқалик) диктант ўтказиш, дарс якунида эса шу кунги ўрганилган грамматик материалнинг элементларини кўллаяптими, йўқми, шуни назорат қилиб бориши, хато ва камчиликларини ўрнида тузатса бўлади..

Дарсликлар билан ишлаш жараёнида ўқитувчилар дарслик материаллари билан чегараланиб қолмасдан, қўшимча манбалардан фойдаланган ҳолда яъни ўқувчилар учун қизиқарли бўлган бирор бир бадиий асар, эртаклар, ҳикоялардан ҳикоя қилиб беришлари, асардаги ўзлари ёқтирган қаҳрамонларни таҳлил қилишлари, интернет материалларидан, видеодарслар, турли спектакль, кинофильмлардан фойдаланишлари мумкин..

Ўзбек тили ўқитишнинг дастлабки босқичида дарсни турли ўйинлар билан қўшиб олиб бориш ўқувчиларда тил ўрганишга бўлган қизиқишини янада оширади. Айниқса, ўйинларнинг мазмуни ва хилма-хиллиги дарс пайтида ўтиладиган мавзуга яқин бўлса, бундай ўйин турлари ўқувчиларни зерикишига йўл қўймаслиги, ўргатилган сўзлар ва грамматик материалларни пухта ва аниқ тушуниб олишларига, уларни фаоллаштиришга имкон яратади.

Давлат (ўзбек) тили фани бўйича муаммоларни бартараф этишда қуидагиларга эътибор бериш керак.

- педагогик технологиянинг инновацион метод ва усулларидан дарсларда фойдаланиш;
- дарс жараёнини натижавийликка асосланиб режалаштириш;
- методика бўйича соҳанинг етакчи ва амалиётчи мутахасислари билан ҳамкорликда иш олиб бориш;
- таълимга оид меъёрий хужжатлардаги янгиликларни мавзулар мазмунига сингдириб ўқитиш;
- тилшунослик бўлимларини рус тили (қардош тиллар) билан қиёслаб ўқитиш методикасини;
- - ўқувчилар оғзаки нутқи ва ёзма саводхонлигини ошириш мақсадида матн яратиш машғулотларини(дақиқаларини шакллантириш ;
- ўқувчиларнинг мустақил синфдан ташқари китоблар ўқишига ўргатиш;
- Давлат (ўзбек) тили дарсларида расм-матн (қўшик, шеър) устида ишлаш ва кўргазмали куролларни тайёрлашда ўқувчилар билан ҳамкорликда ишлаш;
- Давлат (ўзбек) тили фани дарсларида бадиий матн билан ишлаш;
- дарс жараёнида дидактик ўйинлардан фойдаланиш;
- мактабда Давлат (ўзбек) тили бўйича синфдан ва мактабдан ташқари машғулотлар ҳамда тўгарак ишларни режалаштириш, уларни ташкил этишда замонавий методикалардан фойдаланиш;
- Давлат (ўзбек) тили дарсларини ўқитишида замонавий АКТ ва ОАВлардан унумли фойдаланиш;
- Давлат (ўзбек) тили дарсларида тил ва нутк кўнималарини назорат қилиш, ёзма ишларни ўтказиш, мураккаб мавзулар бўйича тестлар тузиш ҳамда уларни ўринли қўллаш;
- Давлат (ўзбек) тили дарсларида интернет, мультимедия электрон дарсликлардан фойдаланишида замонавий педагогик технология методлари, расмли анимациялар, фойдаланиш.

Синфдан ташқари ишлар учун характерли нарса оғзаки нутқни ўстиришдир. Асосий фарқлар: -қатнашишнинг эркинлиги (у ёки бу турни ўзлари эркин ҳолда танлаб олишлари керак);

-дарснинг структурасига нисбатан эркинлик (паркда, музейда, ҳовлида ўтилиши мумкин);

Синфдан ташқари ишларни ўзбек тилида концерт, кеча, йигилиш ўтказиш, стенд чиқариш ва деворий газетани безаш орқали олиб борилиши мумкин. Бунда ўқувчилардан мустақиллик, ижодийлик, фаоллик талаб қилинади.

Юқори синфларда синфдан ташқари ишларни ташкил қилиш шакллари: «Таржима тўгараги», ўзбек тилида сахналар қўйиш, бадиий адабиётдан парча ўқиш, шеърлар ўқиш шаклларида олиб бориш мумкин.

Синфдан ташқари ишда ишлатиладиган материал ўқувчилар учун қизиқарли, маълумотларга бой ва ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини хисобга олган бўлиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Г.Абдурахмонов Узбек тили грамматикаси. Тошкент-1996
2. С.Азизова Интерфаол усуслар. Навоий-2010 12-бет

XV-XVI ASRLAR O'ZBEK ADABIYOTIDA KICHIK LIRIK JANRLAR

*Sayitova Gulshan Sharofovna
Samarqand viloyati Payariq tuman 71-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada XV asr boshlarida yashab ijod qilgan Ahmad Taroziyning "Funun ul-balogs" asaridagi kichik lirik janrlar haqida ma'lumot keltirilgan. Shuningdek, ushbu asarda kichik lirik janrlar bilan bog'liq ma'lumotlar Alisher Navoiyning "Mezon ul-avzon" hamda Z.M.Boburning "Muxtasar" asariga muqoyasa qilingan holatda berilgan. Ahmad Taroziyning ruboiyining bir turi deya ta'riflagan tuyuq janri haqidagi qarashlari tahlil etiladi.

Tayanch so'zlar. Kichik lirik janr, qit'a, ruboiy, mujannaslar, qo'shaloq tajnisli, fard, hosi (hissiy) va musarraf (tarona) ruboilar.

O'zbek klassik adabiyotida adabiy tur va janrlar xususiyatlari muhim masalalardan biri hisoblangan. Zero, badiiy poetika xalq, millat adabiyotining shakllanish tarixi, takomili, g'oyaviy dunyosida o'z aksini topadi. Adabiyot nazaryasiga doir maxsus asarlarning mavjudligi har qanday millatning ma'naviy kamolotini ko'rsatuvchi dalildir. 1437-yilda turkiy tilda Sharq she'riyati janrlari xususida yaratgan Shayx Ahmad Xudaydod Taroziyning "Funun ul-balogs" asarining topilishi katta yangilik bo'ldi. XX asarning 90-yillar oxirida topilgan bu asar adabiyotshunos olimlar nazdida "Adabiyotdan turkiyda birinchi nazariy qo'llanma" hukmidagi asardir. Bu asar o'zining ilmiy-nazariy jihat bilan mumtoz she'riyatimizdagи muhim manbadir.

Ahmad Taroziyning "Funun ul-balogs" asari kirish qismidan tashqari besh qismdan iborat. O'zbek mumtoz she'riyati janrlari, xususan kichik lirik janrlar haqida asarning birinchi qismida ma'lumotlar bor. Jumladan, o'sha davr she'riyatining mo'jaz janrlari sanalmish qit'a, fard, ruboiy kabilalar haqida ham ma'lumot keltiriladi. Masalan, qit'aning avvalgi misrasida qofiya bo'lmaydi va ikki baytdan iborat bo'ladi degan holda Mavlono Lutfiy, IbnYamin, Xoji Kindiy, Mirzo Boysung'ur kabi turkiygo'y shoirlarning qit'alaridan ma'lumotlar keltiriladi. Ahmad Taroziy ruboiy janri xususida fikr yuritib "Ruboiy to'rt misra bo'lur, avvalgi, ikkinchi, uchinchi va to'rtinchi misralarida qofiya keltirurlar. Uchinchi misra ixtiyordir deb aytadi va o'zining ruboysidan namuna keltiradi:

*Husningiz shamina jon parvonadur,
Zulfingizga aql-u dil devonadur.
Chunki jodu ko'zlarining mastonadur,
Ul sabotin manzilim g'amxonadur.*

Alisher Navoiy ham turkiy she'riyatda "ruboya" atamasini qo'llaydi. Shuningdek, "Mezon ul-avzon" asarida ruboiyni "dubaytiy" va "tarona" atamasi bilan ham qo'llangan. Alisher Navoiyning ruboiy janri haqidagi fikrlarini Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining "Muxtasar" asarida yanada rivojlantiradi. "Bilgilki ruboiykim dubaytiy va tarona ham derlar..." degan holda uning vaznini belgilaydi.

Ahmad Taroziy ruboiy hosi (hissiy) va musarraf (tarona) navlari haqida so'z yuritish bilan birga, uning yana bir turini keltiradi. "Va ruboiyning yana bir nav'e ta'qe bo'lur one mujannas derlar. Aningdek bo'lurkimi ruboiyning qofiyasinda tajnis rioya qilurlar va bu turk shoirlarining ixtirosidur. Muni turklar tuyuq derlar", - deya XV asrning birinchi yarmida ijod qilgan Muhammad Temur Bug'ro, Xoja Aqcha Kindiy kabi shoirlarning mujannas, ya'ni tuyuqlaridan namunalar keltiradi:

*Xoja Aqcha Kindiy aytur:
Bergil ey siminzaqan, ilik manga,
Necha yoshi bo'lg'usan ilik manga?
Dardingiz darmoni jonimdur mening
Saqinurlar bilmagan ilik manga*

(Bu tuyuqda birinchi "ilik"- qo'l, ikkinchi "ilik"- aytmoq, uchinchi "ilik"-el, xalq ma'nosidadir.)

Ahmad Taroziy asarida keltirgan tuyuq-mujannaslar va ruboiy janrlari xususidagi to'laroq va aniqroq ma'lumotlarni Alisher Navoiyning va Z.M.Boburning ilmiy asarlari orqali bilib olishimiz mumkin. Tuyuq janri haqida gap ketganda Taroziy aytganidek, turklarga xos janr deb uni ruboiyning bir turi emas, balki alohida janr sifatida tilga oladi. Jumladan, Alisher Navoiy

“Mevzon ul-avzon ” asarida tuyuq janrining bir qator shoirlarning ijod namunalari orqali tahlil etadi. “Va yana turk ulusi bataxsis Chig‘atoy xalqi aro shayx avzonikim mashhur vaznlar alar surudlarini (qo‘sishqlarini) ul vaznlar birla yasab majolisda ayturlar. Birisi tuyug‘dirkim, ikki baytqa muqarrardur va ul vazn ramali musammani maqsurdur”

Zahiriddin Muhammad Bobur ham Alisher Navoiy fikrlariga yondosh tarzda “Muxtasar ” asarida tuyuqni alohida janr sifatida tahlil qiladi. Mo‘gul xonlari va sultonlari adabiy majlislarida, she’riy aytishuvlarda tuyuqlardan foydalanganlarini xabar beradi. U tuyuq necha navdur? – deya savolni qo‘yib, javob tarzda misrada qofiya ishlataladigan a,a,b,a shaklida qofiyalanadigan turini sanab o‘tadi. Ularni har birini turkiygo‘y shoirlar ijod namunalari orqali izohlaydi. Bobur tuyuqning 6 turini aytib o‘tadi. U o‘zining ijodiy faoliyatida tuyuqning tajnissiz, qo‘shaloq tajnisli, yakka omonimli shakllari uchraydi.

Ahmad Taroziyning ruboiyning bir turi deya ta’riflagan tuyuq janri haqidagi qarashlariga sabab bizningcha, balki shakliy tomondan ruboiyga o‘xshaganligidadir? Bunda ruboiy ham tuyuq singari to‘rt misradan tashkil topgan. Yana qofiyalanishi ham bir xil: a,a,b,a yoki a,a,a,a tarzda qofiyalanadi. Taroziy shu jihatlarini e’tiborga olgan holda asarida janrni shunday belgilagan bo‘lishi mumkin. Shuningdek, she’rshunosligik ilmiga doir asarlarga tanqidiy jihatdan hamda tahliliy tomondan qaralmaganligidadir? Bunisi bizga noma’lum Bu jihatdan Ahmad Taroziy tuyuqni turk shoirlari ixtirosi deya tilga olganida bu janrning rivojida dastlabki bosqich bo‘lganidan dalolat beradi. Chunki “Funun ul-baloga ” asridan so‘ng turkiy adabiyotning she’riyat ilmiga oid asar Alisher Navoiyning XV asrda yaratilgan “Mezon ul-avzon ” asarida tuyuq janrini alohida janr sifatida ta’riflaydi. Bu fikr XVI asrda yaratilgan Z.M. Boburning “Muxtasar ” asarida ham yanada oydinlashganligini yuqorida kuzatdik. Ahmad Taroziydan farqli ravshda Alisher Navoiy hamda Z.M.Bobur tuyuq janri haqida bugungi kundagi she’rshunoslik ilmiga mos ma’lumotni keltirishgan.

Ahmad Taroziy “Funun ul-baloga ” asarida yana bir kichik janr, fardlarni ham keltirib o‘tadi. “Fard ikki misra bo‘lur, avvalgi misrasida qofiya bo‘lmas; Misoli bu tarz:

Bordur unidimki sa’d etkaylor emdi toleim,

Baski yalqitti falak aqlini avg‘onim mening.

Ahmad Taroziyning fard xususidagi qarashlari mumtoz she’riyatimizga bir muncha mos keladi. Shu sababdan Alisher Navoiy ham, Z.M.Bobur ham bu janrga alohida to‘xtalmagan bo‘lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Ahmad Taroziyning lirik janrlar , xususan, kichik lirik janrlar haqidagi fikrlari adabiyotshunoslikdagi dastlabki nazariy qarashlar sifatida qimmatlidir.

Adabiyotlar:

1. R. Orzibekov O‘zbek lirik sheriysi janrlari. Fan. T.,2006, 118-bet.
2. Alisher Navoiy. Mezon ul-avzon. Asarlar14- tom. T., 1967, 157-bet.
3. Zahiriddin Muhammad Bobur, Muxtasar,T., 1971, 55-bet
4. Ahmad Taroziy. Funun ul-baloga // O‘zbek tili va adabiyoti .2002-2003-yil barcha sonlarida
5. T. Mirzayev, A. Xayitmetov. Olimning noyob tuhfalari // O‘zbek tili va adabiyoti. 1993,5-6-sonlar

БЕРДАҚ ШАЙЫРДЫҢ АҚЫЛ-НӘСИЯТ ҚОСЫҚЛАРЫНЫң ӘХМИЙЕТИ

Отеканова Гулбәхәр Аяновна
Қарақалпақстан Республикасы Тахтакөпир районы
13-санлы мектеп директоры, қарақалпақ тили ҳәм әдебиятты пәни мугаллими

Аннотация: Бул мақалада қарақалпақ халқының уллы шайыры, миллетимиздин уллы тымсалы ҳәм мақтанышы Бердақ шайырдың ақыл-нәсият қосықларының оқыўшылар тәрбиясындағы әхмийетли орны ҳақында сөз етиледи.

Гилт сөз: Қарақалпақ әдебиятты, Бердақ, ақыл-нәсият, қосықлар, "Балам", "Надан болма", "Халық ушын".

XIX әсирдеги қарақалпақ әдебиятының ең көрнекли ўәкиллериңиң бири Бердақ Қарғабай улы. Бердақ халық шайыры, қарақалпақ әдебиятының мақтанышы. Себеби, халықтың көрер көзи, сөйлер сөзи, аңсаған әрманы болды. Сол ушында оның "Бердимурат халықты, халық Бердақты, жалғызындағы әхмийетли орны ҳақында" деүін ҳақыйқатлық емес пе?!

Биз мұғаллимлер Бердақ Қарғабай улының дөретпелерин оқыўшыларға билим беріүде, бәриненде бурын оның лирикалық қосықларина айрықша дыққат аўдартсақ дурыс болады,- деп ойлайман. Себеби: Бердақ лирикасы, өзи жасаған дәүириң терең сезиниүди, оның ағы менен қарасын билиў ушын дөргөн шығарма болып қалмастан, ҳазирғи дәүирде Бердақ лирикаси әхмийетли тийкарғы орында турады. Бүгинги жасларға, Ҳұждан, жақсы нәрсени үйрениў, билим алыў, иззет-хұрметке миясар болыў, жақсылар өзине ериў, жаманнан аўлақ болыўға, дос пенен душпанды айыра билиўге, өз ўатанының садық перзенти болыўға, Бердақтың ақыл-нәсият қосықлары, ақыл-нәсиятын айтып түрғандай. Биз мұғаллимлер Бердақ лирикасындағы ақыл-нәсият қосықлары, "Балам", "Надан болма", "Билгейсиз", "Халық ушын" ҳәм "Қарамас" қосықларының ҳәр бирине терең таллаў жасап, оқыўшылардың бойында жақсы қәсийетлер кирип барыўында әхмийетли орынды ийелеймиз. Себеби: Ҳәзирғи ўақытта бундай ақыл-нәсият қосықлар ҳаўадай зәрүр емес пе?!

Белинди бүй, женинди түр,
Дос-душпаныңды сынап жүр,
Жақсы сөзге қулағыңды түр,
Жаман сөзден қашқыл балам.

яmasa:

Ойланbastың түби ойран,
Ақыры бир күн болар ҳайран,
Теңің менен салғыл сайран,

Нәмәрт пенен жүрме балам.

Бул "Балам" қосығының ҳәзирғи дәүирдеги әхмийети.

Оқыўшыларға айтып өтиў керек, бизлер нурлы баҳытлы заманда жасап атырмыз. Бул әзиз Ўатан, бәршемизге бирдей қәдирли, оның гүллеп раўажланыўы, абадан турмысы ушын ҳәмме жуўапкер екенбиз. Ҳәзирғи ўақытта, я милдети, я дини жоқ адамлар, яғнай терроризм ағымына ойланбай, дос пенен душпанды айырп билмей, қосилип кетип атырған жасларымыз ушыраспақта. Бердақ жасларға қаратада: олар нәмәртлер, дос пенен душпанды айыра билиндер. Ойланbastың түби ойран, ойран-бул, ата-анаңа, түған-түүисқаныңа, түүылған жерине, өзиниздин мәкәныңа дақ түсириў,-деген сөз, жаманлардан қашыңлар, жақсылар изине ериндер, деп "Балам" қосығы арқалы ҳәзирғи ўақытта ақыл-нәсиятын ең бириңи мәселе, тәрбия. Себеби: Тәрбия бар жерде илим, билим бар. Бердақтың "Надан болма" қосығында жасларға орыныз сөйлемеўге, ҳәр бир сөзин ойлап сөйлеў, әлеп-икрамлы болыўға, жалқаў, ериншек болмаўға, күш-ғайратың болса, белинди бүй, ата-анаңың жолын қүй"-деп илим, билим алыўға, оларды надан болмаўға шақырады.

Жол-жосақларды сорамай,
Азаматлыққа жарамай,
Алды- артынды барламай ,
Ләтте- пәтли надан болма.

яmasa:

Жарманды иш, белинди бүй,

Шаргасаң иш, қайнаған сүй,
Сөйтте әкеңниң жолын қүй,
Наданға ерип надан болма.

Оқыўшылар санаына: Ана ўатанымызға мәхір муҳаббат пенен қарасақ, оны әлпешлесек, олда бизге баўырын ииеди, Ўатанға, түўылған жерге, ҳақ нийетли жаслыққа тән, күштійратты "Елим деп, журтым деп" хызмет ететүғын жаслар керек екенлигин, халқы ушын ислеген хәр бир адам, ҳалықтың құйатлауына ииे болады,- деп түсіндіріп өткерер екенбиз, Бердақтың , "халық ушын" қосығы өз ақыл-нәсиятын береди.

"Фош-жигитке мәдәт болса елаты,
Күн-күннен аптады оның құйаты,
Ермес жақсы, пасықлардың сөзине,
Көп берилмес өз басының хәзине,
Файрат берип, өлгениңше ғзиңе.

Хызмет етер мудамы уллы ҳалық ушын.

Бул қосықта, оқыўшылықтарға ең бириңши, ең жақсы пазыйлетлердин бири адамгершиликли болыўды, түўған-түўисқанға, сийласықлы иззет хурметли болыўға тәрбиялаймыз. Улыўма айтқанда Бердақтың ақыл-нәсият қосықлары ҳәзирги жасларымызды тәрбиялауда, бүгинги күн ушын әхмийетли. Сол ушын, Бердақ дөретпелери ҳалық ушын алтын ғәзийне, өлмес миyrас.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Бердақтың сайланба шығармалары. Нөкис. "Билим" 2009
2. Әдебиятты оқытыў методикасы. Нөкис "Билим" 2009

ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARDA KITOBOXONLIKNI RIVOJLANTIRISH

*Jumaqulova Zulhumor Xasanboyevna
Namangan shahar 37-maktab
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchi
Telefon: +998913636910*

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy adabiyotning inson hayotidagi muhim o'rni va ahamiyati. Adabiyot fanining yoshlari tarbiyasiga bevosita tasiri haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: Badiiy adabiyot, o'zbek adiblari, Said Ahmad,O'tkir Hoshimov, o'zbek she'riyati, Zulfiya Isroilova, Saida Zunnunova, ayol va jamiyat .

O'zbegimning asl farzandlari bisyor. Mard kelbatli yigitlari-yu, sadoqatda tengsiz lobar qizlari bor.

Bu yil betakror yozuvchimiz, qalami , so'zi keskir ustoz, Abdulla Qahhor shogirdi, Said Ahmadning 100 yilligi munosib nishonlandi. Said Ahmad va umr yo'ldoshi shoira, Saida Zunnunova hayotiga bag'ishlangan film suratga olindi.

Ikki buyuk insonning nafaqat asarlari balki, umr yo'llari ham yoshlarga o'rnak bo'lsa arziydi. Sadoqatli bo'lish o'zbek ayollariga xos fazilatlardandir.

<<Yo'qotganlarim va topganlarim>> romanida Said Ahmad o'zi va yaqinlari haqida yozadi. Xotiralar, sog'inish, eslash kabi tuyg'ular asarda mujassam. <<Ufq>> romani darslikda berilganligi uchun o'quvchiga yaxshi tanish. Lekin adibning barcha kitoblarini o'qish yoshlarda yanada katta taassurot uyg'otishi tabiiy. Ko'kka bo'y cho'zayotgan daraxt ildizdan ozuqa oladi. Ildizi mustahkam bo'lsa osmon-u falakka qarab intiladi. Tabiatga o'zgacha fusun bag'ishlaydi. Yosh avlod ham nihol kabitdir. Uning qanchalar to'g'ri unib o'sishi,kamolga yetishida otiona,maktab,mahalla butun bir jamiyat o'rni beqiyos. Bu borada O'zbekistonda juda keng qamrovli,natijasi ko'zga ko'rinarli ishlar amalga oshirilgan va davom etmoqda.

Hozirgi kunda maktab kutubxonalari ham kitoblarga boy. Besh tashabbus bo'yicha bu borada keng ko'lamli ishlar olib borildi.

Ayniqsa, pandemiya sharoitida internet orqali ham xohlagan badiiy asarni yuklab olish imkoniyati yo'q emas.

Zulfiya Isroilova she'rlaridagi ayriliq mavzusi ayollarga xos ibo – hayo bilan ifodalanganki, yurakni o'rtab o'tadi. Saida Zunnunovada ham shu kabi o'tli misralar bor. Umr yo'ldoshi asossiz tuhmatlar sabab qamalganida yurakdan chiqqan nolalari qog'ozlarga ko'chgan. O'zbek shoiralariga xos nazokat bilan yozilgan misralar allaqachon qo'shiq bo'lib honadonlarimizga kirib borgan.

Ayol jamiyatning asosiy bo'g'ini. U ona. Kelajagimiz davomchilarini dunyoga keltiradi va tarbiyalaydi. Shunday ekan, qizlarimizning, ayollarimizning ma'naviyatli, ma'rifatli bo'lishi jamiyatning yutug'i hamdir. Aslida, badiiy adabiyot yosh tanlamaydi, til, din, millat tanlamaydi. O'zbek adabiyotimi, Juhon adabiyotimi qiziqarli asar o'quvchi qalbiga kirib boradi. O'sha millat, xalqi, turmush tarzi haqida tassavvur uyg'otadi.

Aytmoqchimanki,kitob mutolaasiga qaytishimiz kerak. Shunda farzandlarimizni ham badiiy kitobga qiziqishini taminlagan bo'lamiz. Zeroki, o'zining tarixini, adabiyotini bilmay turib bir narsaga erishib bo'lmaydi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Said Ahmad.<<Yo'qotganlarim va topganlarim>> asari Toshkent.1998.
2. Saida Zunnunova .<<Qizingiz yozdi>> she'riy to'plami Toshkent.1948.

NODIRA SHE'RLARIDA ARABCHA O'ZLASHMALAR VA ULARNING USLUBIY XUSUSIYATLARI

Bahromova Nargiza Mahmudovna
Namangan viloyati Yangiqo'rg'on tumani
16-maktabning ona tili va adabiyoti fani oqituvchisi
Rahimova Malikaxon Yusufjonovna
boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Annotatsiya: o'zbek tiliga kirib kelgan ayrim arabcha o'zlashma so'zlarning ma'nolari, ularning etimologiyasi haqida mumtoz shoira Nodira g'azallari misolida ma'lumoy berilgan.

Kalit so'zlar: fathali hamza, kasrali hamza, leksema, sulola, cho'ziq unli, urg'uli unli, g'azal, matla'

Ayyom so'zi arabcha ayyam(un) shakliga ega; o'zbek tiliga fathali hamzani a unlisiga, cho'ziq a unlisini esa, urg'uli a unlisiga almashtirib qabul qilingan. Ayyaam~ayyam(ayyom). Bu so'z asli arabcha "kun", "bir kecha-kunduz" ma'nosini anglatuvchi yavm(un) so'zining ko'plik shakli bo'lib, bosh ma'nosida kunlar ma'nosini anglatadi: bahor ayyomida, bahor kunlarida kabi, bu so'z Nodiraning "Jom tut" g'azalida bayram kuni yoki bayram kunlari ma'nosida qo'llanilgan:

Benavolarning falak xurshidi yanglig', soqiyo,

Jomi sarshori sabuhi bizga har ayyom tut.

Ayyom so'zi hozirgi kunda quyidagi ma'nolarda ishlataliladi:

- Ba'zi so'zlar bilan qo'llanib, shu so'zlar bildirgan *vaqt, fasl* kabi ma'nolarda qo'llanishi mumkin.

Bahor ayyomida gul gasht etarga bir chaman bo'lsa... (Furqat).

Yigitlikning ayyomini yod qil... (Alisher Navoiy).

Avlod bu arabcha so'z **avlod(un)** دالوּع shakliga ega bo'lib, o'zbek tiliga fathali hamzani a tovushiga, cho'ziq a unlisini urg'uli a unlisiga almashtirib qabul qilingan: avlaad~ avlad (avlod). Bu so'z asli "dunyoga keltirmoq" ma'nosini anglatuvchi valada fe'lidan hosil qilingan valad(un) masdari (harakat nomi)ning ko'plik shakliga teng. Bu so'z arab tilida "farzandlar", "o'g'illar" ma'nosini, o'zbek tilida esa bir otadan tarqalgan "nasl", "zurriyod", "qarindosh-urug" ma'nolarini anglatadi. Avlod so'z Nodiraning "Tarki suhbat olam tutay" g'azalida qarindosh-urug ma'nosida qo'llangan:

Nodira, ketdi ilikdin shahriyorum domani,

Emdi avlodin duo etmak yo'lin mahkam tutay.

Avlod so'zi hozirgi kunda quyidagi shakkarda ishlataliladi:

- Sulola; zot ma'nosida. Temur avlod (Temuriylar sulolasi). Fisq-fujur uyasi bo'lgan bu oila hammani qoralasa ham, o'z avlod (zot) bo'lgan ana shu katta boyga aslo til tekkizmas edi. P.Tursun, "O'qituvchi".

- Zamonaning ma'lum bir qismiga mansub odamlar; bo'g'in. Yosh avlod, yoki keksa avlod. O'yaymanki , mana shunday ozod va obod yurtni ko'rganda, nafaqat katta yoshdag'i kishilar, balki yosh avlod ham yangi kuch-quvvat oladi, g'urualanadi. (Gazetadan)

Bois bu arabcha so'z **baasa(un)** شعاب shakliga ega; o'zbek tiliga a cho'ziq unlisini urg'uli a unlisiga, kasrali ayn tovushini I unlisiga s(ش) tovushini s tovushiga almashtirish orqali qabul qilingan; baasia ~ bais (bois). Bu so'z ko'p ma'noli baasa fe'lining "biror ish qilishga turki bermoq" ma'nosidan hosil qilingan aniq nisbat sifatdoshi asli "sabab bo'lgan", "sababchi" ma'nolarini anglatib, keyinchalik sabab ma'nosida qo'llangan. Shoira o'zining "Kelgil, ey yor" matlali g'azalida sababchi bo'lgan ma'nosida qo'llanilgan.

Ko'zlarim yig'ladi zulfungni ko'ribki,

Yog'in boisidir tira bulut.

Hozirgi kunga kelib bois so'zi yuqorida ma'nolaridan tashqari atoqli ot ma'nosida ham qo'llaniladi. Bois (erkaklar ismi).

Da'vo bu arabcha so'z **da~ava** (داعا) shakliga ega, o'zbek tiliga cho'ziq a unlisini urg'uli a unlisiga almashtirish orqali qabul qilingan. Bu so'z da~a fe'lining "talab qilmoq" ma'nosini asosida hosil qilingan birinchi bob fe'lining masdari bo'lib; o'zbek tiliga "o'z haq-huquqini himoya

qilish maqsadida og‘zaki yoki yozma ravishda bildirilgan talab” ma’nosini anglatadi. Nodiraning ”Do‘stliq rasmini izhor et” g‘azalida talab ma’nosida qo‘llanilgan:

Erur pir-u mug‘ondin bu bashorat, turgil, ey soqiy,
Labolat jom ila zohidin da’vosini bekor et.

O‘zbek tilida da’vo so‘zi quyidagicha ma’nolarda ishlatalidi:

- Ayblast, tuhmat. U Arabboyga da’vo qilmoqda edi. (P.Tursin. “O‘qituvchi” romanidan)
- Javob talab qilinuvhi mulohaza, fikr. Po‘latjon Zebining bu da’vosiga nima deyishini bilmay, o‘ylanib qoldi. (S. Ahmad “Qadrdon dalalar”)

- Iddao ma’nosida. Uzum uzsam uzumzordan bir shingil, asalman der; shirinlikda da’vosi.

E’tiqod bu arabcha so‘z **itiqaad(un)** دقت(ع) shakliga ega, o‘zbek tiliga kasrali hamzani e tovushiga, cho‘ziq a unlisini urg‘uli a unlisiga almashtirib, sukunli ayn o‘rniga tutuq belgini qo‘yib qabul qilingan: e’tiqad (e’tiqod). Bu so‘z asli “bog‘ladi” ma’nosini anglatuvchi aqd fe’lining sakkizinch bob masdari bo‘lib, o‘zbek tilida “qattiq ishoch”, “allohga kuchli ishonch bilan sig‘inish” kabi ma’nolarni anglatadi. E’tiqod so‘zi Nodiraning “Xating ishtyoqing...” tarjibandida Allohga nisabatan kuchli ishonch bilan sig‘inish ma’nosida qo‘llanilgan:

Senga e’tiqodim ko‘p-u sabrim oz,
Fidodir senga ko‘p-u ozi mening.

Hozirgi kunga kelib bu leksema iyomon leksemasi bilan sinonimlik qatorini tashkil qiladi.

Fath “et” qo‘shma fe‘li tarkibida qatnashuvchi bu arabcha so‘z **Fath(un)** حتف shakligaa ega bo‘lib, o‘zbek tiliga hoyi hutti tovushini h tovushiga almashtirib qabul qilingan. Ko‘p ma’noli fataha fe’lining “zabt etdi”, “qo‘lga kiritdi” ma’nosini bilan hosil qilingan birinchi bob fe’lining masdari bo‘lib, “zabt etish”, “qo‘lga kiritish” ma’nosini anglatadi. Nodiraning “Gul desam” g‘azalida “egallah”, “qo‘lga kiritish” ma’nolarida qo‘llangan:

Bu kecha mayxonani dargohida,
Piri mug‘ondin tilaram fathi bob.

Fath leksemasi kitobiy ko‘p ma’noli so‘z bo‘lib, g‘alaba ma’nosida ham ishlatalidi.

Hukamo bu so‘z **hukamaau** حاکم shakliga ega bo‘lib, o‘zbek tiliga hoyi hutti undoshini h undoshiga, cho‘ziq a unlisini urg‘uli a unlisiga almashtirib, so‘z oxiridagi hamza tovushini va I unlisini tashlash orqali qabul qilingan. Hukamaau~ hukama (hukamo): bu so‘z hakim so‘zining ko‘plik shakli bo‘lib donishmandlar, tabiblar ma’nosini anglatadi. Nodira o‘zining “Ey xusho” matlali ga’zalida hukamo so‘zi donishmandlar, ish dardini davolovchi tabiblar ma’nosida qo‘llanilgan:

Hukamo ishq marizig‘a buyurmish may-u nob,
Hajr dardig‘a dermishlar bu mufarrihnı davo.

O‘zbek tilining izohli lug‘atida bu so‘zning faylasuflar, donishmandlar kabi ma’nolari ham izohlangan:

Husayn har kuni yarim kechagacha o‘tirib, arab va yunon hukamolarining tib va falsafaga doir kitoblarini o‘qir erdi. (M. Osim, “Ibn Sino” qissasidan).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. III.Рахматуллаев. Ўзбек тилининг этимологик луғати, II жилд. -T:, Университет нашиёти. 2003-й.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, I-жилд
3. Akademik litseylarning II bosqich o‘quvchilari uchun darslik majmua. -T:, Cho‘lpon nashriyoti. 2010-y.
4. Adabiyot. Umumiyy o‘rta ta’lim maktablarining VIII sinf uchun darslik. -T:, G‘ G‘ulom nashriyoti. 2019-y.

ABDULLA QAHHOR VA ANTON PAVLOVICH CHEXOV ASARLARINING QIYOSIY TAHLILI

*Mahmudova Diloromxon
Quva tumanı 25- məktəb
ona tili və adabiyoti fani o'qituvchisi
Tel: 90-290-34-20
e-mail:quvaOffesmax@inbox.uz*

Annotatsiya: maqolada adabiyotimizning so‘z ustasi bo‘lgan Abdulla Qahhorning o‘ziga xos uslubi, uning Chexov bilan o‘xshash tomonlari, asarlaridagi uyg‘unlik kabi masalalar yoritilgan

Kalit so‘zlar: o‘zbek adabiyoti, so‘z ustasi, qiyosiy tahlil, asar g‘oyasi, hikoya

Ma’lumki, o‘zbek adabiyoti darag‘alaridan Abdulla Qahhor ijodida, ayniqsa, uning ilk hikoyalarida rus adibi Anton Pavlovich Chexov asarlarining ta’siri yaqqol sezildi. Chinakam iste’dod egasi sifatida Abdulla Qahhor salafiga ijodiy ergashish bosqichidan u bilan ijodiy musobaqalashish darajasiga ko‘tarila oldi.¹ Buyuk rus munaqqidi V.G. Belinskiy bir san’atkorning ikkinchi san’atkorga ta’sirini quyosh nurlarining yerga ta’siriga o‘xshatgan edi—quyoshning nurlari bilan yerga tushgan urug‘ ko‘karib-unib chiqqanidek, adabiy ta’sir tufayli yozuvchining mudrab yotgan ichki imkoniyatlari uyg‘onadi va qanot yozadi. Chexov chin ma’noda Qahhor ijodidagi mudroq imkoniyatlarni uyg‘ota olgan va qanot yozib ko‘klarga parvoz etishida ilhom parisi vazifasini o‘tagan. Bugun biz ko‘rib chiqmoqchi bo‘lgan kichik ilmiy ishimizda yuqoridaq ikki adib Abdulla Qahhor va Anton Pavlovich Chexov asarlarini badiiy-qiyosiy tahlil qilishga harakat qilamiz. Bu ikki buyuk yozuvchilar haqida gap ketar ekan, avvalo, ularning ozgina shaxsiy fe’l-atvorlariga e’tibor qaratsak. Bunda Chexov qisqa umr ko‘rganiga guvoh bo‘lsak, Abdulla Qahhor esa o‘rtacha odamning umrini yashab o‘tgan. Chexov o‘z xayotini: “Mening bolaligimda bolalik yo‘q edi” degan o‘kinch bilan boshladi va xayoti so‘ngida “Ijod lazzatini bilgan kishiga boshqa lazzatlar izlashning ehtiyoji qolmaydi”, – dedi. Abdulla Qahhor esa aksincha: “Portlagan mushakning go‘zalligi sovuq, yulduzning go‘zalligi iliq”, degan noziklikkacha yetib bordi va hayotda o‘zini har qanday go‘zallikdan lazzatlanishga haqli deb bildi. Adiblarning fel-atvoridagi farqli va o‘xshash belgilarni nega tilga olyapmiz? Biz shunchaki, Abdulla Qahhor o‘z shaxsiy ko‘zoynagi bo‘lmaganida, u hech qachon “Qahhor” bo‘lmasdi, deyapmiz, xolos. Shu o‘rinda shaxsiy ko‘zoynak masalasiga to‘xtalsak, yozuvchi o‘zining “O‘tmishdan ertaklar” kitobining muxtasar so‘z boshisida Chexovning 22 tomlik tanlangan asarlarini “qo‘lidan qo‘ymasdan” o‘qib chiqqanini yozib, yana bunday deydi, “Shunday alomat hodisa yuz berdi: Chexov menga ashyo va hodisalarga qarab dunyoni qanday ko‘rishga o‘rgatdi. Ilgari go‘yo dunyoga xira ko‘zoynak bilan qaragan ekanman. Ustoz go‘yo menga muborak ko‘zoynaklarini berdilar. “Mana buni taqib o‘z xalqingni o‘tmishiga nazar sol!” – dedilar.² Adib shu vaqtadan boshlab dunyoni shu ko‘zoynakdan ko‘ra boshladi. “Muborak ko‘zoynak” Abdulla Qahhorni nasriy asarlar yaratishda, ayniqsa, hikoya janrining benazir uztoziga ayalanishiga, “Qahhor” bo‘lib yetishishiga sabab bo‘ldi. Endilikda biz bu ikki mushtarak adibning ijodiy nuqtalariga to‘xtalamiz va ulardan avval Qahhorning Chexov hikoyalari haqidagi gapini eslab o‘taylik. “Chexov hikoyalaring ko‘p qismi o‘z zamonasidagi Rusiya hayotining bir parchasi. Uning ijodidan butun Rossiyanı ko‘rish mumkin. Uning butun ijodi o‘tmishni qoralab yozilgan aybnomadir.”³ Chindan ham uning asarlarida o‘z davrining og‘riqli nuqtalari ochiq-oydin yorotilgan. Adibimiz ham salafining ortidan bordida xalq o‘tmishi va buguniga nazar soladi va mana shuning natijasi o‘larоq Qahhor ijodida o‘ttizinchi yillardagi “O‘g‘ri”, “Bemor”, “Anor”, “Dahshat” kabi hikoyalari dunyoga keldi. Chexov ijodida esa “Yovuz niyatli kishi”, “Chinovnikning o‘limi”, “Uyqu istagi”, “Mujiklar” kabi hikoyalari Nikolay davrining ochilgan darchalaridir. Endilikda biz Chexov va yozuvchi Qahhor hikoyalari ummoniga sho‘ng‘ir ekanmiz satirik ruhda yaratilgan asarlarining ne chog‘li

¹ D.Quronov, Z.Mamajonov, M.Sheraliyeva. Adabiyotshunoslikka lug‘ati. Toshkent.: “Akademnashr” 2013. 15-16-betlar

² Abdulla Qahhor. Zamondoshlar xotirasida. Omon Muxtor. Minbar. 164-165-betlar.

² Abdulla Qahhor. Asarlar 5-jild. 130-131-betlar

³ Abdulla Qahhor. 6 tomlik 239-240-betlar

salmoqli va o‘xshash ekaniga e’tibormizni qaratsak. Abdulla Qahhorning bunday satirik xarakterlar bilan yo‘g‘rilgan hikoyalari ichida “San’atkor”, “O‘jar”, “Adabiyot muallimi” kabilalar yetakchi o‘rinni egallaydi. Chexovda esa “Buqalamun”, “Uzun til”, “Chiqdi” kabi hikoyalarni misol qilib olishimiz mumkin

Qahhorning “San’atkor” hikoyasida nodon, chalsavod artist haqida yozilgan. Bu odam san’atkor bo‘lish uchun tovush bo‘lsa bas, xatto sahnada turib aytadigan so‘zlarning ma’nosi bilan ham ishi yo‘q. Madaniyat tarannumini tarqatuvchilari va san’atkorlar orasida baxtga qarshi uchrab turadigan bu toifa odamlar kishining g‘azabini keltiradi. Abdulla Qahhor bu asar uchun “material” vazifasini o‘tagan shaxsni “Qo‘qonda ekanimda ko‘rganman va yigirma ikki yildan beri uni bilaman” deb aytgan.

Bu ikki ajoyib so‘z san’atkorlari shunday badiiy kashfiyotlar qilganki, adabiyot sohasida faoliyat yurituvchilar bularni hisobga olmasligi mumkin emas. Adiblar Bazibir o‘xshash hikoyalarning yuzaga kelishining bir sababi Abdulla Qahhor aynan o‘xshash hikoyalarni o‘zi o‘zbektiliga tarjima qilganligi, balki shuning uchun ham Qahhorning hikoyachilikdagi yutuqlari ko‘proq individual uslubiy yutuqlarda emas, balki ustozining ta’siri natijasida yuzaga chiqdi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. mahmudov N. A.Qahhor hikoyalarining lingvopoetikasiga doir //O‘zbek tili va adabiyoti. -1987, №4. -B.44-46.
2. To‘raev D. Yangi o‘zbek adabiyoti. – Toshkent. Fan, 2008. – 191 b.
3. Umurov H. Adabiyot nazariyasi .-T., SHarq, 2002, -254 b.
- 4.Xudoyberdiev E. Adabiyotshunoslikka kirish. –T., 2003.

YUSUF XOS HOJIB VA ALISHER NAVOIY IJODIDA SO‘ZNING QUDRATI HAQIDA

*Fayzullayeva Gulchehra Muxamatovna
2-umumiy o‘rta ta’lim maktabi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Navoiy viloyati Zarafshon shahri*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yusuf Xos Hojib va Alisher Navoiyning so‘zning qudrati haqidagi fikrlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: so‘z, mo‘tabar, muxtasar, ko‘ngil, shirinso‘zlik, so‘z qadri. odob-axloq, ruhiy omillar, iste’dod, nutq odobi, mantiq.

Nutq madaniyatini egallash birinchi galda hozirgi o‘zbek tili va uning mavjud ifoda vositalarini puxta o‘zlashtirish, adabiy til me’yorlariga to‘liq amal qilish kabi lisoniy omillarga, ikkinchidan so‘zlashganda muayyan axloq-odob me’yorlariga rioya etish, o‘z va o‘zgalar gapiga e’tiborli bo‘lish, o‘rinli so‘zlash, tinglash, suhabatlashish, munozara madaniyatini bilish kabi ijtimoiy – ruhiy omillarga bog‘liqdir.

So‘z sehr, mo‘jiza bilan o‘ziga mahliyo qiladi, rom etadi. Shuning uchun go‘dak allaga, kichik yoshdagи bola ertakka, kattalar badiiy ijodning turli ko‘rinishlariga nihoyatda qiziqib qaraydilar, ularning olamiga kirib qolgach, o‘zlarini ham shu olamga mansub hisoblaydilar. So‘zning ta’sir kuchi nihoyatda katta. Buning uchun yirik so‘z san’atkorlari yaratgan ko‘plab durdona asarlarining xalq orasida alohida hurmat va e’tibor qozonganligini eslash joiz.

Yusuf Xos Hojib XI asrda 1069-1070-yillarda “Qutatg‘u bilig” dostonini yozib tugatadi va uni qoraxoni yukmdorlardan Tabg‘ach Bug‘ro Qoraxon Abu Ali Hasan binni Arslonxonga taqdim etadi. Hukmdor adibga mamlakatdagi eng yuqori mansablardan biri – Xos Hojiblikni beradi. Xos Hojib “eshik og‘asi” demakdir. Hozirgi tilimizda u “ish boshqaruvchi” ga teng keladi.

A. Navoiy ham “Xamsa” asarini tugatgach, uni Husayn Boyqaroga sovg‘a sifatida topshiradi. Husayn Boyqaro butun ayonlari oldida Navoiyning o‘z “piri” deb e’lon qiladi va shoirlari otga mindirib, o‘zi xalq oldiga unga jilovdorlik qiladi. Bu mamlakat podshosining buyuk iste’dod egasiga, so‘z san’atkoriga nisbatan hurmat va e’tibori ramzi edi. O‘zbek xalqining ijodkorlarga nisbatan alohida hurmat va ehtiromi ham yaxshi ma’lumdir. Mahmud Qoshqariyning “Devoni lug‘otit-turk” asarida “Ardam bashi – til” (“Barcha fazilatlarning boshi tildir”) degan maqol uchraydi. Demak, tilning qudratiga qadim zamonlardayoq ajdodlarimiz alohida e’tibor berishgan.

XI asr sharoitida Yusuf Xos Hojib shoirlarni “so‘z teruvchilar” deb ta’riflaydi. XIV asrda esa Sayfi Saroyi shoirlarni “so‘z bulbuli” deydi. A. Navoiy shoirlarni ruh chamanining xushxon bulbullariga o‘xshatgan edi. Kimki ko‘ngilni qattiq so‘z bilan jarohatlar ekan. Unga achchiq til zaharli xanjardek sanchiladi. Ko‘ngilda til nayzasining jariohati bitmas, u jarohatga hech narsa malhamlik qilmas. Agar bir ko‘ngilda til nayzasining jarohati border, faqat yaxshi so‘z va shirin til unga malham va rohatdir. Muloyim so‘z vahshiyarni ulfatga aylantiradi. So‘zda har qanday yaxshilikning imkonibor. Shuning uchun aytadilarki, “nafasning joni bor”.

*Donolik ramzi – so‘z, bilib so‘zlansa,
Nodonning o‘zi ham so‘zi qo‘lansa.
Ko‘p so‘zlab topmadim ochunda bir naf,
Ko‘zlangan bu haf ham so‘z ko‘pidan daf.
So‘zni ko‘p so‘zlamay, sizlab ayt, oz-oz,
Tuman so‘z tugunin shu bir so‘zda yoz.
Erkim so‘z vajhidan taxtga egadir,
So‘zkim, er boshini pastga egadir.
Bor so‘zni keltirsam, sig‘dirsam naql,
O‘zida bor odam bilar: So‘z – aql.
So‘zlamoqdan, o‘g‘lim, seni ko‘zladim,
Ba‘zan so‘zim tuzlab, o‘zim bo‘zladim.
Menden ulush qolsa, yumushdan o‘zga,
Oltinu kumushni teng ko‘rma so‘zga.
Kumushsiz boshingga tushsa yumush ham,*

*So 'zimdan keladi, yombi, kumush ham.
Otadan o 'g'ilga qolgani bu – so 'z.
Otalar so 'zin tut, nafi ham yuz-yuz.
Kishi so 'z tufayli bo'ladi malik,
Ortiq so 'z bu boshni etadi egik (Yusuf Xos Xojib).*

Har bir odamning **noaniq** so'zini eshitmagil, ehtiyyot bo'lginki, avvalgi so'zingni keyingi so'zing buzib yubormasin («Qobusnoma»). Tilda uni nomlovchi so'z bo'lmasa, shunday so'zni qo'shni tildan olish mumkin. Ammo **tilga mavjud so'zlar** o'rniда boshqa so'zni qo'llash zararlidir (M. Qoshg'ariy). Insonning odob-axloqini belgilaydigan **omillardan** biri uning so'zi, nutqidir (A. Navoiy). Bor so'zni so'z sanab tebranmasin til, ko'rib, o'ylab so'zla, keragini bil (So'fi Olliyor). Kimki so'zni qadrlasa har qachon, o'z-o'zini qadrlagay begumon (A. Jomiy).

"Muhokamat ul lug'at tayn" asarida so'z haqida quyidagi ta'rif keltirilgan:

"...Ko'ngil barcha ma'nolarni jamlagan ummondir, so'z – ko'ngil dengizidagi bir inju. Dengizdan injuni g'avvos olib chiqqani va uning qiymatini tayin etganidek, ko'ngildagi so'z injusi so'zlovchi tarafidan bezaladi, qiymati ham anglash darajasining nisbatiga ko'ra belgilanadi. Injuning qiymati haqida: "darajalari ko'p", hatto; "qiymati bir dirhamdan 100.000 dirhamgacha bo'lgan injular bor" deyishi mumkin... So'z injusining qiymati bundan-da ulug', darajasi bundan-da yuksakdir. Uning ulug'ligi shu darajaki, o'lik tanga ruh bag'ishlaydi.

Yaxshi taom tanamizni yayratganidek, qalb ham yaxshi so'zdan orom oladi. Insoniylik gavharlaridan biri bo'l mish shirinso'zlik bilan barchaning qalbidan o'rinn olish hammamizga nasib etsin.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. T. Malik. Odamiylik mulki. Toshkent 2016-yil 310-bet
2. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig. www.ziyonet.uz
3. A. Navoiy. Muhokamat ul lug'at tayn. www.ziyonet.uz

MUHAMMADRIZO ERNIYOZBEK O'G'LI OGAHİY İJODIDA TALMEH SAN'ATI

*Mo'minboyev Og'abek
UrDU Filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ogahiy lirikasi, uning mavzu ko'لامи chuqur tahlil qilindi. Shoir lirikasida talmeh san'atining tutgan o'rni tadqiqot obyekti sifatida olindi. Tahlil davomida Majnun, Iso, Xizr, Nuh kabi obrazlarning o'ziga xos jihatlari yoritildi

Kalit so'zlar: an'ana, yangilik, badiylik, Majnun, Iso, Xizr, Nuh, talmeh

Yozma adabiyotning o'ziga xos an'analari mavjud bo'lib, bu an'analalar bevosita adabiyotshunoslikning ko'p sohalari bilan bog'liq. Mumtoz adabiyotning asrlar osha davom etib kelayotgan ana shunday an'alaridan biri ijodkorning xalq ma'naviy boyligini, diniy va axloqiy qarashlarini puxta egallab, undan ijodiy foydalanishida ko'rindi.

XIX asr o'zbek adabiyoti, Xorazm adabiy muhitining yirik vakili Muhammad Rizo Ogahiy adabiyotimiz tarixida o'zbek mumtoz adabiyotini yangi taraqqiyot pog'onasiga ko'targan zabardast adib, bilimdon muharrir, zakiy ta'b mutarjimdir. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov haqli ravishda ta'kidlaganidek: "Xorazm va Xiva zaminida yashagan Pahlavon Mahmud, Sulton Vays, Nosiriddin Rabg'uziy, Sulaymon Baqirg'oniy, Bahovuddin Valad va uning buyuk farzandi Jaloliddin Rumiy, Abul Qosim al-Xorazmiy, Ismoil Jurjoniy, Sirojiddin Sakkokiy, Munis, Ogahiy, Bayoni, Safo Mug'aniy, Chokar, Sherazi, Hojixon, Bola baxshi kabi o'nlab va yuzlab allomalar, shoir va san'atkorlar nomini biz bugungi avlod vakillari cheksiz ehtirom bilan tilga olamiz va boshimizga ko'taramiz".¹ Xaqiqatdan ham, shunday buyuk is'tedod egalari ijod namunalarini kelgusi avlod vakillariga bezavol yetkazish biz uchun ham farz ham qarz sanaladi.

Mumtoz san'atkorlar asarlarida mifologik obrazlar oshiq va ma'shuq xarakteri, sifatlari, kechinmalarini yoritishda vosita, asos bo'lishdan tashqari she'riyatning xalqchil ruhi va xalq qalbiga hamohang bo'lishini, hayot bilan uzviy bog'lanishini ta'minlashga xizmat qilgan.

Ogahiy lirikasi ham an'naviylikka hamohang bo'lgani holda, unda shoirning poetik mahorati, falsafiy-estetik qarashlari ifodalangan. Shu bois, Ogahiy g'azallarida o'zi yashagan davr hayoti haqidagi realistik tushunchalar, o'ziga xos (o'xshatish, ramz, istiora va sifatdoshlar) tasvir vositalari qatnashadi.² Ushbu tadqiqot natijasi o'laroq biz Ogahiy ijodidagi talmeh san'ati (arabcha "chaqmoq chaqilishi, bir nazar tashlash" – tarixiy shaxslar, afsonaviy qahramonlar, tarixiy voqealar nomini keltirish) asosida yaratilgan go'zal baytlarni sharhlashni joiz deb topdik.

Shoir yozadi:

*Ul pari hajrida o'rtandi fig 'onimdan falak,
Ohidin tushsa tong ermas kulbai Majnunga o't.*

Ushbu baytda "Majnun" so'zining ishlatilishi talmeh san'atini yuzaga keltirmoqda. Lirik qahramon ko'nglining toza va tiniqligi holati Alisher Navoiyning "Layli va Majnun" dostonida hayratlanarli tarzda ifodalangan. Majnunning firoq g'amida "tandir ichidagi o'tdek o'rtanishi", "ko'ngil o'tidan temir bandi suv bo'lgani" haqida so'z yurituvchi ushbu doston Ogahiy ijodiga ham ta'sir etganligini yuqoridagi baytlardan ilg'ash mumkin.

Quyidagi baytga e'tibor qaratsak:

*Hayotafzo labing uzra xati jonparvaring ko'rgach,
Masiho birla hamdam Xizr payg'ambar xayol etdim.(22)*

Yoki:

*Agar hayvon zulolin Xizr bersa og'zimga olmon –
Ki, durdi boda lutf etsa manga gulchehra soqiy bas.(56)*

Ogahiy ijodida eng ko'p uchraydigan obrazlardan biri bu – Xizr obrazidir. Bu baytlarda ham Xizr obrazi talmeh san'atini yuzaga keltirgan. Xizr o'zining rang-barang xislatlariga ega bo'lib, uning uchun ilk nisbat doimiy barhayotligi, donoligi va tiriklik suvining egasi ekanligidir. Xizrnning tiriklik suvi jonsizga jon ato qilishga qodir. U kecha-yu kunduz olam kezib yuradi. O'rta

¹ Karimov I.Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent., "Ma'naviyat", 2008. 64-bet.

² Munirov K. Munis, Ogahiy va Bayoniylarning tarixiy asarlari. T., 1960. 34-bet.

Osiyo xalqlari orasida keng tarqalgan tasavvurlariga ko‘ra, u nuroniy chol sifatida gavdalanadi. Xizrga yo‘liqqan kishi go‘yo bir umr baxtli bo‘ladi. Xalq uni Xo‘jai Xizr, Xizr bobo, Xazrati Xizr deb ham ataydi.

Ogahiy ijodida Iso payg‘ambarning samoga ko‘tarilishi va u yerda makon tutib qolishi haqidagi rivoyatlarga ishoralar talmeh vositasida ko‘plab uchraydi. Quyidagi baytda shoir ma’shuqani ulug‘lash maqsadida Iso bilan bog‘liq sifatlardan foydalanadi:

*Nega eldin sochib er tutti ko ‘kda Isiyu Maryam,
O’lukni tirguza olsa labi mo ‘jiz bayoningcha. (35)*

Yoxud:

*Garchi Iso nuktsidin topgap o ‘luk jon lazzatin,
Lek jonparvar so ‘zing yuz qotladur ondin laziz (161)*

Ogahiy quyidagi baytda “Nuh” obrazı vositasida talmeh san’atining go‘zal namunasini yaratgan:

*Ki ko ‘b rahravni nokam o ‘tkaribdur,
Na topti Nuh maqsudin, na Yofis. (134)*

Nuh – Qur’onda zikr etilgan 28 payg‘ambarning biri bo‘lib, xalqimiz orasida u haqidagi qarashlarning keng tarqalishida Islom dinining roli katta bo‘lgan.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, Ogahiy qaysi mavzuda qalam tebratmasin, uning ijod namunalari ijod ahliga birdek manzur bo‘laveradi. Chunki asrlar oshgan o‘lmas asarlar qiymati mana shu narsa bilan o‘lchanadi. Bunday asarlar ardoqli boyligimiz, tunganmas xazinamiz bo‘lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent., “Ma’naviyat”, 2008. 64-bet.
2. Munirov K. Munis, Ogahiy va Bayoniyarning tarixiy asarlari. T., 1960. 34-bet.
3. Ogahiy. Asarlar. 4 jildlik. “G‘.G‘ulom nashriyoti”, T., 1971. 77-bet.

XALQ OG'ZAKI IJODINI O'RGANISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING AHAMIYATI

*Gulhumor Kulmiddinova
Musayeva Feruza Muzaffar qizi
Oltiariq tumani 2-o'rta ta'lif maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari
tel: 90-110-14-71
e-mail: kulmiddinova@inbox.uz*

Annotatsiya: maqlada xalq og'zaki ijodining muhimligi va o'rgatish yo'llari va asrlar davomida shakllanib kelayotgan xalqimizning milliy o'ziga xos urf odatlari, ularni o'rgatishda adabiyot fanoga doir kompetensiyalardan foydalanish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: adabiyot, xalq og'zaki ijodi, kompetensiyaviy yondashuv

Millat o'ziga xos bir ulkan daryo. Vatan- buyuk tushuncha .Unga munosib boliш, Vatan taraqqiyoti va buyuk kelajagi uchun mos avlodni tarbiyalash bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri sanaladi. Negaki, bugungi yoshlarga xalqning qadimiy va boy tarixi, madaniyati va adabiyotini o'rgatish biz yosh pedagoglar uchun muhim. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilayotgan har bir tashabbus biz yoshlarga yanada qanot berib, buyuk O'zbekiston uchun munosib avlodni tarbiyalashimizda kuch- madad beradi. Buyuk ajodolarga mos avlod o'tmish asrorlari va bugunning imkoniyatlari bilan kelajakka dadil qadam qo'yadi. Xalq og'zaki ijodi eng birinchi shoир va birinchi faylasuf bo'lgan, xalqning tur mush tarzi, maishiy mehnati,e'tiqodi va diniy qarashlari, baxtli hayot haqidagi tasavvurlari, orzularini aks ettirgan asardir.Folklor xalq hayotining asosi.U insonning obyektiv olamga,borliqqa munosabati, qarashlarini o'ziga xos tarzda aks ettiradi.Bu qarashlar esa insoniyat hayotining ilk davrlari, ibridoiy davrlardan beri ma'lum. Xalq og'zaki ijodi janrlarini vujudga kelishi tarixi azim chinorlaridan ulug', qishlarida bahor shivirlaydigan yurtimizning ilk diniy tasavvurlari bilan bog'liq.Ibtidoiy odamlarning tabiat sirlarini anglashga ojizlik qilganliklari, yerning qimirlashi, shamol bo'lishi qurg'oqchilik kabilarda ularga sig'inib qurbanliklar qilishi, „Yoriltosh ” ertagi qahramonining toshdan najot so'rashi; turkiy xalqlar qadimgi urug'larida yer, quyosh, suv , olov muqaddas sanalganligi, bugungi kungacha saqlanib kelayotgan suvga tupurmaslik, olov va suvga iflos narsalarni tashlamaslik, yerni urmaslik, unga asta qadam bosish haqidagi qarashlarda eng qadimgi folkloarning ildizlari mujassam, go'yo. Xalq og'zaki ijodi janrlarida xalqning urf-odatlari, marosimlari mustahkam o'rin olgan.Jumladan, bo'ri, ot, g'oz, ilon kabi hayvonlarning insonga sodiqligi, ayanchli vaziyatlarda qahramonlarga ko'rsatgan yordami, afsonalarda ilonning bir vaqtlar go'zal qiz bo'lib, oq ilonni ko'rgan odam baxtga erishishi, xalq qo'shiqlarida kuylangan , 'Oq ilon oppoq ilon oydinda yotganing qani " misralaridagi oshiq qahramonning oq ilonni ko'rmanligi bilan, baxtsizligi parallel qo'yiladi."Alpomish" dostoni qahramoni Boybo'ri -katta bo'ri, Qaldirg'och olloh va inson o'rtasidagi elch qush ekanligi, bugungi kunda esa yurtimizdagi Xazorasp, Ilonmozor, Baliqli ko'l, Ko'ppak ota, Shohimardondagi Qubbon ko'li ham , 'Avesto" dagi suv homysi Xubbiga bag'ishlanganligining ildizlari xalq og'zaki ijodi bilan oziqlanganligini ko'rish mumkin. O'z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo'q deyishadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 187-sonli qarori asosida ta'limga kompetensiyaviy yondashuvni joriy etilganligi, o'sib kelayotgan yosh avlodning o'rganilgan bilim, ko'nikma va malakalarini hayotda duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda qo'llash mahoratidir. Kompetensyaning ildizlari qadimdan mavjud ekanligi, har bir o'rganilgan asar orqali o'quvchini hayotga tayyorlash, unda insoniylik tuyg'ularini kamol toptirish lozimligini singdirishimiz qadimdan ma'lum.Lekin bugungi kunda folklor va hayot orasidagi masofa uzloqlashgandek nazаримда. Negaki, har bir so'zida maql va matal, ibora qo'shib gapiradigan dono xalqimiz kishilar so'zlarida maqlol- matallarga kam hollarda duch kelamiz.

Maql ota- bobolarimizning boshdan kechirgan, tugal xulosalarini aks ettirgan qisqa janr. Unda yashash, odob-axloq kabi masalalar keng yoritilgan.

Zakiylik, zakovat ramzi sanlalgan askiyalarda o'ziga xos boy bilim namoyon bo'ladi. Milliy xalq qo'shiqlarimiz, ruhni tozalovchi, estetik zavq beruvchi laparlarimizni sanoqli kishilar biladi."

Farzand dunyoga kelsa beshigi bosh tomoniga non qo‘yilishida ham diniy ham dunyoviy hikmat bor. Ona yo‘q paytlarda non bolaga yo‘ldosh, rizq –nasiba belgisi ekanligini bilish mumkin. Avesto davridan kuylangan , ’Boychechak” qo‘shig‘i, ota-bobolarimizning boychechakni omonlik-somonlik deb ko‘zlariga surtishlarida qish qahratonidan omon chiqqan xalqning o‘ziga xosligi, keksalar tilidan aytilgan , ’Qish o‘ltirma yoz o‘ltir ” maqolining ana shu qo‘shiqqa daxldorligini ko‘rish mumkin.

Keng hajmli dostonlarda kuylangan, mubolag‘a asosida qurilgan dostonlarda ham xalqning o‘tmishi, ajdodlarga ehtiromi, oilaviy munosabatlari mustahkam o‘rin egallaydi. Bu o‘ziga xos folklor namunalari nafaqat, adabiyot , balki tarix ma’naviyat saboqlaridagi mavzular bilan qorishganligi milliy o‘ziga xos namunalarni yosh avlodga bor bo‘y basti bilan yetkazish kerakligini taqozo etadi.

Ularni yosh avlod ong-u shuuriga yetkazish esa o‘ziga xos bilim va imkoniyatlarni namoyon etadi. Ularni ajdodlardan avlodlarga yetkazish esa milliy g‘ururimizni shakllantiradi. Milliy g‘ururi shakllangan avlod esa Vatan ertasi uchun haqiqiy poydevor bo‘lib, uning taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shadi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari.- T.:O‘qituvchi.1996
2. A. Zunnunov. Adabiy asar tahlili metodikasi. –T.:O‘qituvchi.1978
3. Adabiyot. 9-sinf uchun darslik.- T.: ”Mitti yulduz”. 2019

MUHAMMAD YUSUF IJODIDA VATAN CHIZGILARI

*Qurbanova Sunbula Zaripovna
Xorazm viloyati Bog'ot tumani
42-mumta'lim maktabi
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel: 99-032-16-16
e-mail:qurbanova@mail.ru*

Annotatsiya: maqlada betakror va xalqchil shoir Muhammad Yusufning she'riyatida vatan va vatanparvarlik taranumi, oddiy so'zlar orqali vatan madhi, unga bo'lgan buyuk muhabbatini ifodalash mahorati xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: adabiyot, shoir, she'riyat, ijod, vatan, muhabbat.

Har bir ijodkorning takrorlanmas ijodi bor. Jumladan, Muhammad Yusuf ijodiga nazar tashlaydigan bo'lsak , bir qarashda oddiy, jo'n ko'ringan, lekin hech kim ana shunday yoza olmaydigan ijodi bor.

Hamid Olimjon poetikasida vatanning suratini,, ko'klamdan surur,, olib chizgan bo'lsa, Abdulla Oripov „Muzliklarni makon etgan bo'lsaydim, mehrim bermasmidim o'sh muzlarga,, deya Vatanga muhabbatini namoyon etadi.Harbir gulning o'z hidi bo'lgani kabi Muhammad Yusufning teran ijodi, adabiyot olamida o'z o'rni bor.Adabiyotda Vatanni onaga qiyoslash an'anaga aylangan.Shoir bu an'anaga sodiq qoldi, lekin shu bilan birga uni yangiladi:

*Singlim deymi, onam deymi ,
Ham dardu, hamxonam deymi.
Oftobdan ham o'zing mehri
Ilig 'imsan, Vatanim.*

Muhammad Yusuf she'r yozganda tushunishi qiyin bo'lgan so'zlarni ishlatishdan qochdi. U xalq tiliga yaqin tilda, hamma tushunadigan tilda yozdi. Singlining akasiga mehribonligini Vatanning g'amxo'rligiga qiyosladi. Tabiatdag'i har bir narsani, har bir giyohni Vatanga qiyosladi.

*Sen shohlari osmonlarga
Tegib turgan, chinorim .
Ota desam, o'glim deb
Bosh egib turgan chinorim.*

Bu bilan shoir vatan tuprog'ida o'sgan har daraxt, har giyoh aziz ekanligini aytmoqchidek, go'yo.Bundan tashqari chinor ildizi ko'p asrlarga borib taqaldigan, tomir yoyib, ildiz otgan daraxt timsolida gavdalanadi.Vatanimiz kuch-qudrati, o'z farzandlarini bag'rida omon saqlashi, quchog'ida issig'-usov uqidan himoya qilishi ana shu birligina chinor obrazi orqali namoyon bo'ladi.Buni ziyrak o'quvchi darrov fahmlaydi.

Muhammad Yusuf ijodida tandir obrazi hamalohida o'rin egallaydi.Azaldan tandir

Xalqimizning rizq-ro'zi, birdamligi timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, bosqinchilar ham xalqimizning birdamligini ana shu tandir orgali bilib olishgan. Muhammad Yusuf ;

*Parijning eng go 'zal restoranlarin,
Bitta tandiringga alishmasman men.*

Deya xalqimizning bir tan-u bir jonligini, Toshkent, Samarcand nonlarining dunyoga mashhurligini, Vatanimizning rizq-nasibasi butun ekanligini shu ikki misrada faxr bilan tilga oladi.Tandir rizq-nasiba ramzi.Tandirdan uzilgan issiq non hidi eng hushbo'y atirlar hididan ham hushbo'y sanalgan.

Muhammad Yusufning yutug'i shundaki, u bir obraz orqali juda ko'p, serqirra ma'nolarni ifodalay olgan ijodkor edi.Ko'pchilikning nazarida, Muhammad Yusuf she'rlari oddiy, jo'n deya talqin qilinadi. Lekin mening nazaramda, Muhammad Yusuf oddiy so'z qo'llamagan.U har bir so'zni obraz, buyuk obraz darajasiga ko'tara olgan haqiqiy qalam sohibi edi. Bunin yuqorida aytib o'tganimiz chinor va tandir obrazlari orqali bilib olishimiz mumkin.Shoir xalqona obrazlardan samarali foydalanganligi uchun ham uning she'rlari har bir o'zbek xonardoniga kirib borgan.Deyarli, har bir she'ri qo'shiq bo'lgan.

Har bir inson dunyo ko'rishni, olamning go'zalligini his qilgisi keladi.Lekin shoir "chala qolar

bo‘ldi endi sayohat, uch kunda sog‘insam nima qilayin” deya Vatanga sog‘inchini ifodalaydi. Shoir ona qishlog‘iga sog‘inchini o‘zgacha yo‘l bilan ifodalaydi. Buni “Sog‘inch satrlari”she’ridagi quyidagi misralarda ko‘rishimiz mumkin.

*Quyosh chiqar, quyosh botar, sog‘inaman,
Ko‘kragimda bir tosh yotar, sog‘inaman.
Tokay chiday bu judolik dog‘ina man,
Qani o‘sh qoziqdagagi to‘nim mening!...*

Bir so‘z bilan aytganda, Muhammad Yusuf Vatanini „iddaolar qilmay sevadigan,, vatanga qulluq qilish uchun uninhg shu yerda tug‘ilganligining o‘zi kifoya edi.

Nechun qulluq qilmay Andijonga men?
Shu yerda tug‘ildim, shu yerda o‘sdim,
Agar do‘stim bo‘lsa bitta u do‘stim,
Nechun qulluq qilmay Andijonga men?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammad Yusuf. Saylanma. T., 2007, 258 bet.
2. Matjonov S., Sariyev SH. O‘zbek adabiyoti. T., 2009, 210 bet.
3. Mirvaliyev S., Shokirova R. O‘zbek adiblari. T., 2007, 207 bet.
4. Oltin qalam // Muhammad Yusuf bir kuni ... T., 2007, 15-son.

“SABOT UL-OJIZIN” ASARIDAGI AYRIM BADIY SAN’ATLAR

*Ro‘zmetova Ilmira
Urganch davlat universiteti talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolda mumtoz adabiyotimizning taniqli vakillaridan bo‘lgan So‘fi Olloyorning “Sabot ul-ojizin” asari haqida, xususan, asardagi ayrim badiiy san’atlar xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar. Tazod, tajnis, tajnisi tomm, tajnisi murakkab, istiora, talmeh

So‘fi Olloyorning “Sabot ul-ojizin” asari turkiy tilda yozilgan bo‘lib, fors-tojik tilida bitilgan “Maslak ul-muttaqiyin” asarining qayta ishlangan nusxasi hisoblanadi. Mazkur asar kitob shaklida XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Toshkent, Boku, Qozonda ko‘p martalab nashr etilgan. Asar dastlab fors-tojik tilida yozilgan. Keyinchalik So‘fi Olloyorning o‘zi uni o‘zbek tiliga she’riy uslubda tarjima qilgan. Hajmi 12000 baytdan ortiq “Sabot ul-ojizin” asarining tuzilishi ham o‘ziga xos. “So‘fi Olloyor” nomi bilan ham mashhur bo‘lgan ushbu asar XX asr boshlarigacha O‘rta Osiyo madrasalarida o‘qitib kelingan. “Sabot ul-ojizin” asari so‘zlarining qisqa va lo‘ndaligi hamda ko‘plab ma’nolarga dalolat qilishi bilan ajralib turadi.

Asarda tazod, ya’ni qarshilantirish san’atining go‘zal namunalarini uchratamiz. Bu holatni baytlardagi “ortuq” va “kam”, “jannat” va “do‘zax”, “o‘ng” va “chap” so‘zlarini misolida kuzatishimiz mumkin.

*Suyuklik bandasi to bo‘lsa mahram,
Bo‘lur qo‘rquinchi ortuq, shirati kam¹.*

Yoki:

*Agar jannat bilan do‘zaxni avsof
Qilurg‘a jam bo‘la kof to kof.
Qilur qattiq takallum o‘ng ishing chap,
So‘zing tiklab ko‘ngil buzg‘uncha tiklab².*

Shoir mazkur asarida istiora san’atidan ham unumli foydalangan. E’tiborni misollarga qaratamiz:

*Ochilg‘aysan oni ko‘rganda guldek,
Tavoze’ ayla xizmatkor quldek.
Sarig‘ yog‘dek anga bo‘lg‘il muloyim,
Suchuklikni asaldek ayla doim³.*

“Ikki mo‘min bir-biriga xayr qilmoqlikning bayoni”dan olingen yuqoridagi parchada imon-e’tiqodli insonga “guldek”, tavozeda “quldek”, muomalada “yog‘dek”, shirinlikda “asaldek” bo‘lmoqlig borasida aytilgan fikrlar mujassam.

So‘fi Olloyor betakror so‘z o‘yinlaridan, ya’ni tajnisdan ham unumli foydalangan. Tajnislardan so‘zlarning shaklan bir xilligi yoki yaqinligiga ko‘ra ikki turlidir. Ikki so‘z ham unli, ham undoshlari jihatidan bir-biriga to‘la mos bo‘lib tushsa, bu xil tajnislarni tajnisi tomm, ya’ni to‘liq tajnis deb yuritiladi⁴. “Sabot ul-ojizin” asaridan o‘rin olgan quyidagi baytlarda “tajnisi tomm” ning go‘zal na’munalarini ko‘rshimiz mumkin.

*Havo birlan tuzuk ish qilmading hech,
Bo‘lubdur kech, havas bozoridin kech.*

Yoki;

*Sivoni nafy ekanin aylab isbot,
Tavakkul bahrina bot, ey ko‘ngul bot⁵.*

Quyidagi baytlarda esa shoir tajnisning yana bir turidan, ya’ni “tajnisi murakkab”dan unumli foydalanish orqali so‘z o‘yinini hosil qiladi.

¹ So‘fi Olloyor. Sabot ul-ojizin. Toshkent 1991y

² O’sha kitob

³ So‘fi Olloyor. Sabot ul-ojizin. Toshkent 1991y

⁴ Anvar Hojiahmedov She‘r san’atlarini bilasizmi? Toshkent “Sharq” 2001

⁵ So‘fi Olloyor. Sabot ul-ojizin. Toshkent 1991y

*Kishi sanchiq so‘z aytsa, san chiq andin,
Yamondin qoch, yamondin qoch, yamondin.*

Yoki:

*Haram oz bo ‘lsa ham ko ‘pdir yomoni,
Samoni bo ‘lsa ham bilgil sam oni’.*

Shuningdek, shahar nomlarining qo‘llanishi orqali ham shoir talmehning betakror namunalarini yaratgan:

*Yugursang kulda bir kadu uchun chang,
Buxorodin yugursang to Samarqand.
Badaxshondin ko ‘tarsang O‘sh sari tosh,
Bahosi Balx ichida bo ‘lsa bir mosh².*

Bu o‘rinda ta’magir insonning illatlari qoralanadi. Shoirning badiiy mahorati shundaki, u so‘zning kuchi, zalvorini, ma’no qirralarini yaxshi biladi va undan mohirona foydalanib so‘z o‘yinlari qila oladi. Shoir uchun so‘z shunchaki ifoda uslubi emas, balki inson qalbiga eltuvchi betakror yo‘l. Bu yo‘l ilohiy qudrati ila uni faqat ezgulik yo‘liga, haq yo‘liga eltuvchi, bugungi kunini shunchaki yashamay, balki undan unumli foyda lanish imkonini beruvchi bir sinovdir.

Bu sinovdan hamma ham o‘ta olarmikan?!

Bu uning iyemoni, vijdoni va irodasiga bog‘liq.

Aytish joizki, So‘fi Olloyor nafaqat diniy-ma’rifiy bilimlar sohibi, balki u shoir sifatida ham o‘z so‘ziga, mahoratiga ega bo‘lgan ijodkor. Uning “Sabot ul-ojizin” asarida qo‘llangan badiiy san’atlarga e’tibor berar ekanmiz, shoir ulardan poetik maqsadini ifodalashda o‘rinli foydalanganligiga guvoh bo‘lamiz.

Foydalilanigan adabiyotlar ro‘yxati

1. So‘fi Olloyor “Sabot ul-ojizin”. – T.: “Mehnat”, 1991
2. Anvar Hojiahmedov “She‘r san ’atlarini bilasizmi?”. – T.: “Sharq”, 2001

1 So‘fi Olloyor. Sabot ul-ojizin. Toshkent 1991y
2 So‘fi Olloyor. Sabot ul-ojizin. Toshkent 1991y

ХОJA ADABIY MEROSINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

*Andijon viloyati Marhamat tumanidagi
24-umumta'l'm maktabining ona tili va
adabiyoti fani o'qituvchisi
Roziqova Nargizaxon Abduvahobovna
E-mail:shahzodanurbuvaeva@gmail.com
Tel-raqam:901724072*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xoja taxallusi bilan ijod qilgan mutafakkir adib va shoir Ibodullo Sayyid Podshoxo'ja ibn Abdulvahobxo'ja adabiy merosining yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: "Gulzor", "Miftoh ul- adl", halollik, poklik, tolibi ilm

Ulug' mutafakkir adib va shoir Ibodullo Sayyid Podshoxo'ja ibn Abduvahobxo'ja o'zining muhim ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta'limiy mazmunda bitilgan kichik nasriy hikoyalari bilan shuhrat qozongan yirik ijodkordir. Adibning hayoti va ijodiy faoliyati haqida uning o'z asarlari "Miftoh ul-adl" va "Gulzor" hamda XVI-asr adabiy hayot oynasi bo'lgan Hasanxo'ja Nisoriyning "Muzakkir ul-as'hob" tazkirasida ma'lumot keltiriladi. Uning "Miftoh ul-adl" asari Shayboniyxonning o'g'li Muhammad Temur Sultonga bag'ishlab yozilgan. Xoja "Orif" taxallusi bilan ijod qilib ilohiy va irfoniy ilmlardan yaxshi xabardor bo'lganligidan dalolat beradi.

Xojaning "Miftoh-ul adl" va "Gulzor" asarlari o'ziga xos an'ana tusini olgan pand-nasihat ruhida yozilgan badiiyat namunalari turkumiga mansubdir. Xoja o'ziga qadar vujudga kelgan boy adabiy an'andan ilhomlanib, ixcham hikoyalarni ijod etishga kirishadi. Ayni holat deb hikoyalari qahramonlari sifatida tanlangan Iskandar, Doro, No'shiravon, Sulton Mahmud, Sulton Malikshoh, Bahrom go'r kabilarning XVI asrga qadar badiiy adabiyotda tarixiy shaxslikdan allaqachon badiiy timsol darajasiga ko'tarilganligi, ular haqidagi xalq og'zaki ijodida mavjud bo'lgan turli hikoya va rivoyatlar mumtoz ijodlirlar qalamida sayqallanib, voqealar tizimga aylanib qolganligini ham tasdiqlaydi. Shuningdek, Xoja o'sha kichik nasriy yaratmalarida turli ijtimoiy tabaqaga mansub bo'lgan kishilar: shohlar, vazirlar, amaldorlar, ruhoniylar, olimlar, hunarmandlar, dehqonlar, cho'ponlar, darveshlar, o'g'rilar, bezorilar qiyofasini yaratadi.

Xojaning ijodiy merosi bizga didaktik adabiyot rivoji uchun xizmat qilmoqda. Xususan, "Gulzor", "Miftoh ul-adl" asarlari she'riy-nasriy didaktikaning yorqin namunasi sanaladi. "Gulzor" asaridan olingan nazmiy parchalar Xoja hikoyalarda ilgari surilgan g'oyaviy mazmunni muayyanlashtirishda, qissadan hissa chiqarishga xizmat qildirish maqsadida bitilgan. Bu asarlardagi nasriy hikoyalarning bosh qahramonlari podshoh va hukmdorlardir. Xoja o'z davrining yirik jamoat arbobi, peshqadam din peshvosi sifatida diniy qadriyatlardan nur olgan, Qur'on karim hamda hadisi sharif g'oyalari badiiy ifoda etilgan kichik nasriy durdonalari bilan zamon hukmdori, shayboniy shahzodalarga pand-nasihat qilishni nazarda tutadi. Shu bois uning hikoyalarda podshoh, vazir va beklar timsoliga tez-tez murojaat qilinadi. Ayniqsa, adib Iskandar va No'shiravonning ibratli siymosiniadolat timsoli darajasiga ko'tarishga harakat qilgan.

Xoja hikoyalardan birida keltirilishicha, bir kishi Sulaymonga obi hayot keltiribdi. Sulaymon kishilarni, hayvonlarni, qushlarni yig'ib suvni ichish-ichmaslik haqida kengashibdi. Kengashga faqat Butimor degan qush kelmagan ekan. Butimorni chorlash uchun Sulaymon ot yuboribdi. Butimor kelibdi. Sulaymonning taajjubiga Butimor: "Ot vafo dashtida o'tlog'on emasdur va it vafo dargohidin ketkon ermas", - debdi. Obi hayot masalasida esa u agar bu suv barcha yor-do'stlaringga yetsa, ichsang bo'ladi, bo'lmasa befoyda. Chunki hamma o'lib ketaveradi, yolg'iz o'zing qolasan. Bunday hayotning ma'nisi bormi, debdi. Bu gap Sulaymonga ma'qul tushibdi, u obi hayotdan voz kechibdi.

Ko'rindaniki, Xoja hikoyalarda doimo oliyjanob g'oyalalar ulug'lanadi. Insonni baxtli va saodatlko'rish orzusi uning barcha asarlarida qaysidir jihat bilan aks etgan. U kichik hikoyalalar ustasi sifatida ularga insoniyat uchun nihoyatda muhim bo'lgan umuminsoniy qadriyatlar, o'lmas g'oyalarni singdira olgan. Hikoyalalar sodda va ravon uslubda yozilganligi, o'ziga xos tuzilishi, g'oyaviy-badiiy jihatdan mukammalligi va til xususiyatlari nuqtayi nazaridan nihoyatda qimmatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibrohimov A. XVI asr adabiyotining xos xuusiyatlari. Toshkent: "Fan", 1976
2. Mallayev N. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: "O'qituvchi", 1976, 645-669-betlar.
3. Mirzaaxedova M. Xoja Toshkent: "Fan", 1975
4. R.Qodirov, H.Eshonqulov. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi . Toshkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006.

MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARIDAGI AYRIM DINIY SEMALAR

*Sharipova Rahima Muxtorovna
Navoiy Davlat pedagogika Instituti o'qituvchisi
Ashurova Zarina Ilhom qizi
Navoiy Davlat Pedagogika Instituti
“O'zbek tili va adabiyoti” fakulteti 2-bosqich talabasi.
Tel: 942550322*

Annotatsiya: Muhammad Yusuf she'rlarida qo'llanilgan diniy qarashlar bilan bog'liq bo'lgan semalar, muqaddas hisoblanuvchi ob'ektlar nomlari, shayxlarning ismlari. Muhammad Yusuf ijodida diniy semalarning teonim, agionim, nekronimlarning qo'llanilishi.

Kalit so'z: teonim, agionim, nekronim, ruhiyat, sema, Haq, Azroil.

O'zbek she'ruyatida Muhammad Yusuf ijodi o'zgacha. Ijodkorning tafakkur qirralari: eng olivjanob va yuksak insoniy fazilatlari bilan birgalikda yoshlik sururi, ishq va muhabbatning nafis navolari, o'zbekona, soda, ayni paytda ezgu, bokira va betakror tuyg'u hamda kechinmalari uning ijodida o'zining yorqin ifodasini topgan. So'zning badiiy imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanish, musiqiy ravonlik, tuyg'ular tiniqligi, samimiylig va mayinlik ruhiyat manzaralarini lo'nda va yakdil ifodalay bilish Muhammad Yusuf she'riy uslubining yetakchi xususiyatidir. Muhammad Yusuf she'rlarida qo'llanilgan otlarni o'rganar ekanmiz, diniy qarashlar bilan bog'liq bo'lgan semalar, muqaddas hisoblanuvchi ob'ektlar nomlari, shayxlarning ismlari ham qo'llanilganining guvohi bo'lamiz. Biz bu otlarni teonim (Olloh va uning sifatlarini bildiruvchi nomlar), nekronim (Muqaddas hisoblanuvchi qadamjolar) hamda agionim (Payg'ambarlar, diniy martabaga ega bo'lgan shaxslar ismlari) larga bo'lib o'rganishni lozim topdik.

*Oftob yelib tolsa ko'k uzra
Unda osmon sandig I hujra
Haqdan hukm bandadan ijro
Xudo bilar kim oldin ketar. [58.]*

Bayt „Rux to'tisi“ she'ridan olingan. Parchada shoir bu dunyoda bandasining hech qachon ustun bòlolmasligini, hayotda inson qancha chiranasin faqat Tangrining buyurgani bòlishini ta'kidlaydi. She'rda yuqoridagi misralarning isboti sifatida “Hatto oftob ham yelishdan tolib qolsa osmonni tark etolmaydi, adib ta'birida, Osmon sandig'i unga abadiy hujradir” deyilgan. Keyingi misralarda ijodkor “Haq” va “Xudo”teonim larini qöllaydi.

“Rayhon” she'rida esa:

*Sen Arshi a'loda jannatiy chashma,
Men yerda yonaman tomchingga tashna.
Ko'klarga qolini tutgan qulingman,
Zilolim uvolim tutgay adashma.[.38-bet.]*

deya kuylagan shoir Yorini yerdan, jamiki narsalardan yuqoriga qöyadi, özini esa uning bir marhamatiga intiq ql deb biladi. Aslida, bu tasvir mumtoz adabiyotimiz uchun odatiy. Shoir misolida Rayxonning òz olami òz osmoni bor. Unda esa oshiq yigitga òrin yòq. Bu betakror tashbehlarni keltirishda shoir “Arshi a'lo” va “jannatiy ifor” teonimlarini qöllaydi.

Muhammad Yusuf “Azroilning yelkasida” she'rida bir nechta teonimlarni ishlataladi: “Olloh” “haq” “Azroil” “jannat”.

*-Iblis chopsa bu haq tilagi,
Aybi – uning qaynoq yuragi,
-Azroilning avzoi yomon,
U o'ljasin eltar qay tomon?
-Olloh loyiq ko'rib hurmatga,
Buyurganmish uni jannatga.[123.]*

Yuqoridagi she'r kabi bu yerda ham Olloh hukmi vojib ekanligi, Yaratgan loyiq kòrgani uchungina Iblis iblis bo'lganligi, hatto Azroil ham Uning istagi bilan kishi ruhini jannatga eltishini tasvirlab beradi.

Nikronimlar, ya'ni, muqaddas joy nomlari ham Muhammad Yusuf she'rlarida salmoqli òrin tutadi. Jumladan, shoir “Kapalaklar” she'rida:

*Kapalakning Ka'basidur hur dala,
Dala sida mehr to 'la, nur to 'la.[.52-bet.]*

misralari orqali Muqaddas Ka'ba ziyoratgohini nekronim sifatida qöllaydi. Har bir musulmon uchun Ka'ba sajda qilinadigan muqaddas qadamjo. Dala esa kapalakning aziz oshyonи, talpingani, mehr va nur topgan maskani. Noyob qalam egasi esa bu ikki o'xshatishni mutanosib qo'llab, go'zal tashbeh yaratadi.

*Azal aziz ey shahri azim,
Darvozang kim ketdi o'marib.
Tillo tojing aytmayin ammo,
Minorasiz ekansan garib.(139)*

"Köhma quduq" dostonidan olingen ushbu parchada Buxoroyi sharifning körki, köhma yodgorligi "Minorayi Kalon" sözi nekronimni ifodalaydi. Mashhur Minorayi Kalon Buxoroning muhtasham obidasi. Adib uni tilla tojdan ham aziz biladi. Usiz Buxoroni kemtik his qiladi.

Shoir özining katta hajmli "Köhma quduq" dostonida nekronimlardan bir necha bor foydalanadi. Xususan:

*Otdim vaqt yukini yelkadan osha,
Yoldan surdim temir panjarasini.
Kozimga yosh olib qildim tamosha,
Hazrat Bahouddin maqbarasini. (143)*

Bahouddin maqbarasi ulug' din peshvosi, Naqshbandiya tariqatining asoschisi Bahouddin Naqshband nomidagi muqaddas qadamjodir. Shoir bir farzand sifatida asrlar zarbidan omon chiqqan, qanchadan-qancha qonli urushlarning, toptalishlarning guvohi bølgan ushbu ulug' joyni tomosha qilish uchun vaqtini ham temir panjarani ham olib, uni boricha tomosha qilishni istaydi. ko'zlariga yosh oladi.

*Qonimda-ku obod – azalsiz,
Ammo yoddan chiqqan go'zalsiz.
Daryolarning ortida qolgan
Affsonoviy Tojmahalsiz.*

Yuqoridagi she'rda nekronim sifatida Boburiylar tomonidan barpo etilgan muqaddas obida - "Tojmahal" leksemasi qöllanilgan. Tojmahal garchi daryolarning ortida qolgan bølsa ham, shoir uchun begona emas; Buyuk bobolaridan qolgan yodgorlik ekaniga ishora qiladi.

Ijodkor she'rlaridagi agionimlarga ya'ni, Payg'ambarlar, diniy martabaga ega shaxslar timsollariga töxtalamiz:

*Seni yoliqtirdi hazrati Hizr,
Boringga shukurlar, boringga shukur.(330)*

Ushbu misralarda "Hizr" sözi agionim bølib, Hizr- tilaklarni niyatlarini amalga oshiruvchi paygambardir. Shoir "Rafiqamga" she'rida turmush örtogini e'zozlab, uning duolarining ijobati ekaniga ishonadi. Yaratganga hamdlar keltiradi.

Agionimlar misolida yana "Köhma quduq" dostoniga qaytamiz:

*Buxoro Xotamga oxshaysan,
Yov kelsa ham toshak toshaysan.
Qolning ochiq kozlaring yumuq,
Sen mening otamga o'xshaysan.*

"Xotam" sözi agionim bølib, badiy tasvirda sahovat va himmat timsoli bølgan Xotamtoy orqali tahlilimizdagi she'rda Buxoroning bağıri kengligiga taxsin öqiydi. Uning har bir ne'mati beminnat. Shu sababdan uni mehribon otaga mengzaydi.

Muhammad Yusufning "Talabalar madhiyasi" she'rida Ahmad Yassaviy va Mashrab timsollarini agionim sifatida keltiradi.

*Madad bo'lsin Yassaviyning hikmatlari,
Bobo Mashrab bayotlari, ilm istang!*

Butun she'r davomida yoshlarni ilm olishga chorlagan shoir bu yo'lda buyuk bobolaridan

madad olishlarini so‘raydi. Biz keltirgan misralarda esa ijodkor Islom olamining mo‘tabar va taniqli zotlari Yassaviy va Mashrab kabi buyuklarni yod oladi.

Badiy adabiyotning mahsuli hisoblangan she’riyatda teonim, nekronim va agionimlarni o‘rganar ekanmiz Muhammad Yusuf she’rlarida ular nechoqlik sermahsul va unumli ekanini ko‘rdik. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak M. Yusuf she’rlarida ma’no bo‘yoq dorligiga va ohangdoshligiga xizmat qilgan desak adashmagan bo‘lamiz. Ular shoir she’rlariga joziba bergen. Betakror tashbehlarning ajralmas qismiga aylangan. Yuqoridagi fikrlar Muhammad Yusufning betakror iqtidor egasi ekanidan dalolatdir. Ozod Sharafiddinov bu noyob qalam sohibi haqida shunday deydi:

“Uning oson yoziladiganga öxshab köringen misralari muxlislarini yiğlatadi, kuldiradi, öz ogushiga tortib oladi.” (6)

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Muhammad Yusuf. Saylanma. Toshkent., “Sharq”, 2001.
2. Muhammad Yusuf zamondoshlari xotirasida.Toshkent.”Adib”. 2014.

OGAHIY VA FUZULIY: ADABIY TA'SIR KO'RINISHLARI

*Abdullayeva Sayyora
Xonqa tumani 41-sonli umuta'lim maktabi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada mumtoz adabiyotda forsiy va turkiy she'riyatning mushtarak jihatlari o'r ganilgan. Ogahiy va Fuzuliy adabiy ta'sir ko'rinishlari, muxammas janri va Ogahiyning Fuzuliyga bag'ishlangan muxammaslari tahlili berilgan.

Kalit so'zlar: Muxammas, majoziy ishq, tasavvuf, Ogahiy uslubi, "Haqiqat", adabiy ta'sir, turkiy devon, komillik, mushtarak jihatlari.

Hofiz, Rumiy, Jomiy, Navoiy, Bobur singari qalamkashlar sharq mumtoz adabiyotining yetuk namoyondalari hisoblanib, bugungi kungacha kitobxonlar qalbidan chuqur joy olganlar. Shu qatori yana bir suyukli ijodkorlarimizdan Muhammad Sulaymon o'g'li Fuzuliy (1498-1556) ham fosiyo go'y shoир bo'lishiga qaramasdan, turkiy she'riyatga munosib hissa qo'shgan ijodkordir. "Fuzuliy to'la ma'noda ishq shoiri"¹ hisoblanib, bu ishqni boshqa ijodkorlar qalbiga ham yulklay olgan. Bunga misol qilib, Xorazm adabiy muhitining yetuk namoyondalaridan biri Muhammadrizo Erniyozbek o'g'li Ogahiy (1804-1874) ning qalbiga, qalbi orqali ijodiga ham ta'sir ko'rsatgan. Fuzuliy turkiy devonining debochasida : "Ilmsiz she'r asosi yo'q devor o'lur va asossiz devor g'oyatda bee'tibor o'lur", - deb bejizga aytmagan. Ogahiy ham zullisonayn shoир, tarixchi va mohir tarjimondir. Shu o'rinda aytib o'tish lozimki, Ogahiy forsiy tilda ham go'zal misralar bita olgan va huddi ona tilida yozgandek bemalol fikrlarini ifodalay olgan. Fuzuliyning Ogahiyga ta'siri , balki Xorazm shevasining va Ozarbayjon tilining bir qadar yaqinligiga ham borib taqalishi mumkin. Ogahiyning Fuzuliy g'azallariga yozgan muxammaslari ham anchagina bo'lib, Ogahiyning Fuzuliy ijodiga o'zgacha mehr-muhabbatini ko'ramiz.

Ogahiyning Fuzuliy g'azallariga bog'lagan muxammaslaridan, ayniqsa, "Sho'xi diloro" nomli muxammasi o'zgacha jozibasi, fikrlar teranligi va nafis misralari bilan ajralib turadi. Muxammas

*To joni hazinim alami ishqqa makondur,
Yuz tiyg'i balo zaxmlari onda nishondur;
Jon do'stlig'i mayli agar sanda ayondur.
Jon verma g'ami ishqaki, ishq ofati jondur;
Ishq ofati jon o'ldug'i mashhuri jahondur.*

deb boshlanadi va shoир kechinmalarini ifodalaydi. Mazkur bandda shoир alamga to'la joni ishqqa makonligini va bu makonda ishqdan yetgan yuzlab yaralar yashirinligini aytadi. Mana shu ishq ofati jahonni tutgan , hamma biladigan tuyg'udir. Bu bandda Fuzuliyning ishq haqidagi qarashlari bevosita Ogahiyga ta'sir o'tkazganini ko'ramiz. Chunki Fuzuliy ham ishq orqali inson va dunyo muammolarini osongina hal qildi. "Ishq" aslida insonga emas, balki bandaning Allohga bo'lgan muhabbatni sifatida qabul qilmog'imiz darkor. Tasavvufda Allohga bo'lgan ishq, o'tkinchi dunyoga va undagi narsalarga bo'lgan muhabbatdan ustun qo'yilgan. Ogahiy ham aynan mana shu ishqqa ishora qilayotganini payqashimiz mumkin.

*Bori g'ami ishq etti necha sherni ojiz,
Kechgil havasidin, sango aql o'lsa qulovuz,
Savdoysi g'ami ishq emas aql ila joyiz,
Sud istama savdoysi g'ami ishqdin hargiz –
Kim, hosili savdoysi g'ami ishq ziyondur.*

Ikkinci bandda , bu ishq dardiga "necha sher" lar ojiz qolganini, bu dunyo havaslaridan kechishni, aql bu ish g'ami oldida chorasiz qoladi, bu ishqning hosili faqat ziyondur kabi ma'nolarni bildiradi. "Fors adabiyotining Ogahiy ijodiga ta'siri uning forsiy she'r larida tasavvufiy ohanglarning ustuvorligida ham ko'rindi"², ushbu bandda ham Ogahiyning komillik sari, haq sari intilishini ko'rishimiz mumkin. Forsiy adabiyotda ham insonning komillikka erishuvি, o'zini o'zi tadqiq etishi kabi jihatlarini ko'rishimiz mumkin. Bu turkiy va forsiy adabiyotning mushtarak jihatlaridan biridir.

¹ Haqqul I. Taqdir va tafakkur. T.: 1997. B.174

² Ismailov I. Ogahiyning forsiy merosi. T.: 2012. B.27

Davron aro usru ko 'b erur sho 'xi diloro,
Siyminbaru , gul pirahanu, qomati zebo,
Ochsang nazaringni agar aylarga tamosho,
Yaxshi ko 'rinur surati mahvashlaring, ammo,
Yaxshi nazar etdukcha saranjomi yamondur.

Bu bandda endi shoir yor ta'rifiga o'tadi. Bu davron aro sho'x go'zal bor. Zebo qomatli, kumushdek oppoq, gul ko'yakli dilorolarga nazar qaratsang, surati ya'ni ko'rinishlari, tashqi siyrati g'oyatda latofatlidir. Ammo ularga yetishish oson ish emas. Ogahiy "yor" obrazi orqali Allohning jamolini nazarda tutar ekan, "sho'x diloro" orqali Allohning sifatlarini, uning visolini tarannum etadi. Bu "yor"ga yetishish besa oson ish emasligini uqtiradi. Biz bilamizki, tasavvuf olamining so'nggi bosqichi "Haqiqat"da insonning ruhi Allohning bir bo'lagi bo'lib, komillikka erishgan inson, bu dunyoni tark etib yana Allohning bir bo'lagiga aylanishi aytildi. Ogahiy ham bu bandda yorga yetishish orqali Allohga yetishmoqni, uning bir bo'lagiga aylanmoqlikni aytadi va bu yo'l (komillik, dunyo hoy-u havaslaridan kecha olish)i ancha mashaqqatli ekanligini aytadi.

Sho 'xi qaro ko 'zlar ko 'b erur dahr aro, lekin,
Bordur hamasi javr-u jafo rasmida sokin,
Gar istar esang bo 'lmoq olor zulmidin emin,
Yod etma qaro ko 'zlilaring mardumi chashmin,
Mardum deyub oldonmaki, ichduklari qondur.

Bu "dahr" ya'ni dunyoda qaro ko'zlilar ko'pdir, ularning bari javr-u jafoni rasm qilishgan. Ular zulmidan ozod bo'lishni istasang, ularning "mardumi chashm" ya'ni ko'z yoshlariga aldanma, aslida ichlari to'la qondir.

Ogahiy bu banddag'i qaro ko'zlilar orqali dunyoning o'tkinchi , ko'z quvnatadigan va aqlni oladigan jilvalarini ko'zda tutadi. Bu dunyo zulmidan , ortiqcha narsalaridan xalos bo'lmoqni istasang, ularning yolg'onidakam ko'z yoshiga qarama, aldanib qolma. Zero aslida bu dunyoning ichi to'la azobdir.

Har saban xat,ey dil sanga bir fitnai navxiz,
Har chashmi siyah zahr ila bir sog'ari labrez,
Har novaki muja joninga bir nishtari tez,
Har abro 'yi ham qatlinga bir xanjari xunrez,
Har zulfi siyah qasdinga bir af'i yilondur.

Shoir bu banddag'i har bir misraning boshidan "har" takrorini keltirish orqali yana ma'noda kuchaytirishga, e'tiborni har bir misraga qaratishga undaydi. Yorning har bir a'zosini go'zal o'xshatishlar orqali taqqoslaydi. Masalan, "abro'y" qoshni jonga xanjardek sanchilib, qon to'kuvchi jallodga qiyoslasa, zulfini to'lg'onib turuvchi ilonga o'xshatadi.

Ishq ichra dalirona agar qo 'ysa qadamkim,
Qilg 'usi halok oni dami tiyg 'i nadamkim,
Dema na bilursan qilurin ishq si tamkim,
Ishq ichra azob o 'ldug 'in ondin biluramkim,
Har kimsaki oshiqdur. Ishi oh-u fig 'ondur.

Ogahiy endi bu bandda ishqqa qadam qo'yish masalasidan boshlaydi. Ishq yo'lida darveshona qadam tashlash ham tasavvuf tariqatining nishonasidir. Garchi bu yo'lda halok bo'lishi mumkin. Sen bu ishq sitamlarini, azob-qubatlarini qayerdan ham bilarding, deb malomat qilmanglar, , men ham shu ishq azobidan totganman, har bir Haq yo'lidagi har bir banda oshiqdir, ularning esa bu dunyoda chekkani Alloh vaslidagi oh-u fig'onlaridir.

Xo 'blarda agar har nechakim husn-u ado vor,
Yuz oncha olarda sitamu javr-u jafo vor;
Bas, Ogahiy, aql-u xirad bo 'lsa sango vor,
Gar desa Fuzuliyki go 'zallarda vafo vor,
Oldonmaki, shoir so 'zi albatta, yalondur.

Bu bandning birinchi misrasini ikki xil talqin qilishimiz mumkin. Birinchidan, bu go'zallarda , albatta, husn adog'i bor , desak. Ikkinchidan, bu go'zallar faqat husn adosida kuydiradi, deyish mumkin. Ularning javr-u jafosi to'xtamaydi. Bas, shunday ekan, Ogahiy (shoir endi o'ziga murojaat qilmoqda) aql-u zakovat senga yor bo'lsin. Gar Fuzuliy go'zallarda vafo bor desa, ishonma, ularning gapiga aldanib qolma. Shoirlarning so'zi ham yolg'ondir.

"Iqtisodiy va madaniy hayotdagi aloqalar o'zbek adabiyoti bilan fors-tojik tilidagi adabiyotlar

o‘rtasida hamkorlik aloqalarini va mushtarak xususiyatlarini vujudga keltirdi.”¹. Darhaqiqat, Ogahiy Fuzuliy g‘azallaridan bu darajada ta’sirlanmaganida bunday go‘zal va nafis muxammaslar bitmasdi. Fuzuliyning ishq bobidagi qarashlari, so‘zlarining inja tuyg‘ularga yo‘g‘rilganligi Ogahiy ijodiga katta ta’sir ko‘rsatibgina qolmay, balki yanada rivoj topdi, sayqallandi. Ogahiy uni yanada taomillashtirdi desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Haqqul I. Taqdir va tafakkur. T.: 1997. B.174
2. Ismailov I. Ogahiyning forsiy merosi. T.: 2012. B.27
3. Mallayev N.O‘zbek adabiyotida g‘azal va uning rivojida Navoiyning roli haqida.O‘zbek mumtoz adabiyotshunosligi.Antalogiya. T.:2016. B.94

¹ Mallayev N.O‘zbek adabiyotida g‘azal va uning rivojida Navoiyning roli haqida.O‘zbek mumtoz adabiyotshunosligi.Antalogiya. T.:2016. B.94

NAVOIY SHE'RIYATI – HIKMAT XAZINASI

*Abdullayeva Dildora Otamurodovna
O'zbekiston tumani 29-maktab
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel: 91-688-04-97
e-mail:dildora29@mail.ru*

Annotatsiya: maqolada Alisher Navoiyning poetik ijodiyoti, tunganmas ma'naviy va badiiy xazinasi, milliy an'analar va qadriyatlar, maqol va hikmatlarning Alisher Navoiy ijodidagi o'rni xususida so'z boradi

Kalit so'zlar: ma'naviyat, xalq xazinasi, milliy qadriyatlar, maqol va hikmatlar

Ma'naviyatni, milliy an'analar va qadriyatlarni, ya'ni bunyodkor g'oyalarni o'quvchilar qalbiga singdirishda maqol, hikmatlarning tarbiyaviy ahamiyati kattadir. Maqol va hikmatlarning kishilik jamiyati hamda har bir inson hayoti uchun naqadar qimmatli ahamiyatga molik ekanligini jahon donishmandlari qadim-qadimdan e'tirof etib qayta-qayta uqdirib kelganlar. «Barcha kishining kuchi ovqatdandir, aqlning kuchi hikmatdandir» (Aristotel), «Agar aqlni bilishni istasang, hikmat o'rgan gilki, aql hikmat bilan kamol topadi» (Kaykovus), «Men qadimgi donishmandlarning bizga qoldirib ketgan aql durdonalarini ko'zdan kechiraman, agarda biz ulardan nimadir yaxshi narsaga duch kelsa kuni o'zlashtirib olamiz va juda katta foyda ottirgan bo'lamiz» (Suqrot), “Har kuni aqlli bitta qo'shiq eshitish, yaxshi rasm ko'rish va iloji bo'lsa istagan bir hikmatli so'zni o'qib olish darkor, turli tuman tarbiyaviy hikoyatlar va hikmatli so'zlarni to'plash tengsiz davlatdir” (Gyote) kabilarni misol qilish mumkin. Yuqorida zikretilgan jahon donishmandlarining pur ma'no hikmatlariga e'tibor beradigan bo'lsak, ularning asrlar osha yashab kelayotgan o'gitlarida ko'tarilgan masalalar bugun uchun ham dolzarb.

“Har qanday san'atning boshi folklor” degan gap bugun paydo bo'lган emas. U uzoq yillik hayotiy kuzatish, ilmiy tajribaning hosilasi. Haqiqatdan ham tasviriy, hunarmandchilik, musiqa, raqs, badiiy va hokazo san'atlarning avvali-boshi, yuzaga kelishi bevosita xalq og'zaki ijodiga, xalqning ilk tasavvur va ishonchlariga borib taqaladi.

Folkloarning yozma adabiyotga ta'siri masalalari Alisher Navoiy zamonida qanday dolzarb ahamiyatga ega bo'lsa, bugun ham xuddi shunday. Alisher Navoiyning barcha asarlariida biz folkloрга ijodiy yondashuvni, milliylikka suyanib, umumbashariy qadriyatlar ulug'langanini kuzatamiz. Bu an'ana Navoiy, Bobur zamonidan so'ng Abdulla Qodiriydan to bugungi kunda ijod etayotgan adiblarimizgacha, Cho'lpondan to zamonamiz shoirlarining izlanishlarida ham u yoki bu darajada davom etayapti. Faqat bizda emas, dunyo adabiyotida ham shu hol kuzatilmoxda. Aytish mumkinki, so'nggi yuz yillikda adabiyotda folkloргa qayta yuzlanish davri boshlandi.

Folklor har bir ijodkorga o'z yo'li, uslubi, o'zligini, o'q tomir ildizini topishga yordam beradi. Xalqning ijodkorlik dahosini uslug'lagan va e'zozlagan Navoiy xalq poetik ijodiyotiga yanada ko'proq e'tibor va ahamiyat beraredi. U xalq poetik ijodiyotini nihoyatda sevgan, uni qadrlagan, xalq poeziyasining rang-barang boyliklaridan ijodiy foydalangan, xalq she'riyatining ayrim tur va xususiyatlarini tadbiq qilgan, ta'rif va tavsif etgan.

O'zbek mumtoz adabiyoti va folklor muammolarining ko'p masalalari ulug' o'zbek shoiri va mutafakkiri A. Navoiy ijodida mujassamlanadi. Chunki Alisher Navoiy o'zbek mumtoz adabiyoti, o'zbek adabiy tilining asoschisi edi. Uning faoliyati xalqqa muhabbat, unga xizmat qilish, xalq san'ati boyliklarini, uning tilini ardoqlash va xalq chashmalaridan ijodiy foydalinishning yuksak va yorqin timsolidir. Bunday ulug' siyemoning xalq qalbidan mangu o'rinn olishi, uning olyi hurmatiga sazovor bo'lish va xalq ijodiga samarali ta'sir etishi ham tabiiydir.

Alisher Navoiy xalqning qissa va ertaklariga salaflari va zamondoshlari kabi katta e'tibor bergan, ulardan bahramand bo'lган. Xalq poetik ijodiyotiga tunganmas ma'naviy va badiiy xazina deb qarab, unga doim murojaat qilar, xalq asarlarining syujet va kompozitsiyasidan, obrazlar tizimi va san'atkorlik sirlaridan o'rganar, ilhomolar edi. Navoiy xalq poetik ijodiyotini bilmagan yoki mensinmagan xalq she'riyatidan ta'lim va bahra olmagan nozimlarni qattiq qoralaydi, tanqid qiladi.

Ulug' mutafakkir shoir Alisher Navoiydan Sharq mumtoz adabiyotining barcha janrlariga oid juda katta hajmdagi boy meros yetib kelgan. O'z davrida yuksak umuminsoniy g'oyalarni badiiy

barkamollik bilan ifodalab bergen shoir asarlari asrlardan asrlarga, nasllardan nasllarga o‘tib ardoqlanib kelinmoqda. Bugungi kun yoshlarining ezgu umidlari, ajoyib orzulari zuhuri yo‘lida ham ilhombaxsh kuchga aylanmoqda.

So‘z ko‘rki - maqol, - deydi dono xalqimiz. Har bir so‘z (maqol) tilimiz ko‘rkini, nutqimiz nafosatini, aql-farosat va tafakkurimiz mantiqini belgilaydi.

Xalq maqollarida xalqning turmush tarzi, ma’naviy qiyofasi, dunyoqarashi, mehnatga, insonga, hayotga, tabiatga munosabati to‘liq o‘z ifodasini topgan.

Fodalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. G‘azallar. Sharhlar. –T.: “Kamalak”, 1991.
2. Alisher Navoiyning adabiy mahorati masalalari. –T.: “Fan”, 1993.
3. Boboyev T. She’r ilmi ta’limi. –T.: “O‘qituvchi”, 1996.
4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: “O‘zbekiston”, 2002.
5. Boltaboyev H. Sharq mumtoz poetikasi. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”. 2008.
6. Vamberi G. Ocherki Sredney Azii. Moskvay. 1968.
7. Vohidov R. Alisher Navoiyning ijod maktabi. Buxoro. 1994.
8. Jumaxo‘ja N. Satrlar silsilasidagi sehr. – T.: O‘qituvchi, 1996.

YANGI ZAMON ADABIYOTI VA IJTIMOIY VOQELIK XUSUSIDA

*Buxoro shahar 4-son IDUM ning
ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Achilova Hadiyabonu Mansurovna*

Anatatsiya: Yangi o'zbek adabiyotining yuksak natilarga erishishida jadid ma'rifat-parvarlarining adabiyot yo'nalishidagi fanga kiritgan yangiliklari.

Adabiyot zamonlar osha insoniyat badiiy tafakkuri mahsuli, ma'naviy- ruhiy tarbiyaning mehvari sifatida kamol topgan. Ayni chog'da u o'z davri voqeligining muayyan bir badiiy ifodasi hamdir. Shu ma'noda olganda xx asr boshlari yangi o'zbek adabiyoti shakllanishining o'z ijtimoiy- siyosiy va adabiy jihatlari bor. Albatta, bu jihatlar B. Qosimov, Sh. Yusupov, U. Dolimov, S. Ahmedov, N. Abduazizova, D. Alimova, N. Jabborova, R. Tojiboyev, H. Boltaboyev kabi tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan.

Ma'lumki, Turkiston hududining chor Rossiyasi tomonidanbosib olinishi aholining mustamlakachilik zulmi ostida ezilishiga sabab bo'ldi.

Imperator Nikolay II 1905 yil 17- oktyabrda e'lon qilgan Manifesrtga ko'ra, Rossiyada so'z erkinligi ta'minlanishi ma'lum qilindi. Bu hodisa barcha o'lkalar qatori Turkistonda matbuot sohasi ancha jonlanib ketishiga sabab bo'ldi. Natijada kitob va gazeta chop etuvchi ishbilarmonlar soni ko'paydi.

Toshkentda Ilin, Ykovlev, Orifjonov, Namanganda Ibrat, Samarqandda Sliyanov, Gazarov, Qo'qonda Shumakov Vaynerlarga qarashli bosmaxonalar yuzaga keldi. Shu bilan birga gazeta chop etish ishi ham avj oldi. 1906- 1913 yillarda o'lkada "Turon", "Taraqqiy", "Xurshid", "Shuhrat", "Tujjor", "Osiyo", "Samarqand", kabi gazetalar chop qilindi. Taniqli adabiyotshunos olim B. Qosimov ta'kidlaganidek, "jadidchilik g'oyalari erta bahorning shiddatli shamollari singari po'panak bosib, biljirab ketgan o'rta asrchilik turmushining pastki qtlamlarigacha ochib tashladi.... Xususan, jadidlarimiz millatning yashamog'i, taraqqiy topmog'i uchun birinchi navbatda, ozod, mustaqil, bo'lmog'i lozimligini anglab yetdilar va keng xalqni uyg'otishga alohida e'tibor berdilar". Turkiston ziyolilarining ma'naviy dunyosida paydo bo'lgan yangilanishlarning mohiyani zolimlarga qarshi ongli fikrlash, keng intellektual bilimlar asosida jamiyatni isloh qilish g'oyasiga asoslangan edi.

Mamlakarni hur va ozod ko'rish g'oyasi yangi o'zbek adabiyoti uchun tamal toshi bo'ldi. U ham janr, ham uslub va mavzu jihatidan yangi yo'nalishlarga ega bo'ldi. Bu yo'nalishlarda ajodolarimiz badiiy merosi va rivojlangan jahon adabiyoti erishgan yutiqlar sintezi o'z akasni topgandi. Bunday lirik turlar, nasr va dramatik janrlar rivoji ham kuzatiladiki, uni ma'lum ma'noda, ijtimoiy- ma'naviy hodisa deyish mumkin. Birgina she'riyatda barmoq vaznida asarlar yozishning kuchayishi ham yangidan -yangi ijodiy yo'llarning kashf etilishiga sabab bo'ldi. A. Fitrat, Cho'lpion, A. Avloniy, Hamza kabi ijodkorlar nafasi bilan adabiyot gulshanida yangi va o'ziga xos chamanzorlar yaratildi. Bunda an'anaviylik va zamonaviylikning o'zaro ta'siri kuchli bo'ldi.

Eng avvalo, shuni aytish lozimki, jadid ziyolilari ijtimoiy hayotda ham, adabiyotda ham Rusiya va Ovro'po madniyatiga ko'r - ko'rona ergashish, undagi yangilik ko'ringan barcha an'ana va odatlarni shaklan qabul etib , taqlid qilish yo'lidan borish oqibatlarini yaxshi anglar edilar.

Shakllanib kelayotgan o'zbek adabiyotiga yangi janrlar kirib kelishida , ijtimoiy voqelikdagi millatni qiyab kelayotgan muammo va hodisalarni adabiy olamga, badiiy obrazlar silsilasiga kiritish borasida jadid ijodkorlarining roli katta bo'ldi. Endi yuzaga kelayotgan yangi adabiyot mavzu ko'lamlari jihatidan butunlay o'ziga xos va hayotiy bo'lib , u xalq ruhiga yaqin va uning dardini ifoda qilish vositalarini badiiy asarlar ruhiga singdirib yubora olgan edi. Masalan, vaqtli matbuotning faollashuvi, unda payd9 bo'lgan milliy o'zlikni anglash tuyg'usining kuchliligi, dramaturgiyaning shakllanishi, she'riyatda barmoq vaznining ustuvor hodisaga aylanishi, yangi timsol va keng bilimli qahramonlarning badiiyati- bularning hammasi yangi o'zbek adabiyoti yuksak pallaga kirayotganidan dalolat edi.

Alalxusus, A. Avloniy, A. Fitrat, Hamza, Cho'lpion kabi abibadabiyot fidoiylarining mehnatlari evaziga yangi o'zbek adabiyotida vazn yangilanishi, poetik janrlarning boyishi, nasrning yangicha

ruhda paydo bo‘lishi, tarjima adabiyotining keng miqyosda rivojlanishi , an’anaviy Gul, Bulbul, bevafo yor kabi obrazlarning faollashuvi va o‘zgacha ma’no ifodalashi she’riyatda ijtimoiy hodisalar o‘z badiiy qiyofasini topishi, poetik obrazlar xilma- xilligi, publitsistik adabiyot kamol topishi teran zaminga ega bo‘lgan tafakkur taraqqiyotining mahsuli bo‘ldi.

Foydalaniłgan adabiyotlar:

1. G‘. K. Karimov “O‘zbek adabiyoti tarixi”.
2. A. Muxtorov. “ O‘zbek adabiy tili tarixi”

XALQ DOSTONLARIDA MO'JIZAVIY TUG'ILISH

*Allaberganova Gulchehra Bazarboevna
Xorazm viloyati Gurlan tumanidagi 32-umumiy
o'rta ta'lif maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotasiya: Mazkur maqolada dostonlarda voqealarni harakatga keltiruvchi kuch epik qahramon hisoblanadi. Shu sababli folklor asarlardagi bosh qahramon doimo mo'jizalar ko'rsatadi. Albatta mo'jiza ko'rsatish uchun mo'jizaviy tug'lish lozim. Xalq dostonlarda qahramonlarning mo'jizaviy tug'lishi, o'ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: doston, ijrochilar, baxshilar, mubolag'a, mo'jizaviy tug'ilish, epik janr, ertak, fantastic qobiq, epik qahramon, xurmo mevasi, gumona.

Xalq og'zaki ijodining turli-tuman janrlari, ayni paytda xalqning tasavvuri, ijtimoiy-ma'naviy tafakkuri, dunyoqarashi, urf-odatlari va an'analari, milliy-ma'naviy qadriyatlarining tarixi va oynasidir. Ayniqsa, dostonlarda bunday imkoniyatlar juda katta. O'zbek xalq dostonchiligidagi "Go'ro'g'li" turkumi katta o'rin tutadi.

Ushbu beباho boylikni asrash, ularning bag'rida yashiringan sirli olamni tadqiq qilish masalasi hozirgi davrda dolzarb muammolar darajasiga ko'tarildi. Dostonlar professional ijodkor va ijrochilar bilan aloqador bo'lganligi sababli epik janrlarning boshqa turlariga qaraganda nisbatan jamiyat taraqqiyotining ancha rivojlangan davrlariga to'g'ri keladi. Ana shu sababdan kelib chiqqan holda dostonlardagi mo'jizaviy tug'ilish motivi ham ertaklardagiga qaraganda bir muncha farq qiladi.

Dostonlar epik ijodiyotda ertaklar bilan yonma-yon yashab kelayotganligi sababli epik qahramonning mo'jizaviy tug'ilishi motivida ko'pgina o'xshashliklar mavjud. Dostonlardagi mo'jizaviy tug'ilish Xorazm dostonlarida unchalik ko'p emas. "Go'ro'g'li" turkumiga kiruvchi "Xurmondali" dostonining Bola baxshi variantida bu motivga duch kelish mumkin. O'sha doston muqaddimasida hikoya qilinishicha, Rum shahrida Arslonboy ismli kishi befarzand bo'lib, tushida unga xurmo beriladi. Xurmoni jufti haloling bilan bo'lib yegin, degan taklif bo'ladi. Arslonboy mevani ayoli bilan bo'lib yeydi. Sal o'tmay ular qiz farzand ko'rishadi. O'sha qiz xurmo mevasi vositasida tug'ilganligi sababli unga Xurmo dali ismi qo'yiladi. Bu ism keyinchalik Xurmondali tarzida aytila boshlanadi. Shu narsa xarakterlik, "Xurmondali" dostonining ko'plab variant mavjud bo'lib, ularning birortasida ham ushbu motivga murojaat etilmagan.

"Go'ro'g'li" eposining 2004-yilda nashr qilingan kitobida "Xurmondali" ning Abdulla variant berilgan bo'lib, unda ushbu motiv chetlab o'tilgan. Demak, Bola baxshi variant qadimgi variantlari bilan aloqador bo'lishi mumkin. Odatta mo'jizaviy taxlitda tug'ilgan har qanday epik qahramon mo'jizaviy ishlarni amalga oshirishi shart. Shu jihatdan olganda Xurmondali faoliyati ushbu an'anaga mos keladi.

Xurmondali bilan kurashishga hech kimning qudrati yetmay qolgandan keyin asar voqealariga Go'ro'g'li aralashib, uni Xurmondali kurashga chorlaydi. Masala shunday taxlitda hal bo'ladiki, barcha pahlavonga bas kelib yurgan Go'ro'g'li ham qizdan yengilib, zo'rg'a o'limdan qutilib qoladi. Obraz portreti quyidagicha chiziladi: "Xurmondali ajab Go'ro'g'li og'a, dab qirqqat chakmon giyib, qirqquloch arqonni ham belina bog'lab bir yona chiqdi, borib yoqama-yoqa tutishdilar". Albatta tasvida mubolag'a ko'zga tashlanadi, biroq dostonlardagi birorta ayol portreti bu tariqa berilmaydi.

Xurmondali Go'ro'g'li ustidan g'alabaga erishadi. Uning barcha ishlari g'ayrioddii holatlarni tug'diradi.

Dostondagi ushbu ta'rif va tavsiflarning asosiy dalili sifatida Xurmondalining mo'jizaviy tug'ilishi dalil sifatida ko'rsatiladi.

Demak, mo'jizaviy tug'ilish g'ayrioddii ishlarning amalga oshishida asos bo'lib xizmat etadi.

"Go'ro'g'li" eposida Go'ro'g'lidan boshqa epik qahramonlar ham bo'lib, ular Go'ro'g'li faoliyatini to'ldirishadi. Ayollardan esa epik qahramon sifatida faqat Xurmondali obrazi berilib, u ham Go'ro'g'liga raqib sifatida tanlanadi.

Xurmondalining shaddodligi, jasurligi, o'zining kuch-qudratiga ishonchli ekanligi uning Go'ro'g'li bilan uchrashuvidanagi dialoglarda yaqqol ko'rindi:

-Go 'ro 'g 'li dar bilsang biza,
Oshirurman chamlibela,
Mindirurman o 'ng yon diza,
Nozli yor, suv bar ichgali.
-Dalixirmon derlar biza,
Oshirolmisan Chamlibela,
Quvdiraman cho 'ldan-cho 'la
Tush,o 'zing suvdan icha go 'r:

She'riy misralardan ko'rinish turibdiki, Xirmondali olamga dovrug'i ketgan Go'ro'g'lidan ham tap tortmaydi.Uning biror taklifini qabul qilmaydi,kurashadi va g'alaba qozonadi. Xirmondalining kurash bilan bog'liq faoliyati negizida yotadigan asosiy narsa kurashda yengan yigitga turmushga chiqishishadi.

Bu motiv oila qurishning qadimgi turlari bilan bog'lanib ketadi.Chunki qadimgi qahramohlik eposida qiz hamisha bo'lajak kuyoviga qator jismoniy shartlar qo'yan va ularning uddasidan chiqqan yigitgagina turmushga chiqqan."Xirmondali" dostonida esa shartlar bevosita qizning o'zi bilan bog'liq bo'lib,ikki shartning birinchisi kurashib yengish;ikkinchisi qo'shiq aytishuv musobaqasida ustun kelishdir. Doston finalidan ma'lum bo'lishicha,Xirmondalini hech kim kurashda yenga olmaydi. Eng oxirida uni qo'shiq aytishuv musobaqasida Oshiq Oydin yengib chiqadi.Oshiq Oydin qizni aytishuvda yenggach,uning taqdirini shogirdi Karamjon bilan bog'laydi.Shu taqiqa doston voqealari tugab, Xirmondalining sarguzashtlari nihoyalanadi.

Dostonlardagi mo'jizaviy tug'ilish Go'ro'g'li turkumiga kiruvchi "Go'ro'g'lining tug'ilishi"da ham uchratish mumkin.Go'ro'g'lining xalq bahodirining ajoyib-g'aroyib holda tug'ilishi va qahramonona yoshligini tasvirlovchi "Go'ro'g'lining tug'ilishi","Go'ro'g'lining bolaligi" bilan boshlanadi.Go'ro'g'lining onasi Bibi Hilol qornidagi olti oylik gumonasi bilan vafot etadi.Go'rda o'lik onadan bo'lajak qahramon tug'iladi.U tug'ilgandan keyin mozordan chiqib o'ynab yuradi,bolani podadagi echkilardan bittasi emizib boqadi.Bundan xabar topgan uning bobosi Jig'olibek bolani tutib olish yo'llarini izlaydi.Chunki Go'ro'g'lining otasi ham o'lib ketgan edi. Dastavval bolaning jinsini aniqlash muammosi tug'iladi.Natijada mozor yoniga qo'g'irchoq bilan otning egarini qo'yib ketishadi.So'ngra qarasalar,bola qo'g'irchoqqa qaramasdan egarga minib oladi.Shundan keyin uning o'g'il ekanlgiga amin bo'lishadi.Keyin egarga yelim yopishtirib,bolani unga mahkamlanganidan so'ng ushlab olishadi.Jig'olibek nevara ko'rib,ravshanlikka chiqdim,deb unga Ravshan ismini qo'yadi.Lekin u bola go'rda tug'ilgani uchun hamisha Go'ro'g'li laqabi bilan atalib ketadi.

Go'ro'g'li obrazining butun faoliyatini uning mo'jizaviy tug'lishi motivi asosida dalillanib boradi.Jumladan,unga 120 yosh beriladi.,epik ot G'irot uning hamisha yonida bo'ladi.Biror paytda yarador bo'lsa yaralari darhol bitadi.G'irot kerak paytda qanot bog'lab uchadi.Bularning hammasi epik qahramon faoliyatiga to'la mos keladi. Uning faoliyatidagi,umuman,hayotidagi ikkinchi mo'jiza pari avlodiga mansub bo'lgan Og'a Yunus pariga uylanishidir. Og'a Yunus pari Go'ro'g'liga xotin bo'lishi bilan birga lozim bo'lgan paytda unga homiylik ham qiladi.Uning taqdirini bashorat qiladi,xavf-xatardan ogohlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, ajdodlarimizning qahramonligi, ularning har qanday dushman oldida yengilmasligini darslarda o'quvchilar ongiga singdira borib, ularni ana shu ajdodlarimizga munosib tarzda tarbiyalashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshonqulov J .Epik tafakkur tadriji- Toshkent:Fan,2006
2. Imomov K. O'zbek xalq prozasi,Toshkent:Fan,1981
3. Ro'zimboyev S.Xorazm dostonchiligi epik an'analari,Urganch.2007
4. Go'ro'g'li,Urganch,"Xorazm",2004
5. Go'ro'g'lining tug'ilishi.Yunus pari.-Toshkent:G'G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti.

KITOB MUTOLAASI VA KITOBOXONLIK MADANIYATINI OSHIRISH

*Arabboyeva Dilrabo Zakirovna
Andijon viloyati Ulug'nor tumani
22-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.
Tel:99 609 14 70.*

Annotatsiya: Kitobxonlik har bir millatning ma'naviy- ma'rifiy qiyofasi, uning ajdodlardan qolgan boy ma'naviy merosga hurmat va ehtiromni belgilab beruvchi vositadir. Yosh avlodni halol va pok hamda chinakkam vatanparvar etib tarbiyalashning ularning ezgu g'oyalar asosida kamol toptirishning ayrim fuqarolar qalbidagi boqimandalik kayfiyatini maxv etib ,jamiyatda mehnatsevarlik muhitini yaratishning ,manashu vatanda yashayotgan har bir insонning ko'nglida shu yurtning ertangi istiqboli uchun daxldorlik hislarini uyg'otishning eng muhim omili bu kitobxonlikdir.

Kalit so'zlar: "Eng kitobxon maktab", "Eng kitobxon oila ", "Eng faol kutubxonachi"

Biz faqat kitob orqaligina jamiyatda sodir etilayotgan huquqbazarlik va jinoyatlarni jilovlashimiz ,kattalarni kichiklarga samimiyl hurmatini,kichiklarni esa kattalarga cheksiz izzatini shakllantirishimiz ,mo'ysafid otalarni,mo'tabar onalarni haqiqiy nasixatgo'y etib tarbiyalashimiz, har bir soha vakilini o'z ishiga sadoqat va vijdon bilan yondashmog'ini ta'min etishimiz mumkin.

Shu borada bugun biz qay darajada kitobxonmiz degan haqli savol tug'iladi. Yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish uchun biz kattalar ,ota-onalar o'zimiz kitob o'qiyapmizmi?

Bugun mamlakatimizda ma'naviy islohatlar jarayoni sifat juhatdan o'zining yangi yuksaz pag'onasiga qadam qo'ydi.Jamiyatimiz hayotida bebaho va betakror qadriyat va an'analarni qaror toptirishga ,xususan ,xalqimiz,ayniqsa ,yosh avlodning ma'naviy -intelektual salohiyati ,ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda ,ona Vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol shaxsmi tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan kitobxonlik madaniyatini oshirishga alohida e'tiborning mahsuli sifatida qabul qilingan "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish ,kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora -tadbirlar dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori soha taraqqiyotiga keng yo'l ochgan tom ma'nodagi muhim hujjat bo'ldi.

Natijada kitobxonlar ,kutubxonachi va targ'ibotchilar o'rtasida "Eng kitobxon maktab", "Eng kitobxon oila ", "Eng faol kutubxonachi" kabi ko'rik -tanlovlarning saralash va respublika bosqichlarini o'tkazish belgilandi.Millatimiz kelajagiga daxldor bo'lgan mazkur masalaning ahamiyatini hisobga olib ,bu borada jamoatchilik vakillari-yozuvchilar,olimlar,o'qituvchilar,ota-onalar mas'ul ekanliklarini unutmasligimiz lozim.

Foydalanimgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». - T.: O'zbekiston, 1997-yil.
2. O'zbekiston Respublikasining «ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 1997-yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6- apreldagi 187-sun qarori
4. Forobiy. «Fozil odamlar shahri». - T.: Abdulla Qodiri nomidagi xalq merosi. nashriyoti, 1993. 182-184-185-b.
5. Farberman B.L. Progressivnie pedagogicheskie texnologii.-T.,1999, st.3.
6. Bozorova M, Norpo'latova X. —Ta'limni faollashtiruvchi metodlar, Metodik qo'llanma TermDU ilmiy kengashida ko'rib chiqilib nashrga tavsiya qilingan, 2010 yil
7. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. T., 2010-yil
8. Mallayev O. Yangi pedagogik texnologiyalar. T. 2000-yil 25. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Karshi «Nasaf», 2000-yil
9. To'xliyev B. , Shamsiyeva M. , Ziyodova T."O'zbek tili o'qitish metodikasi", Toshkent, Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.
10. Ziyomuhamedov Abdullayeva B.Sh. Ilg'or pedagogik texnologiya: Nazariya va amaliyot «Ma'naviyat asoslari» darsi asosida ishlangan uslubiy qo'llanma.-Toshkent, Abu Ali Ibn Sino nomli tibbiyot nashriyoti, 2001-y
11. Ziyomuhamedov B., Tojiev M. Pedagogik texnologiya. T:, 2009-yil 12.Usmonov K. , Xayitov A. "Ona tili va adabiyot fanlarini o'qitishda ta'lim texnologiyalaridan foydalanish. Toshkent – 2011.

ADABIY TANQID – BADIY KAMOLOT, MA’NAVIY TARAQQIYOT

*Axrорора Maxbuba Akbarovna
Samarqand viloyati Payariq tumani
88-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon:+998(99)7123217*

Annotatsiya. Insonga ma’naviyati tufayli mavjudodlar orasida toj kiydirildi, komillik sari intildi. Barcha go‘zalliklar, yaxshiliklar ma’naviyati yuksak kishilar tomonidan yaratiladi. Ma’naviyat esa kitob vositasida, uni tushunish va to‘g‘ri baholay olish orqali shakllantiriladi. Bu o‘rinda tanqidiy fikrlash ham muhim o‘rin tutadi. Maqolada shu kabi fikrlar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Inson, adabiyot, qalb ehtiyoji, sharq adabiyoti, millat dardi, tanqidchilik, badiiy asar saviyasi, ma’naviy ehtiyoj, insoniy fazilatlarni shakllantirish, o‘z-o‘zini tarbiyalash, tanqidiy fikrlash, komil inson.

Inson shunday mahluqotki, u yer yuziga shoh etib yaratildi. Barcha mavjudotlardan ayro holda ong, tafakkur va til in’om etildi. Tangri taolo bandalarini shu qadar suydiki, uning uchun minglab mo‘jizalar hadya etdi. Shunday mo‘jizalardan biri **adabiyotdir**. Biz bugun bu ulug‘ ne’matni qadrlab, undan bahramand bo‘la olyapmizmi? Bugungi kunda yaratilayotgan adabiyot namunalari qalb ehtiyojlarini qondirishga qodirmi, u hamon “Sharq adabiyoti” nomini oqlayaptimi?

Ba’zi adabiyotshunoslarning fikricha :“Bugungi kunda tanqid qilishga loyiq asar yo‘q”. Nima uchun shunday? Nega XX asr o‘ta tahlikali, og‘ir davr bo‘lsada bu davrda umrboqiy asarlar yaratildi? Zamonaning zayli bilan jisman yo‘qlikka mahkum etilgan bo‘lsada, millat dardini qalbiga jo qilgan millat farzandlari yetishib chiqdilar va hamon millat farzandlari qalbiga, ma’naviyatiga ilohiy bir nur berib turibdi.

Xo‘sish nega bugungi kunda adabiyot maydonida manaman degan yetuk asarlar sanoqli? “Adabiyot millat ma’naviyatining ko‘zgusi”, “Adabiyot hayotning in’ikosi” kabi qator jumlalarni yodga olar ekansiz yurak orqaga tortib ketadi. Dilda bir hadik bilan andishали savol yuzaga keladi. Axir, adabiyotning bu ahvoldaligiga sabab nima? Hayotimiz shunchalik sayozmi, ya’ni qalamga olishga arzirli mavzu yo‘qmi, yoki o‘zbek millatining buyuk ma’naviyati zamon ko‘lankasida o‘z aksini adabiyotda ko‘rsata olmay qoldimi? Millat farzandi bo‘lgan har bir insonni shu kabi qator savollar, shuningdek, bu muammoni qanday bartaraf etish mumkin degan o‘y butun ong-u shuurini egallaydi va qalbini kemiradi.

O‘zbek adabiyoti tarixi va o‘zbek tanqidchilik tarixi kabi sohalarni chuqurroq o‘rganib tahlil qilsak, bugungi kun bilan qiyoslasak bu muammoning sababini ko‘rgandek bo‘lamiz. Abdulla Qodiriy ta’biri bilan aytganda “Moziyg‘a nazar solmoq hayrli”.

XX asrda adabiyotimiz anchayin taraqqiy etdi. Ayni shu davrda tanqidchilik ham birmuncha shakllangan edi. Savol tug‘iladi... Yetuk adabiyot namunalarining mavjudligi tanqidchilikning shakllanishiga sabab bo‘ldimi, yoki tanqidchilik yetuk badiiy asarlar yaratilishi uchun omil bo‘lib xizmat qildimi?

Bu jihatlarni tahlil qilar ekanmiz masalaning mohiyati oydinlashgandek bo‘ladi. Shu o‘rinda ta’kidlab o‘tish kerakki bu davrdagi tanqidchilik adabiyotimiz uchun katta yo‘qotishlarga ham sabab bo‘ldi (Qodiriy, Cho‘lon, U.Nosir va boshqalarni yodga olishimizning o‘zi yetarli). Ammo tanganing ikki tomoni bor deyishadi. Shuning uchun biz bu borada fikr yuritganda hukmron mafkuraning salbiy oqibatlariga emas, balki badiiy asarning saviyasiga e’tiborimizni qaratmog‘imiz maqsadga muvofiqdir. Zero, bugungi kunda adabiyotimiz tazyiq o‘tkazuvchi mafkuradan holi.

O‘ylab qaraylik, XXI asrni kelajak avlodlar qanday badiiy asarlar bilan taniydarlar, bizning zamonamizdagi adabiy muhit haqida tasavvurlari qay darajada bo‘ladi. Biz badiiyat sohasida ularga nima bera olamiz? Shu va shu kabi savollarning nihoyasi bormikan! To‘g‘ri, XXI asr axborot texnologiyalari, yuksak imkoniyatlар asri. Ammo shuni qayta-qayta ta’kidlash, kerak bo‘lsa hayqirish lozimki hech bir yuksak taraqqiy etgan texnologiya insonning ma’naviy ehtiyojini qondira olmaydi. Adabiyot esa shu ma’naviy ehtiyojni qondirish bilan birga millatning ko‘ngil ko‘zlarini ravshanlashtiradi, kitobxonda insoniy fazilatlarni shakllantiradi, odam bolasi adabiyot orqali o‘zini-o‘zi tarbiyalayotganini sezmay ham qoladi. Aytingchi qaysi yangi texnologiya yoki dastur inson qalbini tarbiyalashga qodir.

Adabiyotimizning yo‘lchi yulduzi Cho‘lpon “Adabiyot nadur” maqolasida bu borada shunday deydi: “Hech to‘qtamasdan harakat qilib turg‘on vujudimizga, tanimizga suv-havo naqadar zarur bo‘lsa, maishat yo‘lida har xil qora kirlar ila kirlangan ruhimiz uchun ham shul qadar adabiyot kerakdir. Adabiyot yashasa, millat yashar. Adabiyoti o‘lmag‘an (bo‘lmagan) va adabiyotining taraqqiysiga cholishmagan va adiblar yetishtirmag‘an millat oxiri bir kun hissiyotdan, o‘ydan, fikrdan mahrum qolub, sekin-sekin inqiroz bo‘lur. Muni inkor qilib bo‘lmas. Inkor qilg‘on millat o‘zining inqirozda ekanini bildirur”.

Bugungi kunning eng dolzarb, kechiktirib bo‘lmaydigan masalasi ham inson qalbini tarbiyalash bo‘lib, buning uchun esa asosiy vosita bo‘lgan badiiy adabiyotni shakllantirishdir. Axir, jadidlar ham o‘zlariga quroq qilib adabiyotni tanlagan edilar-ku.

Adabiyot daraxtimizning yaxshi hosil berishi bizning tanqidiy fikrlay olishimizga, badiiy asarni qanday anglashimizga bog‘liq. Zero, tanqid-kelajak mevasi. Shunday ekan bugungi kunning dolzarb muammosi yoshlarni tanqidiy fikrlashga o‘rgatishdir. Bu o‘rinda bizdan o‘ta ehtiyyotkorlik talab etiladi. Chunki tarix shuni ko‘rsatadiki, tanqidiy fikrlash –bu asar haqida salbiy munosabat bildira olish emas, balki unga insoniylik jihatidan baho bera olishdir. Agar o‘quvchi tanqidiy fikrlay olsa asarni saralay oladi.

Adabiyotimiz ravnaqida tanqid va tanqidchilikning o‘rni qay darajada bo‘lishi kerakligi haqida yetarlicha tushuncha hosil qilish kerak. Bu vaziyatda quyidagi fakt ni keltirish maqsadga muvofiqdir. Tolstoyning kundaliklarida shunday yozuv bor: “Belenskiyning “Pushkin haqida”gi maqolasini o‘qidim- ajoyib. Men Pushkinni faqat endi tushundim”. Abdulla Qahhor ham tanqidchi asarni kitobxon tushunishi uchun yordam berishi kerakligini ta’kidlagan.

Fikrlarimizni umumlashtirib xulosa chiqargan holda biz oldimizdagи maqsadni belgilashimiz va bu maqsadga erishish uchun dolzarb vazifalarni qo‘ymog‘imiz hamda baholi qudrat bu vazifalarni uddasidan chiqmog‘imiz kerak.

Avvalanbor, shuni anglab yetib his qilaylikki, o‘zbek millatining taraqqiyoti bizning qo‘limizda. Bu so‘zning mas’uliyati, yuki benihoya og‘irdir. Inson farzandlarini kitobga cheksiz mehr, adabiyotga muhabbat ruhi bilan tarbiyalash orqali bosh maqsadimiz bo‘lgan komil inson tomon ulug‘bir qadam qo‘yiladi.

Foydalanimizda adabiyotlar ro‘yxati:

1. I.A.Karimov. Yuksak ma’naviyat- yengilmas kuch. T.: Ma’naviyat, 2008.
2. I.A.Karimov. Adabiyotga e’tibor –kelajakka, ma’naviyatga e’tibor. T.: 2009.
3. Cho‘lpon. “Adabiyot nadur” maqolasi.
4. www.ziyouz.uz

MAKTAB DARSLIGIDA "LUSON UT-TAYR" DOSTONI TAHLILI

*Chintasheva Gulnoza Sheraliyevna
Sirdaryo viloyati Boyovut tumani
47- umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.*

Annotatsiya:“Bugungi shiddatli davrda chinakam ma’naviyatli va ma’rifatli odamgina inson qadrini bilishi,o’z milliy qadriyatlarini,milliy o’zligini anglashi,erkin va ozod jamiyatda yashashi,mustaqlil davlatimizning jahon hamjamiyatida o’ziga munosib o’rinni egallashi uchun fidoyilik bilan kurasha olishi mumkin.”

Kalit so‘zlar: “Talab”,”Ishq”,”Ma’rifat”,”Istig‘no”,”Tavhid”,”Hayrat”,”Fano” Albatta,o’tgan yillar mobaynida biz o’zligimizni anglab yetdik: ozod va obod yurt farzandlari, buyuk ajdodlar vorislari ekanligimiz bitmas tunganmas ilhom baxsh etadi.

Ana shunday ajdodlarimizdan biri bo‘lgan Mir Alisher Navoiyning asarlarini o‘rganishga bo‘lgan e’tibor necha asrlar o’tgan bo‘lsa hamki hali hanuz o’z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. Bunga buyuk mutafakkir asarlarining chin insoniy tuyg‘ular,ezgu fazilatlar,bunyodkorlik va komil inson g‘oyalarining ilgari surilishini asosiy sabab sifatida ko‘rishimiz mumkin.Shunday ekan yosh avlodni barkmol inson qilib yetishtirish uchun milliy va umumbashariy qadriyatlarimizni,buyuk mutafakkirlarimizning ma’naviy me’rosini yaxshi bilishimiz va ularni darslarga tadbiq etishimiz lozim. Alisher Navoiyning “Lison ut-tayr”dostoni ham maktab darsligida to‘liq o‘rganilmasada,8-sinf ona tili darsligida asardan ayrim parchalar berib o‘tilgan. Darslikda berilgan parcha bilan tanishishdan oldin doston haqida o‘quvchilarga quyidagi ma’lumotlarni berish tavsiya etiladi.

“Lison ut-tayr”1498-1499-yillar davomida yozib tugatilgan Navoiyning so‘nggi dostonlaridan biridir. Shoir yoshligida Farididdin Attorning “Mantiq ut-tayr”(Qush nutqi) asarini sevib o‘qigan. Ushbu “Lison ut-tayr”(Qush tili)asarini unga javoban yaratgan. Asar turkiy tilda bo‘lsa-da, Navoiy unga o‘zining “Foni”taxallusini qo’llagan. Asar qushlarning suhabatga to‘planishidan vaadolatli podshoni izlash qarori bilan boshlanadi.Hudhud Semurg‘ degan qush borligini aytib, uning afsonaviy ta’rifini beradi. Lekin Hudhud Semurg‘ga yetishish g‘oyat mushkulligini tushuntirib, bu yo‘lda azobu uqubatlar chekish muqarrarligini uqtirib o‘tadi. Qushlar uni izlashga ahd qiladilar va bu yo‘lda ular “Talab”,”Ishq”,”Ma’rifat”,”Istig‘no”,”Tavhid”,”Hayrat”,”Fano” nomli yetti vodiyni kezadilar va “Ma’rifat”vodiysida o‘zlarining Semurg‘ ekanliklarini anglab yetadilar.

Asarda shoir bir qator hikoyalari keltirgan bo‘lib,ularda inson mehnatining qadrsizligi,boylikka hirs qo‘yishning fojiali oqibatlari,tama’girlik va tekinxo‘rlikning yomon illat ekanligi qalamga olinadi va ayyorlik,firibgarlik,johillik,xayolparastlik,uquvsizlik kabi xislatlar qoralanadi.

O‘quvchilarga asar haqida qisqacha ma’lumot berilgach,darslikda”Lison ut-tayr”dostonining “Talab”vodiysidan berigan parcha yuzasidan ifodali o‘qish mashqi bajariladi va lug‘at so‘zlarning izohi topilib,lug‘at daftarga yoziladi.

TALAB VODIYSI

*Chun talab vodisig‘a qo‘ysang qadam
Ollinga har dam kelur yuz ming alam.
Har dam anda yuz malolat yuzlanur,
Har nafas ming sa‘b holat yuzlanur.
Istamak ranji ko‘ngulni zor etar,
Topmomog‘liq ruhni afgor etar.
Jonni kuydurmak bo‘lib mahrumliq,
Vaslining mi’odi noma’lumliq.
Ranju ko‘shish sanchibon jismingga nesh,
Dardu noyob aylabon joningni resh.
Istabon topmay duri noyobni,
Mundadir tark aylamak asbobni.
Mol-u mulk har nedur solikka band,
To‘rt takbiri fano urmoq baland.*

O‘quvchilar ushbu she’riy parchaning nasriy bayonini mustaqil ravishda bajaradilar va dars davomida o‘qituvchi ko‘magida uni to‘ldirib, yaxlitlab boradilar. Masalan, ”Talab” vodiysi sifatining nasriy bayoni asarda quyidagicha talqin qilingan.

Talab vodiysiga qadam qo‘ysang, oldingga har dam yuz ming dardu alam duch keladi. Har dam unga yuz malomat, har nafas ming o‘zga holat yuzlanadi. Istamoqlik ranji ko‘ngulni zor etadi, lekin topa olmaslik ruhni abgor etadi.

Bunda jonni kuydirish mahrumlik, vasnga erishish noma'lumlik bo‘ladi. Mashaqqat va kulfatlar jismingga nish sanchib, behad ulkan dard jismingga pora-pora qiladi. Sen noyob durni qo‘lga kiritishni xohlaysan, ammo uni topa olmaysan. Buning uchun dunyo asboblarini tark etmoq zarurdir.

Solik o‘z yo‘lida g‘ov bo‘ladigan mol-u mulk va boshqa narsalardan voz kechib, foniylikning to‘rt yo‘lini baland ovozda ulug‘lamog‘I kerak.

O‘qituvchi dars jarayonida pedagogik texnologiya asosida o‘quvchilarning ongidagi ilg‘or kuchlariga tayanib ijodiy kamolotiga ijobiy ta’sir etishi natijasida darslarni tashkil etishlari lozim. O‘qituvchi va o‘quvchi orasidagi bu ijobiy hamkorlik o‘zaro aloqa vositasini vujudga keltiradi. Bunda tarbiya natijasining samarali bo‘lishi, tarbiyaviy jarayonni tashkil etish usullari, vositalari va shakllaridan mohirona foydalanishga va ularni uyg‘unligini ta’minlashga bog‘liq.

Muammoli ta’lim, evristik ta’lim, tadqiqotchilik ta’limi rivojlantiruvchi talimning asosiy yo‘nalishlari bo‘lib, bu texnologiya va usullar yordamida darslarni tashkil etish o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, xulosa chiqarishga o‘rgatadi.

Ona tili va adabiyot darslarida turli xil texnologiya va usullarni qo‘llash o‘quvchilarni o‘z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o‘z fikrini boshqalarga o‘tkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan bir qatorda o‘quvchilarni o‘quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etishga o‘rgatadi.

Darslarda rivojlantiruvchi ta’lim texnologiya hamda usullardan foydalanish ta’lim tarbiya jarayonida o‘quvchilarning faolligi va qiziquvchanligini muntazam ravishda rivojlantirib boradi. Oddiy o‘quvchini mutolaa qiladigan, mutolaa qiladigan o‘quvchini tushunadigan, tushunadigan o‘quvchini tahlil qiladigan, tahlil qiladigan o‘quvchini xulosa chiqaradigan o‘quvchiga aylantiradi.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. T.:2008.
2. Qodirov M.Ne’matov H Ona tili 8-sinf darslik. T.2019.
3. A.Navoiy.”Lison ut-tayr” T.1984

MIRTEMIRNING SHE'RLARIDA FOLKLORNING IFODALANISHI

*Dehqonova Dilafruz Abdurahimovna
O'zbekiston tumani 18-maktab
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel: 91-367-03-53
e-mail:dehqonova18@mail.ru*

Annotatsiya: maqolada Mirtemirning o'zbek she'riyatidagi o'rni, lirkasining o'ziga xosligi, she'rlari va badiiy jihatdan yuksak dostonlarida folklor an'analarining ifodalanishi kabi masalalar yoritilgan

Kalit so'zlar: shoir, she'r, lirika, xalq og'zaki ijodi, badiiylik, poeziya

O'zbekiston xalq shoiri Mirtemir XX asr o'zbek she'riyatini tom ma'nodagi lirik she'rlar va badiiy yuksak dostonlar bilan boyitdi. Uning asarlarida xalq hayotining nafasi ufurib turadi, inson qalbi eng teran jihatlari aniq ko'rindi, ona yurtning turfa xil ranglari jilolanadi. Komil Yashin ta'kidlaganidek: „Mirtemir o'zbek yangi she'riyatining tamal toshini qo'ygan ustoz, oqsoqol shoirlarimizdan. U g'oyatda mehnatkash, jafokash, hassos, bilimdon, kamtar, zukko so'z san'atkordir. Vatanparvar shoir mumtoz adabiyotimizning barhayot an'analarini, xalq o'g'zaki ijodini chuqur o'rganib, o'zbek adabiyotini boyitdi, hozirgi zamon she'riyatimizni yuksaklikka ko'tarishda zo'r kuch sarf etdi“.¹ O'zbek munaqqidlari Mirtemirni „o'zbek she'riyatining bobodehqoni “deb ataganlarida haq edi. Chunki, Mirtemir butun ijodi umri mobaynida o'tkinchi zamon hodisalari, siyosiy shiorlarga hozirjavoblikdan ustun turadigan chinakam she'riyatni yaratishga muvaffaq bo'ldi. Shoir haqiqiy she'rning umrboqiylik sirlarini teran xalqchillikda deb bildi. Bunday xalqchillik Mirtemir she'rlarining g'oyaviy kompozitsion vujudida qon kabi aylanadi, unga latiflik va serma'nolik bag'ishlaydi. Xususan, „Qarqaralik“ she'rida folklor ruhi juda yorqin sezildi. Uni o'qiganingizda ruhingizga iliq, mayin va yoqimli bir his kirib kelayotgandek tuyuladi.

*Qarqaralik, qaydan kelding qoshimga,
Qaydagi savdoni solding boshimga.
Qaydagi savdoni solding boshimga,
Qota ko'rma qatron mening oshimga*

Ko'ramizki, „Qarqaralik“ she'rining misralaridagi tuyg'ular oqimi xalq laparlari bilan ohangdosh ekan. Xo'sh, bu ohangdoshlik aniq holda nimalarda o'zini namoyon qiladi? Mirtemirning mazkur she'rida folklor motivida loaqal birorta maqol ham yo'q. Ammo, undagi folkloriga yaqinlik, folklorona ohangni nimalar yuzaga chiqaradi? „Qarqaralik“ she'riga mana shu savollar bilan yondashsak, adib badiiy mahoratining muayyan qirrasini anglash mumkin bo'ladi. Bizningcha, Mirtemirning mahorati ayni xolatda xalq she'riyatiga xos poetik san'atlar vositasida oydinlashadi. Ma'lumki, xalq og'zaki badiiy ijodiyoti janrlari shaklan rang-barang stilistik shakllar kombinatsiyasiga asoslanadi. Chunonchi, xalq laparlaridan yuqorida keltirilgan parchada alliteratsiya va fonik anaphora san'atlarining uyg'unligini ko'ramiz. Xuddi mana shu uyg'unlikni „Qarqaralik“ she'ridan yuqorida keltirilgan parchada ham yaqqol ko'zga tashlanadi. Ya'ni, to'g'ri misradan chuqur til orqa „Q“ tovushi ham bo'yiga, ham eniga „xokimlik qilayapti“. Birinchi misrada to'rt karra takrorlangan „q“ undoshi „k“ bilan birgalikda yaxshi bir oxangni vujudga keltiradi: Qarqaralik, qaydan kelding qoshimga.. misrada undosh tovushlarning takroriga asoslangan mana shunday oxangdoshlik she'rshunoslik tilida konsonant alliteratsiya deb yuritiladi. Ikkinci, uchinchi misralarning o'rtasida takrorlanib kelgan „savdo solding - savdoni solsang“ birikmalari asosida, shuningdek, to'rtinchisi misradagi „qota ko'rma qatron“ gapida ham shoir tamonidan ataylab tuzilgan ohangdosh undoshlar takrorini ko'ramiz. Endi, she'rdagi poetik obrazning xalqchil talqini masalasiga to'xtaladigan bo'lsak. Tahlil uchun ixtiyoriy masalan ikkinchi bandni tanlaymiz.

*Qosh ustiga qo'ndiribsang qarqara,
Qora soching qora tunda marmara,
To'lqinida koshki o'zim cho'milsam
Shaydoyingman, gar qarama, gar qara.*

¹ Mirtemir. Asarlar. 1-jild.-T.:1980,5-bet.

Qarqara-tillaqoshning attorlik ustaxonalarida oddiy misdan yasalgan, bozorlarda kambag‘allarning qizlari sotib oladigan turi bo‘lib, asardagi lirik qahramon qoshi ustiga qarqara qo‘ndirilgan qizning shaydosi. Ammo, u qiz sho‘xlik qilib, qahramonga mayl va mehribonlik ko‘rsatmaydi. Shunga qaramay, shaydo ko‘ngil hayol va orzu bilan yashaydi. Bandning birinchi va to‘rtinchi misralari bizningcha, „cho‘milsam“ so‘zini e’tiborga olmaganida, xalqning to‘pori she’riyatiga hamohangdir, ikkinchi va uchinchi misralarda esa, shoirning individual uslubi, hamda klassik she’riyatimizning obrazlilik an’analari ustunlik qiladi. O‘zbek qizlarining sochi, odatda qora bo‘ladi. Tun ham, tabiiyki, qora rangda. „Qora soching qora tunda sharshara“ degan misrada shoir “qora” so‘zini nima uchun ikki karra ishlatgan? Buning sababi, bizningcha, misrada va umuman, bandda evfoniya hosil qilish uchun „qora“ so‘zining takrori orqali alliteratsiya san’ati qo‘llanilgan.

Mirtemirning lirik qahramoni tunda ana shu sharsharaning to‘lqinida cho‘milishni orzu qiladi. Shunga o‘xshash obrazli holat A. Oripov tomonidan ham „tepamda tun kabi quyuladi soch“ qabilida qo‘llanilgan. Shoirning mahoratini yana boshqa asarlarda ham ko‘rishimiz mumkin. Buning boisi shuki, og‘izdan-og‘izga o‘tib kelgan, buvilar tomonidan entikib aytilgan cho‘pchaklar, ertaklar, afsonalar shoir qalbiga singib ketgan edi. Xalq og‘zaki ijodiyotini u o‘zining oliy maktabi deb hisoblaydi. Xalq poeziyasining samarali ta’siri Mirtemirning ijodida ikki xil ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, shoirning ko‘pgina she’rlari bevosita xalq poeziyasini namunalariga taqlid qilib yoziladi. Shoir xalq qo‘shiqlarining shakli, qofiya va radiflar tartibi, ichki qurilishi ritmikasini olib, ularda yangicha mazmunni ifodalaydi. Bunday she’riyat ko‘proq qo‘shiq usulida yozilib, chuqur lirizm bilan sug‘orilgan bo‘ladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Azizov Q. Mirtemir. Toshkent. G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1969.
2. Karimov N. Bitta o‘zim bilaman. “Sharq yulduzi”, 1991, 5-son.
3. Xalilov T. Mirtemir mahorati. Toshkent, G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1980.4. Sharafiddinov O. Mirtemir. „Birinchi mo‘jiza“ kitobida. Toshkent, G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1979.

ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARNI BADIY ASAR O'QISHGA QIZIQTIRISHDA O'QITUVCHINING O'RNI

*Toshkent viloyati Angren shahar
43-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyoti o'qituvchisi
Dushayeva Nasiba*

Annotatsiya: Kitob - ma'naviy xazina. Har bir inson hayoti davomida bir qancha kitoblar mutolaa qilishga ulguradi. Ulardan zavqlanadi, ular bilan birga yashaydi. Sakkinchi mo'jiza sifatida e'tirof etiladigan kitob inson qalbining chinakam hamrohi, aql va fikr qayrog' idir.

Kalit so'zlar: Frensis Skott Fitsjeraldning "Buyuk Getsbi", Sol Bellouning "Xendersen – yomg'ir qiroli", Ayris Merdokning "Qo'ng'iroq" nomli kitoblari

Shiddat bilan taraqqiylashib borayotgan tamaddun asrida yashayapmiz. Rango-rang, inson ong-u tafakkuriga tez ta'sir eta oladigan g'oyalar, fikrlar shu qadar ko'pki, ularni "hazm qilishimiz" oson bo'lmaydi. Saragini sarak, puchagini puch deydigan eng muruvvatli ustoz bu – yaxshi kitoblardir. Binobarin kitobxon hayot in'ikosi deb atalmish kitobdan hayot darsini oladi, yaxshi va yomonni, oq va qorani ajratishni o'rganadi.

Bolalarda kitobxonlik madaniyatini yanada yuksaltirish, bu boradagi ko'nikmalarni yanada kamol toptirish hozirgi kun o'qituvchisidan, ayniqsa, ona tili va adabiyot fani o'qituvchisidan katta mas'uliyat talab qiladi.

Kitob terapiyasi - bu tushuncha sizga qanchalar tanish? Bilasizmi, Britaniyada g'ayrioddiy kasb – kitob terapevti mutaxassisligi tashkil etilganiga ancha bo'lgan. Ushbu sohada ruhiy muammolar qurshovida qolgan kishilarni kitobga jalb qilish dasturi asosida ish yuritadigan mutaxassislar faoliyat ko'rsatadilar. Masalan, iqtisodiy inqirozdan xavotirga tushgan o'rta yoshdagi kishiga tashxis qo'yishda Frensis Skott Fitsjeraldning "Buyuk Getsbi", Sol Bellouning "Xendersen – yomg'ir qiroli", Ayris Merdokning "Qo'ng'iroq" nomli kitoblari tavsiya etilgan. Xonimlarga esa turmush qurayotgan dugonasiga Odri Niffenegger qalamiga oid "Vaqt sayyohining rafiqasi", Tom Robbins yozgan "Jaz ohanglari" kitobini sovg'a qilish tavsiya etiladi.

Bizning jamiyatimizda esa kitob terapevti mutaxassis vazifasini o'qituvchi bajaradi. O'quvchida boshlang'ich sinflardayoq kitob mutolaasi ko'nikmasi shakllanib ulgurgan bo'ladi. Endi yuqori sinflarda ona tili va adabiyoti o'qituvchisiga bu ko'nikmani rivojlantirish vazifasi qo'yildi. Bu ulkan vazifa dars jarayonlarida amalga oshirib boriladi. Masalan, 8-sinf adabiyot darsida "Asqad Muxturning "Chinor" romanini o'rganish" mavzusini o'rganish asnosida asar qahramoni Akbarga "Chinorning mo'rt bargi" deb berilgan ta'rifni tushuntirayotgan o'qituvchi bevosita asarning markaziy qahramoni Ochil buva haqida so'zlaydi, shuni o'zidayoq o'quvchida ushbu romanining to'liq matnini topib o'qish ishtiyoqi paydo bo'ladi. Ko'rinish turibdiki, o'qituvchi o'z o'quvchilarini kitob o'qishga chirolyi usulda da'vat qila oldi.

Kitoblar kattami, kichikmi inson qalbining eng nozik, ko'rinnas torlarini chertishga qodir bo'lgan buyuk mug'anniydir. Qachonlardir odamlar uzun qish kechalarida to'p-to'p bo'lib, issiq sandalga oyoq uzatib kitobday buyuk mug'anniyaga qulqoq tutishgan. Undagi mazmunni qalblariga jo qilishgan. Balki shuning uchun ham og'ir yillarning og'riqlaridan omon chiqishgandir...Xuddi shuni o'qituvchi o'quvchiga dars jarayonida yetkazib berishi ma'naviy xazinamiz bo'lgan bebaho kitoblarning asrlar to'fonidan, A.Qodiriy kabi zakovat peshvolarinining zalvorli asarlari qatag'on to'polonlaridan o'tib kelganligi, ajdodlar merosi avlodlar uchun o'lmas qadriyat ekanligini yetkazib berishi milliy istiqlol tarbiyasining bir bo'lagidir.

Eng og'ir va anduhli yillarning hamrohi, hamrozi bo'lgan KITOBLAR bugungi yorug' kunlarda bizga - oilaning otasidan tortib eng jajji bolasigacha hamdamni bo'lmosg'i darkor!

Gruzin kelinlarning sepida albatta Shota Rustavellining kitobi bo'lar ekan. Bu chindanam yuksak qadriyat. Shu kabi qadriyatliga, "bir farzandga bir kitob" degan an'analarga biz ham kirishaylik, aziz zamondosh! Tug'ilgan kunlarimizni qadah so'zları emas, kitob sovg'a qilish an'analari bezasin mudom! Xuddi shu fikrni ota-onalarga yetkazish, oilada kitobxonlik an'analarni kengaytirish hozirgi kunning dolzarb masalasidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 13 sentyabr kuni qabul qilingan PQ-3271 sonli "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutoaalasi va

kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi qarori ijrosi yuzasidan joylarda kitobxonlik, mutolaa madaniyatini targ‘ib qilishga qaratilgan tadbirlar davom etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchi yoshlarda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash ularni kitobni sevib o‘qishga o‘rgatish barchamizning vazifamizdir. Zero, kitobga oshno kishidan hech vaqt yomonlik chiqmaydi, kitob insonning ma’naviyatini, intellektual salohiyatini yuksaltirish, dunyoqarashini kengaytirish, tafakkurini charxlashda muhim o‘rin tutadi. Farzandlarimizga kitob o‘qishni targ‘ib etishimiz va albatta ularga o‘rnak bo‘lishimiz lozim.

«KUNTUG‘MISH” DOSTONI MATNI USTIDA ISHLASH METODIKASI

*Hafizova Odinaxon Maxamatovna
Asaka tumani 57-umumta'lim maktabining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq dostonlarining o‘quvchilar tarbiyasidagi ahamiyati, “Kuntug‘mish” dostonini o‘rganishda foydalanish mumkin bo‘lgan interfaol usullar haqida bir qator tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: badiiy adabiyot, xalq dostonlari, “Kuntug‘mish” dostoni

Badiiy adabiyot – so‘z san’ati. Bu san’at shu qadar qudratliki, inson qalbining nozik tuyg‘ularini chertib o‘tishga qodir. Bu san’at turi inson qalbini tarbiyalashga qodir. Badiiy adabiyotning yana bir muhim jihatni ham bor. U ham bo‘lsa, adabiyotda muayyan millat hayotiga daxldor jihatlarning aks ettirilish masalasiadir. Chunki har bir millatning shoh asarlarida millat hayotidan ogohlilik, xalq qismatidan qayg‘urish, o‘sha xalqning orzu-umidlari, urf-odat va an’analari aks etadi. Badiiy adabiyot namunalaridan bo‘lmish xalq dostonlari ham shular jumlasidandir.

Xalq dostonlari har bir millatning ma’naviy qiyofasi, uning tarixi, qadriyatlarini mukammal aks ettiruvchi bamisoli oynadir. Ularda har bir xalqning urf-odatlari, milliy o‘ziga xosligi yaqqol ko‘rinib turadi. Dostonchilik xalq og‘zaki ijodida qadimiy epik an’ana hisoblanadi. Dostonlar, asosan, do‘mbira jo‘rligida aytildi va ijrochidan ham badihada, ham ijroda juda katta ijodiy mahorat talab qiladi.¹

8-sinf adabiyot darsligida o‘zbek xalq dostonining go‘zal namunasi bo‘lmish “Kuntug‘mish” dostoni bilan tanishamiz. Ushbu doston o‘zining qiziqarli voqealarga boyligi, ravon tili, nafisligi bilan o‘quvchi va tinglovchilarni lol qoldiradi. Dostonning yozib olingan va ijro etilgan nusxalari juda ko‘p. Darhaqiqat, “Kuntug‘mish” dostoni o‘zbek xalq dostonlari orasida g‘oyaviy-badiiy jihatdan yetuk asarlardan biridir. Dostonning Ergash Jumanbulbul o‘g‘li, Bekmurod Jo‘raboy o‘g‘li, Nurmon Abduvoy o‘g‘li, Egamberdi Ollamuroddan yozib olingan nusxalari mavjud. Biz o‘rganmoqchi bo‘lgan doston Ergash Jumanbulbul o‘g‘lidan yozib olingan nusxasi.

O‘qituvchi ushbu doston matni bilan o‘quvchilarni tanishtirishdan oldin “Kuntug‘mish” dostonining qisqacha mazmunini so‘zlab berishi mumkin. Dostondagi qiziqarli lavhalarga to‘xtalib, o‘quvchilarga savollar bilan murojaat qilishi mumkin. Masalan: “Nima deb o‘ylaysiz?, Sizningcha, voqeа qanday bo‘lishi mumkin?” kabi savollarni berishi mumkin. Bu jarayon o‘quvchilarni “Kuntug‘mish” dostonini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini oshiradi, doston matnini diqqat bilan o‘qishga chorlaydi. Dostonni o‘qishga kirishishlaridan oldin o‘qituvchi “Kim topqir?” o‘yini asosida doston matnidan eng ko‘p maqollar, hikmatli so‘zlar, ibratomuz gaplarni topib, qalam yordamida belgilab borish topshirig‘ini beradi. Bu o‘yin usuli o‘quvchilarning diqqatini bir joyga jamlashga, sinchkov bo‘lishga, so‘z va jumlalarning mag‘zini chaqishlariga yordam beradi.

Asar matni bilan tanishib bo‘lganlaridan so‘ng o‘quvchilarga quyidagi savollar jadvali taqdim etiladi va o‘quvchilar 2 guruhga bo‘lingan holda jadvalni kim tez to‘ldirish mashqini bajaradilar. Bu o‘yin mashqi “ Bo‘shliqlarni to‘ldiramiz” deb nomlanadi. U quyidagicha bo‘lishi mumkin:

Asar qahramonlari	Qahramonlarga xos fazilatlar	Fazilatlarini aks ettiruvchi voqealar yoki holatlar	Sizga yoqdimi?
Kuntug‘mish			
Xolbeka			
	Bosiq, vazmin, aql bilan ish ko‘rvuchi		
	Biroz shaddot, biroz quv yigit, lekin judda mehribon		
Azbarxo‘ja			

¹ Sultonmurodov O. va boshqalar. 8-sinf darsligi. – T.:Gafur G‘ulom, 2019, 7-bet.

	O‘ziga bino qo‘ygan, qahri qattiq, biroq ko‘ngilchanligi bor qahramon		
Avliyoyi Qoraxon	Xolmo‘min		
		Buloqni egallab yotgan ajdarhoni o‘ldiradi.	

O‘quvchilar guruhlarga bo‘lingan holda jadvaldagi bo‘sqliqlarga javoblarini, o‘z fikr-mulohazalarini yozadilar. O‘qituvchi o‘quvchilarning javoblarini tekshirib, o‘quvchilar bilan birgalikda muhokama qilishi kerak. Bu o‘yin mashg‘uloti adabiyot darslarida mavzuni yaxshi va mukammal o‘zlashtirishlarida, asar qahramonlarini anglab yetishlarida, ulardagi ijobjiy va salbiy fazilatlarni ko‘ra olishlarida va eng muhimmi, to‘g‘ri xulosalar chiqarishlarida juda katta samara beradi. Shuningdek, o‘qituvchi dostonidagi ba’zi bir shevaga xos so‘zlar va o‘quvchilarga notanish bo‘lgan so‘zlar lug‘atini taqdim etishi, izohlashi maqsadga muvofiq bo‘lardi.

“Kuntug‘mish” dostoni badiiy jihatdan nihoyatda yetuk asar. U yaxlit kompozitsiyaga ega. Bu dostonni o‘quvchilarga to‘g‘ri tushuntirish, unda ilgari surilgan g‘oyalarni o‘quvchilar ongiga singdirish, ularni vatanparvarlik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash, mustaqil va erkin fikrlashga o‘rgatish biz pedagoglarning asosiy maqsadlarimizdan biri bo‘lmog‘i lozim.

ADABIYOTNI O'QITISH: YONDASHUVLAR VA USULLAR

*Ilyosova Feruza Bozorovna
Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani
275-maktab ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Shu kunlarda o'rta maktab o'quvchilari o'rtasida adabiyotni o'rganishga qiziqish sezilarli darajada yo'qoldi. Bu bir qator omillarga bog'liq. Ushbu maqola adabiyotning ta'lif jarayonidagi ahamiyatini yana bir bor ta'kidlaydi, maktab darslarida yillar davomida qo'llanilgan yondashuvlar va usullarni baholaydi va adabiyotni o'qitish va o'rganishni yengillashtiradigan zamonaviy uslublarni tavsiya qiladi.

Kalit so'zlar: ko'nikma, anglash, intellektual, dunyoqarash, xulq-atvor.

Adabiyotning maktab ta'lif jarayonida o'quvchilar uchun va hayotimiz davomida barchamiz uchun ahamiyati shunchalik ulkanki, uni esdan chiqarib bo'lmaydi. Masalan, adabiyot:

- Dunyoning buyuk fikrlari, shaxslari va har qanday yoshdag'i buyuk ustozlari bilan mashhur.
- Adabiyotni anglagan shaxs o'zini va boshqalarga tushunishda qiyalmaydi.
- Ijtimoiy, intellektual va diniy hislarni rivojlantirish uchun imkoniyat yaratadi.
- ongni tarbiyalaydi va bolani mustaqil ishlashga va xolisona fikrlashga, ya'ni tahlil va tanqidga o'rgatadi.

- Bitta mantiqiy ob'ektdan foydalanishga yordam beradi. Bu aslida insonni sog'lom insoniy qadriyatlar va munosabatlarga, xulq-atvorga ta'sir qiladi va insonning murakkab tabiatini tushunishda yordam beradi.

- Haqiqat dunyosini tahlil qilishda, izohlashda va muomalada bo'lishda yordam beradi.
- Til ko'nikmalarini egallash va mustahkamlashda yordam beradi.
- Bolaning madaniy ehtiyojlari va dunyoqarashini kengaytiradi.
- Bolani tilning go'zalligi va potentsiali bilan tanishtiradi (ya'ni adabiyotning estetik qiymati).
- Ijodiy jarayonlarni tushunish va ijodkorlik prinsipini qadrlashdan kelib chiqadigan ijodiy yozishga bo'lgan urinislarni rag'batlantiradi.

Bu shuni anglatadiki, boshqa fanlar o'quvchilarning ma'nani rivojlanishiga qo'shsa ham, adabiyot ongni ochishda va uni yoritishda noyob ta'sirga ega. Qisqacha aytgamda, adabiyot bolaning tabiatiga ko'ra boshqa predmetlarga qaraganda samaraliroq shakllanadi. Yuqorida aytilganlarni hisobga olgan holda, quyidagi usullar adabiyot fanini o'qitishda tavsiya qilindi va shuni ta'kidlash kerakki, hech qanday yondashuv yoki usul boshqalariga nisbatan yaxshiroq deb bo'lmaydi. Tanlov jarayonida o'qituvchi o'ziga mos keladigan va samarali usulni qo'llashi kerak.

- Tematik yondashuv: bu markaziy mavzuni va keyingi mavzularni tushunishga asoslangan adabiyotni o'qitish.

- Stilik yondashuv: bu matnga muallifning uslubi va boshqa muallif bilan taqqoslagan holda o'qitish.

- Guruhga yondashish: Bu zaif va kuchli o'quvchilarni umumiy faoliyatda, ehtimol kuchsizlarni mustahkamlash uchun qo'llaniladi.

- Javob yondashivi: bu tanqidiy usulni tasvirlaydi. Bu talabaga matn uchun haqiqiy bo'lishi va stereotiplarsiz erkin faoliyat olib boorish imkonini beradi.

- Integratsiyalashgan yondashuv: Ushbu yondashuv, til va adabiyotni o'qitish uchun matndan foydalanishni o'z ichiga oladi.

O'qituvchi adabiyotlarni o'qitish va o'rganishni yengillashtirish uchun turli xil texnikalarni ishlab chiqishi mumkin. Uning usullari bir qator omillarga bog'liq; o'quvchilarning yoshi, o'qitish / o'qish jarayonia sodir bo'lgan muhit, o'qilishi kerak bo'lgan matn, moddiy resurslar va albatta dars uchun vaqt. Barcha omillarni hisobga olgan holda aniq va to'g'ri yondashuvni tanlash dars samaradorligini oshiradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Teaching Literature to Children, Russell, D. L. (2009), Department of English, National Kaohsiung First University of Science and Technology, Taiwan.

2. The Teaching of Literature, Irene Pieper, October 2006.

ALISHER NAVOIY HIKMATLARI

*Iminova Shahnoza Avazbekovna
Farg'ona shahar 13-maktab
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel: 91-107-90-93
e-mail:iminova@mail.ru*

Annotatsiya: maqolada Alisher Navoiy ijodi misolida insonni badiiy ifodalar, voqeahodisalarning badiiy tasviri bilan tarbiyalash, ezgulikka chorlash kabi masalalar, mumtoz adabiyotimizning o'ziga xosligi bo'yich fikrlar qalamga olingan

Kalit so'zlar: ulug' mutafakkir, mumtoz adabiyot, hikmatlar, ta'lim-tarbiya

Inson tarbiyasi, kamoloti masalalarini o'zbek adabiyotida hech kim Navoiydek haddi a'losida kuylamagan. Biz Alisher Navoiyni mutafakkir shoir deb ulug'laymiz. Mutafakkir so'zining ma'nosi tafakkur sohibi, keng va chuqur falsafiy mushohada yuritish iste'dodiga ega bo'lgan kishi degani. Bunday insonlar hikmat ilmini egallagan shaxslar hisoblangan. Adabiyotshunos olim N.Hasanovning manbalardan hikmatning ta'rifiga doir ma'lumotlarni aniqlaydi: «Lug'atlarda izohlanishicha, hikmat - «fikrlash malakasining o'rta holda bo'lishi; tadbiqila amalga oshuvchi tajriba bilan erishilgan to'g'ri bilim; Haqqa muvofiq so'z; hamma narsaning eng mukammali; hikmat Ollohnning lashkari bo'lib, u orqali Olloh avliyolarning qalblariga quvvat bag'ishlaydi; tasavvufiy she'rlarga ham hikmat deyiladi. Hikmat-bilimdonlik, donishmandlik, falsafa, maxfiysir, aqlu haqiqatga to'g'ri keladigan nozik ma'noli qisqa so'z, masal; ashyoning ahvoldan; zohiriyl va botiniy kayfiyatidan bahs etuvchi ilm, axloq va haqiqatga doir foydali, muxtasar so'z; Allohga itoat; so'z va harakatdagi uyg'unlik» Ko'rinish turibdiki, Alisher Navoiy hikmat ilmini eganllagan va hikmat aytish qobiliyatiga ega bo'lgan ijodkor. Adib chuqur bilim, keng dunyoqarash, katta hayotiy tajribaga ega bo'lishi, ikkinchidan, hayot, inson umrining ma'no-mazmuni, ezgulik va yovuzlik, muhabbat va nafrat, halol va harom, fano va baqo, nafosat va qabohat, do'stlik va dushmanlik, diyonat va va xiyonat kabi azaliy va abadiy tushunchalarning mohiyatini teran anglab yetishi va falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qila olishi, uchinchidan fikr-mulohazalarini turli badiiy tasvir vositalari yordamida aniq, lo'nda va ta'sirchan ifodalash mahoratini egallashi kerak. Bu esa yuz ijodkordan bittasiga nasib etadigan buyuk maqom. Alisher Navoiy esa o'sha yuztadan bittasi edi. Buni esa shoir ijodida hikmat shaklida aytilgan lo'nda va purma'no fikrlar tasdiqlab turibdi. Bunday xalq hikmatlari singari omma orasida o'zlashib ketgan. Hatto yangi maqollarning paydo bo'lishi allomalar, dono adiblar aytgan hikmatli so'zlar bilan bog'liq bo'ladi. Alisher Navoiy ijodi bilan tanishar ekanmiz, aforizm deb atalmish muallifi aniq dono va hikmatli so'zlarga duch kelamiz. **“Oz-oz o'rganib dono bo'lur, qatra-qatra yig'ilib daryo bo'lur”** kabi misollar shular jumlasidandir. "Shoirning hikmatlari na zamonusi zamin, na mahzabu din va ijtimoiy tuzumu siyosiy turkum jihatidan cheklangan" Alisher Navoiyning hikmat darajasiga ko'tarilgan baytlari ham xuddi xalq hikmatlariga o'xshab mavzu jihatdan rang – barang. Ularda ota-onani e'zozlash, odamiylikni ulug'lash, tilga, so'zga e'tiborli bo'lish, ilm o'rganish kabi qator mavzularda ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Xalq hayotini eng chuqur qatlamigacha, ikir-chikirlarigacha yaxshi bilgan, xalq og'zaki ijodidan to'la xabardor shoir o'z asarlarida xalq maqol-matallari, obrazli iboralaridan keng foydalanadi, kundalik turmushdan olingan hayotiy tashbehlarni ko'p qo'llaydi. O'z navbatida, zamonasining barcha ilmlarini egallagan, hayotning butun achchiq-chuchugini tortgan donishmand shoirning ko'rgan-kechirganlarining xulosasi sifatida teran mazmunli lo'nda hikmatlari xalq orasida shunchalik singib ketganki, ularning qaysi biri xalqniki, qaysi biri Navoiyniki ekanligini ajratib bo'lmaydi. Fikrimizni quyidagi misollarining o'ziyoq tasdiqlaydi:

Bilmaganni so'rab o'rgangan olim va orlanib so'ramagan o'ziga zolim.

Tilga ixtiyorsiz, elga e'tiborsiz.

Aytur so'zni ayt, aytmas so'zdan qayt.

Navoiyning barchadan talab etgan va hammada bo'lishini orzu qilgan ezguliklarning mazmun-mundarijasi shunchalik ko'PKI, ularni birma-bir sanab chiqishning imkoniy yo'q. Aslida shoirning inson tarbiyasi bilan bog'liq o'git nasihatlari, fikr mulohazalari, talab – ko'rsatmalari, orzu-istiklariini bir yerga jamlab, ularni tartib bilan joylashtirib chiqilsa, insoniy kamolotga erishish

yo‘lari ko‘rsatilgan o‘ziga xos nazmiy dastur, qo‘llanma vujudga keladi. Alisher Navoiy ko‘p qirrali teran fikrlarni lo‘nda va aniq shaklda ifodalaydi, o‘z fikrlarining ta’sirchanligini oshirish uchun hayotiy tashbehlar topadi. Fikr, narsa va holatni yo o‘xshashiga nisbat berish, yo ziddiga qiyoslash orqali ibratlari xulosa chiqaradi.

Quyidagi hikmat esa tashbeh-o‘xshatish asosida qurilgan: Bir siniq ko‘ngilni ko‘tarish Ka’bani obod qilishga tenglashtiriladi:

*Kimki bir ko‘ngli buzuqning xotirin shod aylagay,
Oncha borkim, Ka’bav ayron bo‘lsa, obod aylagay.*

Bu tasavvufdagi ko‘ngilni ulug‘lash an’analalariga borib taqaladi. Ko‘ngilning hamma narsa, hatto Ka’badan g‘am ustun qo‘yilishining sababi shundaki, tasavvufda Allohdan keyin ko‘ngil turadi. To‘g‘ri, Ka’ba Allohning uyi, lekin u zohiriyl, ramziy uy, uning haqiqiy uyi – insonning ko‘ngli. Mumtoz she’riyatimizda ko‘p qo‘llanilgan va inson taqdiri, holatlari bilan bog‘liq xilmayxil ma’no va tuyg‘ularni aks ettirishga xizmat ettirilgan she’riy timsollardan yana biri **shamol timsoli** hisoblanadi. Adabiyot insonni badiiy ifodalar, voqeа-hodisalarining badiiy tasviri bilan tarbiyalaydi, ezgulikka chorlaydi, hayotni teranroq anglashga undaydi. Fikrimizni asosli ekanligini mumtoz adabiyotimiz vakillari, xususan, ulug‘ mutafakkir Alisher Navoiy ijodi misolida yoritishga harakat qildik.

Foydalaniqan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. G‘azallar. Sharhlar. –T.: “Kamalak”, 1991.
2. Alisher Navoiyning adabiy mahorati masalalari. –T.: “Fan”, 1993.
3. Boboyev T. She’r ilmi ta’limi. –T.: “O‘qituvchi”, 1996.
4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: “O‘zbekiston”, 2002.

NAVOIY ASARLARIDA RAMZIY OBRAZLAR VA MUMTOZ ADABIYOTIMIZDAGI OBRAZLAR TASNIFI

*Inamova Madina
Uychi tumani 21-maktab o'qituvchisi
Qaxxarova Nodira
Uychi tuman XTB uslubchisi
Madinakhon21224@gmail.com
OqilaAhmedova01@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu tezisda Navoiy adabiyotidagi raziy obrazlar va adabiyotdagি ramziy obraz tushunchalari, tasavvuf adabiyoti haqida so'z yuritib o'tamiz.

Kalit so'zlar: ramziy obraz tushunchasi, tasavvuf adabiyoti, qushlar obrazi....

Navoiy asarlarini o'qidh jarayonida obrazlar tushunchasiga e'tibor qaratmasak uning asil mohiyatiga yetib bora olmaymiz. Biz msol sifatida Navoiyning Lison Ut-tayr asarini olmoqchimiz. Navoiyning bu asarida qushlar ramziy obraz sifatida olingan. Asardan qushlar obrazini ikki qismga bo'lib olishimiz mumkun. Birinchisi afsonaviy qushlar, bular ijodkorlarning tasavvuriy ifodasi, xalq og'zaki ijodini badiiy to'qima maxsuli desak bo'ladi. Navoiy asarida bu obrazlarga Xumo, Simurg', anqo, qaqnus qushlarini keltirib o'tilgan. Bu qushlar haqida haqida "Navoiy asarlari lug 'ati" da bat afsil ma'lumot berilgan bo'lsada, biz bu obraning kelib chiqishiga e'tiborimizni qarataylik. Adabiyotshunoslar bu qushning kelib chiqishi qadimgi yunon mifologiyasiga borib taqalishini ta'kidlashadi. Bu qush qadimgi yunon mifologiyasiga borib taqaladi. Qadimgi yunon mifologiyasida bu qush feniks obrazida uchraydi. Unga quyidagicha ta'rif berish mumkun: feniks shakli burgutsimon, ko'rinishi qizil-tillarang, olovsimon, ko'rinishda bo'ladi. Sharq mumtoz adabiyotida bu obrazga biroz o'zgartirishlar kiritib, unga yangi motivlar qo'shilganligini sezish mumkun. Navoiyning Lison ut-tayr asariga nazar solsak bu asarni F. Attorning Mantiq ut-tayr asaridan zavqlanib ilhom olganligini sezish mumkun. Navoiyning bu asari ramzalar obrazidan tashqari ko'plab etiborli jihatlar borki aynan obrazlar tilsimi orqali namoyon bo'ladi. Ya'ni Navoiy oz'ining ushbu asarida Attorni qaqnusga qiyoslab, o'zining esa qaqnus qushining kulidan paydo bo'lgan qaqnusga qiyoslab o'tgan uni ushbu misralarda ko'rish mumkun.

*Мен демонким ул отодур, мен ўгул,
Ул шаҳи олийсифот, мен банда, қул...
Ҳар некум кўрди отомдин рўзгор,
Ҳам они бўлди манга омузгор.*

(Ushbu qismni Navoiyning Lison ut-tayr asaridan aynan ko'chirdik, Yozuv alifbosini ham o'z aslida saqlab qolindi) bu qismda biz aytgan ramzlar tilsimi orqali yuksak odobga ishora qilinmoqda ya'ni Navoiy ustozini qaqnus qushiga qiyoslab o'zini uning kulidan paydo bo'lgan qaqnusga qiyoslamoqda. Bu ustozga bo'lgan yuksak hurmatning ifodasi hisoblanadi.

Mumtoz adabiyotimizda qushlar obrazi orqali insonning ruhini haqqa intilishi, uning ilohiy ishq bilan bog'langanligini asarlarni tahliliy o'qib tushunish mumkun.

Mumtoz adabiyotimizdagi ba'zi borazlarni ko'rib chiqadigan bo'lsak: bulbul, to'ti, tovus, qumri va boshqa bir qancha qushlarni ko'rish mumkun.

To'ti obrazi bu obraz qushning boshqa qushlarga hos bo'lmanган hususiytidan kelib chiqan bo'lib Navoiy adabiyotida va mumtoz adabiyotda tez-tez uchraydi. Bu obraz orqali shirinso'zlik, unga yorning shirin kalomi ko'rinishi keladi.

Qumri mumtoz adabiyotda sayroqi qush sifatida tasvirlansada Navoiy uni dunyoning boyliklari va hashamatiga o'ch bo'lib qolib, undan ajralib qolishni istamaydigan kishilarni tasvirlaydi

Tovus bu timsol mumtoz adabiyotda go'zallik, mashuqaning qadam tashlashi sifatida ko'rilsada Navoiyning bu asarida bu qush o'z uyiga mehr qo'ygan va undan narini ko'ra olmaydoigan kishi timsolida tasvirlanadi.

Burgut mumtoz turkiy adabiyotda mardlik jasurlik timsoli sifatida tasvirlanadi. Navoiy esa bu qush tomsolida nafsga jismoniy kuch-qudratga berilib toat ibodatni unutgan inson obraziga ishora qilgan.

Kabutar – dostoniga Navoiyning o'zi kiritgan qush timsollaridan sanaladi. U dunyo mifologiyasida ruh, tinchlik ma'nosini anglatadi, turkiy xalqlar asotirlarida ham "devlarning

joni kabutar shaklida bo‘lar emish”, degan tushunchani eslagan edik. Shu bilan birga, inson ruhiga ham muqoyasa qilinadi. Navoiyning kabutari ham, shuni nazarda tutgan holda, uzrida o‘zini “barcha qushlar ichra hayyu lo yamut” – tirik, o‘lmaydigan qushman, deb tanishtiradi. “Lison ut-tayr”da kabutar uy-joyiga asir bo‘lgan odam yoki vujudiga asir notavon ruh timsolida talqin qilinadi:

*Kim sanga Tengri nasib aylab qanot,
Qilg‘udek bir damda qat‘i koinot.
Sen xaloyiqqa bo‘lub farmonpazir,
Dona birla suv uchun zoru asir.*

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yhati:

1. A. Navoiy. Lison ut-tayr
2. Adabiyot I II qismlar
3. Adabiyot fanidan ma’ruzalar matni

XALQ DOSTONLARINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLAR VA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINING O'RNI.

*Islomova Shaxnoza Iskandarovna,
Buxoro shahar 42-maktab ona tili va dabiyot o'qituvchisi;
Telefon: +99893 453 87 57; shahnozaislomova97@gmail.com*

Annatatsiya: Ushbu maqolada xalq eposlarini umumta'lim maktablarida o'qitishda interfaol metodlarlar va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha ayrim ma'lumotlar berilgan. O'zbek xalq dostonlarini o'rganilishi va o'rgatilishi bilan bog'liq muammolar yoritilgan.

Kalit so'zlar: ifodali so'z ko'rgazmaliligi, rasm ko'rgazmaliligi, doska ko'rgazmaliligi, modul texnologiyasi, kompyuter texnologiyalaridan foydalanish;

Mamlakatimizda kechayotgan islohotlarning hozirgi yangi bosqichida "Ilmni, tarbiyani to'g'ri qilsak, hamma sohalarni malakali mutaxassislar o'zлari rivojlantiradi".¹ Bu bevosita adabiyot fanini o'qitishni ham yuqori bosqichga olib chiqishni taqazo etayotir.

Aytish mumkinki, adabiyot ta'limida qo'llanilayotgan xorijiy tajribalar modulli tizim, keys stadi, masofali o'qitish, mahorat darslari, vebinar kabi yangi texnologiya va metodlar bilan boyimoqda. Avvalo, darsni samarali tashkil etish o'qituvchining pedagogik mahorati va bilimlilik darajasiga bog'liq. Bugungi globallashuv davrida o'quvchilarga an'anaviy uslubda dars o'tish o'quvchini zeriktirishi mumkin. Mahoratlari adabiyot o'qituvchisi xalq eposlarini o'quvchiga o'rgatishda o'quvchining yosh xususiyatidan, makktab germenevtikasida kelib chiqqan holda interfaol metod va kompyuter texnologiyalaridan foydalansa, dars samaradorligi oshadi.

Kompyuter xizmatidan adabiyot darslarini o'qitish jarayonida foydalanish quyidagi faoliyatlarini tashkil etish imkonini beradi:

1. O'quv materiali mazmuni bilan tanishish.
2. O'quv materiali mohiyatini anglash.
3. Turli manbalar, xususan, Internet tarmog'ida qayd etilgan manbalardan o'zlashtirilayotgan materialga oid ma'lumotlarni yig'ish.
4. Turli formula, sxema, grafik hamda mashqlarni bajarish yoki muayyan vaziyatlarni modellashtirish.
5. Mustaqil ravishda bilimlar darajasini oshirib borish.

Umumta'lim maktablarida kiritilgan dostonlarni o'rgantishda quyidagi ko'rgazma vositalardan foydalanish mumkin:

1. **Ifodali so'z ko'rgazmaliligi.** Adabiyot darslarida badiiy so'z ko'rgazmaliligining o'rni va ahamiyati nihoyatda kattadir. Darsda dostonni yoki undan parchalarni ifodali o'qish vositasida uning mazmuni o'quvchilarning onggiga tezroq singgadi. Dostonning axloqiy-ta'limiy ta'siri kuchli bo'ladi. Bolalarda estetik did va zavq uyg'onadi, yangi tushuncha va fikr hosil qiladi.

2. **Rasm ko'rgazmaliligi.** Doston mazmuni va undagi personajlar asosida ishlangan rasmlar, illyustrastiyalardan foydalanish o'quvchilar qiziqishini yanada kuchaytirishga xizmat qiladi. Ular orqali o'quvchilarning doston mazmunini tez o'zlashtirib olishlariga erishish mumkin.

3. **Doska-ko'rgazmalilik.** O'quv xonadagi doska ham darsni ko'rgazmali tashkil qilishning muhim vositalaridan biridir. Agar o'qituvchi dars davomida dostonda uchraydigan epik makon va qahramonlar nomini doskaga yozib borsa, o'quv materiali o'quvchilarlar xotirasida uzoq muddat saqlanib qoladi.

4. **Dostonni o'rganishda texnik vositalar ko'rgazmaliligidan foydalanish.** Bunda kompyuterda tayyorlangan rangli slaydlarni vidioproektor orqali namoyish etish birmuncha qulayroqdir. Adabiyot o'qitishning samaradorligini oshirishda o'quv slaydlaridan, multimediyalardan darsda va sinfdan tashqarida foydalanish hozirgi sharoitda katta ahamiyat kasb etmoqda. U o'quvchilarga o'quv materialini puxta eslab qolishga katta yordam beradi. Slaydda dostonning asosiy syujet motivlari, undagi an'anaviy epik motivlar tasnifi haqidagi ma'lumotlarni ko'rsatib berish mumkin. Shuningdek. Darsni mustahkamlovchi test savollarini ham slayd orqali talabalar e'tiboriga havola qilsa bo'ladi.

Bosh moharrir: y.f.d.dots. SH.FAYZIYEV

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Миллий университетида олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасалари раҳбарлари, академиклар, олимлар, ёш тадқиқотчилар билан учрашувидаги нутқидан. – Халқ сўзи, 2019 йил, 26 май.

JADID ADABIYOTIDA OBRAZLILIK VA XALQCHILLIK PRINTSIPLARINING OMMALASHISHI

*Jalilova Shahnoza Dilshodjon qizi
Guliston davlat universiteti magistranti
Telefon: +998(94)9189195*

Annotatsiya. Ushbu maqolada jadid adabiyotida yuzaga kelgan, taraqqiy etgan estetik printsiplar haqida fikr yuritilgan. Shuningdek Cho'lponning "Adabiyot nadur?" maqolasidagi ayrim fikrlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: adabiyot, san'at, jadid adabiyoti, obrazlilik, xalqchillik, badiiylik kategoriyalari, estetik printsiplar, Cho'lpon ijodi, janriy yangiliklar, hududiy kengayish.

Adabiyot-ko'ngil mulki, xalqning o'tmishi, kelajagidir. Necha asrlar, qancha davrlar o'tsa ham o'z mazmuni va vazifasini yo'qotmaydi. Xususan, jadidchilik harakati namoyondalari davrida ham adabiyot ma'rifatga erishish, millatni taraqqiy ettirish vazifasini o'tagan. Bizga ma'lumki, jadid adabiyotining paydo bo'lishida ma'rifatchilik g'oyalarining o'rni katta bo'ldi. Jadid namoyondalari adabiyotga maqsad emas, vosita sifatida qarash g'oyalarini ilgari surdi. Badiiy asarning ko'rkan bo'lishi va uning maqsadini yanada aniqroq aka ettirish asnosida, badiiy-estetik printsiplarning yangicha ko'rinishlarini ommalashtirdi. Jadid adabiyotning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilarda o'z ifodasini topdi:

1. Adabiyotga maqsad emas, vosita sifatida qarash.
2. Janriy yangiliklar: realistik roman, hikoya, doston, barmoq va nazmdagi yangiliklar.
3. Adabiyotning hududiy kengayishi.
4. Estetik printsiplarning paydo bo'lishi:

Yuqoridagi yangiliklar ichida badiiy asar qiymatini belgiluvchi asosiy shakllanish estetik printsiplarda ko'rindi. Bu davrda obrazlilik, haqqoniylilik, xaqchillik singari printsiplar yangi ko'rinish kasb etdi. Xususan, insonlar hayotini jonli, haqqoniy aks ettirish orqali mukammal darajada obrazlilik yuzaga keldi. Adabiyotshunoslik nazariyasi kitobida obrazlilikka shunday ta'rif berilgan:"Obrazlilik- voqelikni ijodkor nuqtai nazaridan aks ettirishning umumiy printsipi."¹ Shunday ekan xalqning ahvoli, dardini badiiy ifoda etishda obrazlilikning o'rni katta bo'ldi. Jadid namoyondalari: Avloniy, Qodiriy, Fitrat, shuningdek Cho'lpon ham adabiyotning obrazliligiga katta ahamiyat qaratdi. Cho'lponning "Adabiyot nadur?" maqolasida: "Adabiyot chin ma'nosi ila o'lgan, singan, qaralgan, o'chgan, majruh yarador ko'ngulga ruh bermak uchun, faqat vujudimizga emas, qonlarimizga qadar singishgan qora balchiqlarni tozalaydurgan, o'tkir yurak kirlarini yuvadurg'an toza ma'rifat suvi, xiralashgan oynalarimizni yorug' va ravshan qiladurg'on, chang va tuproqlar to'lgan ko'zlarimizni artib tozalaydurg'on buloq suvi bo'lganlikdan bizga g'oyat kerakdur."²- deya adabiyotning obrazliligini yuzaga keltirgan va uning ma'naviy qiymatini oshirgan. "...ba'zi vaqtida falak bir odamni qayg'uga solur, ul o'zi tushunib, o'ylab turib, oh tortib yig'lar. Bu hislatlarni o'z ichiga sig'dirolmas. Birovga aysa, "voy bechora" dermukin deb, albatta, o'z qayg'usini birovga aytma tilar. Tub to'g'ri aytganda ul qadar ta'sir qilmas. Adabiyot ila aytganda, albatta, ta'sir qilur. Mening bir oshnamning o'ldigi xabari kelar. Men hech ham xafalanmayman. Bir vaqtida maktub kelar, maktubda alarming ko'rgan kunlari adabiyot ila bunday yozilur:

*Gullar ila pok qayg'uli mahzun boqurdi,
Ko'z yoshlarimiz to'xtamay kun-tun oqurdi.*

Mana shuni o'qib, albatta, bir ta'sir ila alarming qayg'usiga qo'shilurmiz."³ Ushbu parchada ko'rindiki, adabiyot inson qalbini tarbiyalovchi, mushohadaga chorlovchi so'z san'ati, uni go'zal ifoda etish obrazlilikning belgisidir. Qullik azobini chekayotgan xalqning hayotini ta'sirli tasvirlash, uni haqqoniy aks ettirish vazifasi har vaqt ham adabiyot zimmasiga yuklatilgan. Cho'lpon yuqoridagi fikrlar orqali obrazlilikning yetakchiligini isbotladi. Undan tashqari badiiy asarning chinakam san'at asari bo'lishi uchun g'oyaviylik va badiiylik bir-biri bilan birikib

¹ Umarov H. Adabiyot nazariyasi. T., 2002

² Cho'lpon. Adabiyot nadur?. 1914."Sadoiy Turkiston"

³ Cho'lpon. Adabiyot nadur?. 1914."Sadoiy Turkiston"

ketgan bo‘lishi lozim. Adabiyotshunos olim I.Sulton“Adabiyotshunoslik nazariyasi” kitobida: ”San’at asari uchun badiiylikning eng muhim belgisi haqqoniylikdir. Faqat hayotni rostgo‘ylik bilan haqqoniy tasvirlay olgan asargina badiiylikdir.”¹-degan edi. Bundan ko‘rinadiki, o‘sha davr uchun badiiy asarni haqqoniy tasvirlash o‘ta muhim hisoblangan. Chunki, qullikdan aziyat chekayotgan, erksizlikdan qynalayotgan xalqning ko‘zini ochish, ma’rifatga yetaklash asosiy maqsad edi. Cho‘lpon ham adabiyot xalq manfaatlariiga mos bo‘lishi zarurligi xususida fikr yuritadi. Uning fikrlari muayyan ijtimoiy-tarixiy sharoitga tegishli bo‘ldi.Cho‘lpon adabiyot xalqchil bo‘lishi kerak deb hisoblaydi. Adib tushunchasidagi xalqchillik ikki jihat bilan belgilanadi: birinchisi, adabiyot xalqning ijtimoiy –ma’naviy ehtiyojlariga xizmat qilishi lozim, ikkinchisi, adabiyotning ifoda vositalari xalqqa tushunarli bo‘lishi darkor. O‘zining “Adabiyot nadur?” maqolasida haqqoniylik va xalqchillikning muhim ekanligini ko‘rsatadi. Shuningdek, 1914-yilda yozilgan “Vatanimiz Turkistonda ziroat va dehqonchilik” nomli maqolasida: ““Oyna”, “Sadoiy Farg‘ona”larimiz mumkin bo‘lsa qishloq tilida ko‘proq yozib anglatsalar, xalq turmushini yengillik tarafiga bir necha odum otlatqan bo‘lur edilar.”², - deb yozgan edi. Ko‘ramizki ma’rifat yoyish uchun ko‘p yozishning o‘zi kamlik qiladi, avvalo, xalq tushinadigan tilda yozish zarur.

Xulosa qilib aytganda, obrazlilik va xalqchillik printsiplari jadid adabiyotida keng ravnaq topdi. Ma’rifatparvar ijodkorlar xalq hayotini yoritishda sodda, xalqona til, xalq ichidan otilib chiqqan obraz, asarlarda ifodalangan oddiy xalq qiyofasidan foydalandi.Va bu jadid namoyondalari vazifasini yengil qildi. Shularni birlashtirgan holda obrazlilikni yuzaga keltirib, badiiy-estetik jihatdan yetuk asarlar yaratildi.

Foydalaniman adabiyotlar

1. Umarov H. Adabiyot nazariyasi.T., “Sharq” 2002-yil.
2. Sulton I . Adabiyot nazariyasi. 231-bet
3. Cho‘lpon. Adabiyot nadur?. 1914.”Sadoiy Turkiston”
4. Cho‘lpon. Vatanimiz Turkistonda ziroat va dehqonchilik. 1914
5. www.ziyouz.com kutubxonasi.

1 Sulton I . Adabiyot nazariyasi. 231-bet

2 Cho‘lpon. Vatanimiz Turkistonda ziroat va dehqonchilik.”Sadoiy Turkiston” 1914

JAHON ADABIYOTI NAMUNALARINI YANGICHA O'RGANISH YO'LLARI

*Tatu Urganch filiali akademik litseyi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Karimova Maqsuda*

Annotatsiya: Bugungi kunda ona tili va adabiyot mashg'ulotlarida yangi pedagogik talablar qo'yilmoqda. Har bir mavzuga interfaol metodlarni tatbiq qilgan holda dars o'tish pedagoglarning yuqori kasbiy mahorat talabqiladi. Ushbu malaka ishida "Jahon adabiyoti namunalarini yangicha o'rganish yo'llari" mavzusi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ezop, Ernest Seton Tompson, Hans Kristian Andersen, Alber Kamyu, Jonatan Swift, Paulo Koelo, Chingiz Aytmatov

Respublikamiz ta'lif-tarbiya tizimida bajarilayotgan tub islohotlar jarayoning ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-nazariy, iqtisodiy hamda tashkiliy asosi bo'lish. "Ta'lif to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi", Respublika prezidentining farmonlari va hukumat tomonidan qabul qilingan qarorlar o'quv fanlari bo'yicha Davlat ta'lif standartlari, o'quv dasturlari haqida boshqa o'quv-metodik vositalarni yanada takomillashtirishni taqozo etib ta'lifni sifat jihatdan yangilashni taqozo etmoqda.

Ko'rindaniki, yosh avlodni ma'nан yuksak insonlar qilib tabiyalash davlat miqiyosidagi muhim vazifa darajasiga ko'tarildi. Negaki, ma'naviyati boy kishilar yashaydigan mamlakat iqtisodiy, siyosiy jihatdan taraqqiy topadi, jamiyatning kuchli bo'lishi muqarrardir. Targ'ibot-tashviqot, ta'lif-tarbiyaga daxldor shaxslar idoralarning o'z faoliyatlarida jonkuyar, tashabbuskor, hamda ijodkor bo'lishlari bu boradagi ishlarning samarasini ta'minlaydigan yetakchi omillardan sanaladi. Chunki, "Ma'naviyat haqida har qancha da'vatlar muhim nazariy fikrlar bildirilmasin agar ularni jamiyat ongiga singdirish uchun doimiy ish olib bormasak, bu boradagi faoliyatimizni har tomonlama puxta o'yangan tizimli ravishda tashkil etmasak, tabiiyki biz ko'zlagan maqsadga erisholmaymiz, ya'ni inson qalbiga yo'l topmaymiz".

Darvoqe, ma'naviy barkamol shaxs ulug' bobolarimiz ruhiga, bashariyat tarixi va madaniyati xazinasiga katta xissa qo'shgan ulug' ajdodlarimizga, ular qoldirgan ulkan merosga munosib bo'lishga intilish ham shart. Bu – bugungi davrning muhim talabi. **Tadqiqot maqsadi.** Akademik litseylarda Jahon adabiyoti namunalarini o'rganishda iinterfaol usullardan foydalanishning samarali yo'llarini belgilash, o'quvchilarga o'rgatishning ilmiy-nazariy asoslari va metodik tizimini ishlab chiqish bitiruv malakaviy ishining maqsadidir.

Tadqiqot vazifaları. Bitiruv malakaviy ishining asosiy maqsadidan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi:

- ta'lifning interfaol metodlari va ularning ta'lif jarayoni samaradorligini oshirishdagi o'rmini belgilashga urinish;
- Jahon adabiyoti namunalarini o'rgatish usullarini yoritishga urunish;
- Jahon adabiyoti namunalarini o'rgatishda interfaol usullardan foydalanishni ilmiy asoslashga harakat qilish

Tadqiqotning metodologik asoslari. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lif to'g'risida"gi Qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", akademik litseylarning "Adabiyot" dan fan dasturi, Prezidentning ma'naviyat, ta'lif-tarbiya, milliy va umumbashariy to'g'risidagi fikr mulohazalari, o'zbek adabiyotshunoslarning qarashlari malakaviy ishida tayanilgan metodologik asos bo'ldi. **Tadqiqot obyekti va predmeti.** Adib umr bayonining, ijodiy merosi va darsliklarining ma'naviy namuna bo'ladigan tomonlarini o'rganish orqali o'quvchilarda ezgu axloq, sog'lom e'tiqod va bilim shakllantirishda qo'l keladigan usullarni aniqlash. **Tadqiqot metodlari.** Ushbu bitiruv malakaviy ishi kuzatish, suhbat, so'rov, o'quvchilarning shoirning hayoti va ijodi bo'yicha olgan bilimlarini aniqlash ilg'or pedagogik tajribani o'rganish, pedagogik-psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. adabiyot o'qitish metodikasi, xususan, shoir ijodiy merosini ilmiy o'rganishimizda foydalanish mumkin. Shuningdek, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida adabiyot darslarini fakultativ mashg'ulotlar va maxsus kurslarni olib borishda hamda umumta'lif maktablarida adabiy ta'lifni uyushtirishda foydalanish mumkin.

So'z san'ati inson yaratgan mo'jizalardan biri, eng qadimiy va doim boqiy ma'naviy boylikdir.

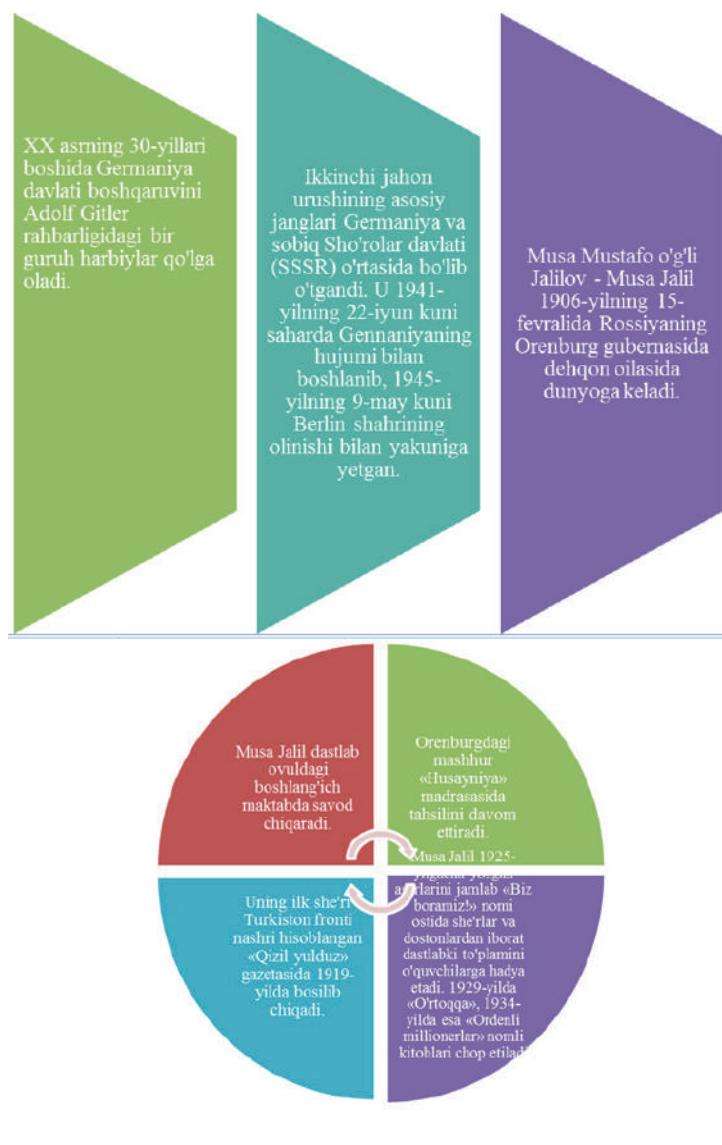

Badiiy adabiyot inson qalbi, aql-zakovati, tafakkuri va idroki, kechinmalari, tuyg‘ulari, orzu-amonlarining kundaligi, yilnomasidir. Har bir xalqning so‘z san’ati chuqr milliydir. Chunki badiiy adabiyotda u mansub bo‘lgan xalqning o‘ziga xos turmush tarzi, jo‘g‘rofyl manzarasi - havosi, iqlimi, tabiat, ayniqsa, shu xalqning mehnati, kurashi, odamlarning o‘zaro munosabati, urf-odati, kiyinish madaniyati, jamiyatni boshqarish usul vayo‘llari aks etadi.

Adabiyot avvalo so‘z va ruhiyat san’atidir. U inson ruhiyatidagi nihoyatda nozik tovlanish va ohanglarni ilg‘ashga, ularni aks ettirishga intiladi. Eng yuksak pog‘onalarga chiqa oladigan badiiy adabiyot namunalari insoniyatni to‘lqinlan- tiradigan hayajonga soladigan o‘y-fikrlar, kechinmalar, orzu-umidlarni ifodalaydi.

“Jahon adabiyoti” fanining tarbiyaviy maqsadi: talabalarni milliy an’analarga nisbatan hurmat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash. Ularga mazkur davrdagi ijodkorlar asarlaridagi eng ilg‘or g‘oyalari: gumanizm, erksevarlik va vatanparvarlik g‘oyalarni singdirish.

“Jahon adabiyoti” fanining rivojlantiruvchi maqsadi: talabalarda jahon adabiyotidagi badiiy asarlar va ularning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlarini tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.

- Musa Jalilning hayoti va ijodi qanday davrda kechdi?
- «Moabit daftari»ning yaratilish tarixini so'zlab bering.
- «Ishonma» she'rida shoirning qanday kechinmalarini badiiy ifodasini topgan?

Biografing serqirra faoliyati fa ichiga misolini qazabali oladi?

Bu qolyozmanning taqdiri qanday kechligan ekan?

Musa Jalil nejdirda o'shalash hadirli fikrlarini yana kilmarni bilasiz?

Jahon xalqlari adabiyoti bo'yicha juda katta hajmda badiiy asarlar, ko'plab mashhur adiblar borligini e'tiborga olgan holda, ulardan jahon adabiyoti xazinasining durdonasiga aylangan asarlarga hamda ilg'or va taraqqiyat parvar adiblarning ijodiga to'xtaldim.

O'quvchi ma'naviy dunyoqarashini kehgaytirishda adabiyot fanning o'rni va ahamiyati katta. Shu bois o'quvchilarini mutolaaga o'rgatish, oilaviy kitobxonlikni yo'lga qo'yish uchun adabiyot o'qituvchilarining ota-onalar bilan oilada kitob o'qish, bu borada muhokama o'tkazish, natijani kuzatish kabi masalalarda hamkorlik o'rnatish yaxshi natija berishi turgan gap.

Ezop, Ernest Seton Tompson, Hans Kristian Andersen, Alber Kamyu, Jonatan Swift, Paulo Koelo, Chingiz Aytmatov kabi qardosh va chet el yozuvchilarining sarguzashtlarga boy badiiy asarlarini o'qish va bolalarning taassurotlari bo'yicha suhbat uyushtirish hamda xulosa chiqarishga o'rgatish maqsadga muvofiq. O'quvchilarini kitobga qiziqtirishning yana bir samarali usuli bu — darsni musobaqa tarzida tashkil etishdir. "Kim ko'p badiiy asar o'qigan?", "Kim she'rni ifodali yoddan aytadi?", "Kimming shaxsiy ijodiy ishlari chop etilgan?" mavzularida guruhlararo musobaqalar tashkil etilsa, o'quvchilar, albatta, o'z iqtidorlarini namoyish etishga harakat qiladilar.

O'quvchilarini fanga, badiiy asar mutolaasiga qiziqtirishda, mashg'ulotlarni tashkil etishda har bir muallim o'z tajribasidan kelib chiqib yondashadi, albatta. U, jumladan, quyidagi jihatlarga asoslansa, ta'lim-tarbiyada kutilgan natijaga osonroq erishiladi:

Dars mashg'ulotlarini xilma-xil, rang-barang, noan'anaviy tarzda tashkil etish (pedagogik va axborot texnologiyalari, media darslar, sayohat darslari, ijodkorlarning uy-muzeylarida mashg'ulot va hokazo).

O'quvchilarini dars jarayonining faol ishtirokchilari (ularga tayyor bilimlar berish yaxshi natija bermaydi)ga aylantira olish. O'quvchilarga mustaqil fikr bildirish, rad etish, isbot qilish, o'z fikrini himoya qilish imkonini yaratadi.

Foydalilaniladigan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori". Toshkent "Sharq". 1997 yil 7-beti.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun // Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori//. Toshkent "Sharq" 20-29-betlar.
3. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". Toshkent "Sharq" 2001 yil.
4. Zunnunov A., Hotamov N., Esonov J. Adabiyot o'qitish metodikasi. -T.: O'qituvchi, 1992.
5. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. -T.: 1996.
6. O'zbek adabiyotidan dars turlari(Metodik qo'llanma). Tuzuvchilar: A.Rafiev, N.G'ulomova, R. Keldiyorov. -T.: 1999.

OYDIN HOJIYEVA SHE'RLARIDA ISTIQLOL MADHI

*Qashqadaryo viloyati Koson tumani
15- məktəbning Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Karimova Zemfira*

Annotatsiya: XX asrning 60-yillari o'rtasi va 70-yillarning boshlarida she'riyatimizda yangi to'lqin, yangi avlod kirib keldi. Bular Shavkat Rahmon, Muhammad Yusuf, Usmon Azim, Halima Xudoyberdiyeva, Oydin Hojiyeva singari iste'dodlar edi. Bu davrda ijod sohasida yangilanishlar boshlandi. Ayniqsa, she'riyat bobida jo'shqinlik, shoirlarning timsolli, majoziy obrazlar yaratish mahorati, falsafiy-publisistik lirikaga shakl va mazmun, fikr va tuyg'u uyg'unligi masalalari yaqqol ko'zga tashlanadi.

Kalit so'zlar: Shabnam", "Tarovat", "Ishonch yulduzlari", "Navo", "Bo'zto'rg'ay", "Tamal toshi", "Ko'zim oq-u qoras'i"

Ushbu avlod izlanishlari, xususan, Oydin Hojiyeva ijodi o'zining estetik ahamiyati bilan, olamni va odamni badiiy-falsafiy tushunishi hamda tushuntirishi bilan ajralib turadi. Shoira she'rlerining o'zi bir olam, ijodining badiiy harorati, tarovati o'zgacha. Oydin Hojiyeva o'zining "Shabnam", "Tarovat", "Ishonch yulduzlari", "Navo", "Bo'zto'rg'ay", "Tamal toshi", "Ko'zim oq-u qoras'i" kabi yigirmadan ziyod she'riy to'plamlarini e'lon qildi. Bu to'plamlarining har biri shoira ijodiy yo'lining muhim bir yo'nalishlaridir. Shoira nazmda, nasrda asarlar yaratdi, bosh muharrir sifatida ko'plab maqolalar muallifi, "Saodat", "Gulchehralar" gazeta va jurnallarning faol ishtirokchisi.

Ayni paytda Oydin Hojiyevaning doston va she'rlari fransuz, nemis, urdu, ingliz, rus, ukrain, qozoq, tojik, qoraqalpoq kabi tillarga tarjima etilgan. Uning ijodi hamisha el ardog'ida, muxlislar nazarida, adabiyot ilmining diqqat markazida. Shoira ijodi ko'plab adabiyotshunos olimlar tomonidan e'tirof etilib kelinmoqda. Xususan, Ozod Sharafiddinov, Naim Karimov, Abdug'afur Rasulov, Hamidulla Boltaboyev, Ibrohim G'afurov kabi adabiyotshunoslar shoira adabiy portretiga ayrim chizgilar, shoiraning ijodiy evolyutsiyasi hamda individual jihatlari haqida o'zlarining ijobiy baholarini berishgan.

Darhaqiqat, shoira "Mustaqil vatanni baxt nuri chaysin" she'rda quyidagi misralarni keltiradi:

*Har yil shonalagan g'o'za boshiga,
Egilding, unutib polaponingni.
Men ko 'rdim: balxi tut bolang qoshida
Og'ziga dur tutgan saratoningni.
Sendan rozi ketar shu ko 'hna ketmon,
Boshingdan ter quyar, chopiq qilarsan.
Erkaklar qocharlar shiyponni chog 'lab,
Nozigm, sen qachon hordiq bilarsan?*

Shoiraning ushbu she'rini o'zbek ayolining she'rдаги surati desak mubolag'a bo'lmaydi. Unda hatto farzandini ham unutib, faqat mehnatga, tashvishga sho'ng'ib ketgan o'zbek ayoli jonlanadi.

Mustaqillik shoira qalbining tiganmas quvonchiga, jo'shqin bulog'iga, yuzlab she'rlerining asl manbaiga aylandi. Istiqlol nash'asi esa shoiraga yanada cheksiz iftixor, jo'shqin ilhom, kuch-g'ayrat bag'ishladi. Shoira xalqining buyuk sifatlaridan faxrlanadi, xalqi uchun iftixor tuyg'ularini baralla kuylashga harakat qiladi.

*O'g'ling elga ega bo 'lib ulg'aysin,
Qizlaring malika bo 'lib ulg'aysin.
Shoh-u gadoga ham oq sut bergen zot,
Mustaqil Vatanni baxt nuri chaysin.
Endi uying to 'ri o 'zniki bo 'lg 'ay,
Noning butun bo 'lg 'ay, o 'zlig 'ing bo 'lg 'ay!
Endi og 'zingdagi oldirma, xalqim,
Mustaqillik yorug 'yuzliging bo 'lg 'ay!*

Shoiraning "Shom shu'lalari" she'riy to'plamidan joy olgan she'rlari, doston va qasidalari, asosan, istiqlol va mustaqillik uchun jon fido qilgan, kurashganlar haqida. Shoira uzoq tarixga nazar tashlab, buyuk bobolarimiz, fidoyi insonlarimizning bu yo'ldagi xizmatlaridan faxrlanadi.

Shu bilan bir qatorda “Shom shu'lalari” iste'dodli shoiraning asil qo'shiqlari, o'lanlari, jo'shib aytilgan alyorlari, she'rxonni o'ylashga, shirin azoblar dunyosiga olib kiradigan asarlari saylanmasidir.

Shoira she'rlarida ichki bir tug'yon, shirin iztirob, ayol qalbiga xos nafosat, mahzun yuraklarga iliqlik bag'ishlovchi hamdardlik, vatanga muhabbatining jo'shqinligi, sevgining quvonchi-yu dardlari faqat o'ziga xos ifoda etiladi. Oydin Hojiyeva eng yaxshi she'rlari, publisistik maqolalari bilan xalqimiz xizmatiga kamarbastadir.

Foydalilanilgan adabiyotlar:

1. O.Sharafiddinov. “Mehr tolasidan eshilgan baytlar”. “Mumtoz so‘z” nashriyoti.
2. O.Hojiyeva “Tong shu'lalari” she'riy to‘plami. “Sharq matbaa konserni matbuoti” nashriyoti.

ZULFIYAXONIM IJODINING O'ZIGA XOSLIGI

*Karimova Gulfira Baxtiyorjonovna
Beshariq tumani 21-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
tel: 97-557-35-34
e-mail: gulfira@inbox.uz*

Annotatsiya: maqolada o'zbek she'riyatida o'zining beqiyos o'mniga ega bo'lgan shoira Zulfiyaxonimning o'ziga xos ijod yo'li, she'riyatiga jo bo'lgan sevgi va sadoqat mavzulari xususida fikrlar berilgan

Kalit so'zlar: o'zbek adabiyoti, she'riyat, vafo, sadoqat, timsol

Surati va siyratiga mislsiz noziklik jo bo'lgan, har bir so'zidan mehr iforlari taratadigan, muhabbat va sadoqat, poklik va olivjanoblik fazilatlariga zarracha g'ubor qo'ndirmaydigan,o'zbek ayollarining idealiga aylangan xassos shoiramiz Zulfiyaxonimdir. Shoiraning qay bir fazilatini olib qaramaylik,unda ayollikning barcha mezonlariga mos keladigan jihatlarini ko'rishimiz mumkin. Nozik did, shirin muomala,o'zgalarning dilini og'ritmasdan aytildigan, har bir so'zi chertib tanlangan maslahatlar,vafo va sadoqatni qalb amri deya umr yo'ldoshiga bo'lgan sodiqlik, taqdirning og'ir sinovlariga ham bardosh berib farzandlarini yuksak manaviyatli, salohiyatli, el uchun fidoyi farzandlar qilib kamolga yetkazish.Mana shunday insoniylikning eng oliy fazilatlarini o'zida jam etgan bu ayolni o'zbekning mo'tabar ayoli desak mubolag'a bo'lmaydi. Shoira har bir yozgan satrida kitobxon uchun kerakli bo'lgan ma'nnaviy ozuqani bera oladi.

U hayotda ko'plab qiyinchiliklarni boshidan kechirgan bo'lsa ham ularni mardona yengib o'tdi. Mana shu mardonalityk hissi, taqdir zarbalari oldida qaddini dol etmaslik shoiran ni yana o'tli satrlar bitishga undadi. Uning she'rlaridan tongning mayin sabolari, samolarning musaffoligi, qalblarning samimiyligi ufurib turadi. Shoira o'tgan umridan achinib, afsuslanib yashamaydi. Shoiraning yuragi hech qachon o'z samimiyligini yo'qotmaydi. U har doim ertangi kunga ishonch, kelajakka umid hissi bilan yashaydi.

Shoiraning shodligiga alam qorishiq bo'lganda ham ssumidlardan voz kechmaydi. Qaddini tik tutib orzulari tomon ildam harakat qilaveradi.Uning hayotdan mo'jiza kutib yashashi ham tahsinga loyiq.

Zulfiyaxonim har doim qo'lida qalam, qalbida hijron bilan hayotni, uning go'zalliklarini kuyladi.Zulfiyaning muhabbat bobidagi o'ksik qalbini taqdirning o'zi siyladi.Shoirona hayot, adabiy muhitda kamolga yetgan farzandlar,bir-birining shirin diydoriga doimo talpinib turuvchi do'st-u qadrdonlar,quyoshday mehrini hammaga baravar sochadigan Komila buvi Zulfiyaga hayotning quvonchli va qayg'uli kunlarida hamdard, yupanch bo'ldi. Lekin Zulfiyaxonim boshqa ayollarga o'xshab dardini hammaga aytaveradigan ayol emas edi.U ichki kechinmalarini,qalb tug'yonlarini, iztirob va sog'inchilarini satrlari silsilasiga jo etdi.

Zulfiyaxonimning adabiyotimiz va xalqimiz oldidagi mashaqqatli mehnatlari inobatga olinib,davlatimizning qator orden va medallari bilan taqdirlandi.Shoira 1968-yilda Javoharlal Neru nomidagi xalqaro sovriniga,Osiyo va Afrika yozuvchilari harakatidagi faol ishtiroki uchun 1970-yilda xalqaro "Nilufar" mukofotiga, Bolgariyaning "Kirill va Mefodiy"ordeniga sazovor bo'lgan. "Shuhrat" medali sohibasi M.Ulug'ova shoiramiz hammadan ham ko'proq "O'zbekiston xalq shoiri" unvoni bilan faxrlanishini aytib o'tgan. Zulfiyaxonim haqida qanchalik ko'p ash'orlar, nazmiy dostonlar, ijodiy maqolalar yaratilsa, ular shoiraning yangidan-yangi barchamizga o'rnak bo'ladigan insoniy fazilatlarini kashf etaveradi. Zulfiyaxonim ijodini o'rganib, ularga munosib voris bo'lish mustaqil Vatanimizda o'sib kelayotgan har bir qizning ezgu orzusi desak mubolag'a bo'lmaydi. Zulfiyaxonimga xos bo'lgan nozik insoniy fazilatlarni biz ham o'zimizda shakllantirib, ularni hayotda qo'llay olsak nur ustiga a'lo nur bo'lar edi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. adabiyot. 7-sinf. Darslik-majmua. (qayta ishlangan 2-nashri). T., «Sharq». 2009.
2. Zulfiya. Saylanma.Tong bilan shom aro T., —Sharq|| 2006
3. G'afurov I.Ayol nazokati. —Til va adabiyot ta'limi, 2006, 2-son.
4. <http://zulfiya.edunet.uz/> Zulfiya shioraning shaxsiy veb-shahifasi

MUMTOZ ADABIYOTDA XALQ OG‘ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH

*Kimsanova Dilfuza G‘ulomqodirovna
O‘zbekiston tumanı 3-maktab
ona tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi
tel: 90-308-03-98
e-mail:kimsanova@mail.ru*

Annotatsiya: maqolada mumtoz adabiyot va unda xalq og‘zaki ijioining namunalaridan foydalanish, so‘z san’ati, so‘zdan mohirona foydalanish, Mahmud Qoshg‘ariy, Ahmad Yugnakiy asarlarida maqollarda foydalanish orqali asar jozibasiga ta’sir etish kabi masalalar yoritilgan

Kalit so‘zlar: mumtoz adabiyot, xalq og‘zaki ijodi, maqol, matal, folklor qo‘shiqlari

Adabiyot o‘zining taraqqiyotida davomida folklordan deyarli barcha estetik tushunchalar va badiiy shakllarni o‘zlashtirib olganligiga qaramay, o‘ziga xos badiiy qonuniyatlar asosida mustaqil ravishda rivojlana bordi. So‘z san’ati bu ikki turning mustaqil rivoji, folklor va adabiyot asarlari yaratilgan ijtimoiy muhitdagi farqlar, ijodiy jarayonning xilma-xilligi ularning o‘zlariga xos xususiyatlarini yanada kuchaytirdi. Natijada folklor va adabiyot so‘zlariga xos muayyan estetik tizim, janrlar tarkibi, badiiy xususiyatlarga ega bo‘lgan so‘z san’atining mustaqil ikki turi - og‘zaki hamda yozma turi sifatida shakllandi va rivojlandi.

Haqiqiy maqollarning shakllanishi uzoq davrni qamraydi, ammo badiiy mukammal va hayot tajribasi aks etgan maqolning umri boqiy bo‘ladi. “Qonni qon bilan yuvib bo‘lmash” maqolini Mahmud Koshg‘ariy “Qanig‘qan bilan jumas” tarzda keltirgan, Mahmud Qoshg‘ariy tomonidan yaratilgan “Devon ulug‘ otitturk” asarida turli xalq hikmatlari, janglar tasviriga bag‘ishlangan to‘rtliklar bilan birgalikda 400 ta turkiy maqol va hikmatlar mavjud. Mahmud Koshg‘ariyning “Devon ulug‘ otitturk” asariga asar muallifining o‘zidan boshqa real baho beradigan kishi yo‘q. U jumladan, shunday deydi: “Men bu kitobni alisbo tartibida tartib berdim. Unga turkiy xalq maqollari, to‘rtliklari, folklor qo‘shiqlari va nasriy namunalardan bezak berdim. Men kitobni o‘quvchiga tushunarli bo‘lishi uchun undagi tushunilishi qiyin bo‘lgan jihatlariga tushuntirishlar berdim. Bunga yillab mehnat qildim. Ayniqsa, donishmandlik xususiyatiga ega bo‘lgan maqollarga ahamiyat qaratdim. Ular xalqning baxti va baxtsizligi, yaxshi va yomon kunlarini o‘zida aks ettirgan bo‘lib, uning qadriyatlari darajasiga ko‘tarilgan” [54.18].

Masalan: **Tilku oz iniga ursa uzuz bolur**(Tulki o‘z uyasiga qarab hursa, qo‘tir bo‘ladi), **Ermaguga ashik art bo‘lur**(Yalqovga eshik ostonasi ham tog‘ tepasidek ko‘rinadi), **Erik yerni yan‘lig‘, ermagu bashi qanlig‘** (Tirishqoqning labi yog‘liq, erinchoqning boshi qonliq) kabi.

Yusuf Xos Hojib ham xalq og‘zaki ijodini chuqr bilgan va o‘z asarida maqol-matallar, obrazli iboralardan mahorat bilan foydalangan. U “turkcha masal”, “turklar so‘zi” deb ularning ko‘pini ta’kidlab o‘tadi. Chunonchi :

*Mungar mengza tuaydi turkcha masal,
Eshitgil munisan, o‘qu bo‘z kal:*

Mutafakkir shoir hikmatlari katta hayotiy tajriba va qomusiy bilim mahsuli ekanligi, hayotiy negizi mustahkamligi, kundalik turmush va atrofdagi narsa-hodisalar bilan bog‘lab tushuntirilganligi, shaklan go‘zal, mazmunan teran, uslubanravon, badiiy yuksakligi, tilining soddaligi, timsol-utashbehlarining tabiiyligi, fikr-xulosalarining samimiyligi, hassos va ta’sirchanligi bilan asrlarni bo‘ylab keldi va bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini, ta’sir kuchini yo‘qotgan emas. Shoirning u yoki bu masala bo‘yicha pand-nasihatlari xuddi hikmatday jaranglaydi, xalq maqollariga o‘xshab ketadi – ularning badiiy barkamolligi va ma’rifiy ahamiyati ham shunda. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarida o‘nlab hikmatli so‘zlarni uchratamiz:

*“Esa, ichsa oxir bari och to‘yar,
Ko‘zi och ochligin o‘lganda qo‘yar”.
“Kishiga chiroy diruyat-andisha,
U asrar nojo ‘ya ishdan hamisha”.*

Aynan shunga o‘xshash fikr Ahmad Yassaviy she’rida shunday keladi: “Alhayoy uminaliymon” – Rasulaytdi”, ya’ni Hadisdan olingen parcha: “Hayoiy mondannishonadur”, - deyiladi. Ahmad Yugnakiy “Hibatul-haqoyiq” dostonida “**Valekiysangatlas, unutmabo‘zing**”misrasini yozadi. Bu misra “Boybo‘lsang, chorig‘ingni unutma” hikmatli so‘ziga mos keladi.

Ahmad Yugnakiy va uning «Hibatul-haqoyiq» dostoni uning ma’naviy merosidan bizgacha yetib kelgan yagona namunadir. Hajman ixcham bu doston o’sha davr turkiy adabiy tilining ham nihoyatda qimmatli, mo’tabar manbalaridan biri sanaladi. Ahmad Yugnakiy tilni tiyish – odobning boshi, tilkishiga har qanday balo va ofatlar yog‘ilishiga sababligi haqida shunday o’git beradi:

*Eshitgil, biliklik naku teb ayur:
Adablar boshi til kutazmak turur.
Tiling batka tutg‘il, tishing sinmasun,
Qolichiqsabatkatishingsiyur [17, 143].*

Rabg‘uziyning “Qissasi Rabg‘uziy” asarida qo‘llangan maqollarni o‘rgangan Z.Shukurova mazkur asarda maqollarning bir qator uslubiy xususiyatlarini aniqlagan. Asarda qo‘llangan maqollar tuzilishiga ko‘ra she’riy yoki nasriy ko‘rinishga ega. Maqollar she’riy shaklda ham qissa tarkibiga singdirilgan, zero “xalq donoligining ifodasi bo‘lmish maqollarning jarangdorligi, ohangdorligi she’riy shaklda yanada ortadi”[26.41].

*Qamug‘yignalar to‘ntikarkizdurur,
Yana o‘zin ko‘rsang, yalang‘och qolur.*

Lutfiy mumtoz she’riyatimiz rivojiga katta hissa qo‘shgan ijodkordir. Lutfiy lirkasi sodda, ravon va musiqiy, tili boy va shirali, badiiy usul va vositalari xilma-xil va original, xalq ijodini samarali ta’siri bilan kamol topgan lirikadir. U xalq jonli tilidan, uning maqol va ta’birlaridan juda ko‘p foydalanib, o‘zbek adabiy tilining gullab-yashnashiga munosib hissa qo‘shdi. Xususan, xalq maqollari va ta’birlari uning she’rlarining mazmunini ham, badiiyligi va tilini ham boyitgan katta bir manba bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Izzat S. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – T.: O‘qituvchi”, 1980.
2. Mallayev N. O‘zbek adabiyoti tarixi. –T.: O‘qituvchi, 1965.
3. Mallayev N. Navoiy ijodiyotining xalqchil negizi. –T.: O‘qituvchi, 1980.
4. Mallayev N. So‘z san’atining gultoji. –T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1991.

O'LMAS SO'Z SAN'ATKORI-ERKIN VOHIDOV ASARLARINING BADIYY TAHLILI

*Madina Masharipova
Xiva shahridagi Prezident mактабининг
она тили va adabiyot fani o'qituvchisi
tel raqam: 998995053606*

Annotatsiya: Har bir inson san'atkor, xoh u qo'shiqchi, xoh u rassom bo'lsin, xoh shoir-u, xoh yozuvchi ijodining eng yuqori cho'qqisi bor. Ana o'sha cho'qqi kishi qalbida bir umrga ham abadiy saqlanishi mumkin. Bu cho'qqilar yo o'z vaqtida (muallif tirikligida) yoxud ma'lum zamonalr o'tgach (muallifdan keyin) ko'zga tashlanadi. O'zbekning ulkan shoirlaridan biri Erkin Vohidov-ko'ngil mulkini taroj aylagan qalb egasidir.

1960-1963-yillarda "Yosh gvardiya" jurnali muhbiri, "G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti bosh muharriri sifatida faoliyat olib borgan paytleri buyuk shoir ijodiy cho'qqiga yeta olgan edi. Mazkur maqola ayni shu inson ijodiyoti haqida.

Kalit so'zlar: epopeya, monolog, adabiy janr, adabiy etudlar, publisistika, muhbir

Birgina "O'zbegim" she'rida ifoda etilmoqchi bo'lgan ma'no milliy o'zlikni anglash, o'zbek xalqining chin ma'nodagi qadriyatları, o'zbek xalqining Pomir-u, Tyanshanlarga tenglashtirilgani, O'rxun xati, Afsrosiyoblarning she'r baytlarida tilga olinishi noyob mahorat emasmi?

Mazkur she'rning o'zbek tilidan xorijiy ingliz tilida tarjima qilib omma e'tiboriga xavola etilgani tilga olishga arzigulik.

Ortda qoldi ko'hna tarix
Ortda qoldi dard-sitam,
Ketdi vahming, bitdi rahming
Topdi darmon o'zbegim.

Left behind is old history
Left behind are pain and injustice
Your nightmare is gone,
Your words are healed
A remedy is found my Uzbeks

E. Vohidov shoirlar, hajviyalar yozgan shoir sifatida emas, balki mudrab qolgan aruz vaznini qayta uyg'otgan g'azalona shoir sifatida adabiyot gulshanida ziyo sochdi.

Uning sizga taqdim etilayotgan "Ruhlar isyonasi" dostoni XX asr adabiyotining yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. "Doston o'zining isyonkor she'rlari bilan butun Hindistonni erk uchun, ozodlik uchun kurashga ruhlantirgan otashin bengal shoirining orzu-armonlari, jasorati, fojiaviy qismati haqida. "Ruhlar isyonasi" garchi Nazrul Islom haqida bo'lsa-da, unda men shoir hayoti bahonasida o'zimning umuman shoirlilik, insonlik, fidoyilik, erkka tashna ijod ahlining zamonasi, xalqi bilan murakkab munosabati, qolaversa, inson hayotining ma'nosи, hayotning ham shafqatsiz, ham adolatli haqiqati haqidagi o'y-mulohazalarimni kitobxon bilan baham ko'rishga intildim", deydi E. Vohidov dostonning yaratilishi to'g'risida

Shoir oltmishinchi yillar oxirlarida mashhur avar shoiri Rasul Hamzatovning "Dog'istonim" deb atalgan, o'sha paytlarda juda keng shov-shuvlarga sabab bo'lgan liro-epik, badiiy esse yo'nalishidagi yorqin asarini tarjima qilishga o'tirdi va uning birinchi qismini "Guliston" jurnalida e'lon qildi. Bu asar o'sha paytda diqqinifas sobiq tuzum makonlarida xuddi bahor nasimlari esgandek barchani ilhomlantirgan, milliy vatanparvarlik tuyg'ularini tarbiyalashga beqiyos hissa qo'shgandi. O'zbekcha tarjimadan musaffo tog' jilg'alarining sadolari, zalvorli Kavkaz tog' cho'qqilaridan tushib kelayotgan sarin ohangdorlik eshitilar, Erkin Vohidov nihoyatda jozibador bir uslub yaratgandi. Bu tarjimalarni o'qib kitobxon shoirni alqadi, o'zini yangi bir dunyo kashf qilganday sezdi. Qanday go'zal ritmlar, musiqalar ohanrabolari yangrardi bu tarjimalar badiiy uslublarida. O'zbek o'quvchilarining xayol va idrok olamlarini kengaytirish uchun Erkin Vohidov yana Tvardovskiy, Muhammad Iqbol, Hofiz, Bedil, Svetlov, Shiller va boshqa bir qancha shoirlarning asarlarini o'zbekchalashtirdi.

Xulosa o'rniда aytganda, yetmishinchi yillarning o'rtalarida Erkin Vohidov dunyo adabiyotining shoh asarlaridan biri, jahon adabiyotining mundarijasiga juda barakali ta'sir ko'rsatgan ulug'

nemis adibi Gyotening olamshumul "Faust" tragediyasi tarjimasi ustida yillar ter to'kdi. Asarning boshqa tillarga tarjimalari bilan qiziqdi, kutubxonalarda o'tirib, uning rus tiliga o'girilgan bir qancha (o'nlab!) nasriy va she'riy tarjimalarini o'rgandi. Gyote haqida qo'li yetadigan barcha tadqiqot adabiyotlarni ko'zdan kechirdi.

Foydalanimgan adabiyotlar:

1. Vohidov, Erkin". Ensiklopedik lug'at. 1. Toshkent: O'zbek sovet ensiklopediyasi. 1988. p. 166. 5-89890-002-0.
2. Эркин Вахидов. Literature.uz (ruscha). Asl nusxadan arxivlandi (14.02.2012). 11.02.2012. (2016) O'zbek adiblari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
3. G'ulomova, Nazira (2014). Ona tili va adabiyot. Toshkent: „Sharq“ nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi.
4. O'zbekiston Xalq shoiri Erkin Vohidov vafot etdi. BBC O'zbek xizmati (30.05.2016). 12.04.2018.
4. Erkin Vohidov. Ziyoz. 11.02.2012.

SO'ZI POK SHOIR

*Mamatkulova Nasiba Maxammadjonovna
Sirdaryo viloyati Sirdaryo tumani
6-sonli maktabning ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Telefon: +998990511928
nmamatkulova7@gmail.com
Najmullayeva Umida Xoldorovna
Sirdaryo viloyati Sirdaryo tumani
2-sonli maktabning ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Telefon: +998911022035 unajmullayeva2@gmail.com*

Annotasiya. Maqolada o'zbek xalqining ma'naviy taraqqiyotiga ulkan hissasini qo'shgan buyuk iste'dod sohibi Mir Alisher Navoiyning "Xamsa" asaridagi dostonlarida keltirilgan ayrim misralar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: "Xamsa" asari, "Hayrat ul-abror" asari, "Sabai sayyor" asari, odob, tavoze, saxiylik, axiy inson, nurfosh, iftixor

Navoiy "Xamsa"si XV asrdagi xalqimizning ma'naviy taraqqiyotining ko'zgusi bo'lib, unda o'sha davr ijtimoiy turmushi, xalq hayoti, urf-odatlari, din-diyonat, odob-axloq haqidagi qarashlar o'z aksini topgan. „Xamsa“ning birinchi dostoni – „Hayrat ul-abror“da Navoiy jamiyatni, undagi turli tabaqa odamlarning xatti-harakatlarini haqqoniy tasvirlaydi, tahlil qiladi, ularni o'zgartirish, tarbiyalash, ma'naviyatni yuksaltirish masalasini ko'tarib chiqadi. Bu asar to'laligicha yosh avlodni tarbiyalashda dasturamal hisoblanadi. Shu asarning oltinchi maqolatida „odob“ va „tavoze“ haqida fikr yuritadi. Shoir fikricha, odoblilik va tavezeli bo'lish kichiklarga saodat, ulug'larga hurmat-e'tibor olib keladi. Masalan,

*Elga sharaf bo 'lmadi johi nasab,
Lek sharaf keldi hayovu adab...
Bo 'lmas adabsiz kishilar arjumand,
Past etar ul xaylni charxi baland...
Kulguki o 'z haddidin o 'ldi yiroq,
Yig 'lamoq andin ko 'p erur yaxshiroq...
Tifl uchun qo 'pmoq emastur adab,
Pirlar ul ishoni demastur adab...*

Ya'ni, insonga hurmat-e'tiborni boylik va mansabga intilish emas, balki hayo va odob olib keladi. Odobsiz kishi hurmat qozona olmaydi. Har qancha intilsa ham falak uni past qilib yuboradi. Agar inson haddan ortiq kulta, bu bilan atrofdagilarga xalal berar ekan, unday kulgandan yig'lagan yaxshiroq. Bolalar uchun kattalar oldida qo'l qovushtirib, tik turish odob emas, pir, ya'ni ustozlar buni odobsizlik deb biladilar. Shu bois, ulug;larning xizmatida bo'lish, hurmat-ehtirom ko'rsatish kichiklarga lozim bo'lgan insoniy fazilatlardandir. Shuningdek, Navoiy oila boshlig'i bo'lgan otaga ham muhim vazifalarini aytib o'tadi. Deydiki, erkak o'z ayoliga, farzandiga oqilonha munosabatda bo'lishi, ularni qadrlashi, ularning baxtini o'z baxti deb bilishi kerak. Oila boshlig'i, ya'ni ota o'z ayoli va farzandlari ahvoldidan doimo xabardor bo'lishi kerak. Bolaga kichiklikdan parvarish lozim. Sadafga ishlov berilgani uchun qatra dur bo'lib el boshiga, ya'ni shohlarning tojiga bezak bo'lib qo'shiladi. Xuddi shu kabi farzand tarbiyasida ham unga go'yo sadafga sifat bergandek, hatto sadafdanda ortiq e'tibor ko'rsatmoq kerak.

Farzandiga chiroqli ism bersin, toki, u jismiga mos go'zal, latif bo'lsin. Eng asosiysi-unga ilm, ta'lim-tarbiya berilsin. O'z mehnati va aqli bilan nimadir yarata olsin, tirikchiligin qila olsin. Halol mehnatga o'rgansin. Shu bilan birga, Navoiy yoshlarga ham maslahat va o'gitlar beradi. Ota-onani qadrlash, ularga hurmat ko'rsatish, aytganlarini so'zsiz bajarish, umrlari mobaynida ularni rozi-rizo etish vazifalarini yuklaydi. Farzandlarga qarata shoir shunday deydi:

*Boshni fido ayla, ato qoshig'a,
Jismni qil sadqa ano boshig'a.
Ikki jahoningg'a tilarsen fazo,
Hosil et ushbu ikkisidan rizo.
Tun-kuning'a aylagali nurfosh,*

*Birisin oy angla, birisin quyosh.
So'zlaridan chekma qalam tashqari,
Xatlaridan qo'yuma qadam tashqari...
So'ngra rahmning silasin bil,
Rahm o'shul toifaga farz bil.*

Shoir bu misralar orqali : "Boshingni otang uchun, jismingni onang uchun fido qil. Ularni avayla. Ikki dunyoyingni obod bo'lishini istasang, ularni rozi et, Ularni tun va kuningni yoritib turgan oy va quyoshing deb bilgin. Chunki, ular tun-u kun sening mehribon hamrohlaringdir. So'zlaridan bir so'z nariga, aytganlari, ko'rsatganlardan bir qadam tashqariga chiqma. Ularga rahm-shafqat ko'rsatishni o'zing uchun qarz deb bil. Mehr ko'rsatish sen uchun farz ekanligini unutma!" demoqchi. Navoiyning nasihatlari oradan necha asrlar o'tgan bo'lsa-da, o'z ahamiyatini yo'qtomagan. Zero, shoirning umuminsoniy g'oyalar asosida aytilgan fikrlari hikmatlarga aylanib ulgurgan. Hazrat Alisher Navoiy xalqning nomini va shuhratini ellarga tanitib, ming yillarga olib o'tgan buyuk insonlardan biri bo'lib, dunyo daftariga Navoiy ismi o'zbek nomi bilan birga bitilgan. Navoiyning asarlari rus, ingliz va boshqa tillarga tarjima qilingan, hattoki, XVI asrda "xamsa"ning to'rtinchı dostoni "Sabai sayyor" italyan tiliga tarjima qilingan.

1. Baxil
2. Xasis
3. Saxiy
4. Axiy

Saxiylik insondagi xislatlarning eng ulug'i. Baxillik esa eng tubanidir. Saxiylikda ham ma'lum tartib bor; faqat dovrug' qozonmoq uchungina mol-dunyo sovurmoq saxiylik emas, hatto aqldan ham emas. Bunday ishni yo mast, yo telba qiladi. Mast va telbani odam deb bo'ladimi? Xo'sh saxiy kim? Saxiy xudo nima bersa qanoat qiladi, birovning yarasini ko'rsa, malhamini ayamaydi. Saxiylik nafaqat moddiy biror narsa berish bilan balki, shirin so'zni ayamaslik ham saxiylikdir, deydi shoir. Men har bir o'zbekda, uning qonida zig'ircha bo'lsa ham Navoiy bo'lishini istayman. Bu demak: inson o'zi uchun emas, o'zga uchun ham yashashi kerak; bu demak: o'zgalarni baxtiyor etishda baxtni ko'ra olishi; bu demak: moddiy va ma'naviy boyligini elga sochishni olyi baxt deb bilishdir.

Bu poklik axloqiy poklik, axloqiy poklik, vijdoniy poklik demakdir. Shoir insonlarni ana shunday poklikka undaydi. Navoiydek jahoniy zotga avlodlik va vorislik hissi har bir o'zbekning qalbini g'urur va iftixor tuyg'ulariga to'ldiraversin.

Foydalilanlgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbek adabiyoti tarixi. Besh jildlik. 2-jild.-T. Fan. 1977.
2. Izzat Sulton. Navoiyning qalb daftari, T., 1969.
3. N. Mallayev., Alisher Navoiy va xalq ijodiyoti, T., 1974.

ALISHER NAVOIY G'AZALLARIDA XALQ IBORALARINING QO'LLANILISHI

*Ma'murova Nilufar Raxmatullayevna
Farg'ona tumani 28-maktab
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel: 93-270-07-84
e-mail:mamurova28@mail.ru*

Annotatsiya: maqolada Alisher Navoiyning o'zbek adabiy tili taraqqiyotidagi o'rni, Alisher Navoiy til vositalaridan mohirona foydalanishi, asarlarida xalq iboralarini unumli qo'llashi xususida mulohazalar yoritilgan

Kalit so'zlar: tilshunos olim, til, til vositalari, adabiy til, xalq iboralari

Badiiy adabiyotda hayot obrazlar, har xil manzaralar orqali aks ettiriladi. Bizning ongimizga, tuyg'ularimizga ta'sir etadigan obraz va manzaralar so'zlar yordamida, so'zlardan tashkil topgan gaplar yordamida tasvirlanadi. Lekin so'z va gapning o'zi obraz ham, manzara ham bo'la olmaydi. So'z va obraz o'zaro bog'liq bo'lsa ham, lekin ular bir-birini qoplaydigan, bir-biriga teng keladigan tushunchalar emas. So'z til birligi, obraz esa san'at hodisasiidir. Badiiy adabiyotda so'z va gap obraz, manzara yaratishda material, vosita bo'lib xizmat qiladi. Yozuvchining mahorati shunda namoyon bo'ladiki, u hayotdagi ma'lum harakat, manzara va holatni yorqin ifodalaydigan so'zlarni topadi va bu so'zlarni asar g'oyasi, obraz ruhi va mantiqiga moslab ishlataladi. Bu so'zlarni o'qir ekanmiz, hayotdagi voqealarni ko'rayotganday bo'lamiz. Boshqacha qilib aytganda, yozuvchi qalamining sehri ostida so'zlar hayotdagi narsa va hodisalarni bizning ongimizda aniq tiklaydigan, ayni o'ziday qilib gavdalantiradigan vositalarga aylanadi.

So'z san'atining qudrati ham manashunda. Biz bevosita yozuvchi ishlatgan so'zlarning o'zidan emas, balki bu so'zlar yordamida ko'z o'ngimizda tiklangan inson obrazidan, uning qilmishlaridan ta'sirlanamiz.

Adabiy til taraqqiyotida so'z san'atkorlarining xizmati katta ekanligi ma'lum. Adabiy til tushunchasi ham, aslini olganda, so'z ustalarining faoliyati bilan bog'liq bo'lgan tushunchadir.

Alisher Navoiy til vositalaridan foydalanishning ajoyib ustasi bo'lgan. Ayniqsa, umumtil iboralarini qo'llashida uning yuksak mahorat egasi ekanligi yaqqol ko'rindi.U ba'zan xalq iboralarini mazmun tomondan o'zgartirib, tasvirlanayotgan voqealarga moslab qo'llasa, ba'zan ularni uslubiy tomondan yangi, odatdan tashqari matnlarda qo'llaydi.

Alisher Navoiy o'zbek adabiy tilining ruhini, uning taraqqiyotidagi yetakchi an'analarni mukammal biladigan ijodkor. U o'z asarlari tilining adabiy til ruhiga, adabiy til taraqqiyotidagi yetakchi, ilg'or an'analariga mos bo'lishini birinchi o'rinda qo'yadi. Qo'pol, sheva elementlari bilan to'lib toshgan soxta xalqchil jumlalar shoir uchun qanchalik yot bo'lsa, sovuq xalq so'zlashuv tilidan uzoq kitobiy ifodalar ham unga shunchalik yot. Til aniq va ravon , sodda va tushunarli bo'lsin, ulug' shoirning badiiy asar tili oldiga qo'yadigan talabi shunday edi.

Ijodkorning uslubi avvalo uning so'z tanlashi, so'zni qo'llashida, til vositalarini nutq zanjirida joylashtirishida namoyon bo'ladi.Shu nuqtayi nazaridan ulug' shoir Alisher Navoiy ijodini kuzatadigan bo'lsak, ular biz uchun anchagina ko'p va xo'p materiallar bera oladi. Fikrimizni xalq ona iboralarning shoir g'azaliyotida qo'llanishini tahlil qilish orqali asoslamoqchimiz.

Iboralar tilning obrazli vositalari jumlasiga kiradi. Har qanday ibora zamirida aniq bir hodisa tasavvuri, ma'lum bir predmet obrazi yotadi.Bu obraz iboraga alohida jilo, ravshanlik baxsh etadi.Alisher Navoiy o'z asarlarida qahramonlarning «ichki dunyosini, ruhiyatini so'z bilan rasmga olib ko'rsatishda frazeologik iboralardan mohirona foydalanar edi.

Modomiki, iboralar tilning tap-tayyor boyligi, ularda badiiylik kuchli bo'lib, fikrni ta'sirchan ifodalashda juda qo'l kelar ekan, mumtoz ijodkorlarning asarlarida qo'llangan iboralarni tahlil qilish, ularni ilmiy o'rganish hamisha dolzarb masala bo'lib qolaveradi.

Frazeologiya - o'zbek tilshunosligening yosh sohasi. Shunga qaramay, o'zbek frazeologiyasi bo'yicha bir qancha yirik tadqiqotlar maydonga keldi. Bu tadqiqotlar badiiy adabiyot tili frazeologik boyligini o'rganishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. G'azallar. Sharhlar. –T.: “Kamalak”, 1991.
2. Alisher Navoiyning adabiy mahorati masalalari. –T.: “Fan”, 1993.
3. Boboyev T. She'r ilmi ta'limi. –T.: “O'qituvchi”, 1996.
4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: “O'zbekiston”, 2002.
5. Boltaboyev H. Sharq mumtoz poetikasi. – T.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”. 2008.
6. Vamberi G. Ocherki Sredney Azii. Moskvay. 1968.
7. Vohidov R. Alisher Navoiyning ijod maktabi. Buxoro. 1994.
8. Jumaxo'ja N. Satrlar silsilasidagi sehr. – T.: O'qituvchi, 1996.

HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE'RIYATI

*Mo'ydinova Maqsudaxon G'ofurjonovna
Qo'qon shahar 38- muktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
tel: 90-307-25-82
e-mail: maqsudaxon38@inox.uz*

Annotatsiya: Maqolada Halima Xudoyberdiyevaning ijod yo'li va uning she'riyatida muhabbat tarannumining o'ziga xosligi, fikr-tuyg'gu ifodasi masalalari bo'yicha metodik mulohazalar bayon etilgan

Kalit so'zlar: she'r, tuyg'u, g'oya, mavzu ko'lAMDORLIGI

Adabiyot kishilarga, xususan, yoshlarga olam va odamlarga bog'liq hodisa mohiyatini anglash, insonga xos tuyg'ularning rangin qirralarini his etish, insoniy fazilatlar va nuqsonlar mohiyati haqida o'ylash imkonini beradigan, insonlarning ruhiy kamolotga hamda yuksak ma'naviyatiga erishishida muhim vositadir. Adabiyot ma'naviyat haqiqatlarini aks ettiradi, insonlarga ko'ngil orqali olamni tanishga ko'maklashadi. Badiiy asarlar ta'sirchan bo'ladi, ularning musiqiy ohangi, jozibasi o'quvchini o'ziga jalb qiladi, shu asnoda ular insonlar ruhini tarbiyalaydi, ma'naviy kamolot sari yetaklaydi. Ulug' shoirimiz Abdulhamid Cho'lpon aytganidek, "Hech to'xtamasdan harakat qilib turgan vujudimizga, tanimizga suv, havo naqadar zarur bo'lsa, maishat yo'lida har xil qaro kirlar ila xiralangan ruhimiz uchun shul qadar adabiyot kerakdir. Adabiyot yashasa, millat yashar..." Yuqoridagi vazifalarni ado etishda esa yosh avlodga mukammal adabiy ta'lim berish, yosh iste'dodlarni kamol toptirish muhim ahamiyatga ega. Qayerdadir, "Fan tushuntiradi, adabiyot esa tasvirlaydi", -deb eshitgandim. Bevosita fikrimizni Halima Xudoyberdiyeva ijodiga qaratsak. Shoira ijododa, deyarli barcha she'rlarida chuqur insoniy va ijtimoiy iztiroqlar, dardlar, sevinchlar, oliyjanob xayollar, mardona o'ylar juda ta'sirli, yorqin aks ettirilgan. Shoira she'rxonni chin va samimi tuyg'ular yordamida o'ziga tuyg'udosh qiladi. Tabiat ato etgan iste'dod intiluvchan, urinchoq va tirishqoq qishloq qizi o'quvchilik yillardayyoq she'rlar yoza boshlagan va o'ziga xos iste'dodi, ifoda tarzining bo'lakcha tarovati bilan Halima Xudoyberdiyeva Sharof Rashidovday ulkan arbob va ijodkorning e'tiboriga tushgan. Dastlabki she'riy majmuasi- "Ilk muhabbat". Birinchi kitobi o'zbek she'riyatiga tamomila o'ziga xos shoira kirib kelayotganidan dalolar beradi. U o'z ijodiga ko'ngil ermag'i emas, hayot-mamot masalasi deb qaragan. Buni isboti sifatida shoira bir she'rda: "Shunchaki yozmoqlik shoirga o'lim", -deb yozadi. Halima Xudoyberdiyeva she'riyatida inson ko'nglidagi murakkab his-tuyg'ular, ruhiyatning g'oyat murakkab manzaralari ta'sirchan aks etadi. Shoira "Begin, sizni tabiat..." she'rining yaratilishi haqida shunday deb yozadi: "Shunday rivoyat ko'nglimda yurardi. Buni bir joyda eshitganmanmi, o'zim o'ylab topganmanmi, aniq bilmasdim. Bir-biriga o'ta ko'ngil qo'ygan, mehr-sadoqatda tengi yo'q er-u xotin uzoq yillar yashab, farzand ko'rishmabdi. Uchramagan tabibi, sirlashmagan habibi qolmabdi. Turli ta'sirlar, uzoq maslahatlardan so'ng, xotin erining uylanmog'iga rozi bo'libdi. Xotin o'z uyining to'g'risiga kelin kelib tushgach, shom aralash, odamlarning ko'zini xato qilib, ikki uy oralig'idagi katta masofada butun hovli yuziga mix qoqib chiqibdi. Zora, oyog'iga mix kirib qiynalib, hovlida yurolmasa... Zora, bu fojiali tunni yostiqni tishlab yotib bo'lsa-da, o'z xobgohida o'tkazolsa... Tongda uyg'onib hovliga chiqqanlar o'z uyida behush yotgan ayolni va ayol oyog'idan oqqan qondan qip-qizil lolazorga aylangan hovli yuzini ko'radilar. Dastlabki turtki shu- "Mixning, tig'ning zahrini sezmay yonib boraman" satri bo'lib, ko'nglimni qizdirdi. Qolgani ijodkorning xayoloti..." mana o'sha mashxur she'rda parcha.

*Mixning, tig'ning zahrini sezmay yonib boraman,
Ishq zardobli sharobdir, qonib-qonib boraman.*

Haqiqatdan ham fan tushuntirsa, adabiyot tasvirlaydi, anglatadi, sizni o'ylashga, o'ylanishga, his qilishga, bevosita kuldirib va xatto, yig'latishga majbur qiladi. Bir ayol iztirobi shoira ijodida qanaqangi chiroyli o'xshatishlar, misollar bilan haqqoni yaslangan. Shoira yana bir she'rda shunday deydi:

*Shunchaki sevilmoq- baxti qoralik,
To'la tole uchun bu kemtik, bu kam.*

Xulosa o'rnila Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning bir gaplari yodimga tushdi. "Agar biz

O‘zbekistonimizni dunyoga tarannum etmoqchi, unung qadimiy tarixi va yorug kelajagini boqiy saqlamoqchi bo‘lsak, avvalombor, buyuk yozuvchilarni, buyuk shoirlarni, buyuk ijodkorlarni tarbiyalashimiz kerak ”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari.- T.:O‘qituvchi.1996
2. A. Zunnunov. Adabiy asar tahlili metodikasi. –T.:O‘qituvchi.1978
3. Adabiyot. 9-sinf uchun darslik.- T.: ”Mitti yulduz”. 2019

TASAVVUFDA AYOL

Omanboyeva Aziza Doniyor qizi
URDU 3-bosqich talabasi
+99899 338 98 60
Aziza.omanbayeva@gmail.com

Annotatsiya: Muqaddas dinimiz va tasavvuf ta'limotida ayolning qadr-u qimmati, sha'ni alohida ulug'langan. Aynan shu yo'lida yashab, jhayot kechirgan solihalarning esa ko'pchiligi bizga notanish. Ularni hayot yo'lini o'rganish bugungi kunda o'zimizga yangi bir ibrat maktabini kashf qilish bilan barobar.

Kalit so'zlar: tasavvuf, mutasavvifa ayollar, Robiya al-adaviya, " Tabaqotus suffiya", zohidalar, kashf-u karomat, A. Navoiy, "Nasoyim ul-muhabbat".

Muqaddas dinimizda esa ayol zotining qadri va o'rniqa yuksak qaraladi. Qur'oni Karimda ayollarga xos masalalar yuzasidan "Nisa" surasi nozil qilingan. Janobi payg'ambarimiz (s.a.v) davrlarida esa johiliyat davridan qolgan ayrim tazyiq-u daxshatlar to'xtatilgan. Ayollarning haq-huquqlari, hurmat-u ikromi kafolatlangan. Ilm olish borasida esa shunday deyilgan: " Ilm talab qilish har bir muslim va muslimaga farzdir." Shulardan kelib chiqib kuzatadigan bo'lsak, tarixda ham, adabiyotda ham tasavvufda ham ayollar orasidan ham erlardan qolishmagan orifa ayollar kam bo'lishmagan. Shunday tariqat arboblari borki, ayolni mo'tabarligi-yu, poyi jannatga tengligini ta'riflashsa, shunday tariqat vakillari uchraydiki, ayol nafs va dunyo timsoli. Shu boisdan ham butun umr oilasiz, bo'ydoq yashashni ma'qul topishgan."¹ Bunga sabab deya insonning jannatdan quvilishiga ayol sabab qilib ko'rsatilishi yoki do'zax ahlining ko'pchiligi ayollar bo'lishi aytigelidan xulosa chiqarishgan. Emishki, ayol Odam Ato qovurg'asining egri joyidan yaratilgan. To'g'irlamoq istasang, sindirarsan, o'z holicha qo'ysang egriligidcha qolur. Biz esa bunga javoban yagona narsani aytishimiz mumkin: agar Alloh taolo egirdan or qilganda edi, egrini yaratmagan bo'lur edi. Vaholanki, iroda shu ekan, kamchilik ahtarmasdan bo'ynsunmoq joiz. Yuqorida aytganimiz, soliha ayollar borasida boshlangan so'zda davom etib, tasavvuf ahli orasida mashhur bo'lgan orifalar haqda axtarsangiz ularning ilk qatorlaridan oq "tojul rijol" deya ulug'langan Robiya al-Adaviyani ko'ramiz. Boisi shukim, Robiya ilk zohida ayollandan bo'lgan va eng asosiysi Allohga bo'lgan Illohiy ishq tushunchasini o'zining yoniq nutqlari orqali adabiyotga kiritgan. " Robiya Adaviya Allohga bo'lgan muhabbat g'oyasini ilgari surdi. Uningcha, jannat orzusi va do'zax azobidan qo'rquv najot vositasi bo'la olmaydi. Inson Allohnini shunday sevishi kerakki, uning ishqni bu dunyo hoy-u havaslarini kuydirib yuborishi kerak. U Allohnini faqat Alloh bo'lganligi uchun sevish, o'z borlig'ini Allohnining borlig'ida singdirish va Alloh jamoliga erishish g'oyalarini ilgari surdi."² Robiya Adaviyaning yana bir munojoti ko'pchilik xoslar orasida mashhurdir."³Ey Parvardigorum, ey Yori aziz, agar jannating tamaida toat qiladigan bo'lsam, jannatingdan benasib et. Agar do'zaxingdan qo'rqiб ibodat qiladigan bo'lsam, meni o'sha do'zax o'tida yondir. Agar-ki Sening va faqatgina Sening jamoling deb tunlarni bedor o'tkazar ekanman, yolvoraman-ki, meni diydoringdan benasib etma."³ Tasavvuf dunyosida ayollandan ham ilg'orlar ko'p bo'lgan so'zimizni dalili deya aytishimiz mumkin-ki, "Boyazid Bistomiy: "... mening pirim bir ayoldir,"- degan. Zunnun Misriy esa suriyalik bir ayol bilan suhbatlashib, o'zining murshidi deya tan olgan." □ Zohida ayollar haqidagi ma'lumotlarga yuzlansak, ilk avliyo tazkirnomasi bo'lgan "Tabaqotus suffiya" 103 nafar so'fiyning hayoti va kashf-u karomatlari haqida bayon qilingan asarda ham biror ayol haqda ma'lumot berilmagan. An'anaviy diniy asarlar, dinimiz manbalariga taalluqli kitoblar, hadislarda esa ko'p hollarda Hazrati Oisha, Hazrati Xadicha, Hazrati Fotimalar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shu o'rinda ham ta'kidlash joizki, yuqorida nomlarini qayd etgan Hazrat onalarimizning say'i-harakatlari natijasi o'laroq bugungi hadisshunoslik ilmi yuksalgan. Bundan tashqari, tariximizda "Bojiyon Rum" deya atalgan dindor, zohida va mutasavvifa ayollar tashkiloti ham bo'lgan ekan-ki, bu haqda biz hali-hanuz to'liq ma'lumotlarga ega emasmiz." Alisher Navoiyning " Nasoyim ul-muhabbat" asarining mazkur bobiga bu bo'limni erkaklar martabasiga yetgan orifa ayollar zikri bilan boshlashini yozadi. Xususan, asarda boshqa avliyolar qatori kashf-karomatgo'y ayollarni ham mashhur jihatlari, karomatlarni hikoya qilish bilan qalamga oladi. Shu hikoyalash asosida kam so'zlar orqali chuqr va salmoqli ma'no anglatishni uddalaydi. Asarda Hafsa binti Sirin,

Fidda, Lubobatul Mutaabbida (quddisa sirruho), Fotima binti Abu Bakr al-Kattoniy, Maryamul Basriyya, Rayhonai Voliha, Bibik, Kurdiyya (quddisa sirruho), Ummi Hasson, Fotimai Badriyya, Ummu Muhammad, Tilmizayi Sariy Saqatiy, Fotima binti Musanno, Robiyayi Shomiya, Imra'tun Xorazmiya, Imra'tun Misriya, Joriyayi Savdo, Ufayrayi Obida, Sha'vona, Hakimayi Dimishqiya va yana bir qancha 20 dan ortiq ayollar haqida yozadi. Bu esa bugungi davrda juda qimmatli manba hisoblaniladi. So'zimizning isboti sifatida "Badoye ul-vasat" devonining 361-qit'asiga e'tibor qaratsak:

“ Ano o‘rnin ato tutmas o‘g‘ulga,
Ki, mumkindir o‘g‘il bo‘lmoq atosiz.
Masiho birla Maryamdin qiyos et
Ki, imkoni yo‘qtur bo‘lmoq anosiz.”²

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, bugungi globallashuv jarayonida, jamiyatda ayol va erkak tengligi haqida qanchalik bong urayotgan bo‘lsak ham, aslida, bu masala avval zamonlardayoq o‘z yechimini topgan.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. I. Ernazarova. A. Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat" asarida ma'rifatli ayollar talqini. Samarqand, 2016-yil, 23-bet.
2. A. Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. "Badoye ul-vasat" 20 jildlik. 5-jild. Toshkent. 1990-yil.
3. Sirojiddinov Sh. Manba va matn mushohadani talab qiladi. Sharq yulduzi, 2011-yil, 2-son, 131-bet

MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARIDA MAJOZ VA AYRIM USLUBIY
BO'YOQLARDAN FOYDALANISH MAHORATI

*Payziyeva Nurjahon Abdurahmanovna
Namangan viloyati Chortoq tumani
20-DIMI ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi,
Kenjabayeva Hilola Ergashaliyevna
Mingbuloq tumani 11- sonli maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon raqami: 93 676 16 96*

Annotatsiya: Muhammad Yusuf xalq dardini baralla aytgan, yurt muhabbatini hech kimga o'xshatmagan, xudo bergan qobiliyat egasi, she'rlarining siyohi qurimay bastakor va xonandalarimiz kuyga, qo'shiqqa solishgan, juda sodda, kamdan- kam uchraydigan iste'dod egasi edi. "Siz 47 yoshingizda ketdingiz. Mirzo Bobur ketgan yosh bu, Shavkat Rahmon osholmagan bu sirli davon bu."

Kalit so'zlar: Shoир she'rlarini o'qir ekanmiz, nafaqat o'qiyimiz balki, har kuni eshitar ekanmiz uning sehrli ohangiga mahliyo bo'lmay ilojimiz yo'q.

Biz bugun shoирning she'rlaridagi so'z qo'llash mahorati haqida fikr yuritamiz. Muhammad Yusuf she'rlarining metrik tuzilishi so'z qo'llashdagi badiiy me'yorlar undagi umumiylilik tushunchalarini tahlil qilamiz. Shoирning she'rlaridagi lingvopoetik xususiyatlariga e'tibor qaratsak. Lingvopoetika tushunchasi badiiyatning tilshunoslik qonuniyatları asosida tahlil qilishdir.

Til eng asosiy aloqa vositasi sifatida muayyan axborot tashuvchi oddiy belgilar tizimi bo'libgina qolmay, tinglovchiga ta'sir qiluvchi qudratli vosita hamdir. Zotan, tilning ta'sir qiluvchi qudrati ekspressivlik (bo'yoqdorlik) a'molida ko'rindi. Binobarin, ekspressivlik ya'ni bo'yoqdorlik tilshunoslik va adabiyotshunoslikni qiziqtiruvchi obyekt sanaladi. Chunki, har qanday badiiy tahlil lingvistik qonuniyatlarga tayangandagina ilmiy asosga ega bo'ladi.

Barcha shoirlar ijodida bo'lgani kabi Muhammad Yusuf she'riyatiga xos badiiyatni ko'rsatuvchi omillar sirasida majoz alohida o'rinn tutadi. Shoир ijodida badiiy yangi ma'no jilolarini beruvchi ko'chimlar quyidagilar sanaladi. Chunonchi, insон tafakkuriningmevasi bo'lgan metaforadan fan, tarix, publisistika, badiiy ijod, falsafa va oddiy nutqda keng foydalilanildi.

*Biz ketsak Yer kengayib qolar,
Osmon ham sal enkayib qolar...*

(“Yor yuzidan nur yog‘di sim-sim”)

Bu misralardagi **osmon enkayib qolar** iborasida insonga xos egilish ma'nosida kelgan. Tabiatga oid hodisa insonga xos bo'lgan harakat bilan ko'chgan. Bu metafora usulida ma'no ko'chishi deyiladi.

Muhammad Yusuf she'rlaridagi metonimik so'zlar haqida fikr yuritilar ekan, mazkur ko'chimning narsa bilan ko'chirilgan ma'no o'rtasida aloqadorlik, mansublik, yaqinlikka asoslanishi alohida ta'kidlash zarur. Metonimiylar yaratishning yetakchi sharti nutqning tejash me'yoriga asoslanadi. Mazkur badiiy ko'chimning to'ptta turi mavjud. Bular: Biror shaxsga, narsaga, makon va zamonga mansublik, aloqadorlik va yaqinlik munosabatini ifodalovchi metanimiyalardan iborat.

*Samarqandga borsam men agar,
Ulug'bekni ko'rmay kelmayman. (“Men dardimni kimga aytaman ”)*

Bu misralarda *Ulug'bekni ko'rmay kelmayman* gapi metanimiik ko'chim asosida ko'chirilgan bo'lib, bu bandda shoир Mirzo Ulug'bek – Muhammad Tarag'ayning haykalini ziyorat qilish, eslashga, yod olish ma'nosida qo'llangan. Bunday misollarni shoир she'rlarida ko'plab uchratishimiz mumkin.

Shoирning “Madhiya” she'rida keltirilgan *ko'z yoshlar* birikmasida qismdan butunni anglatib, keltirilgan sinekdoxa bir kishi emas butun o'zbek xalqiga qaratilgan. Mo'g'il xoni Chingizzon ham yurtimizga bostirib kirgan dushmanlar ma'nosida umum ma'noni ifodalab kelgan. Bunda bir tushuncha orqali butun tushunchani ifodalangan.

Shoир she'rlarini o'qir ekanmiz, nafaqat o'qiyimiz balki, har kuni eshitar ekanmiz uning

sehrli ohangiga mahliyo bo‘lmay ilojimiz yo‘q. Bugun adibning serqirra ijodining bir qirrasiga to‘xtalib o‘tdik, xallosh.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati

1. Asqarova M., “Otamdek poydevorim, akamdek balandim” xalq so‘zi gazetasi 2004-til 2 aprel
2. Asqarova M. va boshqalar , O‘zbek tili., Toshkent 2000-yil
3. J. lapasov “Badiiy matn va lisoniy tahlil” Toshkent “O‘qituvchi” 1995-yil
4. Muhammad Yusuf “Ulug‘imsan Vatan” O‘zbekiston nashriyoti Toshkent 2010-yil

**ASQAD MUXTORNUNG "CHINOR" ROMANIDAGI AKBARALI TIMSOLINI
BUGUNGI KUNGI HAYOTGA BOG'LIQLIGINI O'RGANISH.**

Ergasheva Ra'noxon Mashrabjonovna

Ergasheva Rohatoy Mashrabjonovna

Andijon viloyati Qo'rg'ontep tumani 28-umumiy o'rta talim maktabi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari.

Телефон: +998(94) 568 26 83

Maktab_28@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada insonda vijdon, diyonat, halollik kabi tuyg'ular bo'lgani yaxshi, biroq u odamiylik, insoniylikdek ulug' xislatlardan chekinib, otasining qadrondiga yordam berolmasligi, bosh qahramonning bir lahzadagi, bir muddatdagi xatosi uchun vijdon azobida qiyalishi va o'sha fursatdagi qat'iyatsizlik uni o'limga yetaklab borishi keltirilgan. Har bir o'sib kelayotgan yosh novdani qanday parvarish qilsang, shunday o'sadi. Yoshlarimizga hozirgi kunda asar qahramoni yo'l qo'ygan xatolarni qilmaslikka, qalb pokligiga erishishga o'rgatmog'imiz darkor. Asarni o'qish orqali o'quvchilarda darsga va bilim olishga, badiiy asarlar o'qishga yanada qiziqishini orttirish mumkin.

Kalit so'zlar: vijdon azobi, mo'rt barg, vijdon, diyonat, halollik, qat'iyatsizlik , o'lim

Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellectual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuchi va imkoniyatlarini safarbar etamiz.

Sh. M. Mirziyoyev.

"Odam deb o'lgan odam doimo tirik"

"Chinor" romanidan.

Badiiy asarni o'qir ekansiz, u,albatta,sizga hayot haqiqatlari haqida xabar beradi. Turfa taqdirlar, turli xarakterdagi obrazlar insonni o'ylashga, fikrlashga, tafakkur qilishga undaydi. "Chinor" romani A.Muxtor ijodida o'ziga xos o'rinn egallaydi. Asarda inson taqdiri, xarakteri yorqin tarzda tasvirlangan.

Masalan, Akbarali ham oddiy inson. Farzand sifatida mehribon o'g'il. Otasi urushda halok bo'lishiga qaramay onasini yolg'izlatib qo'ymaydi. Kondagi ishi og'ir bo'lsa ham halol mehnat qilib, tirikchilik o'tkazar edi. Uning va onasining hayoti shunday bir tekis davom etishi ham mumkin edi. Lekin muallif qahramon hayoti orqali bizga shuni ta'kidlaydiki, inson hayotga bir marotaba keladi, umrini qanday savobli yoki gunoh ishlar bilan tugallash uning o'z qo'lida ekanligi, umrni oldindan rejalashtirib yashamasligini, har qanday sinovli kunlar bo'lishidan qat'iy nazar, odam bu sinovlarni yaxshilk bilan yengishi kerakligini yozuvchi ochib beradi. Shunday ekan, Akbarali ham yaxshimi, yomonmi taqdirini o'zi yaratdi. Akbarali qalbi toza, yumshoq tabiatli inson. Lekin, qahramonimizning hayotda yashashi uchun bu narsalar kamlik qildi. Taqdir uni bir necha soniyada sinadi. Afsus, u bu sinovdan o'tolmadidi. Unga qat'iyatlik yetishmadi. Nodon kimsaning ojiz tomoni ham shu edi. Shubhasiz, insonda vijdon, diyonat, halollik kabi tuyg'ular bo'lgani yaxshi, biroq u odamiylik, insoniylikdek ulug' xislatlardan chekinib, otasining qadrondon do'sti bo'lgan Bektemirga yordam berolmaydi. Asarni o'qir ekanmiz, o'quvchida yana bir yangi fikr tug'ilib qolishi mumkin.Qahramonimizning hayot yo'lida otasining qadrondi yo'liqmaganda nima bo'lar edi? Nazarimda, u kechirayotgan kun avvalgiday osuda,tinch,bir maromda kecharmidi? Lekin hayot Akbaralining insonparvarlik tuyg'ularini Bektemir orqali sinab ko'rdi, uning oldida ikkita yo'l bor edi. Biri yonidagi insongaga yordam berib, hayotini saqlab qolish bo'lsa, ikkinchisi o'z jonini qutqarish edi. U afsuski, ikkinch yo'lni tanladi. Aslida Akbaralida insonparvarlik tuyg'ulari yo'q desak, yanglishgan bo'lamiz. Unda bu tuyg'ular bor, faqat yashirin. Chunki u bunday holatga hech ham tushmagan edi. Shu bois o'sha vaziyatda ,simlarning qisqa tutashuv paytida esankirab qoldi hamda hamrohining o'limiga sababchi bo'ldi. Mayli, bo'lar ish bo'ldi. Bektemir o'z jonini xatarga qo'yib bo'lsa-da, ko'plab insonlarni qutqardi , o'zi esa mardonavor halok bo'ldi. Eng achinarlisi esa Bektemirni oilasini

ko‘rolmaganligi va o‘zining qahramonlarcha halok bo‘lganini kishilar boshqa bir inson nomi bilan yod etishi edi. Shunday bo‘lishiga qaramay, Bektemir hech bo‘lmasa, vijdoni oldida yuzi yorug‘ bo‘ldi. Ammo bu fojeadan keyin Akbaraliga oson bo‘lmadi, negaki vijdona qiyognog‘i eng og‘ir azobdir. U bu azobdan qutilish uchun o‘zini Shodasoya otdi – da, halok bo‘ldi, bu ishi bilan yana irodasiz ekanini isbot qildi. Akbarali boshqacha yo‘l tutsa ham bo‘lar edi, aslida. Insonlarni hayotini saqlash uchun o‘zini qurbon qilgan mard kim ekanligini, Akbaralining bronza haykali o‘rnida Bektemirning siymosi bo‘lishligini, o‘sha zarhal harflar bilan yozilgan “Akbarali G‘oziyev” o‘rnida Bektemirning ismi sharfi yozilishini insonlarga aytganida qahramonimiz ham vijdona azobi tufayli halok bo‘lmash edi.

Asarning asosiy qahramonlari bo‘lgan Akbarali ham, Bektemir ham o‘z taqdirini o‘zi yaratdi. Axir insonlarni kamchiliklarini chetdan kuzatish oson. Biroq inson hayotga bir marotaba kelganligini unutmagan holda iloji boricha xato qilmaslikka, ayb ish qilgan taqdirda ham o‘zgalar tuzatmasdan buni o‘zi tan olib tuzatishini ongli ravishda anglamog‘i o‘rinlidir.

Shoir M. Yusuf aytganidek, ayrim insonlar tiriklikda o‘likdir, ba’zilar o‘lganida tirikdir. Bundan kelib chiqadiki, uzun va besamar umr o‘tkazgandan ko‘ra qisqa, mazmunli, barchaga foydasi tegib yashash ming bor a’lodir. Bugungi kundagi zamondoshlar, biz tarbiyalayotgan yoshlar o‘z manfaatlarini o‘zgalar manfaatlaridan ustun qo‘ymasliklari, atrofdagilar hayoti, xavfsizligini birinchi darajaga qo‘ya oladigan bo‘lishlari zarur. Fojea faqat jisman mahf bo‘lmoq emas, balki ruhiy qiynoqlar iskanjasida qolmoqlidir.

Fikrimiz xotimasi o‘rnida shuni aytish mumkinki, o‘z vijdonini qalloblik yo‘li bilan sotayotgan, atrofdagi na do‘s, na yaqinlarini ko‘rolmaydigan kishilarni hasrat va nadomat ila tilga olish joizdir. Yurtimizda bu kabilar o‘zlarining qabihliklari tufayli musaffo osmonimizga, tinch – osuda hayotimizga rahna solmoqdalar. Ularning kaltafmlik bilan qilayotgan ishlari yosh avlod tarbiyasiga salbiy ta’asirini ko‘rsatmay qolmaydi. Har bir o‘sib kelayotgan yosh novdani qanday parvarish qilsang, shunday o‘sadi. Yoshlarimizga hozirgi kunda asar qahramoni yo‘l qo‘yan xatolarni qilmaslikka, qalb pokligiga erishishga o‘rgatmog‘imiz darkor.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoyev. 2019 yil 19 martda o‘tkazgan videoselaktordagi nutqi
2. 8-sinf adabiyot darsligi “Yangi asr avlod” nashriyoti 2019 yil Toshkent
3. Asqad Muxtor “Chinor” romani

**ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODINI UMUMTA'LIM MAKTABALARIDA
O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI (6-SINF ADABIYOT
DARSLIGIDAGI SAVOL VA TOPSHIRIQLAR MISOLIDA)**

*Navoiy shahar 8- umumiy o'rta ta'lif
maktabi matematika fani o'qituvchisi
Raxmatova Nafisa Rustamovna*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiy hayoti va ijodini 6-sinflarda o'qitish samaradorligini oshirish haqida fikr-mulohazalar yuritiladi. Maqola davomida bugungi kun darsliklari, ularning tahlili va albatta tajribalar asosida o'rganilgan xulosalar taqdim etiladi. Savol va topshiriqlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida takliflar mavjud.

Kalit so'zlar. Darslik, innovatsiya, interfaol, o'quv dastur, ish reja, "T" usuli, "keys-study", "Venn diagrammasi", "Ustuncha"usuli.

Respublikamizning umumta'lif maktablari uchun joriy etilgan darsliklar qatorida 6-sinf Adabiyot fani va unga mo'ljallangan kitobning oxirgi varianti 2017-yil S.Ahmedov, R.Qo'chqorov, Sh.Rizayevlar muallifligida ikki qismdan iborat darslik-majmua holida nashr etilgan. Bugungi kunda ushbu kitob barcha maktablarga joriy etilgan. An'anaga sodiq qolning holda buyuk siymolarimizning boy meroslarini keyingi avlodga yetkazish, ularni ijod namunalari barhayotligini ta'minlash, mehr-muhabbatni shakllantirish va boshqa maqsadlar qatori Alisher Navoiyning hayoti va ijodi ushbu kitobda ham o'rinn egallagan. O'quv dasturida qayd etilishicha, 29-31-mavzular Alisher Navoiy va uning hikmatlariga asoslangan. Dasturda qisqacha quyidagi fikrlar keltirib o'tilgan: "Navoiy hikmatli so'zlarining mazmun-mohiyati, umrboqiyligi. "Mahbub ul-qulub" - hayotiy hikmatlar majmuasi sifatida. "Saxovat va himmat bobida", "Hilm zikrida", "Safar manofi zikrida" qismlaridagi ilm va hunar, yaxshilik, insoniylik, rostgo'ylik va yolg'onchilik, sabr va qanoat, mehr, vafo, insoniylik haqidagi hikmatlarning o'ziga xosliklari. Ularning xalq maqollariga yaqinligi, ulardan farqi. Bu hikmatlarning ma'naviy-axloqiy, ta'limiylar, tarbiyaviy va badiiy ahamiyati, Hikmatlarda hayotiy hodisalarining qisqa, ixcham, lo'nda va ta'sirchan ifodalangan..."

Yosh jihatidan saviyali tarzda tanlangan mavzu va asar ancha mukammal yondashilganligini ifoda etmoqda. 6-sinflar uchun belgilangan ish rejada mavzu va uning soatlari quyidagicha taqsimlanganini ko'rishimiz mumkin:

Agar biz savol va topshiriqlarga kreativ yondashsak, ya'ni o'zgacha nafas olib kirsak natija boshqacha bo'ladi. Tajribamda buni sinab ko'rdim.

Masalan,

1. Navoiyning hayot yo'li va uning ijodini daraxt misolida tasvirlab bering. Bunda 30 nafar o'quvchi tomonidan 30 xil daraxt chizilishi aniq.
2. "T usuli"dan foydalanib, 48,49,50-tanbehlarni mazmunini yoriting
3. "Venn diagramma"si orqali saxiy va axiy do'stni tavsiflang.
4. "Keys-study" orqali asarning g'oyasini tahlil qiling.
5. "Ustunchalar" usuli orqali asardagi atamalarni yodda saqlaganingizni sinab ko'ring.

Xulosa qilib shuni ayta olamanki, shu va boshqa metodlardan barcha mavzularda foydalanish mumkin. Jarayonda o'quvchilarda bir xillikdan qochish, o'zgacha yondashish, topshiriqlarning qiziqligi, ularning javobi gaplarda emas, balki qisqa so'zlarda aks etayotganligi ham manzur bo'ladi. Eng asosiysi, 3 ta savolning mazmuni bittada aks etadi. Savol va topshiriqlar ustida yana bir bor jiddiy mushohada yuritib, o'quvchilarning bilim saviyasini va mavzuga bo'lgan e'tiborini oshirishga erishishimiz mumkin.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Husan Maqsud. Maqola // Darsliklarni tubdan isloh qilish kerakmasmikan...2018
2. S.Ahmedov va b. Adabiyot. Darslik. 2-qism. T.: "Ma'naviyat". 2017
3. Saviya.uz
4. O'quv dastur va ish reja. 6-sinf. Adabiyot fani uchun
5. Xabar.uz
6. Zyonet.uz

MAVLONO JALOLIDDIN RUMIY HIKMATLARINING TARBIYAVIY JIHATLARI

*Ro‘zimova Muhabbat Rasulbek qizi
Boltayeva Lobar Bekchon qizi
Urganch Davlat Universiteti Filologiya fakulteti talabalari
+998 999610969*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Mavlono Jaloliddin Rumiy hikmatlarining tarbiyaviy jihatlari yoritiladi. Ayniqsa, Rumiy asarlarining inson ma ‘naviy olamidagi ahamiyatli o‘rnirlari ochib beriladi.

Tayanch tushunchalar: So‘fi, hikmat, iymon, nafs, hirs, mo‘minlik, musulmon, komil inson.

Sharq she’riyatining atoqli shoiri, so‘fisi, diniy-huquqiy bilimlar sohibi mavlono Rumiy hazratlari qaysi sohada bo‘lmasin ta’lim va tarbiyani birdek targ‘ib qilgan ijodkorlardan biri hisoblanadi. Mavlono Rumiy hikmatlari o‘qiganimizda jumlalar ham, holat ham, fikrlar ham erkin yozilganiga guvoh bo‘lamiz.

Rumiyning adabiy faoliyati serqirra emas, lekin muhim ahamiyatga ega. Uning hikmatlari har bir qasida, g‘azal, to‘rtlik kabi ijod mahsullarida ko‘zga tashlanadi. Yuqorida keltingan jumlamizga misol tariqasida ijodkorning “Masnaviy” asarini olishimiz mumkin. Unda yaxlit syujet mavjud emas, ammo keltirilgan hikoyalar hayotiy, ibrathi va tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Asarda shoir murakkab so‘fiyona fikrlarni oddiy, hayotiy jumlalar bilan tushuntirib bera olgan.

Mavlono Rumiy insonni o‘rganadi, uning tabiatini, intilishlarini kuzatadi. Insonning iymoni bilan birga uning nafsi, hirsini oqibatida kelib chiqadigan tarbiyasizliklarni tahlil etadi. Bularidan qutulish yo‘llarini bayon etadi.

*Kiynadin qahru g‘azabdir dam-badam,
Ul zalolatdir magar, kofirlilik ham.*

Darhaqiqat, insonga umr bo‘yi tarbiya berish lozim. Tarbiyani izdan chiqaruvchi fazilatlardan biri kina ya‘ni ginadir. Uning bir ko‘ngulda qayta-qayta sodir bo‘lib borishi murosaga o‘rin qoldirmaydigan g‘azabga aylanishi mumkin. Gina sabab dindan chiqib ketish ham hech gap emas. Gina bois, iymon keltirmoqchi bo‘lib turgan kofir ham zalolarda qolishi mumkin.

*Odamo, sen ko‘r emassen, sol nazar,
Lek izo jo‘al qazo ammil basar.*

Sen ko‘rga o‘xshab atrofinga qarama, hamma narsaning farqini ajrat, bil. Ammo shunisi ham borki, qanchalar ko‘zing ravshan, aqling tiyran bo‘lsa-da, qazo amri yetib kelganda bir ko‘r kabi g‘aflatda qolasan. Bu yerda shoir har bir insonga dunyoviy va diniy bilimlarni o‘rganish, ma’naviy yetuk bo‘lishga, har bir ishda to‘gri bo‘lishga chaqirilgan. Zotan, ertaga qazo kuni kelganda afsuslanib qolmasligi aytilgan.

*Ey musulmon, senki istarsan adab,
Sabr qil, gar bersa ozor beodob.*

Mo‘minlikning ilk belgilaridan biri odobdir. Odobi mukammal insonning bilimi ham yetuk bo‘ladi. Ilm bois banda Allohni taniydi. Ilmi bo‘lsa-yu odobi bo‘laman olim emas, johil insondir. Musulmon inson bilimli, odobli, sabrli bo‘lishi kerakligi haqida so‘z boradi.

*Olim ul, ilm-u hunarda xudnamo,
Lek o‘zi olamga o‘xshab bevafo.*

O‘zi ilm-u hunarda olim bo‘la turib, tabiatida shuhratparastlik, manmanlik, maqtanchoqlik illatiga mutbalo bo‘lsa, xalqqa undan bir manfaat yetmaydi. Bunday olim olam kabi bevafodir. Bu yerda insonlarni kamtar, beozor, marhamatli, mehribon bo‘lishga undovchi fikrlar ilgari surilgan.

*Jon bilimni jordan olgay damba-dam,
Tildin olmaydur, magar daftardanam.*

Jonni qiyamasdan, mehnat qilmasdan bilim egasi bo‘lomaysan. Sen uni tildan eshitish, daftardan o‘qish orqali emas, balki o‘zingning sa’y-harakatlaring orqali qo‘lga kiritasan. Har bir inson bilim olishi uchun bilimi yuksak olim muhim emas, balki o‘zining tarbiyasi, intilishi, mehnatlari eng muhim omildir.

Xulosa qilib aytganda, Jaloladdin Rumiy falsafiy-tasavvufiy merosi yosh avlodni tarbiyalashda asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Uning hikmatlaridagi mehnatsevarlik, fidoiylikka undovchi buniyodkor fikrlar Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, komil inson g‘oyalarini insonlar qalbi va ongiga singdirishda asos bo‘ladi.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jaloladdin Rumiy. Nay nolasi. Toshkent, 2017.
2. Jaloladdin Rumiy. Ichindagi ichindadur. Toshkent: ”Yangi asr avlodii”, 2018.
3. Jaloladdin Rumiy. Masnaviy. Guliston, 1998.

FARHOD-POKLANISHGA ERISHGAN KOMIL INSON TIMSOLI

*Qashqadaryo viloyat Shahrisabz tumani
29 muktab onatili va adabiyot fani o'qituvchisi
Sa'dullayeva Marg'ubaning yozgan maqolasi*

Annotatsiya: Tasavvuf – inson kamoloti, axloqiy poklanish haqidagi ilm dedik. Bu tushuncha komil inson konsepsiyasida aniq ko‘zga tashlanadi. Inson uchun qayg‘urish, uning ma’naviy kamolotini o‘ylash tasavvufning doimiy o‘zak masalasi bo‘lib kelgan. Ayniqsa, insonning botiniy olami, ichki ziddiyatlari, ruh va jism orasidagi kurash so‘fiylarni ko‘p qiziqtirgan. Ular insonda azaliy ikki qarama-qarshi kuch-rahmoniy va shaytoniy quvvatlar borligini, inson Allohnинг bandasi sifatida shayton qutqusini yengib, rahmoniy fazilatlarga ega bo‘lishi lozimligini ta’kidlaydilar. Ushbu fikrlar ulug‘ shayxlarning «tasavvuf» tushunchasiga bergan ta’rif-izohlarida aniq ifodalangan.

Kalit so‘zlar: Foniyyasheki, ham so‘zidur pok, ham o‘zi. Hush davlat ul kishigaki, tushgay aning ko‘zi.

«Tasavvuf nima?» degan savolga Shayx Nuriy javob berib aytadi: «Tasavvuf – nafs lazzatlaridan voz kechishdir». Yoki Shayx Safiy Alimshoh javobi bunday: «Tasavvuf – nafs manzillarini bosib o‘tishdir». Shayx Ravim so‘zi: «Tasavvuf – Xudo yo‘lida nafsdan kechmoqdir».

Nafs xudbinlikni, o‘zim bo‘lay falsafasini tug‘diradi. Nafs domiga tushgandan keyin, kishi hech narsadan tap toptmaydi, xarom-xarishdan hazar emay, boshqalar hisobiga bo‘lsa ham yaxshi yashashni o‘playdi. Oqibatda u zolim, berahm riyokor bo‘lib qoladi. Shuning uchun tasavvuf talab etgan tiyilish, qanoat, sabru faqirlik tariqida gap ko‘p. «Dunyoga bir marta kelasan, oladiganingni olib qol», - ilgaridan ma’lum falsafa bu. Kommunistlar buni: «Men insonman, demak menga hamma narsa ravo» deb o‘zgartiradilar, ammo maqsad o‘sha: ilojini topgin-da, yaxshi yasha, boshqalar bilan ishing bo‘lmasin. «Hamma narsa ravo» falsafasi odamni iymonu e’tiqoddan ayirib, yulg‘ichlik va talon-tarojga fatvo beradi, vahshiylik instinctini kuchaytiradi.

Komil inson – bir ideal, barcha dunyoviy va ilohiy bilimlarni egallagan, ruhi Mutloq ruhga tutash, fayzu karomatdan serob, surati saranjom, qalbi ezgu tuyg‘ularga limmo-lim pokaza zot, Navoiy tili bilan aytganda:

*Foniyyasheki, ham so‘zidur pok, ham o‘zi.
Hush davlat ul kishigaki, tushgay aning ko‘zi.*

Tasavvuf ahli sig‘ingan ideal – Komil Inson aslida xalq ideali, adabiyot ideali edi.

“Farhod va Shirin” dostonidagi Farhod olishib yenggan ajdaho, Ahraman dev, temir odam shunchaki xayoliy, afsonaviyobrazlar emas, balki har bir inson (masalan, Farhod)ning botini (ichki olami)dagi nafsoniy istak, shaytoniy intilishlarning ramziy timsollaridir. Farhodning oshiqligi uni bu nafs lashkari bilan kurashga otlantirdi, ishq unga kuch, sabot va iroda ato etdi. Ko‘rinadiki, nafsnı yengish quroli — bu ISHQ ekan.

Tasavvufda ishq deganda faqat mehr, sevgi kabi tuyg‘ulargina emas, ulardan tashqari yana iroda, sabot, ilm, ibodat, oqillik, xokisor-lik, sabr, qanoat, g‘ayrat, kamtarinlik,adolat, saxiylik, halimlik, mard-lik, hayo, pokizalik, shirinso‘zlik, shafqat, umuman, inson qalbini, ruhini poklashga xizmat qiladigan, uni Allohga yaqinlashtiradigan bar-cha ezguliklar, pokliklar yig‘indisi tushuniladi. Ishqning o‘rni ko‘ngilda bo‘ladi. Ko‘ngil ishq tufayli poklanadi. Ko‘ngil poklansa, ishq yanada o‘tli, nurli bo‘ladi, ilohiy mohiyat kasb etadi. Tasavvufga ko‘ra ko‘ngil-ni poklash ham bir ilmdir. Ilm esa ustozlardan o‘rganiladi. Farhodning ustozlaridan kasb o‘rganishini eslang. Ular shunchaki hunarmand ustalar obrazi emasdi.

Boniyl – ko‘ngilga ishq binosini qurgan va qurishni o‘rgatgan piri komil. Moniy – Alloh ishqini qalbga naqshlash sirlarini anglat-gan ustoz. Quran – ko‘ngildagi toshdan ham qattiq nafsoniy istaklar- ni parchalash ilmini bildirgan murshid. Shular kabi yana Suhaylo, Suqrotdek ulug‘lardan ishq sirlarini, poklanish ilmini o‘zlashtirgan in-songina hayotlik davrida o‘z botinida dev, ajdaho, arslondek bo‘lgan nafsoniy illatlarni yenga biladi, kundalik hayotda duch keladigan o‘z nafsi qul Xusrav, Sheruya kabi odam qiyofasidagi shaytonlarga bas kela oladi. Bir so‘z bilan aytganda, u insoniy o‘zligini yo‘qotmay, poklanish yo‘lida davom etadi. Poklanishga erishgan komil inson ayni paytda yuksak axloq va odob timsoliga aylanadi. Shu ma’no- da Farhod o‘zbek adabiyotida mukammal yaratilgan komil inson obrazidir.

**ERKIN SAMANDARNING "QIRON G'ILDIRAGI" ROMANI VA "GO'RO'G'LI"
XALQ DOSTONLARIDAGI OT OBRAZINING TIMSOLIY TAVSIFI**

*Sharipova Hulkaroy Umrbekovna
Urganch davlat universiteti Filologiya fakulteti talabasi
Telefon: +99894 230 21 12
hulkaroysharipova@mail.ru*

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining zabardast vakili, yozuvchi, shoir va dramaturg Erkin Samandarning "Qiron g'ildiragi" romanidagi o'ziga xosliklar, uning badiiy-g'oyaviy yo'nalishi, shuningdek, romanda obraz darajasiga ko'tarilgan ot – Saman va "Go'ro'g'li" xalq dostonida asosiy timsollardan sanaluvchi ot - G'irot obrazlarining o'zaro o'xshash xususiyatlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: doston, roman, ramz, majoz, obraz, timsol, sujet.

Badiiy adabiyotning o'ziga xos xususiyatlaridan biri uning borliqni tasvirlashdagi keng qamrovli imkoniyatidir. U bu imkoniyatlarni turli badiiy vositalar yordamida yuzaga chiqaradi. Masalan, ramziy obrazlar vositasida. Bu jihatdan olib qaraganda, jahon adabiyotida ham, milliy adabiyotimizda ham, asosan, tabiatga, xusan, hayvonlarga murojaat qilinganining guvohi bo'lamic. Butun jahon ommasiga o'zining "Yovvoyi yo'rg'a" va shu kabi boshqa asarlari bilan tanilgan angliyalik yozuvchi Ernest Seton-Tompsonning asarlarida aksariyat hollarda ot obraziga keng o'rinn berilgan. O'zbek adabiyotida ham bu obraz ko'pchilik ijodkorlar, jumladan, Turob To'la, Erkin Samandar asarlarida uchraydi. Ot obrazini sadoqat timsoli sifatida ko'rsatish Turob To'laning "Yetti zog'ora qissasi"da bir ko'rinishda namoyon bo'lsa, Erkin Samandarning "Qiron g'ildiragi" romanida boshqa qirralari bilan yangicha ko'rinish kasb etgan. Bilamizki, vafodor ot timsoli ko'phillik xalq dostonlarida markaziy o'rinni egallagan. Shu boisdan doston qahramonlari o'zlarining sodiq hamrohlari – ot bilan birgalikda tasvirlanadi. Fikrimizga misol sifatida "Go'ro'g'li" va shu turkumdag'i boshqa dostonlarga murojaat etamiz. Xorazm dostonchiligining go'zal namunalaridan biri bo'lgan "Go'ro'g'li" dostonida "G'irot" nomli ot voqealarni harakatga keltiruvchi obrazlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Dostonda, ayniqsa, uning jangovarligi va sadoqatiga keng e'tibor qaratiladi. G'o'ro'g'lining Arab Rayhon lashkariga asir tushganida qahramonning tilidan yangragan so'zlar G'irotning o'ziga xos sifatlarini ko'rsatib bersa, bu jarayondagi otning holati tasvirlangan o'rinnlar undagi sadoqatning qay darajada ekanligini ifodalaydi: "...Otim dul dulning zuryodi, Savash kuni ko'nglim shodi, Manga ko'pdir e'tiqodi, Otimi otma, o'zimi o'ldir... Odaman aqli G'irot. Ko'ro'g'lining qoptolinda tanobini suyrab, ko'zidan buyur-buyur yosh oqizib borayotgan G'irot shartta shu yerda turdi-da, o'kchasini tirab, bir tiklanib, hayqirib, kishnab, chorpoya bo'lib bo'kib toshladi. Tanob bilan jilov orqasina shoprilib tushib, iyarga o'raldi, ana jilovda jiynalib keldi, quyrug'ini o'ziga qamchi qilib, qaydasan, Chamdibel, deb, qulog'ini qimib, og'zini qonorday ochib, qaldirg'ochday ravona bo'ldi..." Bu parchada G'irot Go'ro'g'lining asir bo'lgani haqidagi xabarni oilasiga yetkazishi tasviri berilgan.

Xalq dostonlarining yana bir durdonasi hisoblanuvchi "Ravshan" dostonida ham bu motiv obraz yetakchi o'rinni egallaydi. Mazkur dostonda Jiyronqush va G'irkok' kabi otlar haqida so'z borib, ularning jang paytlarida yengilmasligi, jasorati madh etiladi.

Dastlab og'zaki ijodda yuzaga kelgan ushbu obraz, yuqorida ta'kidlanganidek, yozma adabiyotda ham o'z aksini topdi. Xusan, buni Erkin Samandar ijodida, uning "Qiron g'ildiragi" romani misolida ko'rish mumkin. Asarda Muhammad hojining doimiy hamrohi bo'lgan ot – Samanning vafodorligi ulug'lanadi. Undagi eng diqqatga sazovor jihat shundaki, Saman har qanday holatda ham o'z do'stini tark etmaydi, uni kutadi. Bunda u barcha qiyinchiliklarga nisbatan sobit tura oladi. Muhammad hojining Gujumtagi mahkamasiga chaqirtirilgani va u yerdan qaytib chiqmayotgan egasini kutgan Samanning holatida uning bu sifatlari yaqqol ko'zga tashlanadi: "...Saman yo'lga qaramay qo'ydi. Boshini eggancha qimirlamay turaverdi. Kunduzi xiralik qilgan chivinlar o'rnini pashsha galasi egalladi. Samanga bosh-oyoq tashlanishdi. Ularni quvib haydashga madori yetmadi Samanning.

Chidaydi. Egasi chiqmagunicha hech qayon ketmaydi. Hamisha shunday bo'lib kelgan. Bir-biridan ayri yo'l tutishgan emas... , shuningdek, "...Yomg'ir birdaniga do'lga aylandi. Shatirlab

keldi. Samanning boshini yoray dedi. Odam zoti ko‘rinmas...” Ayni shu holatda egasini kutayotgan ot u ko‘rinmaganidan so‘ng o‘zini qo‘yarga joy topmasdan, har ko‘yga tushadi va oxir-oqibat bu xabarni uning oilasiga, Muhammad hojining rafiqasi Xadichaga yetkazish uchun hozirlanadi. Shu o‘rinda yana bir jihatga e’tibor qaratish lozim. Ya’ni asardagi ushbu holat – egasi haqidagi mudhish xabarni uning yaqinlariga yetkazish syujeti “Go‘ro‘g‘li” dostonida ham uchraydi. Bunda har ikkala otning iztiroblari, achchiq-achchiq kishnashlari va, ayniqsa, ko‘z yoshlari bilan xabarni ma’lum qilgan tasviri bir tomonidan bu voqealar tizimini sayyor syujet sifatida baholashni ham taqozo etadi. Romanda Samanning mazkur jarayondagi holati quyidagicha tasvirlanadi: “*Xadicha begin uyga sig‘may deraza oldida o‘tirgan edi. Samanni egasiz ko‘rib, qo‘l-oyog‘i bo‘sashdi. Otning oldiga kelib boshini quyi soldi. Ko‘zlari uning mungli edi. Yollari beso‘naqay osilgan. Tuyoqlari loy. Dumi shalpaygan. Xadicha begin buni o‘z-o‘ziga dedimi yo otga? Ichidan fig‘on otilib chiqdi. Uvv!!! Samanning ko‘zları yoshslandi*”. Ayni shu holat Go‘ro‘g‘li Arab Rayhonga asir tushgani va bu xabarni G‘irot uning yaqinlariga yetkazgani tasvirida shunday ifodalangan edi: “*Qarasa, ana G‘irot kelgan, ustida Ko‘ro‘g‘li yo‘q. Hey janavar, iyangdi ne yerkarga tashlab kelding, ana ko‘zidan yosh og‘izib. Og‘a Yunus G‘irotding manglayidan quchoqlab, ovuzlarindan o‘pib, ana bovrina bosib, ekavi G‘irot bilan yig‘lashib turaberdi*”. Bu o‘zaro hamohanglikdan shu narsa ayon bo‘ladiki, ijodkor xalq og‘zaki ijodi bilan ham yaqindan tanish, shuningdek, uning mag‘zi bo‘liq asarlari ushbu buloqdan to‘yingan asarlardir.

“Qiron g‘ildiragi” romanida aynan ot obraziga alohida o‘rin berilishidan ijodkor muayyan maqsadni ko‘zlagani aniq. U bu timsol vositasida tabiatning, uning shakllantiruvchi qismi bo‘lgan hayvonot olamingning insoniyatga naqadar do‘st ekanligini ko‘rsatmoqni maqsad qilgan bo‘lsa, ikkinchi tomonidan ularning ba’zi xususiyatlari insonlarnikidan-da ustun turajagini kitobxonga, umuman, insonlarning o‘zlariga uqtirib qo‘yishni ko‘zda tutgan.

Romanda Saman hech qachon yengilmaydi. Imkoniyati yetganicha xojasini izlaydi, boshqalarni ham shunga da‘vat etadi, ularni ruhlantiradi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, tabiat mo‘jizalaridan biri hisoblanuvchi otning “Qiron g‘ildiragi” asaridagi aksi aynan haqiqatga mos tarzda ifodalab berilgan. Bundan tashqari, bu asar xalq ijodiyoti namunalariga xos xususiyatlarni o‘zida aks ettirgani va undagi obrazlar bilan mutanosiblik kasb etgani bilan ham g‘oyatda muhimdir.

Foydalilanigan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. T.:2018
2. Гўрўғли. Урганч: 2004
3. Эркин Самандар. Кирон ғилдираги. Т.: 2016

ОYDIN HOJIYEVA SHE'RLARIDA SHEVAGA XOS SO'ZLARNING ISHLATILISHI.

*NavDPI O'zbek tili va adabiyoti
fakulteti 2-kurs talabasi
Shomurodova Madinabonu*

Anotatsiya: Oydin Hojiyeva she'rlarida shevaga oid so'zlar(piyovalo,jo'gi,namozigar,taffot,obj o'sh,zochak,serka,hulbo'y..)orqali o'zbek tilining naqadar boyligini isbotlab berilgan she'riyat. She'riyatda til xususiyatlari va ilmiylikni mujassam etish bugungi kun uchun dolzarbligi.

Kalit so'zlar: sheva,tojikcha so'zlar,dialekt,ilmiylik,badiiylik,xalq shevalarining adabiy ma'nosi.

Ilhom epkinlari sarosar esganda uning qanotlari ostidan goh g'amgin ,goh shodon ,ba'zida qayg'uli ,ba'zida sokin ,dam esa o'ychan kuy taraladi.Uning kuylarini qalb quloqlari ila eshitib ko'ngil qalami bilan varoqlarga marjonday tizmoqlik esa har bir ijodkorning mahoratidan darak beradi.Navoiy viloyati dilbadi Oydin Hojiyeva ham ana shunday mahorat sohibalaridan biridir.Zulfiyaxonim ,Saida Zunnunova izdoshlaridan.Uning ijodi beqiyos , she'rlari esa betakrordir.Yoniq satrlarini o'qib chiqar ekanmiz unda turfa xil mavzular mujassam.Masalan:vatanga bo'lgan muhabbat,ayollarning dardu-sitamlari,tiqroq qalblarning g'am-anduhlari,sutday oppoq beg'ubor bolalik ,onaga bo'lgan cheksiz mehr-muhabbat,umr yo'llarining bitmas o'nqir- cho'nqirlari.

Shoira she'rlarini o'qib chiqar ekanmiz yana bir narsa bizning diqqatimizni tortdi.Oydin Hojiyeva o'z misralarida nafaqat badiiylikni ,balki ilmiylikni ham mujassam etgan .Ularni tahlil qilib chiqib shevaga oid so'zlarga duch keldik.

*Yuragiga quyuladi shunda huzur-halovat,
Eslab qolar sumalakka undirgan bug'doyin ham.
Ariqchadan suv olgancha shoshiladi betoqat-
Oftobro 'ya ayvon sari munis,mehnatkash onam![1.22]*

Sheva materiallari o'zbek tili tarixi mutaxassislari uchungina emas,balki tarixchilar uchun ham,shior va yozuvchilar uchun ham birdek o'rganilish obyektidir.Shevashunos Reshetov bu haqida fikr yuritar ekan,shunday deydi:,, Chunki xalq shevalari o'zbek xalqining moddiy va ma'naviy madaniyatini,yodgorliklarda qayd etilmagan ayrim faktlarni bizning davrimizgacha olib kelgan bo'lishi mumkin." [2.3] Sheva materiallari she'rdagi ,yoxud asardagi muhitni,o'sha davr odamlarini, madaniyatini,kelib chiqish tarixini,an'ana -udumlarini ochib berishi bilan ahamiyatga egadir Ushbu to'rtlikdagi „oftobro'ya " so'zi shevaga oid tojik tilidagi so'zdir.Ushbu so'zdan odatda Buxoro hamda unga tutash hududlar foydalanadi.,„Oftobro'ya " so'zining adabiy ma'nosi „quyosh tushadigan joy" degan ma'noni anglatadi . O'zbek dialektologiyasi uning ayrim noaniq yoki xalq ma'nosini o'ziga moslashtirib olgan so'zlarini adabiy til bilan taqoslab,undagi ba'zi muammolarni yoritib berish uchun asosiy manbadir. Shunga o'xshagan so'zlar shoira she'rlarida ko'plab uchraydi.

*Nozbo 'y,hulbo 'y atirlari
Singib qolgan ko 'ylagingga
Qancha -qancha dil sirlaring
Aytganding oq laylagingga.[1.219]*

Bu to'rtlik ham ilmiylikka boy.Undagi „nozbo'y" va „hulbo'y" kabi so'zlar shevaga oid gul nomlari.,,Nozbo'y"-rayhon , „hulbo'y"-yalpiz.Shoira juda ham mahoratli.Har bir so'zni o'z o'rniда qo'llash san'ati bilan o'ziga rom etadi.

„O'zbekistonga faxriya" she'rida milliy ruh, milliy tarix, ona Vatanga bo'lgan cheksiz mehr-muhabbat,unga sadoqat beqiyos darajada aks ettirilgan.She'rni diqqat bilan mutolaa qilar ekanmiz undagi yana bir to'rtlik o'ziga jalb qildi.

*Bir g'alvir arpa ne- nishxo 'rti ham yo 'q,
Beshigingni o'tin qildilar yayrab,
El ichra oralab bo'riday sovuq,
Akani ukaga yov qildi qayrab.[1.200]*

Quyidagida „nishxo'rt " so'zi ham shevaga oid so'z ekanligini angladik.,,Nishxo'rt"-goldiq degan ma'noni anglatadi.Bu so'z ham she'rining ma'nosiga qo'shilib ajib bir ma'no kasb etgan.

„Hech kim qo'llamagan qiyos,timsolni ko'rish,tasvirlash-shoirlikning muhum sinovlaridan.

O'zbek she'riyatida nozik didli,betakror ko'rish qobiliyatiga ega shoirlar ko'p.Shulardab biri hozirgi o'zbek she'riyatining iste'dodli vakilasi Oydin Hojiyevadir"-deydi Abdug'afur Rasulov.[3]

Haqiqattan ham hamshahar shoiramiz hech kim qo'llamagan beqiyos usullarni qo'llaganlar desak ham mubolag'a bo'lmaydi. Yana bir satrini tahlil qilar ekanmiz yanada qiziq,yanada ko'plab sheva namunalarini diqqatimizni tortmoqda.

Mehtar bobo, Chodir-chaman"

Zochaklarin tikkan emish.

Shaftolilar larzon –larzon

Shoxlarini bukkan emish.[1.381]

Bizni satrdagi „zochak” so'zi diqqatimizni tortdi.,,Zochak”so'zi adabiy tilda „qo'g'irchoq” degan ma'noni anglatadi.

Bir kuni onajonim

Bordilaru rayonga,

Namozigar qaytdilar

-Tushgancha hayajonga.[1.48]

Kunning ma'lum qismlari tilimizda har xil aytildi.,,Namozigar” so'zi namozshom payti ,ya'ni shom namozi o'qiladigan paytga nisbat berib qo'yilgan.Bu ham shevaga oid so'zlardan biri.

Hech kimdan so'rmagil imkondan ortiq,

Mo'rchadan tilanma bir dondan ortiq,

Hasis g'aznasidan gavhar kutmagil.

Shamoldan xas bila somondan ortiq.[1.287]

„Mo'rcha”-chumolining sheva variant.Ushbuso'zdanko'pincha Buxoro,Navoiy,Samarqandning ba'zi bir hududlari keng foydalanadi.Ko'pchilik hayvonlar,hasharotlarning ham sheva variantlari mavjud.,,Go'sala”-sigir, „gov”-hokiz, „pishak”-mushuk, „jikjika”-may qo'ng'izi.Shunga o'xshash dialekt namunalarini Oydin Hojiyeva ijodida yana uchratishimiz mumkin.

Poda qaytar qishloq tomon

Serka bilan,

Namozigar shabbodasi

Ko'rki bilan...[1.315]

Mana yuqoridagi so'zlarimizning yorqin isboti o'laroq „serka” so'zini uchratdik. „Serka” so'zining manosini tog'larda qo'y boqadigan insonlar yaxshi bilishadi.Qo'y podasi o'tlatishga olib chiqilganda unda bitta erkak echki ya'ni takas bo'lmasa qo'ylar har tomonga tarqab ketadi. Shuning uchun ham serka(ba'zi joylarda sarka) qo'y podasi yo'l boshlovchisi sifatida tanlab olingan va bu so'z shu asnoda qo'llanila boshlangan.

„Asl she'r nazmnning toza , sara tarifini kashf etadi, boyitib boradi.Sherni ko'rish, tanis h,anglash,farqlash,qiyoslash,solishtirish uchun zurafoga o'nlaracha har xil ko'z kerak bo'ladi. Bundan o'ttiz yillar muqaddam istedodli ,avangard rassomlarimizdan birining tanadagi o'ndan ortiq ko'z tasvirlangan asarini ko'rib hayron qolgandim.Hozir she'r bo'stoniga kirgan she'rxonga tabiiy ko'zning o'zi kamlik qilib qoldi.Sher ortida turgan shoirni anglash , tushunish ,solishtirish uchun har xil ko'zlar darkor bo'lmoqda.”-deb aytib o'tgan Abdug'afur Rasulov shoira ijodini tasnif etish jarayonida.[3]

Hozir ijod bulog'i qaynab-toshib turgan O'zbekiston xalq shoirasi Oydin Hojiyevaning nafis so'z olamidagi yo'li ana shu tazrda ajabtovur hamda his-tuyg'u va kechinmalarga boy bo'lib rivojlanmoqda.,,Zulfiya erkalab,mehr va talabchanlik bilan tarbiyalagan ulug' maydonga olib kirgan Halima Xudoyberdiyeva-yu Gulchehra ,Tursunoy Sodiqova-yu E'tibor Oxunova,Qutlibeka Rahimboyeva -yu Sharifa Salimova ,Marhabo Karimova va yana qanchadan-qancha nozikta'b ,dilso'z shoiralar , yangi nihollar uning tunganmas she'riyat xiyobonidagi yo'ldoshlari ,safdoshlari,shogirdlaridir.Sheriyat diyoriga shulalar sochib turgan bu kabi shoiralar davrasida Oydin Hojiyeva o'zini baxtli sezadi”-deydi filologiya fanlari doktori ustoz Naim Karimov.[1.12]Xulosa qilib aytganda she'riyat va tilshunoslik ham qalamidan chiqqan har bir bayt, har bir satrlar yosh-u qarining ko'nglidan birday joy oladi.

Adabiyotlar:

1. Hojiyeva O .Shom shulalari.Saylanma.-Toshkent : Sharq nashriyoti,2010.-445 b.
- 2.Reshetov B,Shoabdurahmonov Sh .O'zbek dialektologiyasi.-Toshkent:,,O'qituvchi “nashriyoti,1978.-230 b.
3. www.kh-davron.uz.

**ONORE DE BALZAKNING "DAHRIYNING IBODATI"HIKOYASIDAGI
INSONIYLIK TUYG'ULARI**

*Sobirova Shahlo Maqsudbekovna
Urganch Davlat Universiteti Filologiya
fakulteti O'zbek tili yo'nalishi talabasi
+998972216396
sobirova@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Fransuz adabiyotining yirik nomoyondasi Onore de Balzakning "Dayriyning ibodati" hiyorasidagi insoniylik tuyg'ulari haqida ao'z boradi.

Kalit so'zlar: adabiy jarayon,tanqidiy realizm,obraz,dahriylik.

Fransuz xalqining buyuk yozuvchisi o'z qalami kuchi ila qalblarni larzaga solgan,inson ruhiy olamining bilimdoni,tanqidiy realizm asoschisi,bir so'z bilan aytganda,XIX asrning zabardast ijodkori Onore de Balzak 1799-yilda Fransiyada tavallud topgan.Ota-onas xohishiga ko'ra Balzak huquqshunos bo'lmos'i kerak edi. Ammo adabiyot va falsafaga bo'lgan mehr-muhabbat uni tom ma'noda shaydo qilib ulgurgan edi.Balzak shu asnoda adabiyot atalmish yuksak pog'onaga ilk qadamlarini qo'ydi.Shu davrda Balzak zamondosh adiblari ijodidan ilhomlanib bir necha asarlar yaratdi.Uning yaratgan asarlarida Fransiyaning shu davr hayoti,insonlar ruhiyatidagi tushkunlik,umidsizlik kayfiyati o'z aksini topgan. Balzak asarlarini o'rganar ekanmiz.unda bir-biriga o'xshash qahramonlar va ularning taqdiriga guvoh bo'lamiz.Ulardagi qahramonlar taqdirlari bir-birining davomi singari yangraydi.Adib hayoti ham boshqa ijodkorlar hayoti singari to'la-to'kis o'tmadidi.Oilaviy muammolar va jamiyat hayotidagi turli illatlar adib ruhiyatiga salbiy ta'sir o'tkazmay qolmadi.Balzak ijodining asosiy mavzusi shuning uchun ham jamiyat va insonlar bo'ldi.U insonlar harakteridagi salbiy va ijobiy holatlarni o'z asarlarida yaqqol namoyon etadi.Masalan,adibning „Dahriyning ibodati“ hikoyasini o'qib bunga guvoh bo'lamiz. Bu hikoya doktor Byanshon va ustoz Deplen hayotiga bag'ishlangan.Byanshon mashhur terapevt bo'lmadan avval jarroh Deplanning assismenti bo'lgan.Deplen uni o'ziga shogird qilib olgan.Hikoyada Deplen obraziga to'xtaladigan bo'lsak,u tiriklik olamining yaratilishiga va inson jonining o'lmasligiga ham ishonmas edi.Bir so'z bilan aytganda,u dahriy edi.Uning qarashlari bo'yicha „inson hayoti faqat bugungina mavjud,vaqt o'tgandan so'ng hammasi tugaydi“, -degan ta'limotga ishongan.Shunday dahriy bir so'zida sobit turuvchi inson nima uchun Bibi Maryam qoshida ibodat qildi ekan.Byanshon bunday manzarani ko'rib hayratda qoladi.Nahotki ustozining tili boshqa-yu dili boshqa bo'lsa.Bu masalaga oydinlik kiritish maqsadida ustozini kuzata boshlaydi va nihoyat oradan yetti yil o'tgachgina o'z savollariga javob topadi. Deplen haqiqatdan ham o'zi ta'kidlaganidek dahriy edi. Ammo uning cherkovda ibodat marosimini uyushtirishiga boshqa bir sabab bor edi. Bunga sabab ,uning kelajakda shu darajaga yetishishida,uni qo'llab-quvvatlagan,kezi kelganda ota va mehribon ona vazifasini bajargan Burja ismli odamning vasiyatiga binoan bajarilayotgan edi.Deplen zo'rg'a kun ko'rib qiyin ahvolga tushgan paytida shu inson uni qo'llab quvvatlagan.Burjaning orqasida qoladigan na oilasi,na xotini va na bola-chaqasi bo'lgan.Moddiy tomonlama oila qurishga ham imkoniyati bo'lman. Balkim shu sababdandir Deplenga o'zgacha mehr bilan qarab uni moddiy tomonidan ta'minlagandir.Bu yerda adib Deplanning insoniylik tuyg'ularini yuksak e'tirof etgan.Umrinda hech qachon boschi sajdaga tegmagan inson Bibi Maryam qoshida egilib uning haqiga duo qiladi. Deplen Byanshonga bu voqeani hikoya qilar ekan so'zi oxirida shunday deydi: „Yo xudovandi karim tasarrufotingda o'lgandan keyin taqvodor kishilar yig'iladigan maskan bo'lsa,mo'minqobil Burjani unutma,agar u azob-uqubatni boshdan kechirmog'i kerak bo'lsa,o'sha musibatlarni mening gardanimga yukla,toki u tezda jannat atalmish ma'voga erishgay“. Mana yuqorida ko'rib o'tganimizdek,ezgu amallar hech qachon javobsiz qolmaydi.Inson qaysi zamon va makonda yashayotgan bo'lmasin uni munosib taqdirlaydi.Insoniylik tuyg'usi hamisha barhayotdir.U hech qachon o'lmaydi va yo'q bo'lib ham ketmaydi.U hamisha qalblarda,yuraklarda mangu yashaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Normatova Jahon adabiyoti .Toshkent-2008.
2. Onore de Balzak "Dahriyning ibodati ."Yangi asr avlodii "-2016.

TARIXIY TIMSOLLAR VA ULARNING YARATILISH YO'LLARI

Sodiqova Qimmatxon Xolmatovna
Oltiariq tumani 15-maktab
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel: 91-119-45-56
e-mail:sodiqova15@mail.ru

Annotatsiya: maqlada adabiyot tarixining predmeti, tarixiy va memuar asarlar, ayrim adabiy faktlar, muayyan ijodkor hayoti va faoliyatiga doir ma'lumotlar, tarixiylik prinsipi va shu kabi masalalar yoritilgan

Kalit so'zlar: adabiyot, adabiyotshunoslik, tarixiy timsollar, ijodkor shaxslar

Adabiyotshunoslik fanining asosiy sohalaridan biri. Adabiyot tarixining predmeti-o'tmish adabiyoti bo'lib, uni jarayon yoki shu jarayonning bir bo'lagi sifatida tadqiq etadi. Adabiyot tarixining asosida tarixiylik prinsipi yotadi. Tarixiylik prinsipini adabiy jarayonni konkret ijtimoiy-tarixiy sharoit bilan bog'liq hodisa sifatida o'rganishni taqozo etadi. Ya'ni adabiyot tarixi o'tmishdagi adabiy hodisalarни yaratilgan asarlarning g'oyaviy-mazmuniy xususiyatlarini belgilagan badiiy tafakkur rivoji, poetik usul va vositalarning o'zgarishi va shakllarga asos bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy omillarni ochib beradi. Adabiyot tarixi nuqtai nazaridan konkret badiiy asar tahlil qilinganida ham, o'sha asar yaratilgan davr sharoiti, davr adabiy jarayonni xususiyatlarini nazarda tutish shart qilinadi. Adabiyot tarixini qiziqtiradigan masalalardan yana biri, konkret ijodkor faoliyatini o'rganishdir. Ijodkor faoliyatini o'rganganda uning ijodiy o'sish jarayonini kuzatganda ham asosga qo'yilgan prinsip tarixiylik bo'lishi lozim. Adabiyot tarixi o'tmish adabiyoti xususiyatlarini ochib berarkan, birinchidan o'tmish adabiyoti tajribalarini bugungi adabiyot xizmatiga safarbar etadi, ikkinchidan, keng ko'lamli nazariy xulosalar chiqarish uchun zarur, material hozirlaydi. Shunga ko'ra, adabiyot tarixi badiiy tafakkur taraqqiyotida ham, adabiy-nazariy tafakkur rivojida ham katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbek adabiyotshunosligida adabiyot tarixi sohasining dastlabki kurtaklari sifatida tazkiralarni ko'rsatish mumkin. Shuningdek, qator tarixiy va memuar asarlarda ayrim adabiy faktlar, muayyan ijodkor hayoti va faoliyatiga doir ma'lumotlar ham qayd etilgan. Biroq adabiyotini tarixiy aspektida ko'lamli o'rganish ya'ni o'zbek adabiyotshunosligida adabiyot tarixining mustaqil tarmoq siyatida shakllanishi va rivoji XX asrga to'g'ri keladi. O'zbek adabiyot tarixini o'rganish borasidagi izlanishlar hozirgi kunda ham davom ettirilayotir. Mavjud ijtimoiy voqealik o'tmish merosimizga munosabatini o'zgartirishni, qator adabiy hodisalar, faktlar ijodkor shaxslar taqdiri va faoliyatini yangicha, ilmiy xolis talqin qilish zaruriyatini kun tartibiga qo'ydiki, bu adabiyot tarixi zimmasiga ulkan vazifalarni yuklaydi.

Realizm lotincha realis – mavjud, haqiqiy adabiyotshunoslikda realizm termini keng va tor ma'nolarda qo'llaniladi. Keng ma'noda realizm terminining ma'nosи badiiy asar unda tasvirlangan badiiy voqelik bilan real voqelik munosabatidan kelib chiqadi. Ya'ni bu holda realistik umumestetik tushuncha bo'lib, hayotni haqiqatga reallikka muvofiq tasvirlashni hat haqiqatini bildiradi. Har qanday badiiy asarda voqelik u yoki bu tarzda aks ettirish esa qadimdan mavjudligi e'tiborga olinsa, bu ma'nodagi Reallikning ildizlari juda qadim zamonalarga taqalishi tabiiydir. Shu bois ham adabiyotshunoslikda realizm yoki mifologik realizm, uyg'onish davri realizmni ma'rifatchilik realizm kabi atmalar ishlatalidi, tabiiyki bu ma'nodagi realizm klassizm, sentimentalizm kabi yo'naliishga ham xosdir. Bu ma'noda realizm termini hayotni badiiy aks ettirish prinsiplari, badiiy tafakkur tipini anglatadi.

Tor ma'noda realizm hayotni haqiqatga mavjud narsa-hodisalar mohiyatiga muvofiq tarzda voqealikda mavjud faktlarni tipiklashtirish asosida yaratilgan badiiy obrazlar orqali aks ettirishga asosalnuvchi ijodiy metod va ongli ravishda shu metodga tayangan adabiy yo'naliishni bildiradi. Ushbu metod yo'naliishing maydonga chiqishi XIX asrning o'rtalariga to'g'ri keladi. Realizm metodida adabiyotning bilish funksiyasi ustuvor ahamiyat kasb etadi, realistik ijodkorlar adabiyotni odam va odamni jumladan o'zini idrok etishning muhim samarali vositasi deb biladilar. Shunga ko'ra, realizm hayotni butun murakkabligi bilan keng ko'lamba aks etirishga intiladi. Bilish maqsadining ustuvorligi bois realizm insonni ijtimoiy muhit bilan uzviy aloqada tasvirlaydi, ijtimoiy-tarixiy sharoitning inson taqdiri va fe'l-atvoriga ta'sirini turon badiiy tadqiq

etadi. Zero, realist san'atkorlar inson taqdirini, uning amallari, orzu-intilishlari ijtimoiy asosga ega deb biladi, bularning barini ijtimoiy-psixologik jihatdan asoslashga intiladi. Ayni chog'da etik realizm adabiyotda inson ijtimoiy sharoitga bog'labgina qolmaydi, inson o'z iroda kuchi bilan undan yuqori ko'rila oladigan, unga qarshi tura biladigan kuch sifatida ham ko'rsatiladi. Xuddi shu jihat bilan realizm naturalizmda farqlanadi, hayotni unga qaraganda teranroq va haqqoniyroq aks ettira oladi. Insonni murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida tasvirlarkan, realizm hayotni keng ko'lamma tasvirlashga etishadi, jamiyatni joriy holati, undagi taraqqiyot yoki tanazzul tendenksiyalarini badiiy idrok etadi, u haqida o'zining badiiy hukumini ifodalab, adabiyotning konseptual funksiyasini amalgaga oshiradi. Ayni chog'da realizmni hayotdan oddiygina nusxa ko'chirish deb tushunilmas kerak. Zero ijtimoiy metod sifatida realizm ham voqealikni ijodiy aks ettiradi, ijodiy qayta yaratadi. Realizm hayotdagi ijodiy qayta yaratish tipiklashtirish ya'ni voqealikning muayyan davr va muhit uchun eng xarakterli jihatlarini umumlashtirish orqali amalgaga oshadi. Biroq bu hol ijodiylikka zid deb tushunmasligi kerak, zero realizmdagi tipiklashtirish badiiy to'qimani aslo inkor qilmaydi, faqat uning ham voqealik mohiyatiga muvofiq bo'lishini taqozo etadi. Shu bilan birga realizm taraqqiyoti davomida, xususan, XX asr realizmida badiiy shartlilikning turli ko'rinishlari ham keng qo'llanila boshladi.

Foydalilanilgan adabiyotlar:

- 1.Quronov D va boshqalar. Adabiyotshunoslik lug'ati.-T: akademnashr, 2010.
- 2.Karimov X. Tarixiy shaxs va badiiy obraz – T: Yangi andijon avlod, 2006 y.
- 3.Umarzoqova. Poetik timsol yaratish mahorati // Til va adabiyot ta'limi jurnali , 2002, 1-soni 20-24 betlar.

SHE'RIY SAN'ATLARNI TASNIFFLASHDAGI TAFOVUTLAR

Tojimatova Xamida Ikromovna
Buvayda tumani 6-maktab
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel: 91-141-16-47
e-mail:tojimatova@mail.ru

Annotatsiya: maqolada she'rdagi shakl va mazmun, lafziy san'atlar, vazn, qofiyadosh so'zlar, she'riy san'atlarning tasniflanishi xususida olimlarning qarashlari kabi masalalar yoritilgan

Kalit so'zlar: adabiyot, mumtoz adabiyot, she'riy san'atlar, tasnif

Musulmon Sharqi badiy ilmining asoschisi sanaluvchi Abdulloh ibn Mo'tazning «Kitob ul-bade» asarida 5 ta san'at va 12 ta nutq bezagi sanalgan¹ bo'lsa, shundan keyin yaratilgan manbalarda bu san'atlar soni muttasil ortib borgan. Xususan, yuqorida aytigelanidek, professor H.Boltaboev ma'lumotiga ko'ra, «Badoyi' us-sanoyi»da 220 dan ziyod she'riy san'at turi farqlangan ekan.² Umuman olganda, Husayniyning «lafziy go'zallik ko'pu son-sanoqsizdir» (35) degan jumlasidan kelib chiqib aytish mumkinki, adadi muttasil oshib borgan san'atlarning soni haqida tugal va aniq ma'lumot berish mushkul. Tabiiyki, nazariy jihatdan tavsiflanayotgan san'at turlarining ortib borishi bilan birga ularni muayyan belgilar asosida guruhlashtirish – tasniflash zarurati ham paydo bo'ldi. Ko'pchilik tomonidan ilmi badega oid ilk manba deya e'tirof etiluvchi «Kitob ul-bade» bilan «forsiy «mahosin»larning yetuk namunasi»³ sanaluvchi «Badoyi' us-sanoyi» orasini qariyb besh yil ajratib turadi. Agar shu davr mobaynida san'atlar adadi muttasil ortib borganini e'tiborga olsak, nazariy tafakkurning diqqat markazida alohida san'atlarni, ularning turli navlarini farqlash va tavsiflash masalasi turgani ayon bo'ladi. Shu bilan birga, garchi izchil va maqsadli tarzda bo'lmasa-da, badiiy san'atlarni tasniflash yo'lida ilk qadamlar ham qo'yiladi. Jumladan, «Hadoyiq us-sehr» tadqiqotchisi N.Yu.Chalisovaning kuzatishicha, Rashididdin Vatvot kitobga tartib berishda ta'rif berilayotgan san'atlarning mohiyatan bir-biriga yaqinligi, ilmi badida tutgan o'rni va ahamiyati, qadimdan ma'lum yoki yangi paydo bo'lgani kabi jihatlarni nazarda tutgan.⁴ O'z-o'zidan ravshanki, boshqa mualliflar ham kitoblariga tartib berishda muayyan jihatlarni asos qilib olganlar. Shu o'rinda o'tmish ilmiy tafakkuriga xos muhim bir xususiyat – an'anavylikni eslash joiz. An'anaga ko'ra, muallif ilmi badida mo'tabar sanaluvchi manbalarga ham, o'z zamonida yaratilgan asarlarga ham tayangan, konkret masala bo'yicha mavjud qarashlarni bayon etgan, ularga munosabat bildirgan va shundan so'nggina masala yuzasidan o'z qarashini bayon qilgan. Mazkur hol tabiiy ravishda masalaga qiyosiy-tanqidiy yondashishni taqozo etadi, muammoni tarixiy taraqqiyotda ko'rishga imkon yaratadi, badiiy san'atlarni tasniflash zaruratini yana ham dolzarblashtiradi. She'rdagi shakl va mazmun yaxlit holdagina uni san'atga aylantirishi mumkin. Demak, shakl yoki mazmundan birini asos qilib olib, ikkinchisining mavqeini pasaytirgan holda «lafziy» va «ma'naviy» san'atlar tarzida tasniflash ham bugungi adabiy-nazariy tafakkur nuqtai nazaridan u qadar to'g'ri emas. Buni Atoulloh Husayniyning quyidagi fikri ham tasdiqlaydi: «Barcha go'zalliklarning asosi uldurkim, nutq ul tarzda ado etilgaykim, ma'noni anglashga, aning latofati, tarkibi va sog'lomligiga hech bir xalal yetmagay. Asos ul emaskim, alfozga husnu ziynat bermakka say' qilgaylaru ma'noga xalal yetur holdin ko'z yumgaylar yoxud, aksincha, xolis ma'no bayon etib, husni ado tariqiga yo'lamagaylar» (35). Bundan anglashiladiki, nutqda ma'noni go'zallashtirish uchun shaklga putur yetkazmaslik, nutq shakliga «husnu ziynat bermak»ni haddidan oshirgan holda ma'noga xalal bermaslik lozim. Ya'ni ma'nosiz go'zal nutq ham, «xolis ma'no bayon etib, husni ado tariqiga

¹ Чалисова Н.Ю. Рашид ад-Дин Ватват и его трактат «Сады волшебства в тонкостях поэзии» // Рашид ад-Дин Ватват. Сады волшебства в тонкостях поэзии (Хада'ик ас-сихр фи дака'ик аш-ши'р). – М.: Наука, 1985. – С.16.

² Болтабоев Х. Бадиий санъатлар талқини // Шарқ мумтоз поэтикаси. – Тошкент, 2006. – Б.230.

³ Ўша жойда.

⁴ Чалисова Н.Ю. Рашид ад-Дин Ватват и его трактат «Сады волшебства в тонкостях поэзии» // Рашид ад-Дин Ватват. Сады волшебства в тонкостях поэзии (Хада'ик ас-сихр фи дака'ик аш-ши'р). – М.: Наука, 1985. – С.41 – 44.

yo‘lamagan», ziynatlanmagan nutq ham san’at emas.

Albatta, u yoki bu san’atning voqe bo‘lishida ulardan birining yetakchilik qilishi bor gap. Masalan, aksar manbalarda lafziy san’at sanaluvchi tarsida bayt misralaridagi muqobil so‘zlarning vaznda teng va qofiyadosh bo‘lishi ko‘zda tutiladi. Bir qarashda bunda so‘z shakligina e’tiborga olingandek ko‘rinadi. Biroq tarsi’ so‘z doirasida emas, bayt doirasida amalga oshadi, bayt esa muayyan mazmunni ifodalaydi. Shunga ko‘ra, shoir birinchi misrada qo‘llangan so‘zga vaznda teng va qofiyadosh har qanday so‘zni emas, o‘zi ifodalamoqchi bo‘lgan mazmunga muvofiq so‘znigina ishlataladi, «lafzni ma’nog‘a tobi’ qiladi». Ayon bo‘lyaptiki, lafziy san’atlar haqida «faqat lafz go‘zalligidur» deyilishi o‘ta keskin hukm bo‘lish bilan birga muayyan darajada bir yoqlama hamdir. Shu bois T.Boboev lafziy san’atlar «she’riy nutqdagi so‘zning tovushi bilan bog‘liq bo‘lib, ko‘proq shakl hodisasi sifatida ko‘rinadi» deydi, aytish mumkinki, bu yerda «ko‘proq» so‘zi bilan keskinlikni yumshatadi. Birmuncha avval «She’r ilmi ta’limi» kitobida olim lafziy san’atlarning funktsiyasi «she’riy nutqqa bezak – ziynat berishga xizmat qilish»da (236) deb belgilagan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Olim S. Navoiyning she’rshunos shogirdi. – Toshkent: Fan, 1990.
2. Rajabova B.T. O‘zbek klassik she’riyatida tamsil san’ati: Filol. fan. nomz... diss. – Toshkent, 1996.
3. Rafiddinov S. Majoz va haqiqat. – Toshkent: Fan, 1995.
4. Rahmonov V. She’r san’atlari. – Toshkent: Yozuvchi, 2001.

ALISHER NAVOIY - KOMIL INSON

*Turimova Nigoraxon Nabiyevna
Quva tumani 40-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
tel: 91-120-46-22
e-mail:turimova@mail.ru*

Annotatsiya: maqlada buyuk so‘z sulton Mir Alisher Navoiyning asarlarida tasavvufiy g‘oyalarning singdirilishi, tasavvuf adabiyoti, mumtoz asarlarning botiniy ma’nolari qisqacha izohlangan.

Kalit so‘zlar: adabiyot, mumtoz adabiyot, tasavvuf, Navoiy, komillik

Tasavvuf – musulmon olamida keng tarqagan, butun dunyoda mashhur bo‘lgan islom diniga asoslanuvchi buyuk ta’limot. Tasavvuf orqali insoniyat islom dinining ichki va tashqi go‘zalligini, uning buyuk insonparvarligi mohiyati anglab yetadi. Tasavvufning maqsadi insonni ruhiy, ma’naviy jihatdan poklash, ya’ni komil insonni tarbiyalashdir.Qalb pokligiga erishgan, yuksak ma’naviyatli, aqlan va jismonan barkamol shaxs komil insondir. Aksariyat adabiyotlarda komil inson ruhiy poklangan inson tushunchasi bilan tenglashtiriladi. Demak, ruhiy poklashish zarur. Poklanishning yo‘li esa bitta, u- nafsn yengishdir.

Shuning uchun Navoiy „Nafs itin qilsang zabun olamda yo‘q sendek shujo” deb yozgan edi. A.Navoiy ijodiga nazar solsak, u barcha asarlarida kitobxonni komillikka chaqiradi.

Xamsaning „Hayrat ul -abror”, „Farhod va Shirin”, „Saddi Iskandariy” dostonlarida komillikka undosh g‘oyalari yaqqol namoyon bo‘ladi.

A.Navoiy „Farhod va Shirin” dostonida Farhodning oshiqligi tufayli nafs lashkari bilan kurashga otlanadir. Ishq unga kuch, sabot va iroda ato etadi. Farhodning yuksak axloqi va odobi uning mukammal komil inson ekanligini isbotlaydi.

„Saddi Iskandariy” dostoniga kelsak, dostonning bosh qahramoni sarkarda, yetuk olim va hatto yuksak qalb egasi sifatida o‘z qo‘shinini shaharga kiritmay, xalqqa ziyon-zuhmat yetishining oldini olgani va karam-saxovat ko‘rsatgani buning yaqqol dalilidir. A.Navoiy o‘zi orzu qilgan o‘z qahramonida mukammal shohni yaratadi. Iskandarning yuksak axloqi va johillikdan yiroqligi uning komil inson ekanligini ko‘rsatadi.

„Tarixi anbiyo va hukamo” asarini o‘qir ekanmiz, bir qancha payg‘ambarlar-u olimlar bilan tanishamiz. Ular ham kibr-u havo, tanballik, mansabparastlik, dunyoparastlikdan yiroq, aksincha qalb pokligiga erishgan komil insonlardir. A. Navoiy ijodini o‘qib, uning hayot yo‘liga nazar tashlasak, Navoiyning o‘zi chin komil inson ekanligiga amin bo‘lamiz. Chunki Navoiy shaxsida komillik sifatlari bo‘lmish ilm, ibrat, oqillik , xokisorlik, sabr, qanoat, g‘ayrat, hamkorlik,adolat, sahiylik halimlik , shirinso‘zlik kabi sifatlari namoyon bo‘lgan . Buni buyuk tarixchi va adib Xondamirning “Makorim ul -axloq” asarida ham yaqqol namoyon bo‘lganining guvohi bo‘lamiz:

“Bolalik chog‘laridayoq ul hazratning muborak tillaridan o‘ta ajoyib va kutilmagan so‘zlar chiqar va eshitganlar hayrat dengizga g‘arq bo‘lardilar. Sohibqironning (N.Bayqaro) dong‘i taralgan ulug‘ otasi sulton G‘iyosiddin Mansur, saodatli podshoh Mirzo Sulton Bayqaro hamda uning boshqa qarindoshlari va yaqinlari hamisha ushbu buyuklik gulbutasi g‘unchasiga mehribonlik va g‘amxo‘rlik ko‘zi bilan qarashar, uning ilhom nishonalariga ega bo‘lgan so‘zlarida uning saodatli kelajagi alomatlarini ko‘rib ul harakatga nisbatan o‘ta iltifot va marhamat hissi bilan yashashardi.

Misra:

Ko‘ngil ahli uning chehrasida rahmat ma’nosini ko‘rmishlar”.

Turk adabiyotining, balki dunyo adabiyotining buyuk shoir va mutafakkiri Alisher Navoiy tarixchi va adib Giyosiddin Xondamir aytganidek, bolaligidanoq o‘z zamonasini hayratga qoldirgan edi. Bunga Navoiyning endigina yaxshi- yomonni ajrata boshlagan cho‘g‘larida Maylono Lutfiy bilan uchrashuv va Mavlononing hayrat dengiziga g‘arq bo‘lishi yorqin dalildir.

Navoiy hayoti davomida vazirlik, hokimlik kabi lavozimlarda ishladi. U o‘z maoshiga o‘zi uchun saroylar qurdirmadi, balki xalq uchun ko‘priklar, hammomlar, madrasalar, masjidlar qurdirdi. Qimmatbaho liboslar kiymadi, balki beva – bechoralarni yo‘ladi.Xondamirning “Makorim ul-axloq ” asarini o‘qir ekanmiz, yelkasiga ilashib kelgan chumolini yana orqasiga qaytib, o‘z uyasiga tashlab kelishi ul hazratining xizmatkorlari shoirning rahmdilligidan hayrat

dengiziga g‘arq bo‘lishi bizni ham lol qoldiradi.

Xulosa qilib aytganda, Navoiy chin komil inson. Uning asarlaridagi Farhod, Iskandar, Noshiravoni odilning hayotidagi in’ikosi - Navoiyning o‘zidir. Boisi Navoiy o‘zini o‘zi anglamaganda shunday buyuk asarlar yaratmagan, insonlar qalbini egallamagan bo‘lar edi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Haqqulov I. Badiiy so‘z shukuhi. Toshkent: 1987.
2. Haqqulov I. Tasavvuf va she’riyat. – Toshkent.: G‘.G‘ulom nomidagi Nashriyot-matbaa birlashmasi, 1991.
3. Sharq mumtoz poetikasi H.Boltaboev talqinida. Toshkent: 2009.
4. Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat lug‘ati. – Toshkent.: Yangi asr avlod, 2008.

SAIDA ZUNNUNOVA — SHOIRA VA YOZUVCHI, YANGI ZAMON AYOLLAR
O'ZBEK ADABIYOTINING ASOSCHILARIDAN BIRI

*Ubaydullayeva Dilfuza Mamadaliyevna,
Namangan shahar 41- mактабнинг
Ona tili va adabiyot fani o'qитувчisi Tel:+998 93 9274572*

Annotatsiya: Ushbu maqolada talantli shoira, jozibali nasriy asarlar muallifi Said Zunnunova yangi zamon ayollar o'zbek adabiyotining asoschilaridan biri ekanligi haqida fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: shoira, yozuvchi, o'zbek, adabiyot, she'rlari, nasriy asarlari

Nodira, Uvaysiy, Zulfi yaxonimlar izdoshi bo'lgan, o'tgan asr o'rtalarida o'zining samimiylari, mazmunli hikoya va qissalari, betakror dostonlari bilan adabiy jamoatchilik nazariga tushgan Said Zunnunova o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'rniga ega bo'lgan ijodkordir. U asarlarida o'zbek qizlarining tortinchoq, hayo to'la tabiatini, ayollarimizning andishaga o'ralgan qiyofasini, onalarning cheksiz mehri va uning o'ziga o'xshash ayollargagina xos bo'lgan matonatni, sadoqatni tarannum etdi. Iste'dodli shoira, jozibali nasriy asarlar muallifi Said Zunnunova 1926-yil 15-fevralda Andijon shahrida xizmatchi oilasida dunyoga keldi. Otadan erta yetim qolgan shoira onasi va qarindoshlari qo'lida ulg'aydi, kamol topdi. Andijon shahridagi 30-maktabni tugatgach, 1941–1943 yillarda Andijon pedagogika institutida tahsil oldi, viloyat maktablarida muallima, gazeta tahririyatlarida adabiy xodim bo'lib ishladi. Birmuncha muddat maktabda muallimlik qildi, viloyat gazetasi tahririyatida ishladi. Adabiyotga muhabbat uni O'rta Osiyo davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti)ning filologiya fakultetiga yetakladi, bu yerda 1947–1952-yillarda tahsil oldi. Oliy o'quv yurtini tamomlagach, qizg'in jurnalistik faoliyatga sho'ng'idi va badiiy ijodga butun borlig'i bilan berildi. «Gulxan» jurnali, «O'zbekiston madaniyati» gazetasida adabiy xodim, badiiy adabiyot nashriyotida muharrir hamda O'zbekiston Yozuvchilar uyush masida adabiy maslahatchi bo'lib ishladi. Said Zunnunovaning ilk she'ri 1945 yili Andijon viloyati "Paxta fronti" gazetasida bositgan. Shoiraning yoshlik sururi, Vatan shukuhi va mehnat nashidasini tarannum etuvchi «Qizingiz yozdi» (1948), «Yangi she'rlar» (1950), «Gullar vodiysi» (1954), «Qizlarjon», «Bir yil o'ylari» (1967) she'riy to'plamlari kitobxonlar tomonidan katta quvonch bilan qabul qilindi. Said Zunnunova nasrda ham sermahsul ijod etgan adibadir. Uning «Gulbahor» hikoyalar to'plamida (1956) ishchilar hayoti, oila va muhabbat mavzulari aks etgan bo'lsa, «Gulxan» (1958) qissasining asosiy qahramoni ayollar bo'lib, ularning yigirmanchi yillardagi kurashi o'ziga xos badiiy bo'yoqlarda ifodalangan. Adiba yozgan «Olov» (1962), «Bo'ylaringdan o'rgilay» (1972), «Direktor» kabi asarlarining qahramonlari ham ayollardir. So'zga xasislik, badiiy siqqlik, tabiyilik, sun'iy obrazlardan qochish Said Zunnunova hikoyalariga xos xususiyatlardir. Ona Vatanga sadoqat, vatanparvarlik, halol mehnat, baxt va muhabbat tuyg'ularini kuylagan shoiraning lirik she'rlari, jozibador qo'shiqlari, nasriy asarlari adabiyotimiz xazinasidan munosib joy olgan.

Said Zunnunova o'zbek xotin-qizlari hayotini o'rganish, ular turmushidagi mashaqqatli jihatlar va murakkabliklarga jamoatchilik e'tiborini jalb etish niyatida oila va muhabbat mavzusida bir qancha hikoya va qissalar yozdi. Uning «Gulbahor», «Povest va hikoyalar», «Gulxan», «Do'stlik», «Qanot», «Olov», «Ko'chalar charog'on», «Bo'ylaringdan o'rgilay» singari kitoblari xalqimizning ma'naviy mulkiga aylangan. Said Zunnunova sevimli adibimiz Said Ahmadning turmush o'rtog' idir. Ularning yolg'iz qizlari va nabiralari bor. Said Ahmadning boshiga og'ir kunlar tushib – tuhmat bilan «xalq dushmani» sifatida qamalganda, Said Zunnunova hikoyalariga xos xususiyatlardir. Ona Vatanga sadoqat, vatanparvarlik, halol mehnat, baxt va muhabbat tuyg'ularini kuylagan shoiraning lirik she'rlari, jozibador qo'shiqlari, nasriy asarlari adabiyotimiz xazinasidan munosib joy olgan.

kitobxonlarining ma'naviy mulkiga aylanib qoldi.

Hukumatimiz Saida Zunnunovaning adabiyotimiz taraqqiyotiga qo'shgan salmoqli hissasini taqdirlab, uni Hurmat belgisi ordeni mukofatlagan. Shoira shaxsiga ehtirom sifatida Toshkentdagи ko'chalardan biri va 224-maktabga, shuningdek, Andijon shahridagi ko'cha va maktabga hamda Bo'z tumanidagi akademik litseyga uning nomi berilgan.

2013 yilning 10 iyun kuni Toshkentdagи O'zbekiston milliy bog'ida Saida Zunnunova va Said Ahmadlarning haykali barpo etilgan. Adiba asarlarini rus va boshqa qardosh xalqlar kitobxonlari o'z ona tillarida sevib o'qimoqdalar.

"O'zbekkino" Milliy agentligi buyurtmasi bilan taniqli yozuvchilar va zamondoshlarimiz hayoti va faoliyatiga bag'ishlangan "Said va Saida" nomli badiiy filmi ishlab chiqarishga tushirgan edi. Filmda yozuvchi Said Ahmadning tuhmat bilan qamalishi, qatag'on qilinishi hamda rafiqasi Saida Zunnunovaning sadoqati bilan bog'liq voqealar, ularning o'zaro yozishmalari bilan bog'liq hayotiy voqealar aks ettiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. QOZOQBOY YO'LDOSHEV, BEGALI QOSIMOV, VALIJON QODIROV, JALOLBEK YO'LDOSHBEKOV Qayta ishlangan 4-nashri O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik-majmua TOSHKENT – 2017.

2. Saida Zunnunova - Tarix.Uz

ASQAD MUXTOR SHE'RIYATIDA HAYOT VA UMR

Xo'jayeva Nilufar To'lqinovna
Buxoro viloyat Shofirkon tuman
29-maktabning Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Asqad Muxtor she'riyatidagi falsafiy qarashlar chuqur mulohaza etilgan. Adib she'riyatidagi inson va uning hayoti, umr yo'li haqida ijodiy yondashuvlar talqini berilgan.

Kalit so'zlar: falsafiy, mulohaza, ijod, she'r, manzara, holat, umr, vaqt, inson.

O'zbekiston xalq yozuvchisi Asqad Muxtor salmoqli qissa- yu romanlar, badiiy tarjimalar, ko'plab o'tkir publisistik maqolalar barobarida she'riyatda ham yetuk asarlar yaratdi. Ayniqsa, o'zbek falsafiy-intellektual lirikasi taraqqiyotida uning hissasi katta bo'ldi. Asqad Muxtor she'rlarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri (umuman, bu uning butun ijodiga xos xususiyat) falsafiy mulohazalarga boy, oddiy voqealardan ham katta fikr, salmoqli xulosalar chiqarilganidadir. "She'r – injá tuyg'ularning nozik ifodasi, she'r – ko'ngil rozi, qalb kechinmalari" kabi tushunchalar Asqad Muxtor she'riyatida o'zgacharoq mohiyat kasb etadi. Shoир lirikasi misolida aytadigan bo'lsak, she'r – hissiy tafakkur, ko'ngil falsafasi, she'r fikrning tuyg'ularga o'ralgan go'zal suvratni.

Asqad Muxtorning eng yaxshi she'rlarida fikr va tuyg'u sintezi zuhur topadi. Shoирning ikki banddangina iborat mana bu she'rida oniy kayfiyatdan ilhom olgan lirik qahramon lahzalik holat-manzara (sarg'ayib, siyraklashib qolgan yaproqlar aro tanga-tanga bo'lib tushayotgan nur) misolida inson umri haqida tasavvur beradi (darvoqe, she'rning o'zi ham "Umr" deb ataladi):

*Kuni kecha shu so'rida yotganimda,
Oy shu'lesi tushmas edi yuzlarimga:
Yaproqlarning titroq, yashil sharpalar
Orom olib kelar edi ko'zlarimga.
Bugun bo 'lsa tanga-tanga nur tushipti.
Mijjam horg'in, uyqu bermas yorug' yulduz.
Birdaniga yuragim shuv etib ketdi:
Kuz kelipti, kuz...*

She'rdagi ichki ma'nolar silsilasi shundayki, birov uni o'qib, umr bebaqo, inson hayoti omonat ekani haqida yana bir qur mulohaza qiladi; boshqa o'quvchi uni yoshlik zavqi va keksalik og'irkarvonligi orasidagi ziddiyatga bog'laydi; ziyrakroq she'rxon hayot (umr) – kecha to'p-to'p bo'lib, hatto oy shu'lasini to'sib turgan, bugun esa zaiflashib, novdalarga vido so'zlarini aytib bandidan chirt-chirt uzilayotgan yaproqlar singari g'animat ekani haqida o'yga toladi, shu bois umrni ko'proq ezgu amal, ezgu so'z bilan o'tkazish kerakligini takror his qiladi. Ayniqsa, she'r so'ngida lirik qahramonning yuragi shuv etib ketishi holati shoир nazarda tutayotgan fikr ta'sirchanligini oshiradi. Asqad Muxtorning shu kabi satrlarida she'r – uning o'zi bergen ta'riflardan biri bo'yicha aystsak – "yarq etgan oniy tuyg'u", "shavq tug'yon" ekani anglashiladi. O'tayotgan lahzalar, kechayotgan umr soatlarini yorug' yuz bilan yashash, kelajakka yorqin iz qoldirish inson uchun ulug' hayotiy maqsadga aylanishi lozim. Bu fikr shoир she'rlarida turli poetik usulda ifodalanadi. Uning "Vaqt" she'rida fursat va inson munosabati, ziddiyati original badiiy tajassum topadi:

*"Vaqt" – o'z-o'zicha hech narsa emas,
"Davr" desak – ismli, jismli.
Vaqt qaritadi-churitadi, xolos,
Davr – inson kabi, dardli, husnli.*

Vaqtning o'z-o'ziga qo'yib berilsa bormi, shoир aytmoqchi, shafqatsiz kechadi, hayallamaydi: "O'zi tiklolmaydi o'z qomatini, O'zi kelajakni tayyorlamaydi". Shunday ekan, Vaqtga shakl va mazmun berishga, uni ziynatlantirishga, lahzalarni mangulikka muhrlashga intilish kerak.

Orif-u fozillar inson kun parchalaridan iboratligi, har kuni uning vujudidan bir parcha ketishi, har lahma hisobli ekani haqida aytib o'tadilar. Asqad Muxtor she'rlari inson umrining lahzalarga sochilib yotgan mohiyati haqida bahs etadi. Bu "Yillarim", "Sirli nido", "Qaytaman kechirgan kunim..." kabi she'rlarida, ayniqsa, ravshanroq ko'rinaldi.

Adabiyotlar:

- 1.No'mon Rahimjon. Asqad Muxtor poetikasi, G'. G'ulom nomidagi nashriyot. Toshkent 2003-yil.
- 2.Sa'dulla Mirzayev. XX asr o'zbek adabiyoti, Yangi asr avlod. Toshkent 2005-yil.
3. Akramov B. She'riyat gavhari Toshkent, 1979-yil.

**МАКТАБДА МУМТОЗ ШОИРЛАР ВА УЛАРНИНГ ИЈОДИНИ О'РГАНИШ
МАСАЛАЛАРИ**
(Boborahim Mashrab hayoti va ijodi misolida).

*Samarqand viloyat Qo'shrabot tuman XTB tasarrufidagi
34-umumi o'rta ta'lim maktabi ona tili va adabiyot fani
o'qituvchisi Xoliqova Gulshan To'g'ilovna*

Annotatsiya. Maqolada mumtoz shoirlar va ularning ijodini o'rganish masalalari haqida ma'lumotlar berilgan. Mumtoz shoirlar ijodini o'rganishdagi qulayliklar, o'quvchilarni ularning asarlarini o'rganishdagi qiziqishlarini shakllantirishga doir ma'lumotlar yoritib berilgan. Mumtoz shoirlarning asarlari qiyosiy jihatdan ko'rsatib o'tilgan. Boborahim Mashrab tili va uslubi, asarlaridagi ramziy timsollar haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tasavvuf ta'limoti, tariqat, sofiy, solik, yo'l, ishq, may, boda, qadah, tasavvufiy timsollar

Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida adabiyot fani o'ziga xos ahamiyatga ega fanlardan biridir. Chunki adabiy asarlar yosh avlodni har tomonlama, ya'ni ma'naviy, madaniy, aqliy jihatdan shakllantirishga xizmat qiladi.

Ayniqsa, mumtoz shoirlarimiz ijodi bu borada asosiy ko'zgu hisoblanadi. Mumtoz asarlar milliy g'ururimiz, milliy tariximiz, ajdoddarga bo'lgan cheksiz hurmatimiz namunasidir.

Ammo bir necha yillik pedagogik tajribamdan kelib chiqib shuning guvohi bo'ldimki, maktab o'quvchilarida mumtoz shoirlarimiz ijodini o'rganishda birmuncha sustkashliklar borligining guvohi bo'lamiz. Aynan ana shunday muammolarning yechimini topish biz pedagoglardan biroz mahorat, mehnat va kerak bo'lsa, bilim talab qiladi. Bu borada Boborahim Mashrab hayoti va ijodini misol tariqasida keltirib o'tmoqchiman.

B. Mashrab haqida o'quvchilarga savol bersak oddiygina qilib „U devona bo'lgan“ deb javob berib qo'ya qoladi. Ammo u devonalikning tub mohiyatiga, uning ichki ma'no-mazmuniga tushunmaslik holatlari ko'p uchraydi. Vaholanki, biz shoir ijodini 9- sinfda, undan keyin 11-sinfda o'rganamiz.

Xo'sh, Mashrab va shu kabi mumtoz shoirlarimiz ijodini o'rganishda nimalarga e'tibor qaratmog'imiz, qanday holatda o'quvchini bu mavzu ichiga yetaklay olamiz?

Nima uchun o'quvchi A.Qodiriy, S.Ahmad, M.Yusuf va shu kabi adiblarimiz hayoti va ijodini ancha- muncha qiziqish bilan mutolaa qiladi. Vaholanki, har birijodkorning asari o'quvchini ma'naviy va axloqiy jihatdan tarbiyalaydi.

Ayniqsa, mumtoz shoirlarimiz o'z davrining ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy, axloqiy munosabatlarini yoritishda turli badiiy tasvir vositalari, turli badiiy san'atlardan keng foydalangan.

B. Mashrab ijodida esa buni aniq ko'ra olamiz. Chunki Mashrab asarlar tili mumtoz asarlar orasida soddaligi, xalqona ohangdaligi va inson kechinmalariga yaqinligi bilan ajralib turadi. Bizga ma'lumki, B.Mashrab naqshbandiylik tariqatining qalandariya shaxobchasi vakilidir. Ya'ni u ma'lum tariqat yo'lidan borgan so'fiy shoirdir. So'fiy shoirlarni esa ilohiy ishqni kuyllovchilar deyishadi. Ammo ishqni kuylashda ham har bir shoirning o'z yo'li, o'z usuli bor.

Mashrab esa Ollohga bo'lgan ishqni qanday bo'lsa shundayligicha kuylagan oshiqdir. U Haqqa bo'lgan oshiqligini poetik obrazlar asosida, tasavvufiy timsollar asosida tasvirlaydi.

Shu kabi xususiyatlarni, Mashrabning asosiy maqsadi bo'lgan komil insonni tarbiyalash g'oyalarini o'quvchilar ongiga qanday usul bilan singdirish yo'lini izlashimiz maqsadga muvofiqdir.

Menimcha, birinchi navbatda o'quvchiga Mashrab asarlaridagi ramziy yoki tasavvufiy timsollarning ma'no-mazmunini o'rgatishimiz lozim. Masalan: may, ishq, yo'l, so'fiy, solik, tariqat, boda, qadah va boshqalar.

May-oshiq yuragidagi ishq (Ollohga bo'lgan ishq)

So'fiy-tariqatda pirga qo'l berib, unga inon-ixtiyorini topshirib, poklanish amallarini bajaradi

Ishq-Oolloh tomonidan yaratilgan barcha narsaga: insonga va butun borliqqa nisbatan muhabbat, mehr tuyg'usidir

Tasavvuf mayxonasi-ma'rifat ulashuvchi, ishq sirlarini talqin etuvchi ko'ngildir (Ramziy ma'noda Olloh jamoliga yetishishga da'vat qiluvchi)

Tariqat-insonni komillikka yetaklovchi yo'l.

Ikkinchidan, shoir ijodini o'quvchilarga o'rgatish jarayonida bir necha zamonaviy usul va

metodlardan ham foydalanilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Mashrab ijodida A.Navoiy, Fuzuliy, U. Hayyom yo‘nalishlari ko‘zga tashlanadi. Masalan:

*Va‘da qildi bir kelay deb, ko‘zga uyqu kelmadi,
Termulib yo‘lida qoldim, sho‘xi badxo‘ kelmadi...
Ushbu „, kelmadi “ radifli g‘azali A.Navoiyning
Kecha kelgumdir debon ul sarvi gulro‘ kelmadi,
Kozlarimga kecha tong otguncha uyqu kelmadi....*

g‘azaliga hamohangdir.

Uning yana bir misralari Fuzuliyning „Usonmazmu” radifli g‘azalini esga soladi. Masalan;

*Na savdolar, bosha solding, bu savdolar tuganmasmu
Ki band etting ayog‘larni yana bandlar yozilmasmu...*

Fuzuliyning:

*Mani jondin usontirdi, jafodin yor usonmazmu,
Falaklar yondi ohimdin, murodim shami yonmazmu?*

kabi.

Bu asosda dars jarayonida „VENN” diagrammasidan foydalanilsa bo‘ladi.

Mashrab

Boshqa tasavvuf shoirlar

O‘quvchilarning shoir ijodini yanada chuqurroq o‘rganishga va mustaqil mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishda „Aqliy hujum” usulini qo‘llash ham maqsadga muvofiq deb o‘layman. Chunki bu mavzuda o‘quvchilarni fikrlashga undaydigan bir nechta savollar qo‘yish mumkin.(Bunda „Aqliy hujum” usulining 3-bosqichidan foydalanish mumkin).

Masalan:

1. Mashrab so‘zining lug‘aviy ma’nosi nima?
2. Biror tariqat yo‘liga kirgan solikning Haqni tanimoq yo‘lida chekkan qiyinchiliklarini qanday tasavvur qilasiz?
3. Uning „O‘rtar” g‘azalidagi oshiqlik bayoni nima uchun jonni o‘rtaydi?
4. Qalandarlarning og‘zidan dur sochilishini qanday izohlaysiz?
5. Mashrabning boshqa tasavvuf shoirlaridan farqini qandan tushuntirib bera olasiz?...

Mana shu yo‘sinda savollar qo‘yliganda o‘quvchilar kichik guruhlarda yoki yakka tartibda bo‘lsa-da javob berishga, o‘z fikrlarini aytib berishga harakat qiladi.

Hatto, Mashrab g‘azallari asosida kuylangan mumtoz qo‘shiqlarni dars davomida tinglash ham uning ijodidagi asosiy g‘oyalarni o‘rganishga qo‘l keladi deb aytish mumkin.

Xullas, maktabda Mashrab ijodini o‘rganish orqali xalqimiz farzandlarini komil inson ruhida tarbiyalash har bir adabiyot o‘qituvchisining asosiy vazifalaridan biridir.

Foydalanimgan adabiyotlar

1. O‘zbek tili va adabiyot ta’limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Fan dasturi.-Toshent, 2016
2. Abdullayev B.A. O‘zbek adabiyoti tarixi.O‘z FA nashriyati, Toshkent,1978. 148-152-betlar.
3. Omonov H, Xo‘jayev N, Madyarova S, Eshchonov E. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.-Toshkent,2009
4. Yo‘ldoshev Q, Qodirov V, Yo‘ldoshbekov J. Adabiyot. 9-sinf. Toshkent, “Yangiyo‘l polygraph service”, 2010. 95-100-betlar.

ERKIN VOHIDOV SHE'RIYATIDA ISTIQLOL MAVZUSI

*Xursanova Dilbar Magribjonovna
Farg'ona shahar 32-maktab
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
tel: 93-974-84-40
e-mail:dilbar32@mail.ru*

Annotatsiya: maqolada xalqimizning sevimli shoiri Erkin Vohidovning mustaqillik yillardagi dolzarb muammolar, inson ichki olami murakkabliklari, taraqqiyotimizga g'ov bo'layotgan kamchiliklarni she'riyatida aks ettirish masalalari yoritilgan

Kalit so'zlar: shoir, she'r, uslub, mustaqillik, ijodiy muhit, vatanparvarlik

Mustaqillik yillarda o'zbek she'riyati ham shakl, ham mazmun jihatidan yangilanish bosqichiga kirdi. Ijodning mafkuraviy cheklovlardan xalos bo'lishi, uning turli "izm" lardan qutilishi erkin ijodiy muhitning yuzaga kelishiga yordam berdi. Xalqimizning sevimli shoiri Erkin Vohidov mustaqillik yillarda ham barakali ijod qildi. Bu davrda jamiyatdagi dolzarb muammolarni, inson ichki olami murakkabliklarini, taraqqiyotimizga g'ov bo'layotgan qusur va kamchiliklarini o'ziga xos yoritishga erishdi. Uning "Ilza xonim", "She'riyat", "Yuragingda makon tutgan qul", "Shum bola", "Bizlar arra tortamiz", "Kerak bo'lsa", "Do'stga bir sog'ar uzatdik...", "Bu zamon g'azali", "Tush", "Og'riqli savol", "Vatan istagi" kabi mustaqilligimiz arafasida va uning dastlabki yillarda yaratilgan she'rlari fikrimiz dalilidir.

Ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'zgarishlar tez ro'y beradi. Lekin ong-tafakkurning yangilanishi uzoq yillarni talab etadi. Yuqorida she'rlarida shoir zamondoshlarini mustaqillikning erkinliklaridan foydalanishga chaqiradi. Uning "Burgut eding, parvozi baland, senga ham yor, zulfiqor duldu, Nechun uvol musicha monand Yuragingda maskan tutgan qul. Umr qosh-u kiprik orasi, gadolikdanadolik ma'qul. Qullar ichra eng bechorasi Yuragingda makon tutgan qul. Kel, uyquli ko'zingni och sen, o'z xolingdan qah-qah urib kul. Shunday kulk, ichingdan qochsin Yuragingda makon tutgan qul" tarzda zamonaga mos shaxs bo'lishga chorlaydi. Yoki, urug'-aymog'i, tanish-bilishlarini atrofiga yig'ib olib ilojsiz qolgan rahbarlar fojasini "Bizlar arra tortmoqdamiz" she'rida

*Bizlar arra tortmoqdamiz,
Arramizning tishi yo'q.
Nega arrang tishi yo'q deb,
So'raydigan kishi yo'q, -*

tarzida ifodalaydi. So'nggi satrlarni "Chunki bizlar anoyimas, Pishib ketgan ko'zimiz. Arra tushgan o'sha shoxda O'ltiribmwiz o'zimiz", - degan nim tabassum va yengil humor bilan yo'g'rilgan xulosa bilan yakunlaydi. Mustaqillik arafasidagi bir yoqlama olib borilayotgan sho'ro siyosati shoir iztiroblarini yanada kuchaytiradi: "Bog'imni makon etgan ey, siz, chala boyqushlar, ko'ksimga qo'ning, sizga vayrona kerak bo'lsa. Vayron chamonim vodiyo'ksimda uning dodi, Faryodga qulog'ing och Farg'ona kerak bo'lsa". Yoki eski davr aqidalari bilan hamon band ba'zi shaxslar holatini shoir

*Bir oy bo'ldi,
Takror, takror
Men bir xil tush ko'raman,
Tushlarimda mudrab yurgan
El ichida yuraman, -
satrlarida aks ettiradi.*

Erkin Vohidovning "Og'riqli savollar" (1991) she'ridagi tasvirlangan holat Ibrat, Fitrat, Cho'lpion, Qodiriy, Avloniy asarlarida aks etgan XX asr boshlari Turkiston manzaralari tasviriga o'xshash. Xalq deb emas, halqum deb, nafsining quliga aylanib yashayotgan bu shaxslarning qiyofasini shoir quyidagicha tasvirlaydi:

*Choyxonada oshxo 'rlikni baxt deb bilgan og'ayni,
Shu bir kunlik halovatni naqd deb bilgan og'ayni,
Qumursqadek tiriklikdan o'zga g'ami bo'lman,
Dil olami, ishq olami, ruh olami bo'lman,*

*Imonni ham, vijdonni ham qurbon qilgan halqum deb,
Seni xayol qildimmi men kuyganimda xalqim deb.*

Shoir kurash azobini ko‘pincha fidoyilar ko‘rishini, inqilob hosilini muttahamlar o‘rishini ta’kidlarkan, “G‘ofil xalqim! Tinglarmanmi sening na’ra-uningni, ko‘rmanmi zululkardan ozod bo‘lgan kuningni?”, - deya yuksak orzularini izhor etadi. Bu orzular “Vatan istagi” she’rida yanada yuqori pog‘onaga ko‘tariladi:

*Ul Vatanga bayroq - insof,
Tug‘i sarhad muhri – mehr,
Sarhad uzra soqchidek
Turmoqni istaydir ko‘ngil.
Bas, yetar yolg‘on saodat,
Yolg‘on erk, yolg‘on vatan,
Hurriyat zavqini chin
Surmoqni istaydir ko‘ngil.*

Erkin Vohidovning “Shum bola” she’ri G‘afur G‘ulomning shu nomli asaridan ta’sirlanib yozilgan. She’rda bayon etilishicha, yangi zamон Shum bolasi yangi zamон Boy otasi oldiga ish so‘rab boradi. U o‘z aybini – gohida rost so‘zlab qo‘yishini aytadi. Boy otaning esa rost so‘zga toqati yo‘q. Chunki yolg‘onlar hukmron bo‘lgan muhitda haqiqatga o‘rin bo‘lishi mumkin emas. Shu tariqa yangi zamон Boy otasi yangi zamон Shum bolasini ishga olmay quvib soladi.

Shoir XX asr 80-yillar oxiri 90-yillar boshi voqeligini ana shu tariqa yengil yumor vositasida ifodalaydi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Sariyev Sh., Matjon S. O‘zbek adabiyoti. –T.: 2007-yil.
2. Sariyev Sh., Matjon S. Adabiyot. –T.: 2010-yil.
3. Karimov N., Mamajonov S., Nazarov B., Normatov U., Sharafiddinov O. XX asr o‘zbek adabiyoti. –T.: O‘qituvchi, 1999-yil.

ЎЗБЕК ФОЛЬКЛОРИДА ЛОФ ЖАНРИ

*Д.У.Мехлиева, ЎзРФА Ўзбек тили, адабиёти ва
фольклори институти стажёр тадқиқотчи.*

*Илмий раҳбар: Л.А.Худайкулова ЎзРФА Ўзбек тили, адабиёти ва
фольклори институти катта илмий ходим, ф.ф. номзоди
Тошкент. Ўзбекистон*

Аннотация: Мақолада ўзбек халқ оғзаки ижоди жанрларидан бири - лоф назарий маълумотлар асосида илмий ва бадиий тадқиқ қилинган. Лофлар тузилиши, ўзига хос композицияси, танқидий хусусияти, ҳайратомуз муболагаси, ҳажв ва мутойибага асосланиши билан оғзаки наср жанрлари ичida ажралиб туриши ҳақида сўз юритилган.

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы один из жанров узбекского фольклора – лоф, его научный и творческий анализ на основе теоретических данных. Упоминается выделении из эпических жанров структуры лофов, особенности композиции, критические особенности, гиперболы на основе ҳажв и юмора.

Annotation: In the article, lof – genre of uzbek oral folks arts, has been studied on the basis of theoretical data from the scientific and artistic perspective. It discusses the differences between lof and other genres based on the structure of lof, its specific composition, critical features, and its relation to humor and joke.

Калит сўзлар: Лоф, латифа, асқия, ҳажв, муболага.

Ключевые слова: лоф, латифа, юмор, гипербола.

Keywords: lof, latifa, askiya, humor, giperbola.

Оғзаки ижод намуналари номлари бизга маълум бўлмаган сон-саноқсиз ижодкорлар томонидан яратилиб, оғиздан-оғизга ўтиб, сайқалланиб, муқаммаллашиб халқ оғзаки ижоди хазинасига айланган. Сўз санъатини ўзида мужассам этган ҳар бир жанр кўнгил эҳтиёжи сабабидан юзага келган. Ана шундай эҳтиёж тифайли пайдо бўлган оғзаки жанрлардан бири лофdir. Лофлар халқ оғзаки ижодининг латифалар ва асқия каби кулги уйғотувчи оммавий жанри ҳисобланади.

Лоффарда ҳам латифаларда бўлгани каби халқнинг содда, самимий ҳатти-харакатларидан тортиб, аччиқ ҳақиқатлар, ноҳақлик ва зулм, қаҳр ва ғазаб, қувончу-шодлик, лақмалик ва айёрилик, тўғрилик ва эгрилик ибратли хуласаланади. Натижада истеҳзоли кулги, самимий қаҳқаҳа кўнгилларга ҳузур баҳш этади.

Лоф ҳам латифа, асқия-пайров каби оммавий йиғинларда халқ қизиқчилари, масхабабозлар, асқиячилар, лофчилар томонидан сўз санъати сифатида ижро этилган. У ўрни билан мутойибалар, асқия-пайров орасида мавзу доирасига қараб, даврадаги “ракибни” енгиш, ўз устунлигини мантиқий исботлаш куроли сифатида кўлланилган.

Ўзбек фольклорунослиги тарихида лоф ҳақидаги илк назарий мулоҳазалар “Ўзбек фольклори очерклари” (Масъул муҳаррир ф.ф. доктори Б.И. Саримсоқов. Тошкент, “Фан”, 1989.) китобининг иккинчи жилдида келтирилган.

“Ўзбек тилининг изоҳли лугати” да лоффа шундай таъриф берилади: «лоф» - форс тилидан олинган сўз бўлиб, қуруқ (пуч) гап, сафсата, мақтандоқлик. 1.Фольклордаги ҳажвий-юмористик жанрлардан бири: ҳаддан ташқари бўрттирилган, ҳақиқатга тўғри келмайдиган ёлғон гап» деб изоҳланган.

Лоффни муболагали бадиий тасвир воситаси сифатида бадиий ижодининг барча жанрларида учратиш мумкин.

«Муболага» - араб тилида кучайтириш, бўрттириш, гипербода маъноларини англатади. Адабиётшуносликда муболаганинг уч тури белгиланган:

1. Таблиғ – бирор оғир ишни бажариш қайд этилади, аммо шахснинг иродаси, хохиши ва матонати билан амалга оширилса, таблиғ санъати қўлланган бўлади.

2. Иғроқ – бажарилган қийин ишни тасаввур қилишимиз мумкин, аммо ҳақиқатда эса уни амалга ошириш мумкин бўлмайди.

3. Ғулувв – муболаганинг бу турида тасвирдаги бўрттириш ҳолатини кўз олдимизга келтириш ҳам, унинг ҳаётда рўй бериши ҳам мумкин эмас.

Лофларда асосан муболаганинг иғроқ ва ғулувв тури қўлланилади. Бу жанр моҳиятида муболага етакчи ўринни эгалласа ҳам, бадий адабиётдаги мазкур санъатни қўллаш мақсади билан фарқланади. Чунки халқ ижодидаги достонлар, эртаклар, ёзма адабиётдаги шеърлар, достонларда муболага қаҳрамоннинг зиммасидаги оғир вазият, у бажарган вазифа оддий эмаслигини таъкидлаш мақсадини кўзлайди.

Лоф ва лофчилик услубида таъриф ва тавсиф этиладиган воқеа-ҳодиса ва предметлар муболага доирасида ақл бовар қиласидан даражада кишини ҳайратга солиб ўйлантирадиган, баъзан мутлақо ишониб бўлмайдиган ёлғонга ўхшаб қўринади. Шунинг учун у ҳам кўпинча мантиқ қонун-қоидаларига терс, рост, тўғри, ҳаққоний тушунчанинг тескариси, акси, худди ёлғон хулоса чиқарилаётгандек туюлади. Аммо, ўша “ёлғон”, “орттирма” ҳам ўз маъносидан ташқари мажозий-кинояли кўчма маъно касб этганда, ҳодиса ёки предметнинг бирор ўхшаш белгилари қиёс этилганда ақл-идроқ, заковат, нозик табиат ва дид-фаросат қархисида тўғрилик, ростлик, тушунчасини тасдиқлаш учун хизмат қиласидаги эстетик завқ воситага айланиб, инсонда кулги туйғусини вужудга келтиради. Ҳазрат Алишер Навоий бу ҳақда шундай дейди:

“Сўз аро ёлғон каби йўқ нописанд,
Айлар анинг назмини доно писанд”¹

Ҳар бир воқеа-ҳодиса латифа, асқия бўла олганидек, ҳар бир воқеадан лоф ҳам “ясаш” мумкин. Шу сабабдан лоф ва лофчиликнинг мавзу доираси ҳам бошқа жанрлар сингари кенг, хилма-хил ва бойдир.

Ҳар бир лоф мазмунида реал ҳаёт воқеа-ҳодисалари мажозий, мантиқий аксини топади. Бу лофлар воситаси билан баъзи ҳодисалар инкор этилса, бошқалари эса тасдиқ, эътироф этиш каби ижобий тушунчани пайдо қиласи.

Лоф айтиш ва эшитишдан асосий мақсад: “Одобни беодобдан ўрган” мақоли мазмунидаги истехзо, мулоҳаза, мажоз, киноя, пичинг, кесатиқ ўюли билан ёлғончилик, мақтанчоқлик, манмансираш, худбинлик, маҳмадоналиқ каби салбий характер белгиларини кулги орқали фош этишдир.

Одатда лофдаги воқеа икки киши орасидаги диалог асосига қурилиб, улардан бирининг иккинчисини камситиб, “қитиқлаб” лофини назар-писанд қиласдан ташлаган луқма орқали воқеа ривожланиб кульминация нуқтасига етади ва улардан бирининг енгилиб, мантиқий мулзам бўлиши билан ечим топади.

Баъзи лофлар ҳажм эътибори билан жуда кичик, ихчам бўлиб, улар бор-йўғи лофчиларнинг бир-икки диалогидан иборат бўлади. Бу кичик ҳажмдаги лофларда ҳам ҳаётдаги бирор лавҳа орқали воқеа-ҳодисалар ҳакида оширма ёки кичрайтирилган фикрлар ифодаланади. Масалан: “Бир лофчи яна бир лофчини доғда қолдирмоқчи бўлди:

-Кишлоғимизда шундай қалин қор ёғдики, товуқларимиз тепасига чиқиб юлдуз териб ейишди.

Иккинчи лофчи пинагини ҳам бузмасдан жавоб берди:

-Шу ҳам қор бўйтими? Бизнинг қишлоқда унақасини қирав деймиз”.²

Ушбу мисолда лоф чиқаришга асосий восита бўлган ҳодиса қор ёғиши бўлиб, “товуқларнинг бўлиқ қор устига чиқиб юлдуз териб ейиши” кулги чиқариш учун реал-ҳаётий деталларнинг ҳаддан ташқари бўрттирилиши бўлса, иккинчи лофчининг жавобидаги: “Шу ҳам қор бўйтими? Бизнинг қишлоқда унақасини қирав деймиз” жумлалари мавзунинг ғоявий мазмунини ифодалайдиган мантиқий якунидир.

Қўйидаги лофнинг ғоявий мазмуни ҳам юқоридаги мисолга ўхшашдир:

“-Кеча бир қуш тутдим денг,- деб гап бошлади бир лофчи, - тумшуғининг ўзи нақд ўн олти газ келади. Қовурғаларидан дарёга кўприк қурдик.

Бошқа бир лофчи:

¹ Алишер Навоий, “Хамса”, ЎзФАН, Тошкент, 1958, 43-бет

² “Муштум” 1964, № 20

-Агар гапинг рост бўлса, қайси куни мен ушлаган қушнинг боласини тутганга ўхшайсан".¹

Лоф ва лофчиликдаги ҳазил-мутойиба, мазаҳ, масҳарани ифодалайдиган воситалардан бўлиб, унда ҳаётий ҳодисалар турли ижтимоий гуруҳ вакиллари характеридаги камчилик, иллат ва нуқсонларни кулги чиқариб, ҳазил-мутойиба қилиш, ҳажв яратиш учун ҳаддан ташқари бўрттириб кўрсатади, баъзан ундаги воқеалар мазмуни латифалар билан ҳам чамбарчас боғланган бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбек фольклори очерклари. "Фан", 1989.
2. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. Тошкент, "Ўқитувчи", 1990.
3. Книга узбекского юмора. Ташкент. "Ўқитувчи", 1995.
4. Ҳозирги ўзбек насрода киноя. Тошкент, "Akademnashr" 2016.
5. www.ziyouz.com/kutubxonasi

¹ "Муштум", 1964 № 20. 10-бет.

ХОРАЗМ ДОСТОНЛАРИ ШЕЪРИЯТИГА ХОС ВАЗННИНГ БОЛАЛАР ҚЎШИҚЛАРИГА АЛОҚАДОРЛИГИ

Раймова Нилуфар Абдуллаевна,
УрДУ, Педагогика факультети ўқитувчиси, PhD
Telefon:+998909198182
nilufar.raimova.81@mail.ru

Аннотация: Мақолада Хоразм достонлари шеъриятидаги вазннинг қадимий шакллари, тадрижий тараққёти, эволюцияси бой мисоллар воситасида ёритиб берилади. Ушбу вазннинг илк наъмуналарининг болалар қўшиқларига алоқадорлигига урғу берилади.

Калит сўзлар: Хоразм, достон, бармоқ вазни, болалар фольклори, шеърият.

Туркий халқлар эпик шеъриятидаги қисқа шеър деб аталувчи 7-8 бўғинли мисралардан таркиб топган шеърий шаклларнинг қадимий асослари ҳам халқ шеърияти анъаналарига бориб тақалади. Буни «Девону луғатит турк» таркибидаги поэзия намуналари тасдиқлайди. Хоразм достонларидаги шеърларнинг негизида ҳам халқ поэзияси ётади.

Халқ қўшиқлари куй ва мусиқавийликка мосланиб, силликланган ва қофиявий жипслик, ритмик барқарорликка эришган. Улар бармоқ вазнида яратилишига қарамай, мусиқавийлик таъсирида аруз ўлчовларига ҳам мослашган.

Маълумки, қисқа вазни шеърлар халқ поэзиясининг илк намуналаридир. Хоразм достонларида энг қисқа вазн 7 бўғиндан иборат. Болалар қўшиқларидаги эса вазнлар икки-уч бўғиндан 7-8, баъзан 11 бўғингача боради. Куйида улардан айрим намуналарни кўриб ўтамиш:

Икки-уч бўғинли шеърлар:

Бир-мамак, = 3	Саккиз – сел, = 3
Икки-имак, = 4	Дўққиз – дўқ, = 3
Уч – дил оч, = 3	Ўнда – ўқ, = 3
Тўртда – қоч, = 3	Ўн беш – суюқ, = 4
Бешда – бок, = 3	Йигирма – қуюқ, = 5
Олти – ёрғоқ = 4	Ўттиз – ўқиз, = 4
Етти – ел, = 3	Қирқ – нирх, = 2
	Алли – балли, = 4

Ушбу шеърда жуда кўп маъно яширинган. Унда 1 ёшдан ўн ёшгача бўлган болалар ҳәётига хос босқичлар қисқа сатрларда ботиний маъно оркали ифодаланади. Бола бир ёшида она бағрида бўлиб, унингкўрагини (эмчак) эмади, икки ёшида эмаклайди, уч ёшида тил очади, тўрт ёшида қочиб чопқиллади, беш ёшида сўзга бокади, кулоқ осади, олти ёшда югуриб, бирор жойини жароҳатлашни бошлайди, етти ёшда елдек учиб юради, саккизда селдек тошади, тўққизда дўқ уришга ўтади, ўнда ўқдек бўлади, ўн бешда суюлади, йигирмада қуюлади, ўттизда хўқиздек кучга минади, қирқда – ақли тўлишади, элликда қарилик сезилиб бошлайди. Бу маъноларни факат маҳаллий шевага тушунадиган кишилар англай олади.

Албатта шеърнинг маъносини шарҳлаш биз учун асосий масала эмас. Бу ерда шеърий тузилишнинг моҳиятини очиб бериш зарур. Биринчи мисрадан уч бўғиндан бошланган шеър баъзан 4, айрим ҳолларда 5 бўғингача чиқиб тушади. Ўнбеш мисранинг 8 таси уч бўғинли, тўрттаси тўрт бўғинли ва биттаси 2, биттаси эса 5 бўғинли мисралардир. Мисраларда туроқланиш $1+2=3$; $2+2=4$; $3+2=5$; $1+1=2$ тарзида намоён бўлади. Қофияланиш эса асосан мусамман шаклида тузилган. Шеърда муайян воқеа оқими мавжуд. Бундай олиб қараганда эпик шеърнинг илк куртаклари унда ўз ифодасини топган.

Шу нарса характерлики, шеърда вазн мутаносиблигига амал қилинмаган. Мунтазам банд тузилишига ҳам эътибор қаратилмаган. Айрим шеърларда вазн мутаносиблигига эътибор қаратилгани ҳолда қофия тартиби ўзгаради:

Қарза ботдим, =4	Ўқа етдим. = 4
Молни сотдим! = 4	Гўз ёш этдим. = 4
Ерда ётдим, = 4	Ўқ синдириб, = 4
Ожид отдим. = 4	Биронт этдим. = 4
Ердан туриб = 4	Божим олиб = 4
Ўқ ёйтдим. = 4	Чиқиб гетдим! = 4
Елдин юриб, = 4	

Шеърдаги вазнлар барча мисраларда $2+2=4$ шаклида ритмикага киришган. Қофиялар

бешинчи мисрадан бошлаб, а-б-а-б шаклида давом этган. Шеър равонай тилади. Болалар бу қўшиқни ўйин-ҳаракат воситасида ижро этишади. Бу тахлитдаги шеърларнинг беш бўғинли турлари ҳам бор бўлиб, улардаги вазнда ҳам баъзан номутаносибликлар учрайди:

Ўйнағонло, = 5	Бирхўрозим бор = 5
Ўйнамоғонло, = 5	Паловтейина = 5
Уйли – уйина = 5	Аёзни юнги, = 5
Сеча тўйина = 5	Уйингасумул = 5
Отангизни қўйнина! = 7	Кўргагагўмил. = 5
Болалар қўшиқларида етти бўғинли қўшиқлар жуда кўп учрайди.	
Ёмғирёғора галди, = 7	Шу замонниқизлари, = 7
Қўйлардўғора галди, = 7	Сигирсогара галди. = 7

Етти – саккиз бўғинли қўшиқлар ўз шакли, қофиялашиш тартиби билан оммавий лирик қўшиқларга мос келади. Бу деган сўз ушбу қўшиқларнинг уч, беш бўғинли қўшиқларга қараганда кейинчалик такомил сари юз бурганлиги маълум бўлади.

Бу тоифақўшиқлар орасида оз бўлса-да, бир-икки бўғиндан иборат сочма шеърлар ҳам учраб қоладики, улар бўғин-урғу, миқдор-урғу шаклларига мос тушади:

Иргол, = 2	Ут, (ют) = 1
Сирғол, = 2	Утул, (ютқаз), = 2
Алда, = 2	Қоч, = 1
Сулда, = 2	Қутул! = 2

Ушбу тоифа шеърларнинг яратилиш тарихи жуда қадимийдир. Чунки болаларнининг ўйин қўшиқлари ибтидоий ҳаёт даврида болаларга ҳарбий тарбия беришнинг бир воситаси бўлган. Юқоридаги қўшиқ мисраларидағи «Қоч», «Қутул», «Алда», «Иргол» каби сўзлар буйруқ оҳангода айтилади ва болада эпчиллик хусусиятларини тарбиялайди.

Бизнинг эпик шеърият масаласига ўтишдан олдин болалар шеъриятига хос намуналарни келтиришимиздан асосий мақсад шуки, уларнинг яратилиш даври энг қадимги ҳаёт билан боғланиб кетади ва туркий шеъриятнинг ilk намуналари сифатида эътиборни тортади. Юқоридаги намуналарга қараганда болалар шеъриятининг ўйин – ҳаракат ҳамроҳлигига ижро этиладиган қўшиқлари бўғин-урғу тизимига мос келади. Тадқиқотчиларнинг қайд қилишларича, ушбу тизим рус шеърияти орқали кириб келмаган, балки унинг илдизлари халқ ижодиётида қадимдан мавжуд.

Болалар шеърияти вазн жиҳатидан бир-икки бўғиндан тортиб, 7-8 бўғингача боради. Катта ёшдаги болалар репертуаридаги лирик шеърлар эса 8-11 мисрагача бўлган ҳажмда кўринади. Бинобарин, қадимги туркий шеъриятга бевосита алоқадор бўлган ушбу поэзия намуналари дастлаб бир ва икки бўғинли шакллардан ташкил топиб кейинчалик 3,4,5 бўғинли шаклларгача ўсиб борган. Айниқса, уч ва тўрт бўғинли вазнга эга бўлган шеърлар кўп тарқалган. Бизнинг фикримизча, $3+4=7$; $4+4=8$ типигача ўсиб чиқсан. Кейинги даврларда ана шу 7 ва 8 бўғинли шеърлар жуда фаол ривожланган ва оммавийлашган.

Хоразм достонларидағи эпик шеърларни ушбу поэзия намуналаридан ажратган ҳолда ўрганиб бўлмайди. Болалар шеърияти кичкитойлар доирасида маросим типида ижро қилиниб келгани маълум. Маросимлар эса шаклланиш жиҳатидан жуда қадимий эканлигини илгари таъкидлаб ўтдик. Болалар шеърияти кичик, ўрта ва катта ёшдаги болалар иқтидорига хос равишда тармоқланган. Биз юқорида келтирган намуналар ўрта ёшдаги ўсмирлар репертуарига тегишли бўлиб, ўйин-ҳаракат билан чамбарчас алоқадордир. Шу сабабдан ҳам уларда вазнлар қисқа, чўзиб ва қисқартиб айтиладиган унлилар мавжуд. Бўғин номутаносибликлари ўйин-ҳаракатга мос ҳолда келиб чиқади. Катта ёшдаги болаларга хос шеърият лирикага мойил бўлиб, 7-8-11 бўғинли вазнларга тўғри келади.

Достонлар шеъриятидаги энг қисқа вазн ҳам 7-8 бўғинли мисралардан бошланади. Чунки, уларнинг деярлик барчаси лирик кечинмалардир. Бинобарин, Хоразмдаги эпик шеърият илдизлари энг қадимги маросим қўшиқлари билан узвий боғланади ва архаик ўғуз эпосига бориб тақалади. «Ўғузнома», «Китоби дадам Кўрқут» асрларидағи поэзия намуналарининг астрофик шаклда намоён бўлишлари буни тасдиқлайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Хоразм ҳазинаси. – Урганч: Хоразм, 1996. – Б.39.
2. Тўйчиев У. Ўзбек шеър тузилиши. // Адабиёт назарияси, II том. – Тошкент: Фан, 1979, 337-397-бетлар
3. Раҳмонов Б.М. Ўзбек халқ эпик шеър тузилиши НДА.. – Тошкент: 1998, Б. 15

А.АВЛОНИЙ - ЎЗБЕК ПЕДАГОГИКАСИННИГ ДАРҒАСИ

*Тошкент вилояти Ангрен шаҳар
10- ўрта таълим мактабининг она тили ва адабиёти ўқитувчиси
Убайдуллаева Шаходат Зайнабидиновна*

Аннотация: А.Авлоний динний мутассиблик, парокандалиқ даврида яшаб, таълим-тарбия тизимини тубдан ислоҳ килишда, мактаблар очишдаги жонбозлиги ва миллат фидойилари сафини кенгайтириш учун халқпарварлик йўлида олиб борган улкан ишлари хусусида.

Калит сўзлар: Афрод (яккалар), вуқур(бардошлилик), даҳр, гўша, зако (зехнлилик), зулумат

А.Авлоний шоир, ёзувчи, драматург, театр арбоби сифатидагина эмас, балки педагогика фанининг ҳам назарий, ҳам амалий масалалари билан умрининг охиригача мутассил шуғулланган буюк инсондир. Айтиш мумкинки, у XX-аср замонавий педагогикасининг асосчиси, ўзбек тили ва адабиётини ўқитиши методикаси фанини яратган буюк инсондир. А. Авлоний XX асрнинг бошларида жадидчилик ҳаракатининг вакилларидан бири бўлган. Жадидчиларнинг мақсади халкни жаҳолатдан кутқариш , эл орасида маърифатни ёйиш , юрт озодлигига эришиш эди. А.Авлонийнинг таълимий- ахлоқий асарлари, хусусан «Туркӣ Гулистон ёҳуд ахлок » асари миллий қадриятларимизни англаган бир даврда ёш авлодни тарбиялашда маёқ каби порлайди, драмалари ,театрлаштирилган асарларида ўзбек драматургиясини ривожлантирган бир сиймони кўришимиз , ҳаётнинг залворли юкини асрлардан соғ -омон опичлаб ўтган , бир буюк инсон сийратини кўришимиз мумкин.

У Тошкентнинг Миробод маҳалласига «усули савтия», жадид мактабини очади. Кўриниб турибдики, «Туркӣ Гулистон ёҳуд ахлок» асарини оладиган бўлсак, асар 1910 -йилларда халқ ўртасида шуҳрат қозонган дарслик сифатида ўз ўрнини топди деймиз, лекин унда кўпроқ педагогика фанининг ҳам амалий –назарий масалаларига жавоб топадиган нодир асар сифатида ўз ўрнини топади. Асар кўпроқ форс адабиётининг намояндаси С.Шерозийнинг «Гулистон » , «Бўйстон» асарига ўзининг шакли, мазмун ва қурилишига қараб ўхшайди.

Баркамол инсонн вояга етказиши , уларни яхшиликка чорлаш , ёмон иллатлардан қайтариш учун биринчи ўринда тарбиянинг ўрни катта.

Таълим - тарбия- онг маҳсули, таълим - тарбия тизимини ва шу ўринда онгни ўзгартирмасдан туриб, маънавиятни ривожлантириб бўлмайди. Маънавиятни шакллантирадиган бир омил , бу ҳам бўлса таълим- тарбия тизимиdir.

Таълимни тарбияядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмайди - бу шарқона қарашиб, шарқона ҳаёт фалсафаси.

А.Авлоний бобомизнинг «Тарбия биз учун ё ҳаёт –ё мамот, ё нажот- ё ҳалокат, ё саодат- ё фалокат масаласидир» деган чуқур маъноли сўзларини таълим жабхаларида дастурамал шиорга айланди. Фарзанд масаласи шахсий масала эмас, у давлат, жамият учун белгиланган ишдир . Шунинг учун «Бир болага етти маҳалла ота -она»,« Тарбия –оиладан бошланади», «Мактаб- тарбия ўчоғи» рукнидаги маънавий- маърифий фикрларга тўла қарашлар билан йўғрилган шиорлар йиллар давомида ўзининг ижобий аксини кўрсатиб келмоқда. А.Авлоний инсон тарбиясини бири- бирига боғлайдиган 3- усул бор деб кўрсатади. Бадан тарбияси – демак инсон саломат бўлиши учун баданни ичкилиқдан, ҳар хил ҳаром ишлардан ўзини тишишини назарда тутди. 2. Фикр тарбияси - бунда инсонни комилликка етаклайдиган йўлдан адашмаслик учун педагог ходимлар ўрни ҳам бор, чунки ўқувчининг билим олиш жараённада унинг фикрининг теранлиги қандай воқеа- ҳодисаларни чуқур идрок этишида пайдо бўлади. Фикрнинг қуввати, зийнати , кенглиги кўп жиҳатдан ўқитувчига боғлиқ. 3.Ахлоқ тарбиясида таълим -тарбия ўйғунлигида содир бўлиши ва албатта, таълим берадиган муаллимнинг билим савијасининг ҳар жиҳатдан юксаклиги, ўқувчи фикрлаш ривожлантиришида, яхши хулқ билан ёмон хулқларни фарқлашга замин яратиб боради. Ахлоқий фазилатларни атрофлича далиллаш учун А.Авлоний Ҳадису-шарифдан, улғ мутафаккирлар фикрларидан тўлақонлича фойдаланиб, ўз фикрлари -қарашларига исбот топиб беради. Унинг фикрича, ҳар ишда инсонга раҳнамолик киладиган, дунё саодатига йўл то-

падиган, қалбимизни хурофот, бидъатлардан тозалайдиган улуғ неъмат бу илм олмоқ деб таъкидлайдилар. Пайғамбаримиз с.а.в : «Олим бўл, илм талаб қилувчи бўл, илмни эши-түвчи, яъни илм олмоқлик назарда тутган илмга муҳаббат кўзи билан қара, бўлмаса ҳалок бўласан» . Миллатни илм -маърифат нуридан баҳраманд этиш учун шижаот билан меҳнат қилган ва ўз орзулари ушалган мутафаккир десак адашмаймиз. Демак, педагогика тарихини билиш ўқитувчида педагогик маҳорат, маданият, тарихий асарларни таҳлил килиш ва унга муносабат билдириш малакасини шакллантиради. Билим, кўникма, малака тушунчасини ўз аксини **ўқитувчи** фаолиятида намоён бўлади. Педагогика тарихига кири-тилган ғоялар ўқитувчи орқали бўлажак авлодга билим берибгина қолмай,балки уларда миллий ифтихор ва фахр ҳиссини тарбиялайди. Маънавий меросимиз, аждодларимиз ярат-ган маънавий бойликларимизни ўрганиб, дунё миқёсида кўрсатишдир .Тарбиянинг асл моҳияти–бу инсоннинг ички дунёсини, ҳаётни юракдан ҳис этиши, руҳий ҳолати, тирик мавжудотдан фарқли эканлигини ойнадек равшан кўринишидир.

К.Д.Ушинскийнинг «Педагогика адабиётининг фойдаси » рисоласида «Тарбиялаш иши, шубҳасиз, инсоннинг ақлий ва онгли фаолиятларидан биридир». Тарбиялаш фаоли-яти фикр юритишни, ҳақиқатни англашни ҳам ўргатади, дейилган. Педагогик фанининг тараққиётида ижтимоий тарбиянинг роли ва унинг асоси мактабгача тарбияда вужудга ке-лиши манбаларда кўрсатиб ўтилган. Адабиётга назар соладиган бўлсак, дастлабки ёзма ёд-горликларда аждодларимизнинг ахлоқий- дидактик қарашлари , таълим- тарбия ҳақидаги фикрлари ўз аксини топган. Кўриниб турибдики, А. Авлонийни асарларини ўқир экан-миз, албатта унда А.Навоийнинг С.Шерозийнинг асарларининг таъсири сезилиб туради. Уни адабиётнинг ёркин юлдузи, озодлик етакчиси, илму –ирфон устуни, педагогиканинг дарғаси деб айта оламиз. Унинг ҳикоялари, шеърлари, ҳатто сахна юзини кўрган асарла-рида ҳалққа даъват, билим олишроҳати, тарбиянинг ҳаётдаги ўрни яққол намоён булади .«Биринчи муаллим», «Иккинчи муаллим» асарларида адиб замон руҳини сингдира олган.

Фойдаланилган адабиётлар :

- 1 «Танланган асарлар» 2-жилдлик. А.Авлоний Т. «Маънавият» 1998
- 2 «Туркий Гулистон ёхуд ахлок» А.Авлоний
- 3 «Педагогика тарихи». О.Хасанбоева, Ж.Хасанбоев, Х.Хомидов Тошкент-2004
- 4.«Биринчи муаллим» китобидан. Пандлар, ҳикоятлар, ибратлар туркумидан.

ХУДОНИНГ МАРҲАМАТИ

*Мустақил изланувчи
Эшматова Сайера*

Аннотация: Оқиланинг Қувватбек билан румуш курганига “хаш-паш” дегунча саккиз ийл бўлибди. Биринчи уч йил ичида уларнинг бефарзандлиги сезилмади. Чунки уларни бир-бирига маҳкам боғлаб турган ришта – муҳаббат бор эди. Вакт ўтиши билан ҳар иккиси уларнинг баҳтли ҳаёт кечиришлари учун яна нимадир етишмаётганлигини сезиб қолишиди. Бу мурғақина гўдак, севгиларининг куртаги очила қолмас, вакт ўтган сайин эр-хотининг юраги ғашланиб, муносабатларига совуқлик туша бошлади.

Калит сўзлар: Онаси – сенсан, отаси – мен. Болани Худо берди, топиб олдим.

Бу борада бир неча бор қайнонаси илмоқли гап қилди, аммо қайнотаси тушунган, оғирвазмин инсон бўлганлиги сабабли ҳар гал шу мавзуда гап очилганда хотинини силтаб ташлар, гапиришга йўл бермас эди. Бироқ йиллар ўтиб қайнота ҳам ёлғиз ўғлидан набира кўришни қўмсай бошлади. Қизларининг фарзандлари келганида қувончдан кўзлари порлаб кетишини, бир гапириб ўн кулиб, топган-тутганини дастурхонга тўкишининг сабабини Оқила яхши биларди. Биларди-ю чорасиз эди. Чунки шифокорлар ҳар сафар борганида “Эрингиз келиб, кўриқдан ўтсин. Сизда айб йўқ. Биз эрингизнинг анализ таҳлилларини кўрмасдан туриб, бола бўлмаётганлигининг сабабини айта олмаймиз», - дейишарди. Оқила бу ҳақда Қувватбекка бир сўз айтишга ожиз. Бир неча бор бу ҳақда айтиш учун оғиз жуфтлади-ю, аммо эрини дилини оғритиб, номусини букиб қўядигандек, дамини ичига ютди. Эркак кишига бу ҳақда айтиш, ориятига тегишдек гап. Шу боисдан у индамай қўя қолди. Энди у Яратганинг инояти, мўъжиза содир бўлишига умид қилиб яшай бошлади. Бироқ Оллоҳ ҳамманинг баҳт, давлат, фарзанд ҳақидаги ниятларини ижобат этарди-ю, уни унутиб қўярди. Ҳар ойдаги умидлари саробга айланиб йиллар ўтганини сезмай қолаётган Оқиланинг юзларига ажин из сола бошлади. Қувватбек алами ичида бўлганлигидан ичкиликка берилди. Энди уларнинг муносабатларини ҳеч қандай МЕХР, МУҲАББАТ илгаригидек сақлай олмас, эр-хотин бир-бирига олдингидек талпинмас эди. Оқиланинг ўзининг ташвишлари ўзига етарли бўлиб юрган бир вақтда қайнонаси тўнини тескари кийиб олди. Қилдан қийик ахтариб, келинининг бажарган ишидан камчилик излайдиган. Ҳар куни кечки овқат вақтида мавзу келининг бугунги “хато”ларига тўхталашиб бўлди. Қайнонанинг бу ўзгаришининг сабаби ҳаммага аён эди. Бироқ ҳеч ким айб Қувватбекда бўлиши мумкинлигини ўйламасди.

Қувватбек чиқиндиҳонага яқинлашган сари овоз янаем яқинроқ, аниқроқ эшитила бошлади. Келиб, чиқиндилар орасидан овоз эгасини излай бошлади. Нихоят қути ичида бир матога ўралган жонли нарса қўлига илинди.

- Наҳотки, чақалоқ бўлса? Онаси ҳам бўлса керак? Худо урибдими? Чиқиндиҳонага ташлаб кетмас? – қўркув ва аллақандай хаяжон билан оҳиста чақалоқни қўлига олди эркак. У совуқдан эти жунжикиб, йиғлайвериб овози бўғилаёзган гўдакни бағрига босаётib танида аллақандай ширин титроқ турганини сезди. Кун совуқ бўлганлигидан болакайнинг бадани муздек эди. Қувватбек ўйлаб ўтирмасдан устидаги калта пальтони ечиб, гўдакни ўради. Чакалоқ ўғил эди. Кейин ҳеч нарсани хаёлига келтирмасдан катта йўл томонга чопди. Дуч келган машинага қўл кўтариб, манзилини айтди. Ҳайдовчининг йиғлаб турган гўдакка раҳми келдими ёки совуқ кунда юпун кийиниб олган эркаками, ҳарқалай қишлоққа боришга қўнди. Йўл-йўлакай Қувватбек болакайнинг юзига юзини босиб иситиб кетди. Болакайнинг танига илиқлик югуриб, кўзи илинди...

Қувватбек машинадан тушиб, уйига гўё қанот ёзиб учиб кирди. Бу вақтда бола қўзини очиб тамшаниб йиғлай бошлади. Ҳовлида чақалоқнинг овозини эшитган Оқиланинг хаёллари тўзиб, эшикка йўналди. Эшикни очаркан, оstonада чақалоқ кўтариб турган эрига қўзи тушиб, ҳайрон бўлиб қолди.

- Оқила мен туфайли бола кўра олмаётган эдинг. Мана Худойимга нолаларим етиб борибди. Сенга ўғил олиб келдим.

- Вой, нималар деяпсиз. Болани қаердан олдингиз? Онаси қани? – деди ҳаяжонини яшира олмаган Оқила.

- Онаси – сенсан, отаси – мен. Болани Худо берди, топиб олдим.
- Топиб олдим деганингиз нимаси? – энди Оқиланинг юрагини қўркув чўлғаб олди. Наҳот эrim бироннинг боласини ўғирлаб келди, деган ҳадикда эрига мўлтираб қаради.
- Болангни олмайсанми? Шундай тураверамизми? Унинг қорни оч.

Келинининг хонасидан чақалоқнинг саси келаётгани чол-кампирни сергаклантирди. Улар олдинма-кетин югуриб келишди. Бу вақтда Оқила боягина сигирдан соғиб олган сутини қайнатиш тараддуудида эди. Қувватбек эса чойшабга ўралган болани кўтариб турар, имкон қадар уни овутишга интиларди. - Болам, биз онанг иккимиз сиўларни униб-ўсишларинг, ўзларингдан кўпайишларингни истагандик. Бироқ биз кутгандек бўлиб чиқмади. Аммо ҳар иккингдан розимиз. Худо шуни раво кўрган экан, йўлингдан чақалоқ топибсан. Бу неъматдан воз кечиш яхши эмас. Гўдакнинг уволи ёмон. Кимгадир дардисар бўлган болада гуноҳ йўқ. Унга керак бўлмаган бола, мана бизга керак-да. Қани хотин на-бирангни яхшилаб чўмилтири, эртага керакли идораларга бориб, уни болаларимиз номига расмийлаштирамиз...

- Кўп югар-югар ва суриштирувлардан кейин ниҳоят бола югуриб юриб, 1,5 ёшга тўлганида уни ўз номларига қонуний расмийлаштириб олишди. Қизиги шундаки, боланинг ҳақиқий онаси топилмади. Умиджон бу хонадонга файз-барака, қувонч олиб келди. У ҳамманинг эркаси, овунчоғига айланди. Атрофдагиларнинг гап-сўзи, турли миш-мишлар босилиб, орадан уч йил ўтгач, Яратган ўз мўъжизасини кўрсатди. Етимнинг бошини си-лаб, бор меҳрларини берганликлари учун Қувватбек ва Оқилаларнинг оиласида иккинчи фарзанд – Севинч дунёга келди.

**TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(8-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.07.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000